STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02709

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פערלאג
מענדעלע
ווארשע

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

פערצעהנטער באַנד

נײַע פערבעסערטע אויסגאַבע

פערלאַג: געזעלשאַפט „צענטראַל", וואַרשא, נאָוואָליפּקי 7

1 9 2 8

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראַמאָװיץ)

אין א שטורם-צייט

און אַנדערע ערצעהלונגען

פערלאַג „מענדעלע", וואַרשאַ

1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

פערצענטער באַנד

אין דעם באַנד XIV געהען אַריין פאָלגענדיגע דריי זאַכען: „אין אַ שטורם-צייט", „אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה" און „אַ סגולה צו יודישע צרות".

די ערשטע צוויי זאַכען זענען געשריבען דורך מענדעלען אין העברעאיש און איבערגעזעצט אין יודיש דורך מ. אָלגין.

„אין אַ שטורם־צייט" (אין העברעאישען—„בימי הרעש") איז צו־ערשט געדרוקט געוואָרען אין העברעאישען „פרדס" (אין יאָהר 1894), „אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה"-אין דער זעלבער צייט אין „לוח אחיאסף".

אין די ביידע ערצעהלונגען שילדערט מענדעלע אויף זיין איי־גענאַרטיגען שטייגער די יודישע פּאָגראָמען פון די 80־טער יאָהרען, די עמיגראַציע־בהלה און די נאַציאָנאַלע שטימונגען, וועלכע האָבען בע־הערשט דאַן די יודישע פאָלקס־מאַסען.

אין „אין שטורם־צייט" פיהרט מענדעלע אַרויס מייסטעריש צוויי טי־פען, מענדעלען און ר' לייבען, וואָס דערמאָנען די קינסטלערישע טיפּען פון „מסעות בנימין השלישי" מיט זייער האַרציגקייט, תמימות און אומ־בעהאָלפענקייט. דער זיבעטער יודישער חן איז אויסגעגאָסען אויף זייער יודישלעכע בעוועגונגען, יודישע פשטותדיגע בעגלויבקייט, משונה־ווילד און גלייכצייטיג-קינדעריש איז די בהלה, דאָס לויפעניש, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די יודישע שטעדטלעך. מענדעלע אַליין שרייבט: „אז איך דערמאָן מיר יענע צייטען, שוועבט אַ שמייכעל נישט ווילענדיג אויף מיינע ליפּען, אָבער אינעווייניג וויינט די נשמה; איך לאַך מיט טרעה־רען, און דאָס האַרץ טהוט אַזוי וועה".

מענדעלע קארגט נישט, ווי זיין שטייגער איז, קיין פארבען אָבצומאָהלען וואָס שוידערלעבער די יודישע אָרעמקייט, די יודישע נויט, די יודישע פארוואָרלאָזיקייט, וואָס נאָר ער איינער איז געווען דערויף אזא מייסטער! אָט קוקט ער אויף דעם טראַגישען, אומגליקלעכען ר׳ לייב דעם מלמד, וואָס האָט זיך געלאָזט צוגלייך מיט אלע קיין אדעס צו פאָהרען קיין פאלעסטינא צו ווערען א יודישער ערד־ארבייטער; מענדעלע קוקט זיך גוט איין אין איהם און זאָגט: „אז אָך און וועה איז צו דיר. און אַז אָך און וועה איז מיר און אז אָך און וועה איז אַלע קאַבצאנסקער יודען!...״

אין „אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה״ חזרען זיך ווידער איבער די זעלבע שילדערונגען, מאָטיווען, וואָס אין „אין א שטורם־צייט“. אין דיביידע ערצעהלונגען ווערען אַריינגעפיהרט א רייה נייע געשטאַלטען פון די חובבי־ציון. זיי ווערען ביי מענדעלען ווענינער געמאָלט, זיי רעדען ביי מענדעלען פיעל, האַלטען פייערדיגע דרשות. קינסטלעריש זענען די געשטאַלטען, פיעל שוואכער ווי די עלטערע, פשוטע אוממיטעלבאַרע קאַבצאנסקער יודען. אין דער ערצעהלונג „אין דער ישיבה של מעלה“ איז צווישען אַנדערע פיין געמאָלט דער וואר־שעווער רייכער חסיד ר׳ שמשון.

„א סגולה צו יודישע צרות“ איז מענדעלע׳ס א פרייע יודישע בעאַרבייטונג פון לעאָן פינסקערס בעריהמטער דייטשער בראָשור „אויטאָעמאַנציפאציאָן“, וואָס איז ערשיענען אין בערלין, אין 1882 אַנאָנים, אונטערן נאָמען: „מאהנרוף אן זיינע שטאמעסגענאסען פאָן איינעם רוסי־שען יודען“. מענדעלע האָט די בראָשור שטאַרק פעריודישט, צוגע־געבען אן אייגענע הקדמה, דעם סוף שטאַרק מקצר געווען און דעם גאַנצען אינהאַלט איבערגעשריבען אויף א אייגענעם יודישלעכען שטייגער. „אַ סגולה צו יודישע צרות״ איז צוערשט געדרוקט געווען אין גרשון באדערס „יודישער פאָלקס־קאלענדאר״, אין יאָהר 1889.

נ. מ.

אינהאלט:

1) אין אַ שטורם־צייט.

2) אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה.

3) אַ סגולה צו יידישע צרות.

אין אַ שטורעם-צייט.

א.

דאָס איז געווען אין יענע צייטען, ווען מיר האָבען זיך אַ לאָז געטאָהן, ניט היינט געדאַכט, פון דער היים און האָבען אָנגעשפּאַרט אַזש אין אָדעס — איך און נאָך אַ גאַנצע האָפּטע קאַבצאַנסקער יודען. אָנגעקומען אַהינצו און דערזעהען, אַז אָדעסער יודען זענען אונז גאָר ניט אַרויסגעגאַנגען אַנטקעגען צום וואָקזאַל, ווי מיר האָבען גערעכענט לכתחילה, ניט אויפגענומען אונז פאַר טייערע געסט און ניט פערבעטען יעדערען אין אַ בעל-הבית'ישע שטוב, — האָבען מיר, במחילה, געמוזט געהמען די קלומקעס מיט די זעקלעך אויף די פּלייצעס און אַוועק אין שטאָדט אַריין. אין שטאָדט איז די קאָמפּאַניע זיך ביסלעכווייז צעקראָכען, ווער אַהין, ווער אַהער: מע מוז דאָך פּאָרט אין זינען האָבען אַ נאַכטלעגער. נאָר איך און ליב דער מלמד האָבען זיך געהאַלטען אינאיינעם, וואָרום נאָך איידער מיר זענען אַרויסגעפאָהרען פון דער היים האָבען מיר אָבגערעדט, אַז מיר'ן זיין שותפות: מיר האָבען אפילו אָנגעשריבען אַ שותפות-כתב און זיך געגעבען תקיעת-כף. מיט מיה און מאַטערניש האָבען מיר זיך אָבגעזוכט אַ אַכסניה, ווערליג אונזער גראַד — אַן'ענג פינסטער חדר'ל ערגעץ גאָר אויבען, אונטער'ן דאַך.

דער דאָזיגער ליב דער מלמד, אַן'עלטערער מענש, איינער פון די קאַבצאַנסקער מכובדים, איז אַלע זיינע יאָהרען געווען אַ גרויסער עני ואביון און דערצו אַ מטופל מיט קינדער. אַ חוץ, וואָס ער האָט גערערענט

פון כיאור ביז שפעט אין דער נאַכט מיט יודישע קינדערלעך כּתות־וויז: אַ כּתה נאָך אַ כּתה, האָט ער נאָך געהאַט עטליכע אַנדערע מע׳נה׳דיגע פּרנסות: געווען אַ אַ שדכן, אַ אַ בעל־תוקע, אַ געמאַכט שמעקטאַבאַקע פאַר יודישע נעז, און נאָך אַלע זאַכען איז ער געווען אַ קבצן אין זיעבען פּאָלעס; ווי זאָגט מען דאָס — אַ סך פּרנסות און ווענינג ברכות. פונדעסטוועגען האָט ער, חלילה, צו גאָט קיין טענית ניט געהאַט, פערקעהרט, ער פלעגט נאָך אָבגעבען אַ דאַנק און אַ לויב זיין ליעבען נאָמען פאַר דעם גרויסען חסד, וואָס מע לעבט. איז אָבער געקומען אַ צייט, וואָס פון דער דאָזיגער געמיינער פּרנסה זיינער איז אויך געוואָרען אַ תל. גאָט׳ס צאָרען האָט זיך אויסגעגאָסען פּלוצלונג אויף קאַבצאַנסק און אויף די אַרומיגע שטעדט. ס׳האָבען זיך אָנגעהויבען פּאָגראָמען מיט שלעק מיט אימגליקען — ממש מעשה סדום. יודישע פּרנסות זענען געוואָרען געשלאָגען, יודישע געשעפטען געפאַלען, יודען זענען געבליבען אָהן ברויט. נו, אין אַ כּלל איז, אַז ווען מ׳איז הונגעריג, רחמנא ליצלן, ווערט מען אָן דעם יושר, דאָס עהרליכקייט, קריכט מען איינער דעם אַנדערען אין גרגרת, רייסט מען זיך און מע בייסט זיך, ווי די הינד איבער אַ טרוקענעם ביין. דאַכט זיך, וואָס קען שוין זיין ערגער ווי מלמדות, אַז אָך און וועה צו אַזאַ ליעבהאַרציג „געשעפט", האָט זיך דאָ אויך אָנגעהויבען קנאה מיט שנאה מיט מחלוקת, סע זענען געפלויגען דאַנאָסלעך און איינער דעם אַנדערען האָט גע׳רודפ׳ט ביז גאָר. דער סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז ליב דער מלמד, לא די וואָס ער האָט אָנגעוואוירען זיין מעמד, האָט ער נאָך געמוזט בעצאָהלען שטראָף אויך, וואָרום מ׳האָט איהם גע׳מסר׳ט, אַז ער לערענט אָהן אַ בלעטעל. — אַ וואָלף, אַ שטייגער, אַז ער איז הונגעריג, קלאָגט ער, וואָיעט ער אין וואַלד אינמיטען דער נאַכט, גיסט ער אויס זיין שווער געמיט אין אומעטיגע קולות; אַ יוד אָבער, אַזוינער ווי רב ליב, אַז סע דערגעהט איהם דאָס וואַסער ביז׳ן האַלז, שווייגט ער, טראָגט ער שטילערהייט זיינע וועהטאָגען און לאָזט פון זיך קיין פאַרע ניט הערען, נאָר ער זיצט טאָג ווי נאַכט איבער׳ן משניות, אָדער ער שטילט זיך דאָס האַרץ מיט אַ קאַפּיטעל תהלים. אמת, פון ליב׳ס צד וואָלט גאָר קיין מניעה נישט געווען, ער זאָל בעקומען עפּעס אַ שטעלע אין דער האַנדעלס־וועלט, אַ שטייגער ווערען אַ בוכהאַלטער אין אַ גרויסער קלייט, אַ „מענש" אין אַ פאַבריק, אין אַ באַנק, אין אַ קאָנטאָר, פאַר וואָס ניט? אַ יוד טויג צו אַלצדינג, אַבי נאָר מזל. אַז גאָט וויל שיסט

אַ בעזעם, — איז דאָ אַ יודיש ווערטעל. האָט זיך אָבער, מעשה שטן, ניט געטראָפען אזאַ מין שטעלע: די מניעה איז, פערשטעהט איהר מיך, געווען אינ׳ם אַנדערען צד; ליב דעם מלמד האָט אַלע זיינע יאָהרען ניט געשפּיעלט דאָס גליק, חאָטש צעריים זיך. דעריבער, אַז ס׳איז געוואָרען אַ געשריי: יודען, אין די קאָלאָניעס! — אָט ווי מע רופט אַ שטייגער: אין באָד אַריין, יודען! — האָט זיך ליב דער מלמד אויפגעחאַפּט מיט אַנ׳אימפּעט און געענטפערט: הנני! איך בין אָנגעברייט, איך בין מוכן ומזומן מיט אַלע מיינע רמ״ח אברים.

און בעונותינו הרבים איז מיר דעמאָלט אויך געגאַנגען, ווי זאָגט מען דאָס, מיט דער פּוטער אַראָב. דער מסחר מיט ספרים איז געוואָרען וואָס אַ טאָג ערגער. דער „קורא נכבד״ האָט אויסגעזעהען ווי אַ חולה, וואָס ס׳איז איהם פּאַסקודנע אין מויל, סע נודיעט איהם אויפ׳ן האַרצען; ער וויל עפּעס אַ דערקוויקעניש, עפּעס אַזוינס, וואָס ס׳איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ, און וואָס מע זאָל איהם ניט געבען, איז אירם פּע, מיאוס, חלשות. דערלאַנגסט איהם אַ לשון־קודש׳דיגע פּאָטראַווע, שרייט ער: „געה! געה! ס׳איז טרוקען, האַרט, ניט צו פערדייען״. טראָגסט איהם אונטער אַ שפּאָגעל נייע זשאַרגאָנישע פּרעזשעניצע, וואַרפט ער זיך: „עט, בלאָטע שבבלאָטע... גיט מיר בעסער עפּעס אַזוינס אַזוינס ווי אַ זעלעכס... אַז ס׳זאָל נעהמען, ס׳זאָל קוויקען!״ — וואו בעקומט מען אָבער אזאַ מין סחורה, אַז אַלצדינג, וואָס איך פערמאָג אין מיין ביידעל, איז זיי פּריקרע, פון אַלצדינג קרימען זיי מיט דער נאָז. גאָט אין הימעל! ניטאָ קיין ערגערע יסורים, ווי האָבען צו טאָן מיט אַ קבצן אַ בעל־גאוה, וואָס השגות האָט ער גרויסע, ווערלען וויל ער דוקא זעהר אַ סך, נאָר אויספיהרען — לא מיט אַנ׳אַלף. בעטראַכט, אַ שטייגער, מיך אַליין. לא די, וואָס איך האָרעווע פאַר זיי אַזוי פיעל יאָהרען, לא די, וואָס איך האָב אַריינגעבראָכט אין דעם געשעפט אַ מטמון מיט געלט, אַוועקגעלעגט אי כח, אי צייט, אָבגעגעבען, דאַכט זיך, דאָס בלוט פונ׳ם האַרצען און קיין מזל־ברכה דוקא ניט געזעהען, קומט מיר נאָך איצט אויסהערען אַלערליי שטעכווערטלעך, טענות, זידלערייען; זעהען, ווי יודען־חולאים קוקען אויף מיר בייז, אַקוראַט ווי איך האָב זיי געטאָן ווער ווייסט וואָס פאַר אַ רעה. איז מיר טאַקי דעמאָלט געווען ביטער און פינסטער, ס׳איז מיר פּשוט נמאס געוואָרען דער גאַנצער עסק. וואָס טויג מיר, טראַכט איך מיר, דער גאָלדענער מסחר מיט די ברילאַנטענע געשעפטען? וואָס טויג מיר דאָס נע־ונד זיין, דאָס

אַרומשלעפּען זיך בכל תפוצות ישראל? וואָס טויג מיר דאָס האָבען צו טאָן מיט אונזערע ליעבהאַרציגע יודעלעך?

אין יענע שווערע טעג איז מיר פּלוצלונג נמאס ומאוס געוואָרען אַלצדינג: אי די אָרימע שטעדטלעך, אי די משונה'דיגע יודען, וואָס וואוינען דאָרט, אי דער גאַנצער וועג, וואָס איך האָב זיך גע-שלעפּט אויף איהם אַזוי פיעל יאָהרען. אַלצדינג האָט אין מיינע אויגען בעקומען אַג'אַנדער צורה, אַלצדינג איז מיר מיט אַמאָל געוואָרען פרעמד, — גאָר ניט דער וואַלד, גאָר ניט די פעלדער, וואָס פריהער. פּלוצלונג איז גאָט'ס וועלט מיט מיר געוואָרען אוים חבר, אַקוראַט ווי אַלצדינג אַרום און אַרום וואָלט געשעפּטשעט: ניט פון דיינעטוועגען, יוד, סוד'ען זיך דאָ די בוימער, וואַקסען די גראָזען, בעדעקען זיך מיט תבואה די פעלדער, צייטיגען זיך די פרוכטען; ניט פון דיינעטוועגען זינגען די פויגעלעך, וואָרקען די טויבען; ניט דיר שמעקען די קווייטען, גיסען זייער ריח אַלערליי בשׂמים! אפילו די זון, אוי וועה, וואַרימט אויך ניט ווי אַמאָל. דעריבער, אַז ס'איז אַרוים אַ קלאַנג וועגען יודישע קאָ-לאָניעס אין ארץ ישראל, איז דאָס מיר שטאַרק אַריין אין דער מחשבה; דערצו האָבען נאָך אונזערע קאַבצאַנסקער יונגע-לייטלעך געהאַלטען וועגען דעם ענין פייערדיגע דרשות, אָנגעשפּיגעוועטע מיט מליצות און צוגעשמאַלצענע מיט פסוקים און טרייסט-ווערטער פון דער תורה און די נביאים, האָבען מיר די דרשות אויך אונטערגעגעבען חשק. די פאַנטאַזיע האָט מיר אָנגעהויבען פליהען, איך האָב שוין געזעהען פאַר זיך דאָס הייליגע לאַנד, וואו עס רינען טייכען פון מילך און האָניג און ציגען עסען באָקסערען און פייגען. וואָס איז דער חדוש? אַזוי איז דאָך די טבע פון אַ מענשען, אַז אין אַ עת-צרה הויבט ער אָן האָפען אויף נסים. איך האָב אַ קוק געטאָן אויף מיין פערדעל: הויט און ביין, קיים וואָס די נשמה האַלט זיך אין איהם, סע האָט שוין, נעבעך, קיין כח ניט צו פלאָנטען מיט די פיס. טראַכט איך מיר: וואָס איז שולדיג אָט דאָס אומגליקליכע גאָט'ס בעשעפעניש? וואָס האָב איך צו איהם? וואָס מוטשע איך עס מיט טענתים און מיט דער שווערער משׂא פון יודישע ספרים אומזיסט-אומנישט? ביז וואַנען איז דער שיעור — ביז סע וועט שוין גאָר אינגאַנצען אומפאַלען און איינגעהמען אַ מיתה משונה? ניין, גענוג, טראַכט איך מיר, גלעטענדיג דעם אָדלער מיינעם פון הינטען, נעבען דעם אויסגעקראָכענעם ווידעל — גענוג שוין, שוין צייט, מיר זאָלען זיך צע-שיידען, און לאָז דיר גאָט העלפען אַ בעסערען עסק, איידער יודישע ספרים!...

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָב איך שוין פערקויפט דאָס פערדעל פאַר אַ פּאָר קערבלעך איינעם אַ וואַסער־פיהרער. מסתּמא איז דער קליאַטשע שוין בעשערט געווען צו האָבען צו טאָן מיט וואַסער: ווי עס איז ידוע, איז אין אַ סך יודישע ספרים אויך מעהר ניטאָ ווי וואַסער.

אַז איך בעטראַכט איצט דאָס לויפעניש, וואָס מיר זענען דעמאָלט גע־אָפּען, שטעלט זיך מיר פאָר אַזאַ מין בילד: אַ מהומה, אַ יריד אין קאַבצאַנסק! יודעלעך, צאן קדשים, שטופּען זיך, יאָגען זיך, קרייבען זיך צונויף אין טשערעדעס; ס׳איז אַ געוואַלד, אַ געשריי, אַ געפּילדער, אַז סע דערגרייכט עד לב השמים. עטליכע באַראַנעס, וואווילע יונגען, וואָס ס׳האָט זיך זיי עפּעס אויסגעדאַכט, זיי ווייסען אַליין ניט וואָס, שפּרינגען אַרויס, שטעלען זיך פאָרענט, לאָזען זיך געהן, — די טשערעדע נאָך זיי. גאַנצע וואָלקענס שטויב הויבען זיך פון אונטער די קאָפּיטעס, שפּרייטען זיך, פערבלענדען די אויגען, אַזוי אַז קיינער זעהט ניט דעם וועג. אַלע יאָגען, לויפען, איילען אין גרויס אימפּעט מיט פאַרמאַכטע אויגען, אַקוראַט ווי עמיצער שלעפּט זיי, ווי עמיצער שמייסט זיי פון הינטען, און איך, אַלטער צאַפּ, בין איך בתוכם. די שאָף רוישען, מעקען, ברומען — וואָרום זיי זענען נעבעך הונגעריג; זיי לויפען אין איין אָטעם, וואוהין די פיס טראָגען, וואָרום זיי רעכענען: אפשר וועלען זיי פאָרט געפינען אַזאַ שטיקעל אָרט, וואו ס׳איז דאָ אַביסעל פּאַשע... אַז איך דערמאָן מיר יענע צייטען, שוועבט אַ שמייכעל ניט ווילענדיג אויף מיינע ליפּען, אָבער אינווענינג וויינט די נשמה; איך לאַך מיט טרערען און דאָס האַרץ טוט אַזוי וועה.

דאָס רוב טשערעדע זענען געווען אַלטע צאַפּעס, דאַרע, קוואַרע, וואָס אפילו צו דער שחיטה טויגען זיי אויך ניט, ס׳זאָל זיי צו קיין בזיון ניט זיין. די ציקעלעך — די יונגע לייטלעך מיט די פלאַמענדיגע דרשות— האָבען זיך דוקא פונ׳ם אָרט ניט גערירט; ס׳טייטש, זיי האָבען דאָך געדאַרפט מונטערען אַ נדרע. איינריידען דעם עולם, אַז ס׳איז ניטאָ קיין בעסערס, ווי נעהמען די פעקלעך אויף די פּלייצעס און געהן; זיי האָבען געדאַרפט מזכּה זיין דעם כּלל מיט זייער שליחות. גערעדט האָט מען, אַז אין אָדעס איז דאָ מיליע־מיליאַסען גאָלדענע רענדלעך: פון קערות, פון צדקה־פּושקעס, פון אתרוגים וכדומה. געלט איז דאָ אַריבער גענוג, מע זיצט נאָר און מע וואַרט, סע זאָלען קומען יודען, נעהמט מען באַלד און מע שיקט זיי אָב קאָמפּאַניעס־ווייז מיט׳ן ים און מיט דער יבשה, מע ניאַנטשעט זיך מיט זיי אין וועג און מע ברענגט זיי

בשלום אל המנוחה ואל הנחלה. פון די קלאַנגען האָט זיך דאָס געטראָגען די גאַנצע מהומה. גיכער, גיכער! — האָבען יודען געטריבען איינער צום אַנדערען, — ס'איז טייער יעדע מינוט: טאָמער ווערט נאָך חלילה פאַר אונז ניט בלייבען קיין אָרט.

אָט אין יענער צייט האָב איך זיך דאָס צונויפגעקאָמפּאַניעט מיט ליב דעם מלמד. מיר האָבען אָבגעמאַכט צווישען אונז, מיט אַ תקיעת־כף און אַ נקיטת־חפץ, אַז אַלצדינג, וואָס דער אויבערשטער וועט אונז צושיקען, סיי אין זיין זכות, סיי אין מיינעם, זאָל זיין אונזער ביידענס, און אַ תנאי האָבען מיר אויסגענומען, אַז מיר זאָלען לעבען דוקא אין־איינעם, זיך ניט שיידען איינער פונ'ם אַנדערן. איך בין מיט דעם שותפות אויסען געווען צוויי זאַכען: ערשטענס איז גלאַט גוט, אַז מ'האָט אין דער פרעמד אַ היימישען מענשען, מיט וועמען אויסצורייידען אַ וואָרט; צווייטענס איז דעמאָלט יודישקייט שטאַרק אריין אין דער מאָדע, האָב איך מיר געטראַכט: מיט אַזוינעם ווי רב ליב ווערט מען ניט פערפאַלען. ער איז דאָך אַ מלמד, אַ פשר'ער יוד לכל הדעות, וועט ער אונז ביישטעהען אין אונזערע נויטען. אַזוינעם ווי רב ליב פאַסט זעהר גוט אויסצושטרעקען אַ האַנד נאָך אַ נדבה, מאַהנען וואָס סע קומט פון צדקה, ווארום יודישקייט — דאָס איז דאָך זיין אַרטי־קעל. אַז סע שטייגט אַ סחורה, ווערט געהויבען דער סוחר, וואָס האַנדעלט מיט איהר. מאַך איך, הייסט עס, אַ גוט געשעפט, וואָס איך נעהם רב ליב'ן פאַר אַ שותף. היינט גלאַט, וואָס אַרט מיך אַ שותפות אין אַזאַ מין עסק, וואו ביידע צדדים לעגען ניט אַריין קיין צעבראָ־כענעם גראָשען און זענען זיך נאָר מתחייב צו טיילען די כשר'ע מציאות, וואָס וועלען זיך זיי, אם ירצה השם, טרעפען.

אין גרוים אַיילעניש זענען מיר אָנגעקומען קיין גלופּסק. דאָרט האָבען מיר זיך אַריינגעזעצט אין דער באַהן און מיט אַ טראַסק אַריינגעפאָהרען קיין אָדעס.

וואָס זאָל איך אייך דערצעהלען? סע טרעפט זיך אַמאָל אַ מגפה, אַ אַנשיקעניש ניט נאָר אויף דעם גוף, נאָר אויך אויף דער נשמה פון די מענשען. אַמאָל מאַכט זיך, אַז די מגפה ווייזט זיך אַרויס אין אַזוינע סמנים, ווי ביי משוגענע הינד, רחמנא ליצלן: פונ'ם מויל רינט אַ גיפטיגע סלינע, דער כעס ברענט מיט סכנות נפשות, סע ווילט זיך אָנחאַפּען יענעם און בייסען, און צופּען... און אַמאָל מאַכט זיך, אַז דער שכל ווערט געשלאָגען — זעהט מען אַנ'איבערגעקעהרטע וועלט,

אַ תהו ובוהו: דער קאָפּ אינטען, דער ווידער אייבען, דאָס גוטע קומט אויס שלעכט, דאָס פינסטערע — ליכטיג, דאָס ווייסע — שוואַרץ; דער וואָלף ווערט אַ צדיק, דאָס שעפּעלע — אַ רשע מרושע; אַלצדינג ווילד, קאַפּויר, איבערגעדרעהט, אָהן אַ טאָלק, אָהן אַ סדר. אויף אונז אין יענע טעג האָט גאָט, ברוך הוא, אָנגעשיקט אויך אַזאַ מין קרענק: ס'האָט אונז, לא עליכם, געשטופּט, געהויבען אין דער לופטען, ניט געלאָזט אונז רוהען אַ רגע. דער מוח איז אונז געפּיינגען, די פאַנטאַזיע האָט אונז געטראָגען פייל אויס'ען בויגען. איבערפאָדרען דעם ים איז ביי אונז דעמאָלט געווען אַ קלייניגקייט, אַ קינדער־שפּיעל, ניט ווערט אַ שמעק־טאַבאַקע.

נאָר וואָס מיר זענען אַריין אין דער אַכסניה, מיעד און אויסגעמוטשעט פון דער נסיעה, דערפיהלען מיר: אַהאַ, סע טאָרקעט שוין, סע שטופּט אונז — זיצט ניט, פּעטערס, געהט, מוט, זייט זיך משתדל, — ס'איז אַ רענדעל אַ מינוט.

— רב מענדעלע, — זאָגט ליב דער מלמד, — לאָמיר ניט וואַרטען, לאָמיר אַריבערגעהן טאַקי תיכף ומיד!

וואוהין געהן, צו וועמען געהן? דאָס האָב איך אַליין אויך געוואוסט זעהר גוט, דאָס האָב איך פערשפּאָרט צו פרעגען. ס'איז דאָ, האָט מען געשמועסט, אַזוינע מינע חברה־לייט, וואָס זענען פריהער געווען אַפּיקורסים און איצט האָבען זיי פּלוצלונג דערפיהלט אין זיך אַ יודישע נשמה — אין אונזערע מקומות האָט מען זיך אָנגעדערצעהלט וועגען זיי גאַנצע פּעק מיט מעשות, איינע וואונדערבאַרער פון דער אַנדערער, — אָט די בעלי־תשובה בענקען שטאַרק נאָך אַ יודען, זיי געהען פּשוט אויס נאָך אַ יודענ'ס טריט. זיי וועלען זיך דאָס מרחם זיין איבער אונז כרחם אב על בנים. זיי האָבען שוין אָנגעגרייט פאַר אונז אַ מקום מנוחה, זיי וועלען אונז פערזאָרגען, אַבי מיר זאָלען נאָר פאָלגען, וואָס זיי וועלען הייסען!.. דעם אמת זאָגענדיג, האָט זיך מיר אַליין אויך שטאַרק געגלוסט זיך זעהען מיט זיי וואָס גיכער און איבערגעבען אונזער בקשה, נאָר פאַר רב ליב'ן האָב איך זיך געקנייטשט, געמאַכט אַ מינע, אַקוראַט ווי איך וויל זיך פריהער אַביסעל אויסרוהען פונ'ם וועג.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, — פרעג איך איהם, — וואָס איז דאָס אַיילעניש מיט אונז? וואָס וועלען מיר אָנווערען, אַז מיר וועלען געהן אַביסעלע שפּעטער?.. ווייסט איהר נאָר, וואָס איך וועל אייך זאָגען, רב ליב? ווען גאָט העלפט מיר בעסער אַ רעכט מרחץ,

אַי וואָלט איך דאָס אַרויפגעקראָכען אויף דער אויבערשטער באַנק און וואָלט זיך אויסגעציינען, ווי איך בין גרויס, און וואָלט זיך אָבגעשמי־סען מיט אַ גוט בערעזעווע בעזעמעל, וואָלט איך זיך, כלעבען, אויס־געגלייכט מיינע אַלטע ביינער! דאָס וואָלט געווען טאַקי באמת פקוח נפש!...

— ניין, רב מענדעלע, — ענטפערט מיר רב ליב מיט זיינע גלאַטע ריידעלעך, — ראשית חכמה דאַרף מען אין זינען האָבען געשעפט, פּרנסה איז קודם צו אַלצדינג. אַ מרחץ וועט פון אייך ניט אַנטלויפען, אָבער דער ענין, וואָס מיר זענען אין איהם עוסק, קען נאָך, חלילה, ווערען עבר זמנו. דאָס איז ניט קיין שפּילכעל, רב מענדעלע! איהר פרעגט: וואָס ווערען מיר אָן? אודאי און אידאי ווערען מיר אָן! איך זאָג אייך, רב מענדעלע, איך בין דאָך עפּעס ניט קיין נעכטיגער, איך האָב שוין פּערזענליך אין מיין לעבען אַלצדינג, ווייס איך פון מיין אייגענער פּראַקטיקע: אַ מלמד, אַז ער פערהאַפּט ניט דעם בין־הזמנים, איז פער־פאַלען, קימט אַנ׳אַנדער מלמד און נעהמט צו דאָס יונגעל — און אויס! והילד איננו!... ביי אונז איז היינט בין הזמנים; פון אַלע זייטען יאָגען זיך מלמדים, וואָס זענען גרייט צו אָקערען די ערד אפילו מיט דער נאָז. יעדער איינציגער וויל פערהאַפּען אַנ׳אָרט, בעקומען אַ שטיקעל נחלה דאָרט, אינ׳ם לאַנד פון די אבות. אַ קאַטאָוועס עפּעס?... ניין, רב מענדעלע, קומט, אָבער קומט טאַקי וואָס גיכער.

פון די קאַבצאַנסקער יונגע לייטלעך האָבען מיר געהאַט בשותפות עטליכע בריעף צו איינינע פון די היגע חברה־לייט. האָב איך געפאָלגט רב ליב׳ן און מיר זענען קודם־כל אַוועק זיך זעהען מיט זיי.

ב.

געמיינט האָבען מיר, אַז די דאָזיגע לייט זענען ווער ווייסט ווער — חשוב׳ע מענשען, גדולי הדור, וואָס די איבעריגע אָרעמער יודען קומען אויס אַנטקעגען זיי, ווי קאַרליקעס אַנטקעגען אַ ריעז, ווי קליינע זעמליאַנ־קעס אַנטקעגען אַ הויכען מויער. מסתמא, האָבען מיר גערעכענט, קען זיי דאָ דאָס מינדסטע קינד, מסתמא וועט יעדערער, ווען מיר׳ן

א פרעג טאן, באלד אנווייזען אויף זיי מיט'ן פינגער. היינט מאלט אייך אוים, ווי אזוי מיר האבען זיך גע'חדוש'ט, אז מיר האבען א פרעג געטאן איין דורכגעהער, דעם אנדערען, דעם דריטען: וואו וואוינט דער און דער — און קיינער ווייסט ניט! מיר פרעגען און פרעגען, מיר לאזען שוין ניט דורך קיינעם — אבער סע העלפט ניט. מע קוקט נאך אויף אונז מיט חוזק, מע לאכט, חאטש נעהם בעגראב זיך פאר בושה. פערטראכט איך מיר: א שענע שטאדט, אז אך און וועה! געהערט א קהלה, וואו קיינער קען ניט די חשוב'סטע מענשען, די שענסטע מנהיגים. ניט אומזיסט זאגט מען, אז דאס איז אנ'אויסגעלאסענע שטאדט, א פערשייטע, אהן א פיצעל דרך־ארץ פאר עלטערע! דערווייל איז אונז מאקי גוט נמאס געווארען זיך ארומדרעהען אין די גאסען, מ'איז שוין געווען מיעד אייך, א גליק, וואס גאט האט אונז צוגעשיקט א בעקאנטען, וועלכער האט אויף אונז רחמנות געהאט און אונז צוגעפיהרט בשלום צו דעם הויז, וואו איינער פון אונזערע אדונים האט געוואוינט.

נאך פונ'ם ערשטען קוק אן איז מיר ניט געפעלען ניט דער ענגער בלאטיגער הויף, ניט די שטוב, וואס אפילו צווישען אונזערע קאבצאנסקער חורבות וואלט זי געווען אנ'אויסנאהם מיט איהר משונה'דיגער געשטאלט, ניט די הויכע שמאלע טרעפ, וואס האבען אונז געפיהרט צו דער נידעריגער דירה דארט אין עק בוידעם. נאר פונדעסטוועגען בין איך ביי זיך ניט אראבגעפאלען. מאלע וואס, — האב איך מיר געטראכט, — קארג יודישע גבירים איז דא, וואס זענען אנגעשטאפט מיט געלט, ווי קורח, און לעבען לעבען זיי אין שטיקעניש און אין עפוש, ווי די חזירים. אז מיר זענען אבער אריינגעקומען אינווייניג, איז מיר געווארען זעהר קאלעמוטנע. אינווייניג האבען מיר דערזעהען א יונגען־מאנטשיק פון א יאהר עטליכע און צוואנציג, א דארען און א לאנגען, מיט שיטערע האר און א קורץ בערדעל; דאס פנים איז ביי איהם געווען בלייך, קראנק, ווי ביי איינעם, וואס איז נאר וואס איבערגעקומען דעם פריזיוו.

— דא וואוינט רב גימפל ב"ר זרח? — פרעג איך.

— רב גימפל ב"ר זרח וואוינט דא? — פרעגט מיט מיר אינאיינעם רב ליב דער מלמד, כדי צו ווייזען, אז ער איז א שותף, אז ער טוט אויך עפעס אין אונזער עסק.

— יא, — ענטפערט דער יונגער מאן, — וואס ווילט איהר עפעס זאגען?

— מיר דאַרפֿען האָבען צו אייער טאַטען, — זאָג איך, און רב ליב דער מלמד חור'ט נאָכדעם איבער דאָס אייגענע וואָרט אין וואָרט.

— איך האָב ניט קיין טאַטען. דאָס דאַרפֿט איהר, מסתמא האָבען צו מיר אַליין טאַקי — ענטפֿערט דער יונגער מאַן מיט אַ פֿריינדליכען שמייכעל.

— דאָס זענט איהר טאַקי אַליין! — זאָג איך און גיב אַ מאָדנע דרעה מיט דער נאָז, ווי איינער רעדט: זאָלסט דערלעבען אַנזאָגען שע־נערע בשורות.

— איהר אַליין זענט דאָס טאַקי, פֿאַני!! — זאָגט מיר נאָך רב ליב, נאָר מיט אַ מאָדנער, התלהבות און מיט אַ שיינענדיג פּנים. פֿאַר גרויס שמחה רוקט ער זיך אַרויס אַ פֿריהער און שיסט אויס:

— מיר האָבען אַ בריעף... אַ בריעף האָבען מיר צו אייך, פֿאַני!

דער יונגער מאַן לייענט איבער דעם בריעף, נאָכדעם דרעהט ער זיך אויס צו אונז, גיט אונז אָב שלום, דערלאַנגט אונז בענקלעך און זאָגט מיט אַ פֿרעהליך פּנים:

— זיצט, ליעבע יודען. מע שרייבט מיר דאָ אין בריעף, וואוהין איהר קלויבט זיך פֿאָהרען. וואויל, זעהר וואויל! שוין לאַנג צייט. דאָס וויסטע לאַנד, די פֿערלאָזטע אַלמנה, וואָס קוקט שוין אַזוי פֿיעל יאָהרען אַרויס אויף איהרע פֿערטריבענע קינדער. רופֿט איצט צו אייך, שטרעקט אויס איהרע אָרעמס. וואויל איז אייך, וואָס איהר קעהרט זיך אום צו איהר מיט אייער אייגענעם גוטען ווילען. אַזוינע יודען, ווי איהר, מעג מען רופֿען גבורי הדור, גבורים זענט איהר, וואָס האָבען בכח אויפֿצוטאָן גרויסע, וואונדערליכע מעשים לכבוד אונזער פֿאָלק ישראל.

— מיט דעם אויבערשטען'ס הילף! ער, ברוך הוא, איז אַוודאי דער גרויסער בעל־יכולת, ער האָט דעם כח און מיר די גוטע כונה, — זאָגט רב ליב דער מלמד מיט גרויס נחת־רוח און ענדיגט מיט אַ פּסוק: — רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. אַוודאי ווילען מיר בעקומען אַ נחלה אין ארץ ישראל.

— מיט דעם אויבערשטען'ס כח און מיט יודיש געלט. — מיש איך זיך אַריין, כדי צו געבען אַנצוהערעניש, אַז מע מיינט דאָ טאַקי די קלינגערס, וואָס מע דאַרף האָבען צום ענין.

— דערפֿאַר זאָלט איהר גאָר ניט האָבען קיין דאגה, ס'וועט שוין זיין רעכט, אם ירצה השם, — זאָגט דער יונגער מאַן און שמייכעלט

דערביי ווי, איינער, וואָס ווייסט אַ סוד, נאָר ער טאָר איהם ניט אויס־זאָגען. — געלט וועט זיין. כלל ישראל איז ניט אָרים, און מע טוט מאַקי, ברוך השם, אויך. מע אַרבייט אין דעם עסק באמונה.

בשעת מיר זענען אַזוי געזעסען און געשמועסט וועגען אונזער ענין, איז אָנגעקומען נאָך אַ יונגער מאַן און נאָך איינער, ביז ס'האָט זיך בים־לעכווייז אָנגעקליבען אַ שטאַרקער מנין. אויך חברה־לייט פון איין קלוי־זעל, מיט איין הארץ און איינע דבורים. אַ קוק טאָן אויף זיי, האָט מען באַלד דערקענט, אַז סע טוט זיי שטאַרק הנאה, זיי קוועלען ממש אָן... די אַלע יונגע לייט האָבען אונז אָבגעגעבען דעם שענעם ברוך הבא און האָבען זיך אַריינגעלאָזט מיט אונז אין אַ ברייטען שמועס וועגען ישוב. ביסלעכווייז האָבען זיי זיך צעהיצט, פערפלויגען גאָר הויך, אָנגעהויבען שיטען מיט נבואות: נאָך אַביסעל וועט געהאָלפען ווערען יהודה, און דאָס פאָלק ישראל וועט רוהען, ווי פריהער, אויף זיין ערד, יעדער יוד אונטער זיין וויינשטאָק און זיין פייגענבוים, מיט דעם אויבערשטענ'ס הילף. מ'האָט געקלעהרט, געקלינגט זיך, וואו נעהמט מען געלט. יעדערער האָט געהאַט זיין פּלאַן, זיינע פּראָיעקטען, מ'האָט געצעהלט, גע'חשבונ'ט, און ס'איז אויסגעקומען גאָר אַ שלל, עפּעס גאַנצע בערג מיט גאָלד. ווער סע וויל זיך בעקענען מיט די אַלע עצות און פלענער און גרויסאַרטיגע חשבונות בפרטות, — פערשפּאָר איך איהם דאָס דערצעהלען: מע קען זיי אַלע געפינען אין די וואונדערבאַרע מאמרים, וואָס זענען געדרוקט געוואָרען אַביסעל שפּעטער אין די יודישע גאַזעטען.

אַרום האַלבע נאַכט זענען מיר געקומען צוריק אויף דער סטאַנציע. איך זיץ און שוויג, ס'איז מיר דוקא ניט שטאַרק אויפגעלעגט אויפ'ן האַרצען; רב ליב, פערקעהרט, איז זעהר קאָנטענט און האַלט אין איין ריידען. סע שיט זיך פון איהם, ווי פון אַ זאַק, ער קען זיך ניט איינ־האַלטען פאַר גרויס הנאה, וואָס ער האָט פון זיך אַליין. ער איז מיט אַמאָל געוואָרען חשוב'ער ביי זיך אין די אויגען, אַקיראַט ווי ער וואָלט באמת געווען איינער פון די אַמאָליגע גבורי ישראל, אַקוראַט ווי ער וואָלט פון אַ מלמד געוואָרען פּלוצלונג אַ פּריץ, אַ פּאָמיעשטשיק. ער פּ: אַפּעלט, וואָס סע קומט איהם אויף דער מחשבה.

— וויפיעל, האָט ער געזאָגט, איז דאָ ביי אונז יודען? — פרעגט מיך ליב און קוקט מיט אַזוינע אויגען, ווי אַ מענש, וואָס איז פערטאָן אין אַ טיעפען ענין.

— איך געדענק ניט, וואָס ער האָט דאָרטען געבעבעט, — ענטפער

איך קאַלט און לאָז אַרויס אַ געניץ. — וואָס דאַרפט איהר אַ שטייגער וויסען, וויפיעל יודען ס'איז דאָ? זאָל גאָט העלפען, ס'זאָל זיין נאָך טויזענט מאָל מעהר. אייער דאגה...

— מיר דאכט, יאָ... אַזוי, אַזוי. ער האָט אויסגערעכענט עפּעס אַ פינף מיליאָן, — זאָגט רב ליב, פערבייסענדיג די אויבערשטע ליפּ און קנייטשענדיג דעם שטערען, — ווערליג איך פערשטעה, דאַרף זיין נאָך מעהר. נאָר לאָמיר רעכענען אויפ'ן ערגסטען פאַל — פינף־זעקס מיליאָן, נו, שטעלט אייך פאָר, אַז יעדער יוד צאָהלט אַלע יאָהר נאָר איין קערבעל, האָט איהר זעקס מיליאָן קערבלעך אַ יאָהר, אין אַ משך פון פופציג יאָהר — דרייהונדערט מיליאָן, היינט פראָצענט פאַר דער גאַנצער צייט, האָבען מיר אַ קימא־לן אפשר פון טויזענט מיליאָן. ס'איז דאָך אַ פשוט'ער חשבון, קלאָר ווי דער טאָג. וואָסער אַ יוד וועט זיך דאָס אָבזאָגען צו געבען אַ קערבעל אויף אַזאַ גרויסען ענין? האַ? איך בין בטוח, אַז אונזערע גבירים ווילען דוקא געבען הונדערט מאָל אַזוי פיעל. וואָס זשע דאַרפט איהר נאָך, רב מענדעלע? — וואָס שווייגט איהר, רב מענדעלע? רעדט ווערטער!

— איהר קלויבט זיך, ווייזט אויס, אויף זיין היינטיגע נאַכט, — ענטפער איך. — איהר האָט ניט קיין אַנדער אַרבייט, ווי בערעכענען דעם כלל־ישראל? פאָלגט מיך, לאָמיר זיך בעסער לעגען שלאָפען. איך בין מיעד און ס'איז שוין טאַקי שפּעט. אויך מאָרגען דאַרף מען פריה אויפשטעהן און זיך נעהמען צו דער אַרבייט.

— וואָס זאָגט איהר, רב מענדעלע? מיר ווילען ענדיגען מאָרגען אונזער עסק? — פרעגט מיך רב ליב. נאָר איך ענטפער איהם ניט, פערדעק זיך מיט דער קאָלדרע און שלאָף.

ג.

אויף מאָרגען, אַז רב ליב דער מלמד איז אויפגעשטאַנען, איז ער געווען זיכער, אַז היינטיגען טאָג ווערט ער פאַרטיג מיט'ן גאַנצען ענין און אין אַ צוויי־דריי טעג אַרום קלויבט ער זיך איבער אין אַ גוטער שעה צו זיך אין דער נייער נחלה און הויבט אָן צו לעבען אין עושר און אין

כבוד, ווי א בן-מלך. מיט א לויטערען קאפ און א רוהיג געמיט, ווי א פריץ, א בעל-הבית פון מאיאנטקעס, האט ער זיך גענומען זיינע אינסטרומענטען, דאס הייסט דעם טלית מיט די תפילין, און איז אוועק צו דער ארבייט, דאס הייסט צום דאווענען — שיקען א שבח און א לויב זיין ליעבען נאמען אינאיינעם מיט אנדערע יודען, און אגב טאקי בעקענען זיך מיט געוויסע מענשען, וואס מיר האבען זיי געדארפט האבען צו אונזער עסק. מיך, זאל מיך גאט ניט שטראפען פאר די זינד, — האט ניט שטארק געצויגען אין בית-מדרש אריין, האב איך מיר מתיר געווען צו דאווענען ביחידות און עס דוקא געמאכט בקיצור, ווי מיין שטייגער איז. דערפאר האב איך נאכדעם מאריך געווען אין דער מצוה פון אי-בערבייסען. איך האב מיר געקויפט פירות פון ארץ-ישראל — באקסערען און פייגען און אונטערגעפוילטע פאמעראנצען, — א סחורה, וואס מע קריעגט אין אדעם בחצי חנם, און האב זיך גענומען צו דער אכילה מיט דער גרעסטער כונה. איך בין נאך ניט געווען פארטיג, ווען רב ליב דער מלמד האט זיך אומגעקעהרט און מיר אנגעזאגט די גוטע בשורה, אז ער ווייסט שוין אייף געוויס, מיט וועמען מיר דארפען ריידען און וואס מיר האבען צו טאן. קודם כל, זאגט ער, דארפען מיר זיך זעהען מיט דעם קארלינער — דאס איז דער ארי שבחבורה, דער קאפ, דער מנהיג. ער איז א גרויסער געלערנטער, בקי אין א סך חכמות און האט דערצו א יודיש הארץ. אן איהם ווענדט זיך אלצדינג: וואס ער וועט זאגען, אזוי וועט זיין.

— אט וועט איהר זעהען, רב מענדעלע, אז מיר'ן נאך היינט, מיט דעם אויבערשטענ'ס הילף, קאנטשען אלע אונזערע געשעפטען. ווארום פאר וואס טאקי ניט? אויב דער קארלינער האט נאר איין פונק פון יודישקייט אין הארצען, מוזען מיר דאך נושא חן זיין ביי איהם אין די אויגען. וואס זאגט איהר? וואס פאר חסרונות קען מען, חלילה, געפינען און אזוינע יודען ווי מיר? — אזוי זאגט רב ליב דער מלמד און גלעט זיך דערביי די בארד און די פאות און בעקוקט זיך פון אלע זייטען. — מיר דאכט, אז קיין בעסערע יודען דארף מען גאר ניט. אלצדינג וואויל און פיין, ווי עס געהער צו זיין. נאר וואס דען? איך האב מורא... איך זאל עס גאר ניט אויסריידען אין אזא שעה... אפשר וועלען דערוויל אונזערע קאבצאנסקער יודעלעך... איהר פערשטעהט דאך אליין, וואס איך מיין.

— איהר האט מורא, אז אונזערע קאבצאנסקער זאלען ניט קומען

פריהער און ניט פערחאַפּען, — פאַל איך איהם אַריין אין די רייד.

— איך האָב מורא פאַר אַנ'ערגערער צרה — ענטפערט ליב דער מלמד און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ. — איך האָב מורא, אַז ס'וועלען קימען די קאַבצאַנסקער מלמדים — איהר פערשטעהט, וואָס איך מיין?... וועלען זיי דאָך, מסתמא, וועלען אויסחאַפּען דאָס יונגעל, וועלען זיי אָנריידען אויף אונזער חדר ווער ווייסט וואָסערע פּאַסקודסטווע, קענען מיר נאָך, חלילה, בלייבען אָהן אַ קנעלונג... איהר קענט דאָך אונזערע יודעלעך...

— איהר מיינט, הייסט עס, דאָנאָסען, מסירות? — ענטפער איך. — ניין, רב ליב, דערפאַר איז ניטאָ, וואָס מורא צו האָבען. אמת, אונזערע יודען האָבען ליעב אָנצוריידען איינער אויפ'ן אַנדערן. און די קאַבצאַנסקער האַלטען פון דער מדה זעהר און זעהר. סע גלויבט זיך אָבער ניט, אַז איצט אָ, ווען מיר הויבען אָן אַ נייעם ענין, זאָל מען באַלד טאַקי זיך נעהמען צו די אַלטע מנהגים. עסט בעסער איבער-בייסען, רב ליב, ס'איז שוין צייט.

רב ליב וואַשט די הענד און עסט מיט אַפּעטיט די ארץ-ישראל-פירות. ער קומט ביסלעכווייז צו זיך און הויבט אָן דערצעהלען נסים ונפלאות, ווי גוט און וואויל עס וועט אונז זיין, אם ירצה השם, אין אונזער נחלה, וואָס פאַר אַ גליק סע וואַרט דאָרט אויף אונז. ער קוועלט פאַר נחת, ער שמעלצט זיך ממש, ריידענדיג.

תיכּף נאָכ'ן עסען לאָזען מיר זיך אין שטאָדט אַריין. אין איינער פון די גאַסען זעהען מיר אַ שפּייכלער פון תבואה. נעבען איהם שטעהען עטליכע מענשען און רייניגען ווייץ. רב ליב שטעלט זיך אָב, נעהמט אָן אַ פולע זשמעני ווייץ און קוקט זיך איין, ווי אַ בקי, וואָס בעטראַכט אַ פּראָבע כדי צו ווימען, וויפיעל מע מעג צאָהלען פאַר אַ פּוד. אין דער מינוט שפּרינגט אונטער אַ יודעל:

— ווייץ ווילט איהר? איהר ווילט קויפען ווייץ? קומט, איך האָב אַנ'אָרט, וואָס מע קען קויפען בזול הזול. איך בין אַ מעקלער בין איך.

רב ליב שאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף ניין און פערדרעהט די נאָז. רב ליב, דאַרפט איהר וויסען, האָט אפילו ניט געטראַכט וועגען קויפען ווייץ. נאָר וואָס דען? אַזוי ווי ער האָט זיך שוין געהאַלטען פאַר אַ שטיקעל פּאָמיעשטשיק, אַ יוד פון אַ נחלה, מוז ער דאָך האָבען עפּעס אַ שייכות צו תבואה. הייסט אַז ער האָט אויפ'ן וועג צו זיין נחלה דער-זעהען אַ קופּע מיט ווייץ, האָט ער זיך בכיון אָבגעשטעלט און אַ קוק

געטאָן, כדי ער זאָל נאָכדעם קענען זאָגען: ווייץ? אָהאָ! אויף ווייץ פרעגט מיך. איך האָב זיך אין מיין לעבען גענוג אָנגעזעהען מיט ווייץ.

— אויב איהר קויפט ניט, טאָ אפשר פערקויפט איהר משאָסאָם? — פרעגט דער מעקלער און חאַפּט אָן רב ליב'ן פאַר דער פּאָלע. — רעדט ווערטער, פּאני. איך האָב גראָד אַ קונה אויף ווייץ, אויף מיינע נאמנות.

רב ליב לאָזט זיך געהן, שטאַרק צופריעדען, וואָס מע האַלט איהם פאַר אַ סוחר, און ענטפערט קיין וואָרט ניט. דער מעקלער טרעט פון אונז אָבער ניט אָב, ער געהט אונז נאָך, ווי אַ קוה אַ קאַלב, און האַלט אין איין ריידען: ענטפערט, רב יוד! וואָס אַרט אייך, אז איהר וועט ענטפערן, וואָס? איהר גלויבט מיר אפשר ניט, האַ? טאָ דערפרעגט זיך אויף מיר, אדרבא, פרעגט וועמען איהר ווילט, וועט מען אייך זאָגען, אז איך, חייקעל דער מעקלער, בין אַ קאַראַנטנע מענש, מע מעג זיך אויף מיר פערלאָזען. ביי מיר אַ וואָרט איז הייליג, גערעדט איז גערעדט, ניט ווי די איבעריגע מעקלערס, די זשוליקעס, די בייטעל־שניידערס, וואָס ס'איז אַ סכנה אריינצופאַלען אין זייערע הענד. איך, פּאני, בין אַליין געווען אַ סוחר בין איך, נאָר וואָס קען מען טאָן, אז ס'איז ניטאָ קיין מזל?... איך בעט אייך, רב יוד, זייט ניט קיין עקשן, זאָגט, אפשר האָט איהר צו פערקויפען?

— וואַרט אַביסעל, וועלען מיר מיט אייך מאַכען געשעפטען, אם ירצה השם, — ענטפער איך, כדי פּטור צו ווערען פון אַ שלאַק, אַנ'אָנשיקעניש. אין האַרצען טראַכט איך מיר: וועסט שוין זעהען אונזער ווייץ, ווי דו זעהסט דיינע אויערען. — וואַרט אַביסעלע, רב יוד. איצט האָבען מיר זעהר קיין צייט ניט. מיר לויפען צוליעב אַ ספּיעשנע עסק.

— איהר לויפט? זאָגט זשע מיר, ליעבע יודען, וואוהין לויפט איהר? — פרעגט דער מעקלער אויפ'ן יודישען שטייגער. ווענען אָבּ־טשעפּען זיך פון אונז טראַכט ער נאָך אַלץ ניט.

לכתחילה האָב איך בדעה געהאַט איהם גאָר ניט אָבצוענטפערען אויף אַזאַ נאַרישער קשיה. נאָר נאָכדעם האָב איך זיך מישב געווען: לאָמיך איהם בעסער אויסזאָגען, וואוהין מיר געהען, וועט ער טאָקי מוחל זיין אונז אָבּפיהרען צום קאַרלינער, וואָרום ניט איך, ניט רב ליב ווייסען ניט דעם וועג אַהינצו. אַזוי אַזוי, רב חייקעל, ביסט טאָקי אַ גרויסער חכם, ווילסט וויסען אַלע סודות, מענדעלע איז אָבער קליגער

פון דיר. ער וועט דיך אין אַ גוטער שעה איינשפּאַנען, און דו וועסט איהם דינען ווי אַ כּשר'ע בהמה! — איך פערדרעה די נאָז, פערקנייטש דעם שטערן און ענטפער מיט אַ פראַגע אויף אַ פראַגע — אויך אויפ'ן יודישען שטייגער:

— און אַז מיר געהען צום קאַרלינער, איז וואָס? אפשר ווילט איהר אויך געהען מיט אונז?

— אוודאי געה איך מיט אייך! ווי דען? דער קאַרלינער! איך בין דאָך ביי איהם אַן'איינגעהער, אַ שטיק חשוב, — ענטפערט דער מעקלער מיט שמחה, און תּוך כּדי דבור שפּרינגט ער אַרוים פאָרענט און לאָזט זיך געהן. אַלע מינוט קוקט ער זיך אום, מאַכט צו אונז פון דער וויטענס מיט די הענד, אַז מיר זאָלען נאָכגעהן נאָך איהם.

וואָס אמת איז אמת, די כּשר'ע בהמה, וואָס גאָט האָט אונז צוגעשיקט, האָט אונז געדיענט באמונה. חייקעל דער מעקלער האָט אונז אַזוי לאַנג געפיהרט דורך גאַסען און פלעצער, ביז ער האָט אונז גע־בראַכט בשלום צום קאַרלינער'ס הויז.

— אָט דאָ וואוינט ער! זאָגט חייקעל אַ פערסאָפּעטער, אַ צעהיצ־טער פונ'ם וויטען וועג, און ווישט זיך דעם שוויים מיט'ן עק פאָלע.

— אַ דאַנק אייך! — רוף איך זיך אָן. — איצט וועלען מיר שוין אַליין געפינען די טהיר.

דער מעקלער בלייבט שטעהן, ווי מטושטש. ער מאַכט עפּעס מיט די ליפּען, דרעהט מיט די פינגער, נאָר איך מאַך זיך ניט ווי־סענדיג. איך נעהם רב ליב'ן און מיר לאָזען זיך ביידע געהן אויף די מירמעלשטיינענע טרעפּ.

מאָלט אייך, ס'איז מעשה נסים, וואָס מיר זענען ניט געפאַלען אויף די טרעפּ. איהר דאַרפט ניט פערגעסען, אַז פון קינדוויז אָן זענען אונזערע פיס געוועהנט צו טרעטען דאָס מיסט און די בלאָטעס פון קאַבצאַנסק און פון אַנדערע אַזוינע יודישע שטעדטלעך; דאָרט זענען זיי אויסגעוואַקסען, דאָרט האָבען זיי בעקומען זייער בעזונדערע צורה. היינט אַז זיי האָבען פּלוצלונג דערפיהלט אונטער זיך אַ גלאַטע, ציכטיגע, אָבגעוועקסעלטע שטיינערנע פּאָדלאָגע, האָבען זיי זיך נעבעך געגליטשט, געררוקט זיך, ניט געקענט איינשטעהן. ווען ניט זכות אבות, וואָלטען מיר צעהן מאָל געפאַלען און געבראָכען, חלילה, האַלז און נאַקען.

דער פאָדער־צימער איז געווען פול מיט מענשען, וואָס האָבען גע־האַט בקשות צום קאַרלינער: איינער געהט אַרוים, דער אַנדערער אַריין,

און אַלע אָהן היטלען. השם יתברך איז יודע דעם אמת, ווי שווער ס׳איז אונז געווען אָבצודעקען אונזער קאָפּ, וואָס זינט מיר לעבען, זינט מיר זענען אַרוים פון דער מאַמע׳ס בויך, איז ער ביי אונז געווען צוגעדעקט אי ביי־טאָג, אי ביי־נאַכט. נאָר וואָס האָבען מיר געוואָלט טאָן, אַז דער משרת, דער צורר, וואָס איז געשטאַנען ביי דער טהיר, האָט עס אונז פערזאָגט מיט׳ן האַרבען וואָרט. אפילו די יאַרמעלקע האָט ער אונז געהייסען אויסטאָן! אָהן היטלען האָבען מיר זיך געפיהלט זעהר לא עליכם׳דיג, אָט אַשטייגער ווי מע זאָל עמיצען פלוצלונג אויסטאָן נאַקעט צווישען אַ עדה מיט מענשען. רב ליב איז געשטאַנען, ווי אַנ׳אויסגעפּאַטשטער, אַז ס׳איז געווען אַ בזיון און אַ האַרץ־וועהטאָג אויף איהם צו קוקען. אָט אַזוי האָבען מיר געוואַרט אַ שטיקעל צייט אין איינע יסורים, ביז מ׳האָט אונז געהייסען אַריינגעהן צום קאַרלינער אין קאַבינעט. איצט האָב איך דוקא אָבגעטרעטען דעם כבוד רב ליב׳ן: איך האָב איהם ביי דער טהיר אַ שטופּ געטאָן, ער זאָל געהן פאָרענט, און איך בין געגאַנגען נאָך איהם.

ס׳איז דאָ מענשען, וואָס אַז מע זעהט זיי איינמאָל, קען מען זיי שוין קיינמאָל ניט פערגעסען. זיי ווערען דיר ווי איינגעבאַקען אין האַרצען, זיי בעקומען אַ שליטה איבער דיינע געדאַנקען און דיינע געפיהלען; אַז דו קלויבסט זיך עפּעס טאָן, דערמאָנסטו זיך אין זיי און דו סטאַרעסט זיך, ווי אַ יונגעל פאַר׳ן רבי׳ן, אַז דיין אַרבייט זאָל זיין אָבגעטאָן וואָס בעסער. איך געדענק נאָך איצט אויך דעם קאַרלינער, ווי אַ לעבעדיגען: אַ שענער מענש, ניט זעהר קיין הויכער. אַ ש׳טילער אומעט רוהט אויף זיין בלייכען פּנים, און אַז ער רעדט מיט עמיצען און טוט אַ שמייכעל, איז דאָס ווי דער מאָרגענשטערן, וואָס שיינט אַרויס פון צווישען די וואָלקענס. מע פיהלט, אַז דער אומעט א׳ז ניט קיין סימן פון אַ בייזען כאַראַקטער צו פון אַ קאַפּריז, נאָר ער נעהמט זיך פון אַ סך טראַכטען און קלערען איבער טיעפע ענינים. ער רעדט ווייניג, אָבער ער קוקט אַ סך. ער פערקוקט אַייך, דאַכט זיך, טיעף אין האַרצען. זיינע אויגען דערצעהלען די עדעלקייט פון זיין נשמה, די קנייטשען אויפ׳ן שטערען זאָגען אוים זיינע הויכע מחשבות, אפילו די גראָהע האָר געבען איהם צו אַ בעזונדערען חן.

דער קאַרלינער האָט אונז אויפגענומען, שטעהענדיג נעבען אַ שרייב־טיש מיט אַ סך שרייב־געצייג. אויף יענער זייט טיש איז געזעסען איבער אַ פּאַק מיט בריעף איינער אַ מאַן פון אַ יאָהר פערציג מיט

אַ לאַנגער באָרד, ווייזט אויס, אויך אַנ'עדעלער נפש, אַ קאָפּ-מענש — דאָס האָט מען דערקענט אין זיין פּנים און אין זיינע אויגען. דער קאַרלינער האָט זיך אין אונז איינגעקוקט און ווינקט אונז, מיר זאָלען זאָגען, וואָס מיר דאַרפען.

— מיר זענען קאַבּצאַנסקער זענען מיר, און ווילען פאָהרען אין די קאָלאָניעס. — זאָגט רב ליב און פערנויגט זיך דערביי משונה'דיג און דאָס פּנים ווערט ביי איהם מאָדנע אויסגעקרימט, ווי ביי אַ יודענע.

— און וואָס האָט איהר געטאָן ביז אַהער?

— אַ מלמד בין איך געווען, געלערענט יודישע קינדער האָב איך.

— ווילט איהר, הייסט עס, זיין אַ מלמד אין די קאָלאָניעס? — זאָגט דער קאַרלינער און בעטראַכט רב ליב'ן מיט איין אויג פון'ם קאָפּ ביז די פיס. — די קאָלאָניעס זענען נאָך ערשט אַ פּראָיעקט, זיי זענען נאָך גאָר ניטאָ אויף דער וועלט, און מלמדים קומען שוין זיי מזכה זיין מיט זייערע ח ד ר י ם!...

— די תורה איז געווען פאַר בריאת עולם, אַ כל שכן פאַר די קאָלאָניעס, — רופט זיך אָן דער, וואָס זיצט ביי'ם שרייב-טיש און הויבט אויף דעם קאָפּ פון די בריעף און בעטראַכט מיך פון דער ווייטען.

— ניין, פּאַני, — ענטפערט רב ליב און קוועטשט דעם „ניין" מיט'ן נוסח פון אַ שלשלת. — איך וויל ניט זיין קיין מלמד, איך וויל בע-קומען אַנ'אייגענע נחלה אין ארץ-ישראל.

— געהט אייך בעסער צוריק צו דער תורה און צום טייטעל, — ענטפערט דער קאַרלינער מיט אַ שמייכעל. — פאַר אייך איז, דאַכט זיך, ניטאָ קיין בעסערער מקום, ווי קאַבּצאַנסק.

— איך שווער אייך, פּאַני, אָט האָט איהר מיין הן צדק, אַז איך בין מוכן ומזומן אוועקצוגעבען מיין נשמה פאַר דעם פאָלק ישראל, איך וויל זיך מפקיר זיין פאַר זיין כבוד, אַבי מע זאָל מיר נאָר געבען אַ שטי-קעל פעלד מיט אַ ווייגגאָרטען אין ארץ-ישראל.

דער קאַרלינער פערבייסט די ליפּען און קוקט אויף רב ליב'ן מיט שפּאָט, ווי איינער רעדט: וואָס טוט מען מיט אַזאַ שלאַק? ער שווייגט אַ ווייל, נאָכדעם רופט ער זיך אָן צו מיר:

— און וואָס זענט איהר? אויך אַ מלמד?

— איך בין אַ יוד. — פּלאַפּעל איך אַ צעטומעלטער און אַ דערשראָ-קענער פון דעם קוקען, וואָס דער קאַרלינער און דער אַנדערער האָבען

אויף מיר געקוקט. איך פיהל אַליין, אַז ס'איז נאַריש, און לאָז פאַר חרפה אַראָב דעם קאָפּ. ווען די ערד עפענט זיך אונטער מיר און שלינגט מיך אַיין אויפ'ן אָרט, מעגט איהר מיר גלויבען, אַז ס'ויאָלט מיר דע־מאָלט געווען מעהר ניחא, איידער שטעהן און פיהרען אָט דעם שמועס.

— דאָס פרעג איך אייך ניט, — ענטפערט דער קאַרלינער, — דאָס אַהט מען אין אייך. איך וויל וויסען, וואָס איז אייער פרנסה.

— ער איז מיין שותף! — העלפט מיר רב ליב ענטפערן דעם קאַרלינער. רב ליב, זעה איך, האַלט זיך פאַר וועלטליכער פון מיר, פאַר מעהר מעורב עם הבריות. — דער יוד איז מיט מיר שותפות אין דער נחלה, וואָס מיר וועלען, אם ירצה השם, בעקומען. מיר האָבען אפילו אַ שותפות־כתב כתוב וחתום.

זינד איך לעב האָט מיר קיינער ניט אָנגעטאָן אַזוי פיעל יסורים, װי רב ליב מיט אָט דעם ענטפער. איך בין מבולבל געוואָרען נאָך מעהר ווי פריהער, טראָפּענס קאַלטען שוויים זענען מיר אַרויסגעטרעטען אויפ'ן פנים. ווען מע גיסט אויף מיר אוים אַ זודיגען אָקראָפּ, וואָלט ביי מיר געווען בעסער, איידער דער געלעכטער, וואָס דער קאַרלינער, ווי איך האָב געמיינט, וועט פון מיר לאַכען. דאַנקען גאָט, וואָס ס'איז דערצו ניט דערגאַנגען. דער קאַרלינער האָט אַ טיפען זיפץ געטאָן און געפרעגט מיט רחמנות:

— וואָס זשע ווילט איהר, רבותי?

— מיר זענען געקומען אייך בעטען, אַזוי ווי איהר זענט דער בעל־הבית פון די קאָלאָניעס, זאָלט איהר אונז אויסהעלפען מיט געלט, וויפיעל מיר וועלען דאַרפען. ביי אייך איז דאָס דאָך אַ קלייניגקייט, און אונז וועט איהר טאָן די גרעסטע טובה, — זאָגט רב ליב מיט'ן נוסח פון „יקום־פורקן": ער הויבט אָן מיט אַ בקשה און לאָזט אוים מיט אַ דאַנק — דער אויבערשטער וועט אייך דערפאַר געבען אריכת־ימים און וועט אייך העלפען, וואו איהר וועט זיך קערען און ווענדען.

— איך קען אייך איצט ניט העלפען, זאָל אייך גאָט העלפען, — ענטפערט דער קאַרלינער מיט אַ זיפץ און טוט אַ מאַך מיט דער האַנד, מיר זאָלען אַרויסגעהן.

רב ליב מאַכט זיך אָבער ניט וויסענדיג און רירט זיך ניט פונ'ם אָרט. ער גרייט זיך ערשט פערפיהרען אַ לאַנגען שמועס, ווישט די נאָז, דרייבט דעם שטערן. איך נעהם איהם אָן פאַר דער פאָלע און שלעפּ

איהם צו דער טהיר. אַזוי געהען מיר אַרויס: איך פריהער, ער נאָך מיר.

בשעת מיר זוכען אין פּאָדער־צימער אונזערע היטלען און דרעהען זיך פון איין ווינקעל צום אַנדערען, קומט אַרויס יענער, וואָס איז געווען ביי'ם טיש, ער דערזעהט מיך און מאַכט צו מיר:

— דאַכט זיך, איך האָב אייך אַמאָל געזעהען אין גלופּסק אָדער אין אַנ'אַנדער שטעדטעל פון יענעם קאַנט. אויב איך האָב קיין טעות ניט זענט איהר מענדעלע מוכר ספרים.

— יאָ, איהר האָט ניט קיין טעות. ווער זשע זענט איהר.

— איך בין.... סע פרעהט מיך צו זעהען אַזאַ וואוילען גאַסט. איצט קען איך מיט אייך קיין סך ניט ריידען, ווייל איך בין שטאַרק פאַרנומען. אָבער איך האָף, אַז מיר וועלען זיך נאָך זעהען און וועלען נאָך שמועסען באריכות. האָט מיר אַ גוטען...

אַז דער מעקלער האָט אונז דערזעהען אַרויסגעהענדיג פונ'ם קאַר־לינער, האָט ער זיך אַלאַז געטאָן צו אונז מיט אַ הכנעה'דיג שמייכעלע און געקוקט אונז אין מויל אַריין, געחאַפּט איטליכע תנועה אונזערע, געבויגען זיך אין דרייען, און יעדער זיינער האָט געזאָגט: הנני! איך בין אַנגעבריט! שיקט מיך, וועל איך לויפען אין פייער און אין וואַסער!... מיר אָבער האָבען זיך געמאַכט ניט וויסענדיג און זענען געגאַנגען שטילשווייגענדיג, וועלענדיג פּטור ווערען פון איהם. יענער איז אָבער קיין נאַר ניט און האָט דוקא בעשלאָסען נאָכצוגעהן נאָך אונז, און בשום אופן ניט געוואָלט אָבטשעפּען זיך. אַז ער האָט דערזעהען, מיר געהען אַלץ און שווייגען און קוקען זיך ניט אום, האָט ער אָנגע־הויבען זיך בעטען:

— האָט רחמנות, יודען! מאַכט דורך מיר אַ געשעפטעל, וועט איהר, מיט דעם אויבערשטענס הילף, ניט דערלעגען. איך בין, ניט פאַר אייך געדאַכט, אַ גרויסער אביון און אַ מטופל מיט קינדער. האָט רחמנות, זאָל אַ יוד דורך אייך פערדיענען אַ גראָשען.

מחמת ס'איז מיר דענסטמאָל געווען זעהר אָנגעזאָלצען אויפ'ן האַר־צען און איך האָב שטאַרק געוואָלט פּטור ווערען פון דער זלודניע, האָב איך שטיל אַ זאָג געטאָן צו רב ליב'ן:

— דאָס זענט א י ה ר שולדיג, וואָס ס'האָט זיך צו אונז צוגע־קלעפּט אַזאַ פאַרשלעפּטע קרענק. אַ מאַכער פון ווייץ זענט איהר מיר

געוואָרען אינמיטען דערינען. אַ פיינער מאַכער! ענטפערט איהם שוין: איך בעט אייך, און זאָל ער געהן צו אַלדי רוחות.

— אומזיסט אייער טרחה, פעטער, — האָט ר׳ ליב זיך אָנגערופען צום מעקלער. — איצט וועט ניט זיין גאָר ניט, איך שווער אייך אויף מיינע נאמנות! איבער אַ יאָהר, אם ירצה השם, לשנה הבאה...

— איבער אַ יאָהר מעגט איהר איבערגעהן אויף מיין פערמעגען, אַ רוח אין אייער!... האָט דער מעקלער אָנגעהויבען שעלטען מיט טויטע קללות. נעבעך! ער האָט אַלץ געהאָפט, אַז ער וועט מאַכען אַ געשעפטעל, און דאָ זעהט ער די סוחרים אַנטלויפען גאָר פון איהם. מען שטעלט פיס און מען קוקט זיך ניט אום — און פונ׳ם גאַנצען מסחר לאָזט זיך אויס אַ בוידעם, אַ נעכטיגער טאָג.

ד.

אומעטיג און קאַלעמיטנע איז מיר געווען אויפ׳ן האַרצען נאָכ׳ן שמועס מיט׳ן קאַרלינער. אַ וואָלקען פון טרויער האָט זיך אָנגערוקט אויף מיין נשמה — און די פליגעל פון מיין האָפנונג זענען געלעגען מאַט, ניט צו קענען פליהען הויך ווי פריהער. ר׳ ליב דער מלמד האָט זיך געטאָן זיינס, ווי עס פאַסט פאַר אַ כשר׳ן יודען, ער איז זיך געגאַנגען מיט אַ קאַלטער לעבער אין בית־מדרש אַריין, דאַווענען מעריב בצבור. מיך האָט אָבער די גאַנצע מעשה ניט געלאָזט רוהען. איך האָב מיר געוואָלט אַביסעל צושלאָגען די געדאַנקען, האָב איך זיך געלאָזט אין שטאָדט אריין, שפּאַצירען. איך האָב זיך אַרומגעבלאָנקעט אַ פאַרטראַכטער עטליכע שעה און בין ערשט געקומען צו זיך, ווען ס׳האָט אָנגעהויבען געהן אַ רעגען און האָט מיר געגעבען אָנצוהערעניש, אַז ס׳איז שוין צייט צו געהן אַהיים. אויפ׳ן גאַס איז שוין ניט געווען קיין לעבעדיגער נפש.

אויף דער סטאַנציע האָב איך דערזעהען: ר׳ ליב ליעגט אויפ׳ן בעטעל און שלאָפט, און די פערדריפּעטע קאַפּאָטע זיינע טריקענט זיך נעבען דער הרובע. איך האָב זיך אַנידערגעזעצט ביי׳ם טיש, אַ פאַרזאָרגטער, אַ צעטראַגענער, שטאַרק איינגעבראַכט אויף מיר טאַקי אַליין. ר׳ ליב איז געלעגען אויסגעצויגען אויפ׳ן רוקען, געחראָפּעט, געבלאָזען תקיעות מיט זיין לאַנגער ק־ומער נאָז, ווי אַ שופר, און איך האָב געקוקט אויף

איהם, בײַ דער שײַן פון אַ חלב׳דיג ליכטיל, בעטראַכטענדיג דעם נפש פונ׳ם קאָפּ ביז די פּיאַטעס. אַ שענער נפש! דער גוף דאַר, קוואַר, טרוקען, ווי אַ שפּיינדעל, אָן אַ לויט פלייש אויף די ביינער; די הענד — לאַנגע, דינע צוים-שטעקלעך, מיט בלאָהע אָנגעשוואָלענע אָדערען, וואָס סטאַרטשען אַרויס פון אונטער דער געלער הויט. דאָס פּנים — אַ וויסטע חורבה, איינגעשרומפּענע באַקען, אַיינגעפאַלענע אויגען, אַ לאַנגע האָרבאַטע נאָז שטעקט אינמיטען, ווי אַ קוימען אין אַ אָבגעברענט הויז, בײַ דער זייט אַ אַלטער אויסגעפּיקטער בעזים — דאָס איז ר׳ ליב׳ס זקנה. איך קוק אויף איהם מיט אַ שמייכעל פון צער אויף די ליפּען און טראַכט מיר: אַ פיינער פּועל, אַ שעהנער ערד-אַרבייטער, משטיינס געזאָגט!..

און דאָס רייסט זיך אָב פון אַ היים, פון ווייב און קינדער, און זוכט זיך נייע גליקען מיט נייע פּרנסות, וואָס ער האָט פון זיי ניט די מינדסטע השגה. פיין, כ׳לעבען!... און טאַקי באַלד האָב איך אַ קלאָהר געטאָן: און דו, מענדעלע? ווי קומסט דו צו אַזאַ נאַרישקייט, צו אַזאַ גראָבען טעות? — אַ שטאַרקער פאַרדראָס האָט זיך אויפגעהויבען אין מיין נשמה, איך האָב אָנגעהויבען מוסר זאָגען מיר אַליין און דעם גאַנצען כלל ישראל: וואו איז אייער חכמה, וואו איז אייער אויסגערעכענטקייט, יודע׳ך? רק איהר חאַפּט זיך, רק איהר יאָגט זיך, אומעטום זענט איהר מקדים נעשה לנשמע, קיינמאָל בעטראַכט איהר ניט, צו טויגט איהר צו דער אַרבייט, וואָס איהר נעהמט זיך, צו וועט איהר ניט קאַליע מאַכען דעם גאַנצען עסק. וואָלט נאָך דאָס חאַפּעניש זיך גענומען נאָר דערפון, וואָס מיר רעכענען ניט אויס אַ פריהער — וואָלט נאָך געווען צו דערליידען. איך האָב אָבער מורא, אז דאָ שטעקט אַ סך אַ גרעסערער אומגליק. אַדרבא, מיר האָבען דוקא יאָ אַ חשבון, אַ אויסרעכענונג, מיר חאַפּען זיך און יאָגען זיך טאַקי, ווייל מיר האָבען שטענדיג אַ בעהאַלטענעם מיין. אונז איז דער עיקר ניט דער ענין, נאָר אונזער אייגען פּערדיענסטעל, ניט די זאַך גופא, נאָר אונזער פּרנסה. אונז הויבט ניט אָן צו אַרען, וואָס מיט אונזער לויפעניש און שטופּעניש וועלען מיר ברייגנען אַ שאָדען דער אַרבייט, אַבי מיר אַליין זאָלען דאָ אָבלעקען אַ ביינדעל. כל זמן ס׳איז דאָ אַ שפּאַלט, אַ שפּאַרונע — רוק זיך, בן אדם, שפּאַר זיך און גנב׳ע זיך אַריין!... כל זמן ס׳איז דאָ אַ טראָפּען מילך בײַ דיין קוה אין די אייטער — קוק ניט, וואָס זי איז הונגעריג, מעלק! אַיי טאָמער וועט דורך דיין שטופּעניש חרוב ווערען דער גאַנצער בנין, — ס׳אַ דאגה דו האָסט, זאָל ער חרוב ווערען, נו וועט זיין ניט

מיר, ניט דיר. פון צווײ װעגען איז דער בעסטער דער, װאָס טוינ מיר. אויב אָבער איך קען פון איהם קײן נוצען ניט האָבען, מעג ער זיך אפילו בעצם זײן זעהר אַ גלײכער װעג, — מיר איז ער קרום, װעל איך אויף איהם שפײען קלעק. אַזוי פיהרען מיר זיך, אַזוי איז אונזער שטײגער: אַלצדינג נאָר די אײגענע טובה, אַנדערש װערט אַ יוד ניט קײן חובב... איהר פערשטעהט דאָך, װאָס איך מײן.

אַט אַזוי האָב איך גע'טענה'ט, געאַמפּערט זיך מיט מיר אַלײן, געזוכט אַלץ חסרונות. ר' ליב איז דערװײל געשלאָפען, געהראָפּעט און געפײפט מיט דער נאָז. נאָכדעם האָט ער אָנגעהויבען זיפּצען און קרעכצען פונ'ם שלאָף, דער הוסט האָט איהם געמוטשעט, געשטיקט דעם אָטעם, די ליחות האָבען זיך געשטעלט אין האַלז, געבולבעט און זיך איבערגעקײקעלט אַרויף און אַראָב, אין האַרצען האָט בײ איהם געפּװישטשעט, געריפּעט, געסקריפּעט, װי אַ גאַנצע קאַפּעליע כלי־זמר. מיך האָט דערקלעמט בײ'ם האַרצען און איך האָב אַ טראַכט געטאָן: אַז אָך און װעה איז איהם! ער װײסט דען, נעבעך, פון אַ לעבען, ער האָט דען פערזוכט אַמאָל אַ גוטען טאָג! אוי, רבונו של עולם! װיפיעל יודען מוטשען זיך אַזוי אָב אַלע זײערע יאָהרען, װערען פאַרשװאַרצט, פאַרפינסטערט, אויסגעריסען פון דער יוגענד ביז דעם סוף פון זײער ביטערען לעבען! ס'װערט געבוירען אַ נײער נפש, אַ לעבעדיגע נשמה געהט אַרויס פון דעם אויבערשטענ'ס הענד און בעקלײדט זיך מיט הויט און פלײש. צוליעב װאָס? כדי צו הנאה האָבען פון גאָט'ס װעלט, כדי מיט אַלע חושים צו געניסען די שפע, װאָס דער בורא האָט אויסגעגאָסען אויף דער ערד. װאָס זשע טוען מענשען? מע לעגט אַרויף אויפ'ן יונגען נפש אַ שװערען יאָך, מען בינדט איהם, מע פענטעט איהם הענד און פיס, מע זאָגט איהם: אַזוי און אַזוי, אַט דאָס טאָרסטו ניט, אַט יענס איז דיר פערבאָטען; ביסט אַ יודעלע, אַ לײבעלע ביסטו, אַ גאַנצער פּאַק גזרות און חומרות איז פאַר דיר אָנגעשריעבען, אָנגעגרײט פון פריהער, און דו מוזט פאָלגען. און אַט אַזוי װאַקסט אַ נײער נפש, פערװױסט און פעראומערט, פערקלאָגט און פערצאָרענט, שטענדיג הונגעריג און דאָרשטיג, אָהן לײב, אָהן לעבען, אָהן זאַפט און אָהן חיות, װי אַ קאַרטאָפליע, װאָס װאַקסט אין אַ פינסטערען פערשטונקענעם קעלער, װאו די זון שײנט אַרײן נאָר דורך אַ קלײן שפּעלטעל. און אַט שטעהט ער פאַר דיר אַ פאַרטיגער — אַ בינדעל בײנער אַרומגעפלאָכטען מיט שס"ה גידין!... דער קראַנקער פנים, טויט װי אַלע טויטע, דערצעהלט, אָהן

אַ שום תּרעומות, חס ושלום, זיינע צרות און וועהטאָגען און בעטדאַכט זיך, רחמים; זיינע טרוקענע בּיינער ריידען, טענה'ן: זעהט, וואָס פון אַ מענשען קען ווערען! יעדער הוסט, יעדער זיפץ, יעדער קרעכץ איז אַ בּיטערער געשריי, דאָס בּעקלאָגט זיך אַ מענש אויף זיין וויסט לעבּען, וואָס איז ניט מעהר ווי איין לאַנגע גסיסה. ווי זשע קען מען האָבּען צו איהם טענות, וואָס ער וואַרפט זיך, זוכט, נישטערט, אפשר וועט ער אַבּיסעל גרינגער מאַכען זיין וועהטאָג? וואָס פאַר אַ אויסגערעכענטקייט קען מען פערלאַיגען פון אַ מענשען, וואָס איז גאָר ניט בּיי די חושים, וואָס געהט אוים פאַר יסורים? ווי קען מען גאָר האָבּען די העזה צו אָבּלאַכען פון איינעם, וואָס חאַפּט זיך אָן פאַר אַ שטרוי בּשעת ער טרינקט זיך? ווער וועט דאָס געהן זידלען אַ הונגעריגען, וואָס ער טראַכט נאָר וועגען דער אכילה, וואָס ער איז גרייט צו לויפען אפילו קיין בּויבעריק צוליעב אַ שטיקעל לחם? — אַז אָך און וועה איז דיר, ליב מלמד, אַז זינט דו לעבּסט האָסטו סך=הכּל געהאַט נאָר איין געדאַנק, איין כּונה, איין פערלאַנג: איבּערחאַפּען אַ כּזית, כּדי דו זאָלסט ניט אויסגעהן פאַר הונגער. אַז אָך און וועה איז דיר און אַז אָך און וועה איז מיר און אַז אָך און וועה איז אַלע קאַבּצאַנסקער יודען!...

— דאָס זענט איהר, ר' מענדעלע?! — האָט מיך אַ פרעג געטאָן ר' ליב, וועלכער האָט זיך אָקאָרשט אויפגעהאַפּט פונ'ם שלאָף. אויף זיין פּנים איז געווען אַ שמייכעל און אַליין האָט ער בּשעת מעשה געקרעכצט פון טיעפען האַרצען.

— וואָס קרעכצט איהר אַזוי? — האָבּ איך איהם געפרעגט מיט גרוים רחמנות. — איהר זענט חלילה קראַנק?

— חס ושלום! סע קרעכצט זיך עפּיס אַזוי... גלאַט אין דער וועלט אַריין... אַזאַ טבע בּיי מיר... דאָס מאַכט ניט אוים, דערצעהלט בּעסער, וואָס הערט זיך עפּיס נייעס?

— וואָס זאָל זיך הערען? גאָר ניט! — האָבּ איך איהם געענטפערט מיט אַ טיעפען זיפץ.

— איהר נעהמט זיך אַלץ צום האַרצען, ר' מענדעלע, און מיר האָט זיך גע'חלומ'ט אַ טייערער חלום, — האָט ר' ליב געזאָגט מיט אַ זיסען שמייכעל. — מיר האָט זיך גע'חלומ'ט, אַז איך שפּאַציר זיך מיר אַרום, ווי אַ בּעל=הבּית, צווישען אַ וויינגאָרטען און גיב אַכטונג אויף די פועלים. זיי אַרבּייטען, און איך טרייב זיי אונטער: פוילט זיך ניט,

יודען, ארבייט, ארבייט, דער טאָג שטעהט ניט! זיי ענטפערען מיר אָב: האָט קיין דאגה ניט, בעל-הבית, מיר טוען אונזער ארבייט בשלמות, קוקט זיך בעסער אום אויף אייער אייגען געזונד, סע זאָל אייך, חס ושלום, ניט שאַדען, וואָס איהר בויגט זיך; מיר זענען אייערע קנעכט, מיר זענען גרייט צו האָרעווען, צו אַקערען מיט דער נאָז, אַבי איהר זאָגט אונז זיין געזונד און שטאַרק און זאָלט פאַר אונז תפלה טאָן. — איך געה מיר אַזוי אַרום איבער'ן ווייגאָרטען און איבער'ן פעלד, איך מאַך אַ ברכה און בין טועם פון די פייגען און טייטלען און באָקסערען, און איך קוויק מיך מיט ווייטרויבען און מיט מילגראַמען און שטופּ מיר אָן פולע קעשענעס מיט ארץ-ישראל-אויבס. — הא, וואָס זאָגט איהר, אַ וואוילער חלום?

— אויב אַזוי, שלאָפט אייך געזונטערהייט... לעגט זיך, רב ליב, וועלען זיך אייך אפשר חלומ'ן נאָך שענערע חלומות, אויב איהר האָט פון זיי אַזאַ נחת-רוח, — האָב איך איהם געענטפערט און זיך אויך געלעגט שלאָפען.

און דער פריה, אַז איך בין אויפגעשטאַנען, האָב איך זיך געפיהלט, ווי אַ שכור, וואָס אַז ער האַפּט זיך אויף נאָך אַ שווערען שלאָף, איז ער בייז, צושויבערט, אַלצדינג זעהט ביי איהם אוים קאַפּויר, אַלצדינג רייצט איהם די געבליטען און אליין ווייסט ער ניט, וואו ער זאָל זיך אַהינטאָן פאַר גרויס עגמת נפש. ר' ליב דער מלמד איז זיך אויפגעשטאַנען גאַנץ פריה און אַוועק אין זיין וועג אַריין — דאַווענען בציבור, איבערשמועסען מיט מענשען און זיך משתדל זיין וועגען אונזער ענין. ער האָט זיך אַזוי געהאַפּט, אַז ער האָט ניט אוספייעט אָבריינגען די בלאָטע פון זיין בגד, אַקוראַט ווי עס וואַרט אויף איהם ווער ווייסט וואָס פאַר אַ מציאה און ער האָט מורא, מע וועט זי ביי איהם ניט איסחאַפּען. — וועט איהר דאָך פרעגען, פון וואָס לעבט אַ שטייגער אַזאַ יוד, אַז אין קעשענע איז שוין ניט געבליעבען קיין צובראָכענער גראָשען? עט! אַ קשיא אויף אַ יודען! אַ יוד לעבט דאָך שטענדיג מיט נסים, ער לעבט בעל-כרחו, מיט'ן כח פון דעם שטוים, וואָס מ'האָט איהם געגעבען, בשעת ער איז אַרוים פון דער מאַמעס בויך; אַ יוד לעבט מיט אמונה און בטחון — און אַז וואויל איז דעם, וואָס ער פערמאָגט חאָטש אַזאַ קאַפּיטאַל. אָבער וואָס קען זיין פון אַזוינעם ווי איך, וואָס דער שכל האָט איהם שוין איבערגערעדט, ווי די שלאַנג האָט איבערגערעדט אונזער מוטער חוה'ן, און ער האָט זיך שוין אַריינגעלאָזט

אין פרעגענישען און חקירות? אַזוינער וועט שוין האָבען יסורים און קלעמענישען אויפ׳ן פוד. ציווי וועגען זענען אָפען פאַר דעם מענשען: אָדער זיי אַ יוד, ווי אַלע יודען, לעב מיט בטחון, געה מיט פערמאַכטע אויגען אַהין, וואוהין דער ווינט טראָגט דיך, פרעג ניט קיין קשיות און האָב ניט קיין טענות — און לעב! אָדער, אַז דו ווילסט זיין אַ דבּם, איבערקלעהרען, שטעלען קלאָץ־קשיות: דאָס לעגט זיך דיר אויפ׳ן שׂכל און דאָס ניט, דאָס געפעלט דיר און דאָס איז חוץ מדרך הטבע — טאָ נעהם און לעג זיך אַוועק און שטאַרב. דיינע טענות זענען בלאָטע, קיינער דאַרף זיי ניט האָבען... בלינדע אמונה און בטחון זענען נאָך אַ גליק פאַר׳ן יודען, זיי העלפען איהם נאָך אין זיינע נויטען, ווי דאָס שלאָף־געטראַנק, וואָס מע גיט איין אַ מסוכ׳נעם חולה, העלפט איהם, ער זאָל ניט פיהלען דעם ווערטאָג בשעת מע שניידט איהם, אַניט וואָלט דער ווערטאָג געווען צו גרויס, ניט צום איבערטראָגען. ניטאָ אויף דער וועלט קיין אומגליקליכערעס בעשעפעניש, ווי אַ יוד וואָס הויבט אָן קלערען. אַזוינער פיהלט שוין די בראָדיווקע אויף זיין נאָז, ער שעמט זיך שוין פאַר זיך אַליין, און ווי טיטוס׳עס פליעג לעבערט איהם זיין מח די שאלה: וואָס וועלען לייט זאָגען? ס׳איז ממש אַ האַרצווערטאָג אָנצוקוקען, ווי אַזוינער האַלט מלחמה מיט זיך אַליין, ווי ער וויל פערלייקענען זיין אייגענעם „איך“ און וואָלט אַ בעלן געווען אַריינקריכען אין אַ פרעמדער הויט. איז שוין, כ׳לעבען, טייזענטמאָל בעסער אַזוינעם, ווי ר׳ ליב דער מלמד. וואָס פעהלט איהם? ער פיהלט נאָר ניט, אַז ער האָט אַ בראָדיווקע אויף דער נאָז, ער געהט זיך פּאַוואָלינקע, מיט אַנ׳אָנגעביגענעם קאָפּ, ווי אַ ניונקעלע, און פרעגט ניט קיין קשיות. ער איז מקיים אַלע תרי״ג מצות, ווי גאָט האָט געבאָטען, און פערלאָזט זיך אויף נסים.

אין שוהל אַריין, מענדעלע! — האָב איך גע׳טענה׳ט מיט זיך אַליין. — צו עבודת הבורא, מענדעלע! בטחון איז אַ יודישע זאַך. גענוג שוין פילאָזאָפיע! ווי קומט גאָר אַ קאַבצאַנסקער יוד צו פילאָזאָפיע? אַ קבצן, אַז ער הויבט אָן חקירה׳ן, איז דאָס פאַר איהם די גרעסטע סכנה. ס׳טייטש דו, מענדעלע, ביסט דאָך אַוועק פון דער היים, ווי אַנ׳אמת׳ער יוד, האָסט גענומען די פיס אויף די פּלייצעס און האָסט זיך אַלאָז געטאָן, צוזאַמען מיט אַלע קאַבצאַנסקער יודען, אין דער ווייטער וועלט אַריין מיט אַ גרויסען בטחון אויף זיין ליעבען נאָמען, האָסט ניט איבערגעקלעהרט און ניט איבערגעפרעגט און ביסט געלאָפען —

אין פלוצלונג פרעגסטו נאָר קשיות און שאַרפסט זיך אַ מח! וואָס איז! עמיצער האָט אויף דיר אַ קוק געטאָן, ווי אויף אַ טפש, און האָט אָבי־געלאַכט פון דיר און פון דיינע בטלנ'ישע דרכים? איז זשע וואָס? אַ יוד טאָר ניט זיין אַזאַ גרויסער גדלן, אַז מע דאַרף — בויגט מען אָן במחילה דעם קאָפּ און מע גערט נאָך אַמאָל און ווידער אַמאָל און אָבער אַמאָל און מע בעט און מען מאָנט און מע דערקוטשעט — און מע געהט שוין בפירוש ניט אַוועק מיט לעדיגע הענד. ווען עמיצער וועט דיר זאָגען: כ'האָב געזעהען אַנ'אָרימאַן אַ בשת־פּנים, וואָס יודען בני־רחמנים האָבען זיך אויף איהם אַליין אומגעקוקט און איהם געגעבען אַ מתנת־יד מיט זייער גוטען ווילען — זאָלסטו ניט גלויבען. שקר וכזב! מיט'ן גוטען ווילען וועט אַ יוד קיינמאָל ניט געבען; זיינער אַ קאָפּיקע איז אַזוי שווער זיך צו שיידען מיט דער קעשענע, ווי, להבדיל, דער נשמה צו פערלאָזען דעם גוף. און געהט זי שוין יאָ ארוים, די קאָפּיקע, פון אַ יודי־שען בייטעל, ווערט דערביי אַזאַ גערודער מיט אַ געשריי מיט אַ טראַס־קע־ריי, אַז סע הערט זיך פון איין עק וועלט ביז דעם אַנדערען, און דער געבער בעקומט זיין שכר דוקא אויף דער וועלט: כבוד און גדולה און חניפה אונטער די אויגען און אין די אויגען. אַזוי איז שוין, ברודער, דער סדר העולם.

די דאָזיגע געדאַנקען האָבען מיך ביסלעכווייז בערוהיגט. איך האָב מיר געזאָגט: איך בין אַ יוד, ווי אַלע יודען, איך מוז זיין אַ עניו, ניט מקפּיד זיין זעהר שטאַרק אויף מיין כבוד און זיך פאַרלאָזען אויפ'ן רבונו של עולם: זאָל ער פיהרען, ווי ער פערשטעהט.

ה.

אויסגעקומען ווי עס ...יז מיט זיך אַליין, האָב איך, ווי אַנ'אמת'ער יוד, זיך גענומען צום געהן און צום ריידען. איך בין פלוצלונג געוואָרען אַ משונה'דיגער בעל־דבּרן און אַ געהער — איינס אין דער וועלט. איך האָב שוין ניט געקענט אַיינזיצען קיין מינוט אויף אַנ'אָרט, איך האָב זיך כסדר געשלעפּט פון בוני'ן צו שמוני'ן — ניין, וואָס זאָג איך „געשלעפּט": געלאָפען, געאיילט זיך מיט גרויס אימפּעט,

געאַרבייט מיט אַלע אברים, ווי דער שטייגער איז ביי אונז יודען — אין דערביי אַלץ גערעדט, געשיט מיט ווערטער, ווי ניט אין זיך, גע'דרשנ'ט וועגן אַזוינע זאַכען, וואָס איך הויב זיי ניט אָן צו פערשטעהן. וואָלט קאַבצאַנסק געווען דאָס אַמאָליגע קאַבצאַנסק און די יודען וואָלטען גע-זעסען, ווי אין די גוטע יאָהרען, אין בית=מדרש אונטער דער הרובע, איז ביי מיר קיין ספק ניט, אַז איך וואָלט דאָרטען געוואָרען דער ראש המדברים און וואָלט דערצעהלט גאַנצע פעק מיט מעשיות פון פּאָליטיקע און פון מלחמות. איצט פלעגען מיר זיך אָפּט צונויפקלייבען ביי איינעם פון יענע יונגע=לייטלעך און מיר פלעגען שמועסען וועגן ערד=אַרבייט, וועגן פלאַנצען בוימער, וועגן הלכות וויינגאָרטען וכדומה. אַלצדינג האָבען מיר, פערשטעהט זיך, געוואוסט, וועגן אַלצדינג געהאַט אַ ידיעה, יעדערער איז זיך געגאַנגען מיט זיין אייגענער שטה, געהאַט זיינע אייגענע חשבונות — און ניט, חלילה, ווייל מיר האָבען ווען עס איז געפּרובט זיך פערנעהמען מיט אַזוינע זאַכען. פערקעהרט, קיינער פון אונז האָט אין די אויגען ניט געזעהען קיין וויינגאָרטען זינט ער לעבט. נאָר וואָס דען? מיר האָבען זיך געקליגט מיט אונזערע גמרא-קעפּלעך, מיר האָבען בעשאַפען סברות, איינע שאַרפער פון דער אַנדע-רער, געבויעט גאַנצע בנינים אויף אַזוינע פונדאַמענטען, וואָס מיר האָבען זיי געפונען פאַרטיג אין אונזער פאַנטאַזיע אָדער אויסגעזויגען פונ'ם פינגער. איך, הקטן מענדעלע, בין דוקא ניט אַראָבגעפאַלען פאַר'ן איבעריגען עולם, איך האָב אויך גע'דרשנ'ט וועגן פלאַנצען און זייען און קלייבען פּרוכטען, ווי עס שטעהט געשריעבען אין משניות סדר זרעים, און ווי איך האָב געדענקט נאָך פון יונגעלוויז, ווען איך האָב געלערענט אין חדר.

אַזוי זענען אַוועק עטליכע טעג און איך האָב אַלץ פערבראַכט צווי-שען גוטע פריינד און געבויעט לופט=שלעסער מיט דער הילף פון אמונה און בטחון, ווען דער יצר=הרע, דער ימח=שמו'ניק, האָט מיך ווידער גענומען צום סמיק און האָט אָנגעהויבען מיר פּיקען אין מח: זעה, מענדעלע, וואָס פאַר אַ צורה דו האָסט! בעטראַכט זיך נאָר, וואוהין דו ביסט פערקראָכען. דיין קישקע מאָנט דיך: עסען — און דו האָדע-וועסט זי מיט הבטחות! זי בעדאַרף ברויט — און דו טרייסט זי מיט גליקען, וואָס זענען ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. וואָס קומט דיר אַרויס פון די אַלע טייערע שמועסען, אַז דיינע חברים רעדען נאָר, אַז טוען טוען זיי ניט אַ האַנד אין קאַלט וואַסער און האָבען ניט בכח

דיר צו העלפען, אפילו ווען זיי זאָלען וועלען. הײנט די פרומקײט דײנע, בעטראַכט זיך נאָר, וואָס זי האָט פאַר אַ פנים. פרומקײט איז טאַקי אַ גוטע רפואה געגען אַלערלײ צרות און שרעק. נאָר ווען זשע איז דאָס געוואָרען? ווען זי שטעהט אײן בײ אַן'אמת'ן חניאָק, בײ אַ שוטה בן פיקהאָלץ. דו ביסט דאָך אָבער בטבע גאָר ניט קײן נאַר, בײ דיר איז דאָך בעסער אײן חײ־שעה פאַר'ן גוף אײדער אַלע תענוגים פון דער נשמה, דו ווערסט דאָך אָבגעבען אַלע דײנע פאַנטאַזיעס פאַר אַ שטיקעל ממשות'דיגע טובה. הײנט גלאַט נאַרסטו דאָס גאָר זיך אַלײן, פערשלאָגסט זיך האַקע־באַקע, כדי דו זאָלסט פערשפּאָרען טראַכטען — און דאָס, זעהסטו, איז שוין גאָר ניט פײן, דאָס פּאַסט גאָר ניט פאַר אַזאַ אַלטען יודען, ווי דו פע, מיאוס, מענדעלע! לא די, וואָס דו ביסט אַ קבצן, ווילסטו נאָך זײן אויף דער עלטער אַ רמאי אויך! איך האָב זיך דאָס, כ'לעבען, אויף דיר ניט גערעכט...

איהר זעהט, רבותי, וואָס פאַר אַ מאָדנעם יצר־הרע איך האָב: ער קומט, כלומרש'ט, אינ'ם נאָמען פונ'ם אמת. ער נעהמט מיך דורך מיט אויסגערעכענטער מיושב'דיגע ווערטער, ער רעדט מיך איבער מיט זײן קלאָרען פערשטאַנד און איך קען איהם ניט בײשטעהן. שלעכט! פער־פאַלען מײן גאַנצער בטחון! דער יצר־הרע האָט פון איהם געמאַכט אַ בערגעל אַש. אוים! איך האָב ווידער דערפיהלט מײנע אַלע וועה־טאָגען. דער עסק איז קײן עסק ניט, די צײט געהט אַוועק אומזיסט־אומנישט און וואָס וועט זײן דער תכלית! איך בין פאַר עגמת נפש געוואָרען אַ שטיק אַפּיקורס און האָב אָנגעהויבען געפינען חסרונות אין אַלע אונזערע גאָלדענע פּלענער.

אײנמאָל זיץ איך מיר אַזוי אויף דער סטאַנציע אין געהאַקטע וואָגען, — איך גיב אַ קוק דורכ'ן פענסטער און טו מיך אַזש אַ טרײסעל. ר' ליב דער מלמד, מײן טײערער זווג, געהט זיך פראַנק און פרײ איבער דער גאַס מיט עפּיס אַ פריצה פון אײן זײט און אַ פריצ'ל אין אַ קאַפּעלוש פון דער אַנדערער. אַלע זענען זעהר שטאַרק אויפגעלעגט, מע רעדט אין מע לאַכט און מע קוועלט ממש פאַר נחת. די פריצה איז שטאַרק צעקאָכט, רעדט עפּיס און שטורכעט ר' ליב'ן פון אײן זײט און דער קאַפּעלוש פון דער אַנדערער, און מײן רב ליב דער מלמד איז שטאַרק בגלופין, ער בעבעט עפּיס מיט גרוים התלהבות, דרעהט מיט'ן גראָבען פינגער און שטורכעט זײ בײדע מיט די עלענבויגענס. די פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע זענען בײ איהם צעפלויגען, אײנע אַהין,

איינע אַהער, און פון אינמיטען קוקען אַרוים אַ פּאָר פּיס אָנגעטאָן אין ווייסע גאַטקעס, במחילה. אַ שעהנע קאַרטינע! ס'האָט ביי מיר געהאַט אַ פּנים, אַקוראַט ווי ער איז אַראָב פון'ם זינען, איך האָב בשום אופן ניט געקענט פערשטעהן, וואָס דאָ טוט זיך. תחילת האָב איך אַ טראַכט געטאָן, אפשר איז דאָס נאָר אַ חלום, איך האָב זיך אָבער אַ קניפּ געטאָן און האָב דערפיהלט, אַז ס'איז וואָהר, יאָ, ס'איז אַן'אמת: ליב דער מלמד געהט אינמיטען גאַס מיט עפּים אַ נפקא — ליב דער מלמד, ער אַליין בכבודו ובעצמו. ווי געפעלט דאָס אייך? רבונו של עולם, האָב איך מיר אַ טראַכט געטאָן, אפשר איז טאַקי אמת, וואָס מע זאָגט, אַז דאָ, אין אָט דער שטאָדט, איז דער טויער פון'ם גיהנם און אַז דער שטן שפּיעלט זיך דאָ מיט יודישע נפשות. אָבער געוואַלד! דער שטן, האָבען מיר אַ קימא לן, איז דאָך אַ דורכגעטריבענער, אַ יונג אַ כוואַט, ווי זשע קומט ער צו אַזאַ ווילדער נאַרישקייט ווי פערפיהרען עסקים מיט רב ליב'ן? וואָס, ער האָט שוין קיין בעסערס, ווי רב ליב, גאָר ניט געקענט געפינען!?

אַ פערביטערטער, אַ דערצאָרענטער, האָב איך זיך אויפגעהויבען פון'ם בענקעל און גענומען אַרומשפּאַנען איבער'ן חדר. נאָכדעם האָב איך זיך אַנידערגעלעגט אויף'ן בעטעל און בין געלעגען אַ שטיקעל צייט — אפשר וועט מיר ווערען אַביסעל רוהיגער אויף דער נשמה.

ווי איך ליעג אַזוי, עפענט זיך די טהיר און ס'קומט אַריין ר' ליב דער מלמד מיט אַזאַ פּנים, ווי אַ יוד קומט, אַ שטייגער, צו זיינעם אַ פריינד גוט יום-טוב ביטען. ער שיינט ממש, די אויגען לייכטען, אויף די ליפּען אַ זים שמייכעלע — מע זעהט, סע טוט איהם שטאַרק הנאה. ער קוועלט אָן פּאַר נחת. איך האָב אומיסנע פערמאַכט די אויגען, געמאַכט זיך, אַז איך שלאָף, און דערווייל בעטראַכט דעם טייערען נפש מיט אַלע זיינע פּאָסטעמקעלעך. ר' ליב איז צוגעגאַנגען צו מיין בעטעל, נאָר אַז ער האָט דערזעהען — איך שלאָף, האָט ער זיך אָבגערוקט און גענומען אַרומגעהן איבער'ן חדר שטילערהייט, אויף די שפּיץ פינגער. שפּעטער האָט ער אויסגעטאָן די וואָכעדיגע קאַפּאָטע און אַראָבגענומען פון'ם פּלעקעל די שבת'דיגע, אַרומגעקוקט זי פון אַלע זייטען און אָנגעטאָן אויף זיין דאַרען גוף. נאָכדעם האָט ער זיך אַרומגעטאַפּט די פּאות, די באָרד, פערריכט דאָס היטעל אויף'ן קאָפּ און אגב זיך פער'גנב'ט און געהאַפּט אַ קוק אין'ם שפּיגעלע, וואָס איז געהאַנגען אויף דער וואַנט. פון זיין שמייכעלע האָט מען געקענט

פערשטעהן, אז ער איז מיט זיך זעהר צופריעדען, אז ס'איז איהם גוט אויפ'ן הארצען. אפשר האט ער טאקי געפונען חן און לייטזעליגקייט אין זיינע אייגענע אויגען, ווי אלע מיאוס'ניצעס, וואס אז זיי פוצען זיך פאר'ן שפיגעל, רעכענען זיי, אז זיי זענען פארשווינען, שעהנקייטען איינס אין דער וועלט. דעם אמת מוז איך זאגען, אז מיר איז ר' ליב דוקא ניט אזוי געפעלען, פערקעהרט: דאס פוצען זיך האט איהם נאך געמאכט מגושם'דיגער, ווי ער איז געוועהנליך. איך האב ניט ווילענדיג א טראכט געטאן וועגען דעם יונגען יוסף'ן מיט פוטיפר'ס ווייב זליכה — און אז איך האב ווידער א קוק געטאן אויף מיין ליעבהארציגען שכן אין זיינע שבת'דיגע בגדים, איז מיר געווארען פינסטער אין די אויגען, איך האב זיך פערשעמט פאר זיך אליין — און איך האב ניט געוואוסט, וואס פריהער: חוזק מאכען אדער זיין אין כעס. נאר וואס מיין בן-זוג איז ארויסגעגאנגען, בין איך אראב פונ'ם בעטעל און האב זיך צעלאכט מיט א ביטערען געלעכטער.

עס טרעפט זיך אמאל, איך פיהל, אז אין מיר לעבען צוויי מענדעלעך, צוויי בעשעפענישען, יעדע פערשיעדען פון דער צווייטער; זיי וואוינען ביידע אין איין דירה, נאר זיי קוקען אויף אלצדינג מיט פערשיעדענע אויגען, זיי האלטען כסדר מלחמה און קענען איינע ניט גובר זיין די צווייטע. אז איין מענדעלע וויינט, ווילט זיך דעם אנדערען לאכען, און וואס איינער לויבט, איז ביי'ם אנדערען ניט ווערט א דרייער. איין מענדעלע איז א שוטה, א פתי יאמין לכל דבר, אז ער זעהט מענשען פיינען זיך פאר איהם אויס מיט ווערטער, ריידען שעהנע מליצות, מיינט ער: ס'איז תורת לאקשען. זאגט מען איהם עפּיס א גוט ווארט, איז דאס ביי איהם א כשר'ע מטבע. ער גלויבט באמונה שלמה, אז אלע האבען איהם ליעב, אז אלע זענען מוכן ומזומן צו העלפען איהם אין זיינע נויטען. דער אנדערער מענדעלע איז גראד א חכם, אנ'איבערגעשפיצטער; ער פיהלט שטענדיג, וואו דער שוך קוועטשט, ער ווייסט, אז ניט אלצדינג, וואס סע בלישטשעט, איז גאלד, און אז א חזיר בלייבט א חזיר, חאטש ער מעג אפילו ארויסשטעלען דאס הינטערשטע פיסעל. בשעת הדחק, ווען די תוכחה האט זיך אויסגעגאסען אויף די קאבצאנסקער יודען — „ויסעו״, און מ'האט גענומען לויפען, האט דער ע ר ש ט ע ר מענדעלע געפיהרט די געראלדיע, ער איז געווען דער גאנצער כל ולך, ווי, אשטייגער, דער גבאי, אז סע קומט ניין חודש. ער האט דאס זיך אנגעחאפט מיט הענד און מיט פיס פאר-

די קאָלאָניעס און האָט זיך אויסגעמאָלט אין דער פאַנטאַזיע אַ נייַ לעבען אויף דער עלטער; ער האָט דאָס געכאַפּט און פערקויפט דאָס פערדעל, אַוועקגעוואָרפען דעם מסחר מיט ספרים, געמאַכט שותפות מיט ר' ליב'ן און אַוועק מיט איהם צו אַלדי שוואַרצע יאָהר, זוכען אין די וויטע מקומות מזל-ברכה; ער, דער ערשטער מענדעלע, איז געווען בטוח, אַז מיט דעם וואָס לעבט אייביג'ס הילף און מיט יודיש געלד וועט ער זיך בעזעצען אין אַ רוהיגען מקום אונטער זיין ווייַנשטאָק און זיין פייגענבוים. איצט האָט דער צווייטער מענדעלע איבערגענומען די ממשלה, ער האָט אָנגעהויבען אויסרעכענען דעם ערשטען מענדעלע אַ צעטעל חטאים, דערוויזען איהם זיין נאַרישקייט און געמוסר'ט אין איין אָטעם: ס'טייטש, אַנ'אַלטער יוד, אַ צעבראָכענער שאַרבען, הויט און ביין, ווי קומסטו גאָר טראַכטען וועגען אַזוינע זאַכען, אויסמאָלען דיר אַזוינע מינ'ע פייגעלעך, וואָס ס'איז גאָר ניט נאָך דיין כח און נאָך דיינע יאָהרען? ווי קומסטו גאָר וועלען זיך פערשטעלען פאַר אַ יונגען מאַן?... וואוהין טראָגט דאָס דיך, שוטה איינער, ווילסט פערזוכען דעם טעם פון אַ צדקה-פושקע?... פערגעס זשע ניט, אַז דערמיט שאַדסטו אַנדערע יודען, וואָס פאַר זיי איז די צדקה-פושקע מעהר אָנגעמאָסטען ווי פאַר דיר, און זיי האָבען זי טאַקי כשר פערדיענט. וואָס זשע וואַלגערסטו זיך דאָ אין דער אַכסניא, פוילע בריאה? וואָס וועסטו אויסליגען אין אַזאַ לאָך?

מילא, כל זמן דער צווייטער מענדעלע האָט נאָך אַלץ גע'טענה'ט אַזוינע מינ'ע טענות, האָט דער ערשטער נאָר צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און אַמאָל אַריינגעשטעלט אַ וואָרט צוליעב יוצא וועגען. אַז יענער האָט זיך אָבער גענומען צו זיין יודישקייט אויך און האָט איהם אָנגעהויבען בעווייזען מיט אותות ומופתים, אַז זיין יראה, זיין אהבה און זיין פרומקייט זענען נאָר לפנים, אַז דאָס איז גאָר אַ מאַניפאָרגע, אַנ'אָנשטעל, אַז ער מיינט גאָר ניט די הגדה, נאָר די פאַליטשיקעס, דעם שכר אויף דער וועלט, — איז דער ערשטער מענדעלע געוואָרען מלא חימה און האָט אויפגעהויבען אַ געוואַלד: אַזוי, שייגעץ, דו קריכסט מיר שוין גאָר אין די גרגרת, דו פערקלייבסט זיך צו מיר לפני ולפנים און ווילסט אויסזאָגען פונ'ם חדר, אַז מיין ליעבשאַפט און מיין איבערגעגעבענקייט זענען נאָר מיט אַנ'אויסוועניגסטער פניה — פע! אַזאַס! דאָס וועסטו ביי מיר ניט פועל'ן בשום ענין ואופן!

ויתרוצצו... האָבען זיך די צוויי מענדעלעך געבוצקעט אינעווייניג.

געריסען זיך און געפליקט, ווי די הענער, דערביי האָבען זיי געמאַכט אַזוינע קולות, אַז ס'האָט מיר גילעכערט דעם מוח. איך האָב מיר גע־טראַכט, אפשר וועלען זיי שטילער ווערען, ווען איך וועל אַראָב אין גאַס אריין, ס'האָט אָבער געהאָלפען, ווי אַ טויטען באַנקעס, זיי האָבען זיך אַלץ געוועדעלט, געקראָכען איינער דעם אַנדערען אין די לעבער, געצופּט מיך דער אַהין, דער אַהער, אַז איך האָב ניט געוואוסט, וואו טו איך זיך אַהין. דער שוטה מיינער טאַרעט מיך: צוריק, מענדעלע, צו דיינע יודעלעך, צו די פערוויסטע, פער'חשב'טע, פעראומערטע יודע־לעך, וואָס האָבען זיך, ווי דו, אַוועקגעלאָזט אויף קדוש השם; דאָרט וועסטו אויסרוהען דיין פערמאַטערטע נשמה! אָבער דער חכם מיינער האָט זיך אָן מיר געהאַלטען שטאָל און אייזען — און האָט געשריגען אויף אַ קול: שוטה שבעולם! וואוהין געהסטו? וואָס וועסטו דאָרט טאָן?.. וואָס פאַר אַ רוה וועסטו געפינען צווישען אָט די קראַנקע, צעבראָכענע, פערוויינטע נשמות, וואָס ווייסען אַליין ניט, ווער ס'האָט זיי פערשלייערט?.. אָט אַזוי האָב איך זיך אַרומגעדרעהט איבער'ן שטאָדט, די פיס האָבען מיך געטראָגען אַהין, אַהער און דער קאָפּ האָט זיך געדרעהט, ווי אַ וויינד־מיהל.

— רב מענדעלע! — האָט פלוצלונג אויסגערופען איינער אַ יוד, וואָס פאַר גרוים איילעניש האָב איך זיך אָן איהם אָנגעשטויסען אינמיטען גאַס, אָבער מיט אַזאַ אימפעט, אַז ס'האָבען מיר אָנגעהויבען ווערה טאָן די זייטען. איך גיעב אַ קוק: דער יוד, וואָס איז דעמאָלט געזעסען ביי'ם קאַרלינער!

— וואוהין לויפט איהר אַזוי אָהן אַנ'אָטעם? — פרעגט מיך יענער און האַלט מיך אָהן ביי דער פּאָלע.

— איך לויף דען? — ענטפער איך — דאָס הייסט אַזוי געגאַנגען. אַ יוד, פערשטעהט איהר מיך, האָט קיין צייט ניט, אַ יוד יאָגט זיך שטענדיג... דאָס האַרץ ציהט, די מחשבות פליהען, די אברים אַלע געהען חאַדאָראָם, דער מוח ברענט און די פיס לויפען...

— אַ יוד איז דאָך אָבער אַ מענש, אַ בר־דעת — האָט יענער גע־ענטפערט מיט אַ פריינדליכען שמייכעל, — און אַ מענש דאַרף וויסען, אַז אויף אַלצדינג איז דאָ אַ צייט.

— אויף אַלצדינג איז דאָ אַ צייט, אָבער ניט ביי יודען — האָב איך געענטפערט מיט אַ ביטער געפיהל — אַ יוד, ווי איהר זעהט איהם, לעבט קיינמאָל ניט צו דער צייט: ער עסט ניט און טרינקט ניט צו דער

צייט, ער צאָהלט זיינע חובות און קומט מיט בקשות און טוט תשובה און האָט חרטה — נאָך דער צייט. ער נעהמט אַ ווייב און האָט קינדער און ווערט געעלטערט און שטאַרבט — פאַר דער צייט... די גאַנצע יודישע היסטאָריע, פון׳ם אָנהויב ביז׳ן סוף, איז איין לאַנגער צעטעל פון צרות מיט וועהטאָגען מיט שלעק מיט פורעניות, וואָס האָבען זיך געטראָפען אונזערע ברידער — אין די ערשטע דורות, ווייל זיי זענען צופריה געקומען אויף דער וועלט, און אין די לעצטע דורות, ווייל זיי זענען, ווי די שונאים זאָגען, צו־שפעט, צו־לאַנג פערבליעבען אויף דער וועלט. נעהמט בעטראַכט אפילו איצט, וויפיעל נאַראָנים איז דאָ צווישען אונזערע יודעלעך, וואָס ווילען איבערדרעהען דאָס רעדעל אויף צוריק, מיהען זיך אויפצוטאָן אַזוינע זאַכענישען, וואָס ס׳איז שוין לאַנג עבר זמן. איך זאָג דאָס פּאַני, טאַקי אַנטקעגען מיר אַליין: מיר האָט זיך אויך געטראָפען אַ מכשול — איך האָב זיך בענאַרישט און אויף דער עלטער זיך גענומען צו אַזאַ עסק, וואָס ס׳איז שוין פאַר מיר ניט די צייט. ניטאָ דערצו ניט דער כח, ניט די יאָהרען.

— איך פערשטעה, ר׳ מענדעלע, אוי, פערשטעה איך, וואָס איהר קוויטשעט. איהר טוט זיך אַליין אַ ביס און אַנדערע דערפיהלען איהם איך, דעם ביס. איך וואָלט אַייך געקענט אָבענטפערען אויף אייניגע פון אַייערע רייד, איך זעה אָבער, איהר זענט שטאַרק צוטראָגען, וויל איך זיך מיט אַייך איצט ניט אַריינלאָזען אין וכוחים, — האָט יענער געענטפערט און האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר מיט ליעבשאַפט און רחמנות. איך האָב זיך אויך איינגעקוקט אין זיין פנים און האָב דערזעהען, אַז אין איהם לעבען אויך צוויי נשמות, צוויי בעזונדערע מענשען. מיר זענען געשטאַנען אַ ווייל און געקוקט איינער אויפ׳ן צווייטען, מיין חכם האָט געקליעבען נחת פון זיין חכם, און מיין נאַר האָט זיך שטילערהייט גע׳סוד׳עט מיט זיין נאַר, און ביידע האָבען מיר בשעת מעשה געפיהלט, אַז מיר האָבען אַלץ איינע גע־דאַנקען און אַז קיין מחלוקת וואָלט צווישען אונז ניט געקענט זיין, סיידען מע זאָל פערדרעהען די יוצרות, אַזוי אַז איינעמ׳ס שוטה זאָל מלחמה האַלטען מיט׳ן אַנדערענ׳ס חכם אַט פונקט ווי די צוויי האַלטען מלחמה אין יעדען פון אונז ביידע.

יענער האָט ווידער אָנגעהויבען רעדען:

— הערט, ר׳ מענדעלע, איך האָב שוין עטליכע מאָל געשמועסט וועגען אַייך מיט דעם קאַרלינער. ער וואָלט אַייך זעהר אַ בעלן געווען

זעהען, נאָר מחמת איך האָב אַלץ קיין צייט ניט, האָב איך אייך וועגען דעם ניט געקענט איבערגעבען. גוט, וואָס מיר האָבען זיך בענעגענט. איך וועל נאָך היינט מאַקי בעטען דעם קאַרלינער, ער זאָל מיר זאָגען בעשטימט, ווען איהר זאָלט צו איהם קומען. און איך גיעב אייך מיין עהרען־וואָרט, אַז איך וועל אייך וועגען דעם מודיע זיין צו דער צייט און וועל ניט פערשפעטינען, חאָטש איך בין אַ ייד מיט אַלע יודישע תנועות. און איצט האָט אייך אַ־גוטען... איך מוז געהן ווייטער!

איידער איך האָב אויסגעפייעט ענטפערען אַ האַלב וואָרט, איז יענער שוין ניט געבליעבען. איך בין געשטאַנען אינמיטען גאַס און האָב ביי מיר אַליין געהאַט אַ פּנים ווי יענער חסיד, וואָס מ׳האָט איהם אָנגעזאָגט אַ בשורה: היינט געפינסטו אַנ׳אוצר.

~~~~~~~~~~

ו.

יענע נאַכט בין איך געשלאָפען זעהר שלעכט. די געדאַנקען האָבען זיך מיר געפּלאָנטעט אין קאָפּ, געטאַנצט און געדרעהט זיך אויז נעזשומעט, אַזוי ווי די פליגען, אַז זיי דערשמעקען דעם ריח פון האָניג. דער האָניג, פערשטעהט איהר דאָך, דאָס איז געווען די טייערע בשורה, אַז דער העררר קאַרלינער וויל זיך מיט מיר זעהען. נאָר וואָס זאָג איך: „האָניג״? די בשורה האָט ביי מיר געהאַט אַלערליי טעמים, איך האָב אין איהר געשמעקט אַלע ריחות פון גן־עדן. אַ קאָטאָוועס! דער העררר קאַרלינער וויל מיך זעהען! מיין נאָר איז ווידער עולה לגדולה געוואָרען, ער האָט זיך אָנגעהויבען פּשט׳לען, דרשנ׳ען אַלערליי סברות און האָט מיר צוגעזאָגט ישועות ונחמות, הלואי אויף אַלע יודען. ס׳איז שוין אַריבער האַלבע נאַכט, און איך בין נאָך אַלץ ניט געשלאָפען. ר׳ ליב איז ניט געווען אין דער היים, און מיר איז דאָס גאָר ניט קשה געווען, וואָרום איך בין, לא עליכם, געווען שטאַרק פער׳טרוד׳ט מיט מיינע איינענע געשעפטען. אינדערפריה, אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, האָב איך דערזעהען, ר׳ ליב איז אַלץ ניטאָ. דאָ איז מיר שוין געוואָרען פריקרע. היתכן? זעלט׳ס אַנדערש זיין, אַז ער איז געקימען, בשעת איך בין שוין געשלאָפען און איז אַוועקגעגאַנגען דאַוונען גאַנץ פריה, איידער
~~~~~~~~~~

איך בין נאָך אויפגעשטאַנען, וואָלט ער דאָך געדאַרפט מיטנעהמען דעם טלית און תּפילין — און דאָ זעה איך, זיין טלית־זאַק ליעגט זיך אויף זיין געוועהנטליכען אָרט — אויף דער קאָמאָדע. וואָס זשע דען, מוז מען זאָגען, אַז ר' ליב האָט ניט גענעכטיגט אין דער היים, איז דאָס דאָך טאַקי זעהר מיאוס, וואָס מיאוס הייסט, סע שלאָגט טאַקי חלשות צום האַרצען! ניט אומזיסט האָט ער נעכטען זיך אָרומגעשפּאַצירט מיט אַ פּריצה אינמיטען גאַס, מסתּמא איז דאָס ניט גלאַט... און דאָס, וואָס ער האָט זיך נעכטען געפּוצט אַנטקעגען שפּיגעל און געטאָפּט די פּאות און צורעכט געמאַכט די קאַפּאָטע, מוז דאָ אויך, פערשטעהט זיך, עפּיס שטעקען... ווי איך ליג אַזוי און טראַכט, וואָס קען דאָס בּע־דייטען, קומט אַריין דער משרת פון דער אַכסניה און פרעגט מיך: „וואו איז אייער יוד, פּעטער, אייער שכן, מיין איך? עפּיס אַ בּאַרישנע פרעגט זיך אויף איהם, זי האָט שטאַרק חשק איהם צו זעהען". איך האָב איהם געענטפערט, אַז ר' ליב איז ניטאָ אין דער היים, און יענער איז אַרויס מיט אַ שמייכעל פון אַ עזות־מחוצף־אַרצע־פּלאַסקע, ווי איינער רעדט: „פּעטערס, מע קען אייך, מיר ווייסען, אַז איהר זענט גרויסע פּאַסקידניאַקעס, חאָטש איהר פערשטעלט זיך פאַר כּשר'ע יודען, גאָט און ציצית". מיר איז די גאַנצע מעשׂה געוועזען זעהר ניט צום האַרצען. איך האָב אונטער די אויגען אָבגעגעבען ר' ליב'ן אַ פיינע פּאַרציע שטעך־ווערטלעך מיט זלזולים, און דאָ האָב איך נאָך דערזעהען זיין וואָכע־דיגע קאַפּאָטע, ווי זי העננט אויף דער וואַנד, אַ טרויעריגע אַ פער־יתום'טע, אויסגעשמירט נעבעך אין בּלאָטע בּיז'ן גאַרטעל, ווי דער שטייגער בּיי אַ יודענע דער פאַרטוך ערב שבּת. אויך אַ רעשטעל צו די צרות! אַז אָך וועה איז איהר נעבעך, האָב איך מיר געטראַכט, אויף וואָס זי, שלימזל, איז איבּערגעקומען! אַלע איהרע יאָהרען האָט זי איהם טריי געדיענט, פון שבּת צו שבּת געוועזען בּעהעפט צו איהם, צו זיין לייב, ניט פערלאָזט איהם אַזוי לאַנג, בּיז זי האָט זיך אַליין אויס־געריבּען אויף אַ שמאַטע, און איצט האָט ער זיך גענומען אַנ'אַנדערע און זי איבּערגעלאָזט אַ ווייסטע עגונה! אַ שענעם פּנים האָט זי איצט, ניט פאַר קיין שום יודישער יופי געדאַכט. די קעשענע איז צוריסען, צופּיצעלט, פון אַ לאָך שטעקט אַרויס עפּיס אַ שטיק פּאַפּיר. איך ציה אויס, ניט ווילענדיג, מיין האַנד און שלעפּ אַרויס דאָס פּאַפּיער. איך זעה: אַ שעהנע האַנדשריפט, אָנגעשריבּען שוואַרץ אויף ווייס כּהאי לשנא: „זייט זיך מטריח, קומט צו געהן היינט אויפדערנאַכט אַהין און אַהין, אין דעם

און דעמ'ס הויז, צימער נומער אַזוי און אַזוי". עהע! טראַכט איך מיר, גוטע יאָהרען זיך דערלעבט! איהר פערשטעהט עפּים אַ פּשט?

אַ גריק, וואָס איך בין דעם טאָג געווען זעהר פער'טרוד'ט: איך האָב געשריעבען בריעף צו מיין ווייב און צו בעקאַנטע, האָב איך זיך אַביסעל פערקלאַפּט דעם מוח, איך זאָל ניט איבערטראַכטען. די בריעף זענען, פערשטעהט איהר דאָך, ניט געווען קיין פרעהליכע: אַ שווערע מרה־שחורה איז אויף זיי געלעגען אויסגעשפּרייט און דער ניגון פון קינות האָט זיך געלאָזט הערען פון יעדער שורה. שלעכט, ביטער! אַ מיאוס'ע וועלט! ניטאָ קיין אמת, ניטאָ קיין אמונה, ניטאָ קיין יראת שמים, אַלצדינג איז שקר, — אפילו באָרד און פּאות און ציצית, האָב איך מיר געטראַכט, זענען אויך ניט קיין גאַראַנטיע היינטיגע צייט. אַלצדינג שקר וכזב! נאָר נאָכדעם האָב איך אָנגעהויבען איבערקלעהרען וויעדער צוריק: „סך הכל פון וואַנען נעהמען זיך ביי מיר די אַלע ביטערע מחשבות? — פון איין רב ליב'ן! נו, איז דאָס דען ניט אַ נאַרישקייט? איין פויל שייטעל האָלץ, איין טרוקען שפּענדעל האָט דאָס אין מיר אָנגעמאַכט אַזאַ מורא'דיגע שׂרפה, אַז איך ברען און פלאַקער און שיט שוועבעל און פעך און הייסע קוילען אויף דער גאַנצער וועלט! ווי שיקט זיך דען אַזוינס! — וואָס וואָלסטו, מענדעלע, אַליין געזאָגט דערויף, ווען דו זעהסט, אַ שטייגער, עמיצער בויעט אַ גאַנצע שיטה וועגען הנהגת העולם, פּסקנ'ט אַלצדינג להומרא, מאַכט אַ תל פון אַ וועלט מיט מענשען, נאָר דערפאַר, וואָס ס'האָט זיך איהם פערשטעל'ט אַ קוצע קוה פאַר אַ ווינד־מיהל און ער געהט אַרום אַ צוקאָכטער? היתכן? טוט דען דאָס אַ בר־דעת? שטעל דיר פאָר, דאָרט האָט אַ בעל־דרשן בעקומען דאָס עהרליכע אויסקומעניש פון זיין פלונית'טע, די ארורה; וועט ער געהן שרעקען דעם גאַנצען עולם און שול מיט שבעה מדורי גיהנם? דאָרט האָט אַ געלערענטען אַ בים געטאָן אַ פליעג אין נאָז בשעת ער שרייבט זיין ספר, נו, וועט ער אויסגיסען כל חמתו אויף דער גאַנצער וועלט און וועט שרעקען, אַז הכל הבל — אַלצדינג איז בלאָטע?.. שעהן, האַ? — אַזוי האָב איך גע'מוסר'ט מיין שוטה, אַיינגע'טענה'ט מיט גוטען און מיט בייזען, אויפגעוואָרפען איהם, וואָס ער איז אַזאַ חאַפּער. פון אַלצדינג ווערט ער נתפעל, פון אַ ליאַדע קיצעל געהט ער אַרויס פון די כלים, אַלצדינג חאַפּט ער און שלינגט, ווי הייסע לאָקשען, ניט פרעגענדיג און ניט קלערענדיג און ניט איבערלעגענדיג, און וואָס אויף דער לונג איז ביי איהם באַלד אויף דער צונג, חאָטש סע מעג זיין אַ נאַרישקייט,

אַ גרויסע עולה. אַזוי האָב איך איהם אויסגערעכענט פּאַוואָלינקע זיין רייסטער חטאים, ביז די טהיר האָט זיך אָנ׳עפען געטאָן און ס׳איז אַריין ר׳ ליב דער מלמד, אויסגעפּוצט אין דער שבת׳דיגער קאַפּאָטער מיט אַ פּנים, ווי אַ מחותן.

— סקאַצעל קימט, מחותן! וואָס מאַכט איהר עפּיס גוטס? — האָב איך איהם אַ זאָג געטאָן מיט אַ געלעכטערעל, וואָס ס׳שטעכט אין דער זיבעטער ריפּ. — ווי טאַנצט מען דאָס אַ גאַנצען מעת־לעת פאַר דער כלה און מע רופט זיך גאָר ניט אָפּ? איהר ווענט גאָר ניט מיעד?

— וואָס רעדט איהר וואָס? — זאָגט ר׳ ליב און שטעלט אויף מיר אויס אַ פּאָר אויגען.

— אָט דאָס, וואָס איהר הערט. זאָגט נאָר, ר׳ ליב, האָט איהר געגעבען אייער אַלטער אַ תנאי־גט איידער איהר האָט זיך געלאָזט אַ הער?

ר׳ ליב שטעהט ווי אַ גולם, מויל און אויערען אויפגעשטעלט, די באָרד און די נאָז אויפגעהויבען אין דער הויך, און איך רייד ווייטער, איהם אויף צופוקעניש:

— וואָס איז? ס׳איז דאָך אַ יודישע זאַך, מע פאָהרט אין אַזאַ סדום, מע ווייסט ניט, צו וועט מען קענען בייסטעהען דעם יצר־הרע, אַ קשיא אויף אַ מעשׂה, וואָס מע קען זיך מיט אַ יודען טרעפען, מ׳איז דאָך ניט מעהר, ווי אַ בשׂר ודם, נו, נים מען דערוויילע דעם ווייב אַ גט... כּדי ס׳זאָל, חלילה, ניט זיין קיין מכשול... וואו האָט איהר דאָס גע־נעכטיגט היינטיגע נאַכט, פעטער?

— ביי אַ הייםישען יודען, וואָס וואַרט אויך אויף אַ נחלה. מיר האָבען געשמועסט דעם גאַנצען אויפדערנאַכט, ביז מיר זענען אַנשלאָפען געוואָרען.

— וואָס זשע האָט איהר זיך אַזוי אויסגעפּוצט, ווי צום טאַנץ?

— וואַרט אויס אַביסעל, ר׳ מענדעלע, איהר וועט מיט גאָט׳ס הילף געוואָהר ווערען אַלצדינג, — האָט מיר ר׳ ליב געענטפערט מיט אַ פרעהליכער מינע, אויסטוענדיג די קאַפּאָטע און בלייבענדיג אין איין טלית־קטן.

— אוי זענט איהר אַ פּאַרשוין, ר׳ ליב, קיין בייז אויג זאָל אייך ניט שאַדען, אַ מלכות, אַ קיסר׳שע צורה. מיידלעך קוקען אויף אייך פון אַלע פענסטער, מע לויפט אייך נאָך אין די גאַסען. איינע אַ פיינע

פריצה, האָט זיך אפילו נאָכגעפרעגט נאָך איך אויף דער סטאַנציע, זי געהט ממש אוים נאָך אייער טריט.

— אַזוי? זי איז געווען דאָ... זי האָט זיך געפרעגט אויף מיר!.. איצט, רב מענדעלע, מעגט איהר מיר טאַקי זאָגען מזל-טוב!.. האָט ר' ליב איים־עשריענען מיט התפעלות און פאר גרוים חדוה האָט ער אָנגעהויבען ריירען אויף עפּים אַ משונה'דיגען תרגום-לשון. — איהר הערט? איך זאָג עס אָהן לצנות. סע קומט מיר מזל-טוב קומט מיר.

איך האָב איהם בעטראַכט פון קאָפּ ביז די פיס: צו איז ער ניט אַראָב פונ'ם זינען. וואָס טוט זיך מיט דעם יודען?

— וואָס בעטעט איהר? — זאָג איך צו איהם. — וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? ר' ליב, רעדט בעסער יודיש, ווי מיר האָבען גערעדט ביז אַהער!...

ר' ליב הערט אָבער ניט. ער פּלאַפּעלט עפּים אויף אַ ציקאַליעטשער שפּראַך, פּאָלאָווינע יודיש, חצי לשון-קודש, און סע קומט איהם אָן מיט בייך־ווערהטאָג, וואָרום ער איז, נעבעך, ניט געוועהנט. ער וואַרגט זיך מיט יעדען וואָרט, סע שטעלט זיך איהם אין האַלז, ניט אַהין, ניט אַהער, ביז איך קום איהם צו הילף און שלעפּ עס אַרוים פון זיין גאַרגעל. אין דער מינוט האָט ר' ליב געהאַט אַ פּנים פון אַ יודענע, וואָס זי געהט נעבעך שווער צו קינד, און איך בין געווען די באָבע, וועלכע פּאָרעט זיך נעבען איהר, טוט מעשים, פּרובט אַלערליי סגולות, כּדי צו העלפען דער יולדת איבערקומען בשלום. אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז גאָט האָט געהאָלפען, ס'איז אַריינגעקומען דער משרת און האָט איבערגעגעבען ר' ליב'ן עפּים אַ צעטעלע. ר' ליב האָט עס איבערגעלייענט און זיין פּנים האָט נאָך מעהר אָנגעהויבען שיינען. ער האָט תיכף אויפ'ן שטעל אָנגעטאָן די שבת'דיגע קאַפּאָטע און איז אַרוים פונ'ם שטוב, ווי אַ וויכער.

— די באַרישנע וואָס איז דאָ געווען אינדערפריה, האָט דאָס איבערגעלאָזט אַ צעטעלע פאַר אייער יודען... פאַר איך אַליין איז אויך דאָ עפּים — האָט געזאָגט דער משרת און האָט מיר איבערגעגעבען אַ בריעף מיט אַ שמייכעלע פון אַ עזות-פּנים, אַ נאַטקע-גנב.

דער בריעף איז געווען פון דעם יודען, וואָס איך האָב נעכטען בעגעגענט אין גאַס. ער האָט מיר געשריבען, אַז היינט פאַרנאַכט מעג איך קומען צום קאַרלינער.

ז.

ווי דער שטיינער איז פון נאַראַנים, וואָס האָבען ניין מאָס רייד, האָט מיין שוטה דעם גאַנצען וועג זיך גע'חזר'ט אַ לאַנגע דרשה, וואָס איך וועל אָוועקלעגען פאַר'ן קאַרלינער. אין דער דרשה הויבט ער דעם קאַרלינער ביז'ן הימעל אַריין, און מיך מאַכט ער נידעריג ביז צו דער ערד, ווי ס'זענען זיך נוהג אחינו בני ישראל, ווען זיי דאַרפען אָנקומען צו דער לאַסקע פון אַ גביר. אַז איך בין אָבער אַריינגעקומען צום קאַרלינער אין שטוב, האָט דער חכם אַ שנעל געטאָן דעם שוטה איבער דער נאָז און יענער האָט פערגעסען די גאַנצע דרשה און האָט געמוזט שווייגען, ווי אַ מצרים-הונד.

דער קאַרלינער איז געזעסען און האָט געלייענט אַ בוך. אויפ'ן טיש האָט געברענט אַ לאָמפּ, און פוןביידע זייטען זענען געלעגען קופּעס ביכער מיט קונטרסים. אַז איך בין אַריינגעקומען, האָט דער קאַרלינער מיר אויסגעשטרעקט אַ פריינדליכען שלום-עליכם און האָט מיך געבעטען זיצען.

— איך האָב געהערט, — מאַכט ער, — אַז איהר זענט בעקאַנט מיט'ן לעבען פון אונזערע יודען און מיט זייערע פיהרערצען, האָב איך זיך געוואָלט דורכשמועסען מיט אייך. ס'איז היינט, פערשטעהט איהר מיך, אַזאַ צייט, וואָס אַלע ריידען פון דער יודישער אומה, אַלע אינטערעסירען זיך מיט איהר. די מיינונגען זענען, ווי איהר ווייסט, זעהר פערשיעדען, פאַרהאַן אַזוינע, וואָס לויבען זעהר שטאַרק דעם יודען און געפינען אין איהם אַ סך מעלות; אַנדערע, פערקעהרט, זעהען אין איהם נאָר חסרונות. איך אַליין בין זיך מודה, אַז איך קען בשום אופן ניט פערשטעהן דאָס יודישע פאָלק. אָפטמאָל געפין איך אין איהם אַזוינע זאַכען, וואָס זענען סותר איינס דאָס אַנדערע.

— דאָס זענט איהר טאַקי גערעכט, — האָב איך איהם איבערגעריסען די רייד. — אַ יוד איז איין גרויסע סתירה, אַט ווי ער שטעהט און געהט, איין לעבעדיגער „ווידעראַנאַנד”: אַ חכם און אַ טפּש; אַ בעל-חשבון, ווי אַ אויס-גערעכענטער סוחר, און פול מיט פאַנטאַזיעס, ווי אַ קינד; אַ ברענענדיגער, ווי פייער, און אַ קאַלטער, ווי אייז; אַ מאמין און אַנ'אפּיקורס; אַ למדן און אַנ'עם-הארץ; אַ ענו און אַ מגושמ'דיגער גדלן; אַ שעמענדיגער און אַ מחוצף; אַ תקיף און אַ ניונקעלע; אַ ניט-פאָלגער, ווען עס הייסען איהם לייטישע מענשען, און אַ זריז צו מקיים

זיין, ווען ס'בעפעהלט איהם דער שווארץ יאהר וויסט ווער; א ווייבער און א הארטער; א גבור ווי א לייב, און א שרעקענדיגער, ווי א האז; א בעל-רחמנות און אנ'אכזר; א ותרן און א קמצן; א אויסגעפוצטער און א שלעפער א מנוול; און נאך און נאך אלערליי סתירות, וואס אז איהר ווילט, וועל איך זיי אייך אויסרעכענען בפרטות.

— פאוואלינקע רב מענדעלע, רוהט זיך אב, זייט מוחל, — האט געזאגט דער קארלינער מיט א שמייכעל, — אניט וועט איהר מיך דאך פערפלייצען מיט דעם מבול פון אייערע סתירות. פון די עטליכע, וואס איהר האט אויסגערעכענט, וואלט מען שוין אויך געקענט מאכען א גאנ-צען ספר, ווען מע זאל זיי וועלען ארומקלעהרען פון אלע זייטען. פאר מיין ענין וועט אבער זיין גענוג נאר א קליינער טהייל. איך קוק זיך צו צו דער לאגע פון די יודען אין גלות און איך זעה, אז אלע צרות קומען אויף זיי נאר דערפאר, וואס זיי בלאנקען זיך ארום איבער פרעמדע מלוכות, ווי די נשמות אין עולם-התוהו. זייער נאציאנאליזם שוועבט ארום אין דער לופטען, ניט ווי ביי אנדערע פעלקער, וואו ער האט הויט און פלייש. און ווייסט איהר פאר וואס? ווייל ביי די אומות העולם פערנעהמט דער גוף א געוויסען פלאץ אויף דער ערד און זיינע אברים בעשיצען זיי פאר אלע אנשיקעניש[ען] און פגעים רעים. אז אך און וועה איז אבער אזא פערוואגעלט בעשעפעניש, וואס קען זיך אליין ניט העלפען, נאר סע מוז אנקומען צו עמיצענס לאסקע. פאר אחינו בני ישראל איז ניטא קיין אנדער עצה, אויב זיי ווילען בלייבען ביי'ם לעבען, סיידען זייער נאציאנאליזם זאל אויפהערען זיין א רוחניות און זאל ווערען א ג ש מ י ו ת, ער זאל האבען א ממשות, דאס הייסט, ער זאל זיין פער-בונדען מיט א נ ' א ר ט. אט דאס וועט אייך דערקלעהרען, פאר וואס איך און אנדערע יודישע פריינד האבען געקוקט מיט האפנונג אויף די קאלאניעס. מיר האבען זיך געזאגט: מה דאך א יחיד, א פרט, ווערט ניט געבוירען א פארטיגער אויף דער וועלט, נאר ביסלעכווייז וואקסט זיין גוף און ווערט שטארקער, און פאוואלינקע, דורך גוטען חנוך און פיינע הדרכה, ארבייט זיך פון איהם אויס א רעכטער מענש, — א כל-שכן אנ'אומה, א גאנץ פאלק, קען ווערען גרויס און געזונד נאר אינ'ם משך פון א לאנגער צייט, ווען עס וועט האבען גענוג מיטלען צום לעבען און ס'וועט זיך צוגעוועהנען צו פרוכטבארער ארבייט. און אזוי ווי מיר האבען א קימא-לן, אז יודען זענען מענשען מיט קעפ און דערצו רחמנים בני רחמנים און גרויסע נדיבים, האבען מיר זיך געטראכט: מיט דעם

זכות פון אַט די מדות טובות וועלען מיר מצליח זיין. מיר האָבען זיך געזאָגט: זאָלען אָנהויבען בויען דעם ישוב ד י י ו נ ג ע, וועלכע האָבען כח און טויגען צו דער אַרבייט, די איבעריגע וועלען זיי אונטערהאַלטען פון דער ווייטענס, יעדערער וועט־ליג זיין פערמעגען, וועט אויף אַזאַ אופן דאָס פאָלק ישראל ביסלעכוויז איינגעוואָרצעלט ווערען אויף זיין ערד, כדי ס'זאָל שפּעטער אָנהויבען וואַקסען און בליהען. אַזוי האָבען מיר גערעכענט. וואָס זשע איז אָבער געוואָרען דער סוף? יודען האָבען דערהערט: קאָלאָניעס, האָבען זיי גענומען לויפען אָהן אַ שום ישוב=הדעת: אַלטע זיידעס זענען אַראָב פון די אויווענס און קאַליקעס האָבען געחאַפּט זייערע קוליעס; דער שניידער האָט אַוועקגעלעגט די נאָדעל און דער שוסטער די קאָפּיטעס מיט דער אָל; דער מלמד האָט פערלאָזט זיין חדר און דער בטלן זיין בית=מדרש, און אַלע לויפען, איילען, יאָגען און איין איספּעט און בעטען יעדערער אַ נחלה!..

די לעצטע ווערטער האָט דער קאַרלינער אויסגערעדט האַסטיג, אין איין אָטעם. מ'האָט געזעהען, אַז דער מענש איז אַ צוקאָכטער. מיר איז דאָס געווען ערגער, איידער מע זאָל מיר געבען צעהן פּעטש. איך האָב גוט געפיהלט, ווען מע מיינט דאָ, און חאָטש מיר האָט שטאַרק פערדראָסען, וואָס ער מאַכט מיך איינגאַנצען אויסצודרעהען, נאָר איך האָב איהם ניט געהאַט, וואָס צו ענטפערען. בין איך געזעסען מיט אַן'אַראָבגעלאָזטען קאָפּ און געשטומט.

— און איהר מיינט, דאָרט אויפ'ן אָרט איז געווען בעסער? — האָט דער קאַרלינער ווייטער גערעדט. — מ'איז נאָר וואָס אָנגעקומען, האָט זיך אָנגעהויבען קריעג און רייסעניש און שנאה און קנאה, איינער דורפ'ט דעם אַנדערען, איינער שטעלט אונטער דעם אַנדערען אַ פיסעל, ווי אמת'ע הענדלער. אַז אָך און וועה! מאוס צו הערען! מיט געלט איז עפּיס אויך ניט אַזוי שטאַרק געהויבען, ווי מ'האָט גערעכענט פריהער. יודעלעך חאַפּען זיך ניט, די מדת=הרחמים שוויגט, און געבען גיט מען נאָר, ווען מע קען שוין בשום אופן ניט אָפּזאָגען. אונזערע נדיבים זענען ותרנים אויף אַ וואוילע עצה, אויף אַ קרעכץ, אויף אַ גוט וואָרט, אַז סע קומט אָבער צו דער קעשענע, איז לא מיט אַן'אַלף, ניט זיי מיינט מען. ביי זיי איז דער גראָשען טייערער, ווי דאָס גאַנצע יודישקייט מיט'ן נאַציאָנאַליזם אַ צוגאָב... חברים כל ישראל, אַלע יודען זענען חברים, אַלע זענען ערב איינער פאַר'ן אַנדערען, אָבער נאָר אין עניני עולם הבא דאָרט, און וואָס ס'איז שייך דאָ צו ד ע ר וועלט,

זענען מיר וויט אָבגעשיידט איינער פונ'ם צווייטען, יעדערער אַ וועלטעל פאַר זיך, יעדערער האָט נאָר זיך אין זינען. אַזוינס איז, דאַכט זיך, ניטאָ ביי קיין שום אומה ולשון.

דאָ האָב איך שוין געהאַט אַ געלעגענהייט צו אָננעהמען זיך פאַר כלל־ישראל'ס קריוודע; אגב האָב איך געוואָלט זיך אַליין אויך אַביסעל פערענטפערען. האָב איך דעם קאַרלינער אַזוי אַ זאָג געטאָן:

— איהר זענט טאַקי זעהר גערעכט, כ'לעבען, אָבער דאָס, וואָס איהר האַלט פאַר אַ שלעכטער מדה, איז גאָר אַ גליק, אַ טובה פאַר כלל־ישראל, און ווען ניט די דאָזיגע מדה, ווער ווייסט, צו ס'וואָלט שוין גאָר געווען אַ זכר פון אַ יודען אויף דער וועלט. שטעלט אייך פאָר, ווען יעדער יוד זאָל, אַשטייגער, אויפהערען אין זינען האָבען זיך און נאָר נעהמען קלעהרען וועגען טובת־הכלל. ווען אַלע יודען זאָלען זיך בעהעפטען צו שיצען די יודישע אומה פאַר איהרע שונאים, — וואָס זשע וואָלט געווען? עס וואָלט פון זיי לאַנג שוין קיין שריד־ופליט ניט געבליבען, זיי וואָלטען געוואָרען אָבגעמעקט פון דער ערד, ווי ס'זענען אָבגעמעקט געוואָרען אַלע אַנדערע פעלקער, וועלכע האָבען מבטל געווען דעם יחיד, דעם פּרט צוליעב דעם כלל און האָבען געמאַכט יד־אחת מלחמה צוהאַלטען געגען אויסוועניגסטע שונאים. די דאָזיגע אַלע פעלקער האָבען בפירוש יאָ אין זינען געהאַט עולם־הזה, זיי האָבען געשטעלט אין קאָן זייער לעבען, זיי האָבען געזאָגט: אָדער גובר זיין, אָדער שטאַרבען —, זענען זיי טאַקי געשטאָרבען, ווייל די פיינד זייערע זענען געווען שטאַרקער. אַנדערש איז מיט אחינו בני ישראל. יעדער יוד איז זיך אַנ„עם קטן“ — אַ פאָלק פאַר זיך. אַז מע שלאָגט איינעם, פיהלט ניט דער צווייטער, און אַז אויף איינעם קומט אַ צרה, אַנ'אָנשיקעניש, אַ רדיפה, ריהרט עס די איבעריגע ניט אָן: דער פרומער, דער וצדקתך, דאַנקט דעם אויבערשטען, וואָס איהם האָט עס ניט פערטשעפּעט, און ער בעהאַלט זיך אויפ'ן בוידעם אין אַ לאָך, ביז די צרה וועט אַריבער; און דער רייכער — דער מאַכט זיך גאָר כלא ידע, ווי ניט איהם מיינט מען. ער פערשטעלט זיך. כלומרשט קען ער ניט זיינע ברידער, און ער טראַכט זיך: איך בין בעוואָרענט פון כל צרה שלא תבא. ניין, פאַני, די מדה איז גאָר ניט אַזאַ רעכטע, איהר האָט ניט, וואָס צו פאַראיבעל האָבען אויף אונזערע יודען. בעסער זאָלסטו ליעב האָבען זיך אַליין און זיך דערהאַלטען ביי'ם לעבען, איידער זיי זאָלען

זיך מקריב זיין פאר'ן כלל און זאָלען מיט אמאָל פערטיליגט ווערען פון דער וועלט.

— איך זעה, ר' מענדעלע, אַז איהר האָט, קיין עין הרע ניט, א שאַרפען מח און קענט דרשנ'ען, דורכציהען א העלפאַנט דורך א לעכיל פון א נאָדעל, מאַכען פון שוואַרץ ווייס, — מאַכט דער קאַרלינער מיט א שמייכעל. — אפשר זענט איהר ניט אינגאַנצען אומגערעכט אויך, חאָטש אין פלוג זענען אייערע ווערטער זעהר פליאה'דיג און לעגען זיך ניט אויפ'ן שכל. נאָר ווי די מעשה איז — פאַר דעם ענין, וואָס מיר רעדען דאָ פון איהם, איז די דאָזיגע מדה אַנ'אומגליק, זי האָט אונז שוין אָנגעמאַכט א גרויסען שאָדען. מיר ווילען בויען — און זי צושטערט, מיר זוכען שטיינער און צעמענט צו אונזער בנין — און זי גיט אונז צובראָכענע ציגעל און צוברעקעלטע לעהם, וואָס סע טויג אויף צעהנטוויזענט כפרות.

דער קאַרלינער האָט געשוויגען עטליכע מינוט און זיך שאַרף איינגעקוקט אין מיין פנים. נאָכדעם האָט ער אַרויסגערעדט בעהאַרצט:

— ר' מענדעלע! וואָס טויג אונז שפּילען אין בעהעלטעניש, לאָמיר בעסער ריידען קלאָרע דבורים. איהר אַליין האָט אַלע אייערע יאָהרען עוסק געווען אין דעם מסחר מיט ספרים, איהר זענט אויסגעווען אין אַלע יודישע שטעדטלעך. איהר האָט זיך צוגעקוקט צום לעבען פון אחינו בני ישראל — און, אָהן חניפה, איהר האָט טאַקי געבראַכט א נוץ מיט אייער אַרבייט. ווי זשע קומט איהר איצט אַוועקלעגען אינמיטען דערינען שער און אייזען, ג ר אָ ד איצט, ווען אַזוינע מענשען, ווי איהר, זענען נויטיג, ווען איהר וואָלט עפּיס געקענט האָבען א פעולה אי מיט אייערע ספרים, אי מיט אייערע ווערטער? מיר האָבען איצט אָן א גרויסע אַרבייט, מיר דאַרפען איהר אַוועקגעבען אַלע אונזערע כחות — סיי די כוחות פון דעם גוף און סיי פון דער נשמה. וואויל איז דעם, ווער עס האָט גוטע הענד, א שטאַרקען גוף און א הייסען רצון צו געהן בעאַרבייטען די ערד מיט דעם שווייס פון זיין אייגענעם פנים. מע דאַרף אָבער אויך אַזוינע מענשען, וואָס זייער כח איז דאָ ס וואָרט, וואָס זייער גבורה איז די פלאַם־פייערדיגע פען. רייניגען דאַרף מען, ברודער, אויסראָמען דאָס מיסט און די בלאָטע, וואָס האָט זיך אָנגעקליבען אין די שלעכטע צייטען, אַריינטראָגען ליכט אין דעם תהו־ובהו; פון אונזערע קהל'שע עסקים, וואו אַלערליי ווילדע מנהיגים, גאָט'ס סטראַפּטשעס, קאָךלעפעלס, גבאים־נאַראָנים־גראָבע־יוגנען, חאַפּ־לאַפּערס פון כל המינים

האָבען ביז אהער געפיהרט דאָס רעדעל און געטאָן, וואָס זייער האַרץ גלוסט.

— וואָס רעדט איהר? — האָב איך געפרעגט מיט אַ שווער געמיט. — אין אַזאַ שטאָדט, ווי אייערע, זענען אויך דאָ די דאָזיגע משונה'דיגע ברואים? און איך האָב געמיינט, אַז דאָס איז אַזאַ אָנשיקעניש נאָר אויף אונז, און אונזערע קליינע, פער'עפּוש'טע שטעדטלעך, וואו עס וואוינען קבצנים־דלפנים.

— אוי, ר' מענדעלע, נאָך ווי אַזוי! די דאָזיגע ברואים זענען אַ מכּת־מדינה, יודישע וואַנצען זענען דאָס, זיי זענען פערשפּרייט אומעטום, בכל תפוצות ישראל. איהר מעגט מיר גלויבען, ניטאָ ביי אונז איין חברה, איין צדקה־זאַך, וואו ס'זאָל ניט זיין די דאָזיגע מכּה. זיי פרעסען דאָס יודישע לייב און זויגען דאָס בלוט פון אַלע אָדערען. ס'ווייזט אויס, נאָך ניט געקומען די צייט, אַז דאָס פאָלק זאָל אַליין קענען פיהרען זיינע קהל'שע ענינים. ס'זענען נויטיג מנהיגים, זייטיגע מענשען, וואָס זאָלען אַרבייטען פאַר'ן כּלל. דעריבער ווילען מיר קודם כּל איינפיהרען, אַז אין אונזער קהלה זאָל זיין אַ שטיקעל סדר, אַז אַלצדינג זאָל זיך טאָן מיט ישוב־הדעת; מיר ווילען, אַז אַ מנהיג זאָל זיין ניט דער, וואָס האָט די מטבע, נאָר דער, וואָס האָט אַ קלאָרען פערשטאַנד און אַ ריינע נשמה.

— אשרי המאמין! — האָב איך געזאָגט מיט אַ קרעכץ. — צו אַלע שלעק איז דאָ אַ תרופה: צו אַ מכּה — אַ פּלאַסטער, צו וואַנצען און טאַראַקאַנעס — פערסישער פּראָשעק. צו אַ פערשימעלט מלבוש איז אַ רפואה — לופטערען, אָבער וואָס מע טוט מיט אונזערע יודישע וואַנצען — הויב איך ניט אָן צו וויסען.

— טינט, ברודער! — האָט דער קאַרלינער געזאָגט, דערהויבענדיג זיך פון'ם אָרט. — ניסט אויף זיי אוים אַביסעל טינט, ווייזט זיי פון דער ווייטענס אַ פעדער. פאַר טינט האָבען די דאָזיגע בעשעפענישען מורא, ווי פאַר וויירויך, און פאַר אַ פעדער פון אַ שרייבער ציטערט אפילו דער ניט־גוטער אַליין אימת מות.

— די רפואה איז שוין אויך קאַליע, דער ניט־גוטער הערט זי שוין, ווי דער פאַראַיאָהריגען שניי. היינט איז געוואָרען אַ מאָדע אויף „יודישקייט", מ'האָט זיך אָנגעהויבען אַרומטראָגען דערמיט, ווי מיט אַ טייערען חפץ, האָט זיך באַלד געפונען אַ קאָמפּאַניע צבוע'קעס, ליגנערס, וואָס לעקען דערפון אָב אַ ביינדעל, אפילו דער ניט־גוטער מיט

זיין גאַנצער כּנופיא פערשטעלען זיך היינט פאַר יודען, כּדי ס'זאָל זיי גרינגער אָנקומען זייער שוואַרץ־מיאוסע אַרבייט. היינט איז פרומקייט געהויבען, דעריבער קוקט מען זיך גאַר ניט אום, וואָס סע טוט זיך אונטער אַ פרומע מאַסקע.

— וואָס צו איז איבעריג, צו פיעל נאַציאָנאַלע ליעבע... קען שאַדען פונקט אַזוי, ווי עס שאַדט, ווען אַ יחיד האָט אין זינען נאָר זיין אייגענע טובה. דאָס איז אַנ'אומגליק אי פאַר'ן פּרט, אי פאַר'ן כּלל. אַט דעריבער האָב איך טאַקי געוואָלט זיך דורכריידען מיט אייך, ר' מענדעלע; מיר וועלען זיין זעהר צופריעדען, ווען איהר וועט צושטעהען צו דעם ביסעלע שרידים־יחידים, וואָס מיינען טאַקי מיט'ן גאַנצען האַרצען די טובה פון אונזער פאָלק ישראל און ווילען העלפען אויפבויען די חורבות פון זיין נאַציאָנאַלען לעבען. אין אַ שלעכטער צייט איז יעדער מענש טייער. ווער עס קען און וויל — זאָל זיך נעהמען צו דער אַרבייט. בעטראַכט זיך, רב מענדעלע! קעהרט זיך אום צו אייערע ספרים — און לאָז אייך גאָט העלפען הצלחה.

איך האָב ניט געהאַט, וואָס צו ענטפערען דעם קאַרלינער. איך האָב געשוויעגען, געקרעכצט און געטראַכט ביי זיך: „אמת, ס'איז טאַקי געווען אַ נאַרישקייט, וואָס איך האָב זיך אויפגעריסען אינמיטען דערינען און אַוועקגעוואָרפען די ספרים מיט דעם ביידעל. ס'איז אַריין אין מיר עפּיס אַ שד, רחמנא לצלן, און האָט מיך געיאָגט אויף דער עלטער און האָט מיר פערדולט דעם מוח מיט פוסטע חלומות. אָבער וואָס טוט מען איצט? איך בין אַ גרויסער עני ואביון און האָב ניט קיין קאָפּיקע ביי דער נשמה.

דער קאַרלינער האָט פערשטאַנען, וואָס מיך קוועטשט און ער האָט מיך געטרייסט מיט גוטע ווערטער: ניש'קשה, ניט געזאָרגט, ס'וועט זיין רעכט. אַ מענש ווערט ניט פאַרפאַלען.

ה.

אַז איך בין געקומען אויף דער סטאַנציע, האָב איך דערזעהען — ר' ליב דער מלמד איז ווידער ניטאָ אין דער היים. תּחילת איז דאָס

מיר ניט געווען קשה, ווארום ער פלעגט זיך דאך ארומשלעפען אין שטאדט גאנצע טעג און כסדר זיך אומקעהרען אהיים ערשט שפעט בייּ נאכט. איך גיעב אבער א קוק — עהע! — פון ר׳ ליב׳ס זאכען איז אויך גאר קיין אבר ניט געבליעבען: ניטא ניט די וואכעדיגע קאפאטע אויף דער וואנד, ניט דער טלית און תפילין, ניט דאס רענצעל. וואס זאל דאס, טראכט איך מיר, בעדייטען? וואו איז דאס פערשוואונדען מיין ליעבהארציגער שותף? אין דער אייגענער מינוט קומט אריין דער משרת און דערצעהלט מיר, אז מיין יודליך — אזוי האט ער גערופען ר׳ ליב דעם מלמד — איז געקומען היינט אויפדערנאכט אין גרויס איילעניש, בעצאהלט דעם בעל־אכסניה פאר סטאנציע און זיך אבגעטראגען מיט׳ן ביסעל זאכען. למאי זאל איך לייקענען? פון דער דאזיגער מעשה האט זיך בייּ מיר אביסעל צושפיעלט די פאנטאזיע. איך האב מיר אנגעהויבען קלערען אלערליי סברות. מסתמא איז דא שולדיג די פריצה, וואס איך האב זי געזעהען געהן מיט איהם. ניט אנדערש — זי איז דא אינדער־מיט. אניט, וואו דען האט געקענט אהינקומען אזא יוד ווי ר׳ ליב? אזוי האב איך מיר געטראכט, און פון צופיעל טראכטען האב איך ניט גע־קענט שלאפען בייּנאכט, און אז איך האב שוין יא צוגעמאכט אנ׳אויג, זענען מיר געקראכען אין קאפ אריין אלערליי בייזע חלומות.

אינדערפריה עפענט זיך די טהיר און ס׳רוקט זיך אריין ר׳ ליב. ער קושט די מזוזה און זאגט אויף א קול: גוט מארגען! איך שווייג און בעטראכט איהם פון קאפ ביז די פיס מיט א פינסטערען קוק.

— איך האב צו אייך א בקשה, ר׳ מענדעלע — הויבט ער אן שטאמלען, בשעת מעשה גלעטענדיג די פאות און ווישענדיג די נאז מיט א הוסטעלע און א קנייטש מיט די פלייצעם. ווי איינער, וואס וויל עפּיס זאגען, נאר ער קען עס ניט ארויסברייּנגען פאר׳ן מויל — האט ניט קיין פאראיבעל, ר׳ מענדעלע...

— וואס עפּיס איך? — האק איך איהם איבער די רייד — פאראיבעל דארף האבען אייער ווייב, זאל לעבען, ניט איך...

— אדרבא, מיין אלטער וועט עס דוקא הנאה טאן, אז זי וועט דערהערען די גוטע בשורה — ענטפערט ר׳ ליב עפּיס אויף א מין לשון־קודש — מיין אלטע וועט טאנצען פאר שמחה, וואס איהר מאן האט דא, מיט גאט׳ס הילף, נושא חן געווען און זיך דערשלאגען צו אזא מעמד.

— איך בעט אייך, ר׳ ליב — זאג איך מיט א ביטער שמייכעל —

האָט רחמנות אויף מיר און אויף אייך און רעדט ווי אַ מענש. וואָס איז דאָס פאַר אַ דבוק אין אייך אַריין די לעצטע צייט, וואָס רק איהר בעבעט עפּיס גאָר טערקיש. בעהיט זאָל מען ווערען... רעדט יודיש, ר׳ ליב, ווי אַלע יודען, און וואַרפט אַוועק אייער משוגעת.

— חלילה וחס! — חאַפּט זיך ר׳ ליב אויף, ווי אַנ׳אָבגעבריהטער.— חלילה וחס! הערט פריהער אויס, ר׳ מענדעלע, וועט איהר זעהען, אַז איהר האָט אַ טעות. וואס זאָל איך אייך מאריך זיין? ס׳איז חדושים ונפלאות, ר׳ מענדעלע. ממש מויל און אויערען אויפצושטעלען! די אַדעסער יודען זענען, פערשטעהט איהר מיך, געוואָרען בעל־תשובה׳ניקעס, פרומע כשר׳ע נשמות, מע קומט זיך צונויף און מע רעדט לשון־קודש!... וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן? — שלאָגט ער זיך אַליין איבער, דערזעהענדיג, אַז איך בין שטאַרק פערוואונדערט. — איך דערצעהל אייך ניט קיין גוזמות, חלילה, כ׳האָב אַליין געזעהען מיט מיינע אויגען און געהערט מיט מיינע אויערען, איך זאָל אַזוי זעהען אַלדאָס גוטס. וואָס טויג אייך מעהר? איך בין אַליין געווען אין אַזאַ חברה. אַנ׳אַקט, כ׳לעבען. בחורים און בתולות, פּראָסטע יודען און פערפּוצטע דייטשען מיט קאַפּעלושען און לאַנגע הויזען קומען זיך צונויף און מען מוטשעט זיך נעבעך, מע וויל נאָר ריידען לשון־קודש. איך בין מיר תחילת געשטאַנען אַ צוטומעלטער פון דערוויטענס און געשוויעגען, אָבער באַלד האָב איך מיר אַ טראַכט געטאָן: וואָס האָב איך זיך צו שעמען? אדרבא, לאָמיך נאָר עפענען אַ מויל, ווי אין מחזור שטעהט: בפצותי שיח להשחיל, וועלען זיי דערזעהען, אַז מיין נשמה איז ניט פון קלאָטשע, און וואָס איך פערמאָג אין פּיאַטע, פערמאָגען זיי נאָך ניט אין קאָפּ. בקצור, איך האָב זיך טאַקי ניט געקענט איינהאַלטען — ושריות שותא און האָב געגעבען אַ זאָג מיט׳ן פּיוט, מיט יוצרות. נו, זענען זיי געבליבען שטעהן פערגאַפּט. איך בין דאָך עפּיס אַ מלמד אויף דער וועלט און געדענק די אַלע גוטע שטיקלעך אויף אויסוועניג. נו, פערשטעהט איהר דאָך, אַז איך האָב געשיט ווי פון אַרבעל, ושפתי און די לעפצען מיינע, האָבען געטריפט נופת הויבע מליצות. איך זאָג אייך, דער עולם האָט גאָר אָנגעקוועלט, די זאָגערס זייערע זענען געווען געפלעפט. די דייטשען האָבען זיך מיט מיר גאָר געפרייט, ווי מיט אַנ׳אבן טוב, מ׳האָט מיך ממש אַרומגעטראָגען אויף די הענד. פון דערוויטענס האָב איך געהערט ריידענדיג: אָט אַזוינע יודען דאַרפען מיר היינט האָבען, דאָס איז דער רעכטער מענש אין דער רעכטער צייט.

נו, וואָס זאָל איך אײַך זאָגען, רבֿ מענדעלע, פון דעמאָלט אָן האָט מיר אָנגעהויבען דאָס מזל שײַנען. איך לעבֿ בטח, זיכערליכען. הערט איהר? אַזוינע יודען, ווי אין אָדעס, וועט איהר ניט געפינען אפילו אין גלופסק. אין קאַבצאַנסק אפילו אויך ניט! איהר מעגט זיי דאָרט זוכען מיט ליכט. אָנקוקענדיג איינעם, דאַכט זיך — אַ גאַנצער דײַטש. צונעהמט איהם אָבער די פּאָלעס — וועט איהר זעהען אַ טלית־קטן, — אַ אידלאַק מיט אַלע פּירושים. איהר פערשטעהט, וואָס דאָס הייסט אַזוינס?

— מ׳לאָ, נו, בֿין איך אײַך מוחל, זאָל שוין זיין גע׳לשון־קודש׳ט — מאַך איך מיט אַ שמייכעלע — איך בֿין אָבער אַ בעלן צו וויסען, וואָס בעטייט דאָס מיידעל?... עפּים געהען צו אײַך מיידלעך און מע שרייבט אײַך בריוועלעך, ר׳ ליבֿ — האַ, וואָס הייסט דאָס?

— דאָס מיידעל? — ענטפערט ר׳ ליבֿ בתמימות און דאָס פּנים שיינט בײַ איהם פאַר שמחה — דעם פּשט פונ׳ם מיידעל ווילט איהר וויסען? ס׳איז אַ לשון־קודש־מיידעל, אַ כשר׳ע יודישע טאָכטער, כ׳לעבֿען. זי האָט עס אויף זיך גענומען מיר צונויפשטעלען אַ חדר, איך זאָל האָבען אַ שטיקעל מעמד. אַ מדובר האָבֿ איך געהאַט מיט איהר, אַז באם זי וועט געפינען עפּים רעכטס, וועט זי מיר תיכף געבען אַ ידיעה אויף דער אַכסניא. וכך היה, זי האָט זיך טאַקי בכבודה ובעצמה מטריח געווען אַהער מיר אָנזאָגען די גוטע בשורה. איצט האָבֿ איך אַ קנעלונג בײַ אַ היגען בעל־בית, איך לערען מיט זיינע דרײַ קינדער און עס מיר טאַקע דאָרט קעסט. אַצונד בין איך נאָר געקומען בעטען אײַך, ר׳ מענדעלע, איהר זאָלט מיר מוחל זיין...

— אודאי איז דאָס ניט שעהן פון אײַך — פאַל איך איהם אַריין אין די רייד — ס׳טייטש, ווי בעהאַלט מען דאָס פון אַ שותף אַזאַ גליק! פיין, כ׳לעבֿען, האַ?

— גאָט איז יודע דעם אמת, ר׳ מענדעלע, אַז איך האָבֿ אײַך אַלצדינג געוואָלט דערצעהלען פון אָנהויב אָן. נאָר וואָס דען? ס׳איז פּשוט קיין צייט ניט געווען. יעדערער פון אונז האָט זיך געהאַט זיינע געשעפטען, געווען פערטרוד׳ט טאָג ווי נאַכט. אַחוץ דעם האָבֿ איך דערקענט אָן אײַער נאָז, אַז עפּים שמעקט אײַך ניט מיינע דרכים. מילא, קענט איהר צו מיר אין דעם פּרט קיין טענות ניט האָבען. וואָס זשע דען וויל איך איצט? איהר זאָלט מיר מוחל זיין דעם תקיעת־כף און צורייסען דאָס שותפות־כתב, וואָס מיר האָבען געמאַכט. אַדרבא, בעטראַכט זיך נאָר אַליין — האָט ער מיר גענומען איינריידען — במה

דברים אמורים, ווען איך האָב אַנ'אייגענע דירה מיט אַנ'אייגענער בעל=הבתישקייט, איז מהיכתיתי, וואווינט איהר בײַ מיר אין דירה און עסט מיט מיר בײַ איין טיש. איצט אָבער, אַז איך אַליין זיץ אויף קעסט בײַ יענעם, מיט וואָס פאַר אַ יושר קען איך נאָך צונעהמען צו מיר מיין שותף אויך? ווי זאָגט זי דאָרט, די גמרא: אין אורח מכנים אורח.

— יאָ, אָבער פאַר וואָס זשע האָט איהר גאָר לכתחילה אָנגענומען אַזאַ שטעלע, וואָס קען מבטל זיין אונזער שותפות? פע, ר' ליב, איהר האָט עובר געווען אויף דעם תקיעת=כּף, נישקשה, איהר וועט מוחל זיין צאָהלען קנס...

געזאָגט האָב איך דאָס נאָר אויף קאַטאָוועס: איך האָב געוואָלט זעהען, וואָס וועט מיר ענטפערען אַזאַ יוד, ווי ר' ליב. אין האַרצען האָב איך איהם שוין לאַנג מוחל געווען. אדרבא, ס'האָט מיר דוקא הנאה געטאָן, וואָס איך פטר אַזאַ שותף.

— אָ, דערפאַר איז ניטאָ, וואָס מורא צו האָבען, דאָס האָב איך בעוואָרענט באַלד טאַקע בײַ אונזער אָבמאַך — ענטפערט ר' ליב גלעטענדיג די באָרד און לאַבענדיג מיט אַ חיטרע גלעכטערעל. — באַלד טאַקע ביים שליסען אונזער שותפות, האָב איך מוסר מודעה געווען פאַר כשר'ע עדות, אַז דאָס טו איך פאַר נויט, בין איך על=פי דין פטור...

וואָס מיר מוסר=מודעה, ווען מיר מוסר=מודעה! גאָט איז מיט אייך! ס'איז דאָך, האָט קיין פּאַראיבעל ניט, מעשה רמאי! נויט — זאָגט ער! ווער האָט אייך גענויט? ווי עפּענט זיך דאָס אַ יודען אַ מויל צו זאָגען אַזוינס? — זאָג איך, באמת טאַקע ווערענדיג אין כּעס, אַז אַ מלמד אַנ'עהרליכער יוד זאָל זאָגען אַזאַ ליגען — וואָס הייסט עס, ר' ליב? איך האָב אייך גענויט?

— ניט איהר, ר' מענדעלע, ניט איהר, חס וחלילה — ענטפערט ר' ליב מיט אַ שווערען זיפץ. — די נויט, די נויט האָט מיך געיאָגט, דער דלות האָט מיך געטריעבען צו עסקים, וואָס ניט פאַר מיר, ניט פאַר מיינע יאָהרען. אוי, די צרות, ר' מענדעלע, האָבען מיך ניט געלאָזט איבערקלייבען, מיך געצוואונגען נעהמען, וואָס עס קומט נאָר צו דער האַנד. פּרנסה, רב מענדעלע!...

די דאָזיגע עטליכע ווערטער, וואָס ר' ליב האָט אַרויסגערעדט אָהן שום זייטיגע כּוונות, זענען געווען אַ קלאָרער תירוץ אויף דעם לויפענדיש און דער בהלה פון די קאַבצאַנסקער יודען. ניטאָ אויף וועמען

פאַראיבעל צו האָבען, ניטאָ וועמען צו זידלען. פרנסה!.. עס פער־קלעמט מיר פאַר גרויס רחמנות דאָס האַרץ און איך זאָג מיט אַ ביטער געמיט:

— אוי, זענט איהר גערעכט, ר' ליב! מיר זענען אַלע גאָר ניט אַזוינע נאַראָנים, חלילה, כּיר פערשטעהען אויך, ווי ס'בעדאַרף זיין, ווער צו וואָס עס פּאַסט, נאָר די צרות, די צרות נעהמען ביי אונז אָב דעם שכל. איך בין אייך מוחל, ר' ליב, מוחל פון גאַנצען האַרצען. זאָל אייך גאָט העלפען, איהר זאָלט האָבען פרנסה אָהן קאָפּ־דרעהעניש אָהן יאָגעניש, חאָטש אויף דער עלטער זיך אויסרוהען און עסען דאָס זינדיג שטיקעל ברויט אָהן צער, מיט אַ רוהיג געמיט, זייט אייך איהר דאָ געזונד — און איך וועל פאָהרען אַהיים צוריק אין אונזערע מקומות אַריין.

— איך מוז אייך זאָגען, רב מענדעלע, אַז איהר טוט, מחילה, אַ נאַרישקייט, וואָס איהר ווילט פאָהרען אַהיים. זייט וויסען, אַז נעכטען איז אַהער אָנגעקומען אַ נייע קאָמפּאַניע קאַבצאַנסקער יודען — קיין עין הרע ניט, אַ היבשע מחנה. פון אַנדערע שטעדט און שטעדטלעך פון גלופּסקער געגענד קומען אויך אָן טאָג־טעגליך גאַנצע מחנות און זיי דער־צעהלען, אַז מע קלויבט זיך ערשט אין וועג אַריין, מע וועט פאָהרען איש על מחנהו — יעדער כּולל בעזונדער! קאַבצאַנסקער כּולל, טונעיאַ־דעווקער כּולל, גלופּסקער... ווער ווייסט, ס'קען נאָך מיט דער צייט אויס ווערען דער גאַנצער תחום.

— ניש'קשה, ר' ליב, האָט ניט קיין מורא. דער יודישער תחום איז ווי אַ קוואַל, וואָס ווערט ניט אויסגעשעפּט קיינמאָל. קאָמפּאַניעס געהען, קאָמפּאַניעס קומען, און קאַבצאַנסק און גלופּסק וועלען בלייבען אייביג.

ט.

מיט מיה און מאַטערניש האָב איך זיך אומגעקעהרט קיין גלופּסק. אַריינפאָהרענדיג אין שטאָדט אַריין, האָב איך מיך געפיהלט אַזוי, ווי עס פיהלט זיך אַ פראָש, ווען זי קעהרט זיך אום, נאָך אַ לאַנ־

נען שפּאַציערנאַנג איבער דער יבשה, צוריק אין איהר בלאָטע אַריין און טוקט זיך אונטער ביז איבער די אויערען. איך האָב געזעהען בחוש, אַז איך און גלופּסק זענען אַ זווג מן השמים: טאַקע נאָר צווישען די מיינינגע, אין גלופּסק און אין אַנדערע אַזוינע יודישע מקומות, בין איך אַ מענש מיט מענשען גלייך.

געהענדיג ערב שבת פונ'ם מרחץ, די ערשטע וואָך ווי איך בין אָנגעקומען אהיים, זעה איך, עס שלעפּט זיך באַרג אַרויף אַ פערדעל מיט אַ גרויסען פאַס וואַסער. דאָס פערדעל איז נעביך מיעד, סע האַלט זיך קוים אויף די פיס. דער רוקען אויסגעבויגען, אַזוי אַז סע סטאַרטשעט אַרויס יעדער ביין, די זייטען הויבען זיך און פאַלען, ווי אַ בלאָז־זאַק, די צונג אַרויסגעשטעקט, דער אָטעם מיט אַ סווישטש. דאָס פערדעל ציהט נעבעך, וויפיעל עס האָט כח, דער וואַסער־פיהרער נעהט ביי דער זייט, שמייסט מיט דער בייטש און שעלט מיט טויטע קללות. כ'טו אַ קוק אויף דעם בידנע בעשעפעניש און דערזעה — אוי! — ס'איז דאָך מיין פערדעל, מיין געטרייע קליאַטשע, וואָס האָט מיר געדיענט אַזוי פיעל יאָהרען! אַז אָך און וועה, וואָס פון איהר איז איצט געוואָרען. דער הינטער־טייל אָבגעפאַלען, דער עק אויסגעפליקט, אויסגעצופּט, די הויט דאַר ווי אַ שפּענדיל, אינגאַנצען פון קאָפּ ביז די פיס איין וואונד, איין גרויסע מכה; פון דעם רעכטען אויג רינט. דאָס פערדעל האָט זיך אָבגעשטעלט, אַ קוק געטאָן אויף מיר, אַ רויכלאָזוע־דיג אַ טיעפען זיפץ. אוי איז דאָס געווען אַ קוק! ער האָט גערעדט מעהר, ווי מ'וואָלט געקענט דערצעהלען מיט ווערטער; ער האָט גע־וויינט, געקלאָגט זיך אויף זיין ביטער מזל, געיאָמערט: געוואַלד! פאַר וואָס קומט דאָס מיר! געוואַלד, ווי קען מען האָבען אַ הארץ, נעהמען אַ לעבעדיג נאָט'ס בעשעפעניש, און פייניגען עס מיט אַרבייט איבער די כוחות. אין דעם זיפץ האָב איך געהערט ווי אַ פערטרויערט קול, אָנ־געזאָפּט מיט טרעהרען: „שלום עליכם, ר' מענדעלע, דאָס בין איך דיין פערדעל, וואָס האָט דיר געדיענט אַזוי פיעל יאָהרען, געשלעפּט מיט חשק יודישע ספרים! פאַרוואָס זשע קומט עס מיר מיך צו־דערוויטערען אויף דער עלטער, אָט דאָס איז דער לוין פאַר געטרייע אַרבייט!" —

דער וואַסער־פיהרער אָבער לאָזט ניט אָפּ די בידנע קליאַטשע, שמייסט זי מיט דער בייטש, שילטענדיג: וויאָ, פגירה! ריר זיך, נבלה!

איך האָב נים געקענט צוזעהען די יסורים פון מיין פערדעל, און געטראַכט: ווארט, ס'וועט נאָך קומען אַ ישועה אויף דיר אויך.

דעם זעלביגען שבת־צו־נאַכט האָב איך אויסגעלייזט דאָס פערדעל פון דעם וואַסער־פיהרער'ס הענד. איך האָב אַרויפגעלעגט אויף איהם דעם עול־תורה און, ניש'קשה, נים צו פערזינדיגען, עס שלעפט מיין ביידעל און פערשפרייט השכלה צווישען יודען עד היום.

אין דער ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה

א.

אין דער ישיבה של מעלה.

איך וועל אייך דערציילען אַ מעשה, ווי אַזוי איך האָב אַמאָל געהאַט אין וואַרשע אַנ'עלית־נשמה. דאָס איז גראָד ניט געווען פון יענעם סאָרט עלית־נשמה, וואו דער גוף קלייבט זיך טאַקי פריש און געזונד אויף ד ע ר וועלט, עסט און טרינקט און טוט זיך אָן אַלערליי וואויל־טאָג, בשעת די נשמה איז ערגיץ נעלם געוואָרען ואיננה — חאָטש גע־זוך זי מיט ליכט. ניין, ביי מיר האָט טאַקי דער גוף, במחילה, געמוזט נאָכטאַנצען נאָך דער נשמה: הויבען הענד, אונטערשפּרינגען מיט די פיס, דראַפּען זיך פון דעם פּאָל אויפ'ן פענסטער, פונ'ם פענסטער אין הויף אַריין, פונ'ם הויף אויף אַ וואַנד, פון דער וואַנד ווידער אין אַ הויף, פון דאָרט אין אַ הויז אַריין, פונ'ם הויז אויף אַ לייטער, פונ'ם לייטער אויפ'ן בוידעם, העט־העט, אין אַ ווינקעלע, אונטער דער סטריכע.

איהר'ט אַמאָל געזעהען, ווי אַזוי סע שפּרינגען און סע הויבען זיך בולבעלעך אויף אַ וואַסער? מיינט ניט, אַז דאָס טוט זיך מיט נסים, אַז מלאכים שפּיעלען זיך דאָ. ניין, די מעשה איז פּשוט בתכלית הפּשטות: סע וואַרפט עמיצער אַריין אַ שטיין, אָדער מע דערוואַרימט דאָס וואַסער, הויבט עס אָן זיך הויבען. אַזוי האָבען זיך דעמאָלט גע־הויבען אחינו בני ישראל, געדראַפּעט זיך, געקלעטערט, וואָס העכער ס'איז, ניט היינט געדאַכט, געווען דעמאָלט אַ קאָבעניש, אַ געוואַלד, אַ געפּילדער. שטיינער זענען געפלויגען, האַמערס האָבען געפּלעט יודי־שע קעפּ, שויבען האָבען געקלונגען.

. . . .

איך אזא מין בהלה האָב איך זיך אויך מישב געווען און פערלאָזען וינדיגע ערד און בעקומען עלית-נשמה.

דער ליטער איז געזיען משונה הויך און סטרימקע, און דראפּעניִדיג זיך מיט ציטערדיגע קניה און מיט אַ קלאַפּענדיגען הארצען, האָב איך זיך דערמאָנט אָן דעם לייטער, וואָס יעקב אבינו האָט געזעהען אין חלום, אנטלויפענדיג פאַר זיין ברודער עשו. איך האָב אַ שארף געטאָן דעם מוח, און ס'איז מיר באַלד פאַרענטפערט געוואָרען, וואָס דער פּסוק איז דאָ אויסען. דער לייטער, פערשטעהט איהר מיך, איז אַ רמז אויף יעקב אבינו'ס קינדער. ער שטעהט אָנגעברייט פאַר אונז, יודעלעך, פון ששת ימי בראשית, און דורות קלעטערען ארויף און קריכען וויעדער אַרונטער... איך מוז זיך מודה זיין: דער נייער דרש מיינער האָט מיר געטאָן ווילד הנאה. איך האָב זיך געפרעהט, אַ שטיינער, ווי עמיצער, וואָס געפינט אַ כשר'ע מציאה, איך האָב מיר געטראַכט אין מיין הארציִן: אַז וואויל און גוט איז דיר, פאָלק ישראל, וואָס דיין תורה שטעהט דיר ביי אין די נויטען, וואָס זי העלפט דיר, וואו דו קעהרסט זיך און ווענדסט זיך, מיט איהרע טייערע דרשות פערזיסט זי דיר דאָס ביטערקייט פון דיין לעבען, מיט איהרע ליעבע מעשיות פערשלעפערט זיך דיך, ווי אַ מאַמע איהר קינד אויף דעם שוים, צוליעב איהר פערגעסטו דיינע וועהטאָגען און צרות, זיסע חלומות ברייגנגען דיר טרייסט און האָפנונג, אַ שטילער שמייכעל בעשיינט דיין פנים בשעת אין די אויגען שטעהען נאָך טרעהרען, ווי ליכטיגער טהוי אויף די גראָזען. און ווען אַרום און אַרום אויף דער וועלט איז פינסטער חשך, ניטאָ קיין אמת, ניטאָ קיין גערעכטיגקייט, ניטאָ קיין ליעבע און קיין שלום, נאָר קנאה און שנאה, גזלה און רציחה פון אַלע זייטען, — עפענט זי דיר די טויערען פון'ם הימעל מיט איהרע הגדות, און דו זעהסט געטליכע געשטאַלטען, שוועבסט אויף די פליגלען פון דיין פאַנטאַזיע צווישען כּתּות פון הייליגע מלאכים, טראַגנסט זיך אַוועק ווייט-ווייט, אין וואונדערבאַרע וועלטען. אַ צערטליכע מאַמע איז זי צו דיינע אומגליקליכע יתומים, אַ רייכע סעודה פאַר דיינע הונגעריגע און דאָרשטיגע קינדער, אַ טייערער אוצר פאַר דיינע פיעלע אביונים; אַ ליעבע פרוי איז זי צו דיינע פרושים, אַ חנ'ודיגע כלה צו דיינע ישיבה-בחורים און תלמידי-חכמים. איהר ליעבע פילט אָן זייער נשמה, איהר געשטאַלט איז שטענדיג פאַר זייערע אויגען, און זיי גלעטען זי און האלובען זי אין שעפּען תענוג פון איהרען אַ בליק און געפינען אין איהר אַלע טאָג אַ נייעם טעם. אַז

גוט און וואויל איז דיר, פאָלק ישׂראל, וואָס דו ביזט געבענשט מיט אַזאַ ברכה! — די דאָזיגע געדאַנקען האָבען מיר אונטערגעגעבען כּח, און איך האָב געקלעטערט, מיט דעם אויבערשטענס הילף: גיך און גרינג, ווי אַ קאַץ, ביז איך געקומען אין דער ישיבה של מעלה.

און אַזוי ווי איך בין דאָרט געוואָהר געוואָרען זעהר אַ סך נייצליכע זאַכען, האַלט איך עס פאַר מיין חוב צו דערצעהלען וועגען זיי מיינע ברידער, כּדי זיי זאָלען זיך היטען, ווען ס'וועט קומען זייער צייט צו קריכען אויפ'ן בוידעם, און ס'זאָל זיך זיי ניט טרעפען דער אייגענער בּכשול, וואָס מיר.

אַ יוד, אַז ער קומט אַרויף אויפ'ן בוידעם, זאָל ער למען השם זיך אָנידערזעצען נאָהענט ביי דער טהיר און זיך ניט ריהרען פונ'ם אָרט, ביז ער וועט אַביסעל אָבּחאַפּען דעם אָטעם און זיך צוגעוועהנען צו דער פינסטערניש, וואָס הערשט אַרום און אַרום. און ער זאָל זיך ניט אַרומדרעהען אַהין און אַהער איבער'ן בוידעם, בשעת ס'איז איהם נאָך פינסטער אין די אויגען, כּדי ער זאָל אַליין ניט געשעדיגט ווערען און ניט שעדיגען יענעם, חלילה, און ער זאָל ניט אַרומגעהן מיט אַ פאַררימסענעם קאָפּ, כּדי ער זאָל זיך ניט אָנשלאָגען אָן דער קראָקיוע און ניט בעקומען אַ ביול. און געדענקען זאָל דער יוד, אַז אפילו אויפ'ן בוידעם, וואו קיינער זעהט איהם ניט און הערט איהם ניט, איז ער אויך ניט פריי, ווי אַ פויגעל. און ווער ס'וועט הערען די דאָזיגע עצות און וועט זיי מקיים זיין, ווען ער וועט געהויבען ווערען בשעת אַ מהומה, וועט איהם זיין גוט און וואויל, אמן סלה.

ואני — און איך מענדעלע, אַז איך בין געקומען אַרויף, האָב איך ניט אַזוי געטאָן: איך האָב זיך גענומען אַרומדרעהען צווישען די באַנטעס, ווי ניט אין זיך, אַלץ געאיילט זיך, געטאַפּט, געפאַלען און ווידער אויפגעשטאַנען און געבראָדזיעט, ווי אַ בלינדער, ביז איך האָב דערהערט — עמיצער קרעכצט.

— אוי, מיין פוס! פאַוואָליע מיין פוס!

דערהערט דאָס קול, טו איך אַ פאַל אַנידער, ווי גרוים איך בין, און שלאָג זיך אָן אָן עפּיס טעפּ און קריגלעך. די טעפּ פלאַצען מיט אַ טראַסק, איך בלייב ליעגען ניט טויט ניט לעבעדיג, די שערבלעך און שטיקלעך גלאָז שטעכען מיך פון אונטען, און ביי דער זייט פיהל איך — עמיצער באַרעט זיך שטויב, פּונקט ווי איך. איך קוק זיך איין — דאַכט זיך אַ יוד, כ'וואָלט געמעגט שווערען. אויב אַזוי, ווערט מיר

אביסעל גרינגער אויפ'ן הארצען. איך שטעק איהם אָב אַ שלום-עליכם, ער ענטפערט מיר עליכם-שלום. איך פרעג איהם: מה שמכם? ענטפערט ער מיר א ל י ה ו. פרעגט ער מיך — זאָג איך איהם: מענדעלע מוכר ספרים. נו, ווי דער מנהג איז ביי יודען, ס'געהט ניט אַוועק קיין פינף מינוט, זענען מיר שוין איינער מיט'ן אַנדערען אַ נאָהענטער שמועלקע און מע דערצעהלט זיך בכל מכל כל. ר' אליהו, ווער איך געוואָהר, איז אַ ליטוואַק. ער פערמאָגט אַ ווייב מיט זעקס קינדער, זיין פרנסה איז — מעקלעריי, אויפ'ן בוידעם איז ער אַרויף ווי איך, דורך עלית-נשמה בשעת דעם שטורעם. איך פון מיין זייט דערצעהל איהם אין איין אָטעם, מיט וואָס איך האַנדעל, פון וואַנען איך קום, וואָס איך האָב דאָ אין שטאָדט פאַר געשעפטען, וואו אַרום איך קום אויפ'ן בוידעם. מיר טוט שטאַרק הנאה, וואָס איך האָב דאָ געטראָפען אַ לעבעדיגען מענשען, איך בין זיך ממש מחיה. ניט אומזיסט זאָגט דער פסוק: מה טוב ומה נעים — ווי גוט און וואויל איז, ווען ברידער זיצען אין איינעם אפילו אויפ'ן בוידעם.

געזעסען זענען מיר אַזוי הויך, אַז דער רעש און דאָס געפילדער פון דער שטאָדט האָט זיך דאָ געהערט זעהר שוואַך. האָבען מיר דעריבער געקענט שמועסען, וויפיעל דאָס האַרץ גליסט, דערצעהלען איינס דעם אַנדערען מעשיות מיט פאָטשטען, ווי אין אַ שוהל אָדער אַ בית-מדרש להבדיל. ר' אליהו האָט מיר דערצעהלט, אַז דער בוידעם, וואו מיר געפינען זיך איצט, איז איבער אַ שטאַל פון בהמות און אַז דער בעל-הבית פון דעם הויף איז אַ יוד, אַ סימן — די פסח'דיגע כוסות און טעפּלעך, וואָס איך האָב צובראָכען. מסתמא, מאַכט צו מיר ר' אליהו, זיצט דער בעל-הבית אַליין אויך ערגיץ וואו אויפ'ן בוידעם אין אַ ווינקעלע בעהאַלטען, סע העלפט ניט, וואָס ער האָט אַנ'אייגענעם הויף מיט שטאַלען מיט כל-טוב. וואָרום קריכען אויפ'ן בוידעם איז ביי יודען אַ מצות עשׂה ש ה ז מ ן גרמא — און די מצוה איז חל אויף אַ ל ע יודען, גרויס און קליין, ווייבער און קינדער. אגב האָט מיר ר' אליהו איבערגעגעבען איינינע פרטים פון דער דריי-גאָרענדיגער שנאה, וואָס מיר זעהען אין וואַרשע: דער פוילישער יוד האָט פיינט דעם ליטווישען יודען; די פרומאַקעס, די גאָט'ס סטראַפטשעס, קענען ניט אָנקוקען די היינטוועלטיגע אפיקורסים, און דער גוי האָט פיינט אַלע יודען צוזאַמען, סיי ליטוואַקעס, סיי היימישע, סיי אויפגעקלעהרטע, סיי פרומע. די יודען צווישען זיך רייסען זיך פאַר כבוד, קריכען איינער דעם אַנדערען אויפ'ן

קאַפּ, בלאָזען פון זיך און זענען מאָדנע בעלי־גאוה'ניקעס, אָבער נאָר דעמאָלט, ווען זיי האָבען צו טאָן מיט אחינו בני ישראל. קומט זיי אָבער אוים צו בעגעגענען זיך מיט אַ גוי, זענען זיי שטיל, ווי די קאַטינקעס: מע זידעלט זיי — און זיי שווייגען, מע שפּייט זיי אין פּנים אַריין — און זיי מאַכען זיך ניט וויסענדיג, מע גיעט זיי קלעפּ — און זיי בוקען זיך און קניען מיט גרוים הכנעה...

אינמיטען שמועס, ר' אליהו האָט גאָך ניט אויסגעדערצעהלט אפילו אַ העלפט יודישע שבחים, ווערט ער פּלוצלונג אַנטשוויגען און טוט אַ שמאָרע מיט דער נאָז, אַקוראַט ווי ער האָט דערשמעקט עפּיס אַ פּריקרע זאַך.

— וואָס איז אייך, ר' אליהו? — פרעג איך איהם פערוואונדערט — וואָס זענט איהר מיר אַנטשוויגען געוואָרען אינמיטען דערינען?

— דער בוידעם האָט אויערען! — שעפּטשעט ר' אליהו דערשראָקען און לעגט אַרויף אַ פינגער אויפ'ן מויל, ווי איינער רעדט: פּתח שין שאַ!

מיר זיצען מיט קלאַפּענדיגע הערצער: פון ערגיץ אַ ווינקעל לאָזט זיך פּלוצלינג הערען אַ געדרויש, ווי עמיצער סאָפּעט, עמיצער ניסט.

— גוים! — זאָג איך שטילערהייד און ציטער מיט אַלע אברים.

„יאָ, געוויס, אַזוי איז דאָס. דער אייגענער טרעלבויך, די אייגענע זקנה, די אייגענע לאַנגע פּאות. כ'וואָלט איהם דערקענט אפילו אַנ'אָבגעשונדענעם" — אַזוי רעדט ר' אליהו צו זיך אַליין, און צו מיר דרעהט ער זיך אוים און זאָגט:

— גרייט זיך, רב מענדעלע, מקבל־פּנים זיין אַנ'אמת'ען וואַרשעווער יודען, אַ וואַרשעווער פון קאָפּ ביז די פּיאַטעס, אַ וואַרשעווער מיט אַלע פּישטשיוקעס, מיט אַלע תנועות, מיט אַלע העויות. זיין נאָמען איז ר' שמשון. אַליין איז ער אַ האַלבער חסיד, אַ האַלבער עם־הארץ. דאַכט זיך אַ בעל־הבית, און פונדעסטוועגען אַ קבצן. ליט־וואַקעס האָט ער פיינט ווי חזיר און מיך אויך ניט ווייניגער ווי אַלע. ער האָט דאָס דערהערט, ווי מיר שמועסען צווישען זיך. איז דאָס איהם אַריין אין דער נאָז, האָט ער אָנגעהויבען ניסען... אָט שטעלט ער זיך אויף די פיס... אָט קוקט ער, אָט רירט ער זיך פונ'ם אָרט... אָט גיעהט ער צו אונז אַלעמאָל נעהענטער...

ר' אליהו האָט ניט אויספּייעט אויסריידען — אַהאַ, יענער איז

שוין דאָ. ער קוקט זיך איין אין אונזערע פּנים'ער און שרייט אויס מיט אַ שמחה:

— ר' אליהו! אַ טייערער גאַסט! וואָס מאַכט איהר עפּיס גוטס.

— ברוך הבא ר' שמשון! — ענטפערט איהם ר' אליהו מיט אַ פרעהליכער מינע. — האָט קיין פאַראיבעל ניט, איך וואָלט אייך אַודאי מכבד געווען מיט אַ פּאַטער-שטוהל, ווי עס קומט אַזאַ שעהנם יודען, ווי איהר, נאָר וואָס טוט מען, אַז מ'איז אין גלות. זיצט, ר' שמשון, לאָזט זיך ניט בעטען.

— איך זאָל דערזעהען דעם אייגענעם טאַטען, מעגט איהר מיר גלויבען, אַז ס'וואָלט ביי מיר ניט געווען אַזוי אַנגעלעגט, ווי אַז איך האָב דערזעהען אייך, ר' אליהו. אַ קאַטאָוועס, אַזאַ גוטער פריינד, אַזאַ אַלטער חבר. ס'איז, זאָג איך אייך, טאַקי אַ גליק, אַזוי זאָל מיר גאָט העלפען. און ווער איז דער יוד? — פרעגט ר' שמשון, פאַרקאַטשענדיג די פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע און זעצענדיג זיך נעבען אונז.

— דאָס איז אַנ'אָנגעפאָהרענער, אַ ליטוואַק, — ענטפערט ר' אליהו.

— אַ קאַבצאַנסקער בין איך, ניט קיין ליטוואַק, קאַבצאַנסק איז אין גלופּסקער סביבה, פון דאָרט בין איך אַ געבוירענער און אַ דאָרטי-גער בין איך כל ימי, — רוף איך זיך אָב מיט אַ טענה, ווי איינער, וואָס וויל פון זיך אַראָבנעהמען אַ מיאוס'ען בלבול.

— ס'איז היינו הך! — ענטפערט ר' אליהו מיט אַ שמייכעל. — ווער ס'איז ניט אַ געבוירענער אַ וואַרשעווער, רעכענט זיך דאָ פאַר אַ'ליטוואַק.

— נאַרישקייטען! וואָס איז דאָ פאַר אַ נפקא מיניה, צו אַ ליט-וואַק, צו אַ וואַרשעווער; מיר זענען אַלע יודען, און יודען זענען ברי-דער.... שלום עליכם! וואָס הערט זיך עפּיס ביי אייך אין קאַב-צאַנסק? — פרעגט מיך ר' שמשון מיט אַ ויפּץ און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ — ביי אייך אין קאַבצאַנסק וואָס הערט זיך עפּיס גוטס? דער אויי-בערשטער זאָל זיך שוין מרחם זיין איבער אונזערע יודען.

ביי אונז אין קאַבצאַנסק און אין די אַרומיגע שטעדט — ענטפער איך כמשיח לפי תומו — זענען מיר שוין אָבגעקומען די צרות, ברוך השם, נאָך פאַראיאָהרען אין דער צייט, און איך הויב ניט אָן צו פער-שטעהן, פאַר וואָס איז עפּיס ביי אייך אַ נדחה, ווי קומט איהר זיך אַזוי פאַרשפעטיגט — אַזאַ גרויסע יודישע קהלה!

— פון אייערע רייד, ר׳ מענדעלע, קען מען פערשטעהן — מישט זיך אריין ר׳ אליהו — אז די צרות זענען עפּיס אַ מ ו ז, אזוינס וואָס אַלע יודען זענען מחויב דאָס איבערצוקומען, אַ שטייגער ווי דער מנהג פון כפּרות; ביזטו אַ יוד, טאָ מוזטו זיין דאָס כפּרה־הינדעל... און ביי אונז אין וואַרשע, שטעלט אייך פאָר, האָט מען גערעכענט, אז דאָס איז נאָר אַ קאַבּצאַנסקער קרענק, אז דאָס איז אַ אַנשיקעניש אויף די קאַבּצאַנסקער יודען פאַר זייערע בעזונדערע חטאים. דעריבער האָבען די פרומע יודען ביי אונז זיך גאָר אינגאַנצען געמאַכט ניט וויסענדיג פון דעם קאַבּצאַנסקער אומגליק, און די דייטשען אונזערע האָבען געזאָגט עפענטליך „ברוך דיין אמת", כדי צו ווייזען דער וועלט, אז ביי זיי איז ניטאָ קיין משוא פנים, ס׳מעג זיין אַנ׳אייגענער אָדער אַ פרעמדער. זיי האָבען זיך דערמיט, פערשטעהט איהר מיר, געוואָלט אויספיינען, ווייזען, ס׳אַראַ לייטישע מענשען זיי זענען.

— און איצט וואָס זאָגען זיי? איצט, אז מ׳האָט זיי דערוויזען באותות ומופתים...

אין דער מינוט דערפיהל איך אַ שטאַרקען קוועטש אין זייט און ווער אַנטשוויגען פאַר פּחד און וועהטאָג. דאָס האָט מיר ר׳ שמשון דערלאַנגט אַ קוועטש מיט כל אמצי כחו און אָנגעוויזען מיט דער האַנד אויף עפּיס אַ נפש. וואָס איז געשטאַנען ניט ווייט פון אונז, אָנגעטאָן ווי אַ דייטש, מיט אַ קאַפּעלוש אויפ׳ן קאָפּ. ר׳ אליהו האָט אויף איהם אויסגעשטעלט די אויגען מיט דער נאָז און בעטראַכט איהם פון וויטען, נאָכדעם זאָגט ער:

— ניש׳קשה, ס׳איז אַנ׳אייגענער, איינער פון אונזערע דייטשען, וואָס האָבען זיך געמוזט מטריח זיין צו אונז איבער זכות־אבות.

דער דייטש האָט זיך ניט געלאָזט לאַנג בעטען. ער איז צוגע־גאַנגען און האָט זיך פאַרנייגט מיט אַ ליעבליך שמייכעלע, זיס ווי האָניג.

— שלום עליכם, ברידער, בני ציון היקרים! — זאָגט ער צו אונז מיט אַ ווייך קול. — ווי גליקליך בין איך, וואָס איך טרעף דאָ אייגענע מענשען. ערלויבט מיר זיך אַנידערזעצען נעבען אייך און שעפּען פון אייערע קלוגע ווערטער. יודען אז זיי ריידען, איז תמיד דאָ וואָס, צו הערען. און פון וואָס זיך אָבצולערנען, ווארום זייער שמועס איז פול מיט וויץ און מיט חכמה.

— א י ה ר רעדט דאָס, פּאַני אַלבערט! — רופט זיך אָן רב

שמשון, שרעקליך פערוואונדערט. — איהר זאָלט דאָס וועלען זיך סקאָמ־פּאָניען מיט פּראָסטע יודען!... פאַן אַלבערט בכבודו ובעצמו!..

— זייט זשע מוחל, ר' שמשון, רוקט זיך אָב אַביסעלע, וועל איך זיך זעצען, — ענטפערט דער דייטש מיט אַ פריינדליכען שמייכעל. — עס פרעהט מיך זעהר, וואָס איך טרעף דאָ אַזאַ טייערען בעקאַנטען. איהר האָט דאָך נאָך געקענט מיין פאָטער עליו השלום. וואָס זאָגט איהר, ר' שמשון, געוועזן אַן'עהרליכער יוד, האַ?

— אייער פאָטער פייבוש, זכרונו לברכה, האָב איך טאַקי זעהר גוט געקענט, — ענטפערט ר' שמשון — געוועזן אַ כשר'ער יוד, אַזאַ יאָהר אויף מיר, רבונו של עולם. איך זעה איהם נאָך איצט ווי אַ לעבעדיגען, מיט זיין הדרת־פנים, מיט דעם גרויסען אַרבע כנפות, מיט דער לאַנ־גער באָרד און די געגרייזעלטע פאות. איהר האָט טאַקי זיין אַנבליק, פאַני אַלבערט, די אייגענע נאָז, דער אייגענער פנים, ר' פייבוש מיט אַלע ביינדלעך. נאַר... ווער האָט זיך דאָס געקענט ריכטען, אַז ר' פייבוש וועט גאָר הייסען פאַביאַן און זיין זוהן אברהמ'ל — אַלבערט.

— ניט דער נאָמען איז דער עיקר — פערענטפערט זיך דער דייטש, — גלויבט מיר, ר' שמשון, אַז אין הארצען בין איך אַ נאַצי־יאָנאַליסט, אַ גרויסער נאַציאָנאַליסט.

— אָט דאָס זאָג איך דאָך טאַקי, — זיפצט ר' שמשון און שאָ־קעלט מיט'ן קאָפּ, — אָט דאָס איז דאָך טאַקי דער אומגליק, וואָס איהר זענט אַ פאָלנער גוי. אָבער אויף אַזוי פיעל האָב איך גאָר ניט חושד געווען, איהר זאָלט נאָך זיין אַ נאַציאָנאַליסט דערצו אויך!

— וואָס רעדט איהר, ר' שמשון! — צולאַכט זיך דער דייטש, — נאַציאָנאַליסט הייסט אַזוינער, וואָס איז איבערגעגעבען, צוגעבונדען...

— צוגעבינדען, שעהנע דרשות! — קרימט זיך ר' שמשון, — וועמען דערצעהלט איהר מעשיות? אויב דאָס איז די טייטש נאַציאָנאַ־ליסט, איז שפּיפון שוין גאָר ניט די טייטש פּיפּערנאָטער, נאַר אַ קוה איז געפלויגען איבער'ן דאַך און געלעגט אַן'איי... אדרבא, לאָמיר פרעגען אָט די יודען, וואָס וועלען זיי זאָגען.

— לאָזט געמאַך, ר' שמשון, וואָס האָט איהר צו זיי — פּרובּ איך זיך אָננעהמען די קריוודע פונ'ם דייטש, וואָס איז נעבעך מגולגל געוואָרען אויפ'ן בוידעם און זוכט אַ בעהאַלטעניש אונטער די פליגעל פון דעם יודישקייט. — דער עיקר איז דאָך דאָס, וואָס זיי מיינען מיט'ן

ווארט. און זיי האבען אייך דאך געזאגט בפירוש, אז זיי זענען איבער-געגעבען צום יודישען פאלק און צוגעבונדען צו איהם מיט'ן גאנצען הארצען.

— מליצות פערשטעה איך ניט — האט זיך ר' שמשון פער-עקשנ'ט און געווארפען מיט הענד און מיט פיס. — איך ווייס מעהר ניט, אז א יוד — איז א יוד — ווייטער גאר ניט. זיין פאטער ר' פייבוש — דער איז געווען א יוד, מקיים געוועזן אלע תרי"ג מצוות און אלע יודישע מנהגים: אויפגעשטאנען צו חצות, געפאסט תעניתים, גע-געסען ערב תשעה באב אנ'איי מיט אש, געוויינט און געקלאגט אויף חורבן בית המקדש. דאס הייסט ביי מיר א יוד, אהן חכמות, אהן אוי-בערשפיצלעך, פראסט פשוט א יוד, אהן שום מליצות...

— ווען איהר וואלט ווערט געווען ביי גאט, ר' שמשון, וואלט איהר פערשטאנען דעם פשט פון די דאזיגע מליצות און וואלט געוואוסט, וואס סע שטעקט אין זיי טיעף טיעף.

אזוי זאגט מיין ר' אליהו און לאזט זיך אריין אין א הארבען שמועס וועגען יודען און יודישקייט. פארהאן, מיינט ער, פערשיעדענע מדרגות צווישען די נשמות פון אחינו בני ישראל; איין נשמה איז ניט גלייך צו דער אנדערער ניט מיט איהרע נטיות, ניט מיט איהרע געננג, ניט מיט איהר שליחות אויף אונזער זינדיגער ערד, ווארום יעדע נשמה האט זיך אנ'אנדער שורש, יעדע שטאמט פון א בעזונדערער וועלט. אט, למשל, אזעלכע יודען ווי פייבוש — זייער נשמה איז פון דעם עולם המעשה, זי ווייסט נאר פון טון, זי טראגט אהן טענות ומענות דעם עול פון דער תורה, דעריבער קומט איהר אוים צו ליידען אויף דער וועלט צרות מיט וועהטאגען מיט שלעק. דעריבער ווייסט ניט אזא ר' פייבוש פון קיין חיי שעה און אלע זיינע יאהרען זענען איין לאנגע קייט פון מאטערניש און פלאג... פארהאן אבער יודען מיט גאר אנדערע נשמות: ביי זיי לעבט דאס יודישקייט נאר אין דער פאנטאזיע, אין דעם כח הדמיון, זייער קראפט איז נאר אין ריידען, זייער ארבייט איז זאגען שירות ותשבחות...

אזוי האט ר' אליהו גע'דרשנ'ט פאר אונז, און וואס ווייטער, איז ער פערקראכען אין העכערע דרכים, פערטיעפט זיך אזוי שטארק, אז מיר זענען געזעסען ווי געפלעפט, אביסעל צוטומעלט, און האבען גאר זיך ניט אומגעקוקט אויף א נייע פאר יודען, וואס זענען ארויסגעקראכען פון די לעבער און זיך צוגערוקט צו אונז

אַ קוק געגעבן אויף די יודעלעך, האָט מען באַלד געקענט דערקע־נען, אַז זיי געהערען צום „עולם המעשה״. ביידע מאָגערע, דאַרע ווי די האָרטען, נאָר מיט דעם חלוק, וואָס איינער איז אַ דאַרער און אַ לאַנ־גער, דער אַנדערער אַ דאַרער און אַ קורצער, ביידע רירעוודיגע, ספּריט־נע, האַלטען, דאַכט זיך, אין איין לויפען. פון די דאָפּעלטע אברים טוט ביי זיי יעדערער אַ בעזונדערע ארבייט: איין אויג קוקט קיין צפון, דאָס אַנדערע קיין דרום; דאָס רעכטע בעטראַכט עפּיס אויבען, דאָס לינקע פּערפּליהט נאָר קיין בויבע־יק; איין אויער הערט, וואָס מע רעדט דאָ, דער אַנדערער חאַפּט פון דער לופט, וואָס מע רעדט ערגיץ אַנדערש, דערפאַר די נאָז טוט צוויי שליחות׳ן מיט אַמאָל: ערשטענס סאַפּעט זי און שמעקט און נישטערט, צווייטענס פּערקרימט זי זיך משונה, דרעהט זיך אַהין און אַהער און זעהט אוים אַזוי, אַקוראַט ווי זי מעקלערט עפּיס ביי די איבעריגע חושים, אַקוראַט ווי זי העלפט זיי אין זייער אַרבייט. איהר טוט אַ קוק אויף אַזאַ מין דרעה מיט דער נאָז, פּערשטעהט איהר באַלד אויפ׳ן שטעל, וואָס דאָס אויג זעהט און דער אויער הערט, וואָס דער מוח קלערט און דאָס האַרץ פיהלט, פּערשפּאָרט איהר שוין וואַר־טען, ביז דאָס מויל וועט אייך דערצעהלען אַלצדינג איינס און איינס. גענוג איין „עט!״, אַ פּאָר אָבגעהאַקטע ווערטער, אַ סמאַטשקע מיט די ליפּען — און פאַרטיג, איהר ווייסט שוין אויף קלאָר, וואָס מען מיינט. ווען מען רעדט, למשל, פון יודישע פּרנסות, איז דאָס מויל גאָר ניט ביכולת צו מסביר זיין אַלצדינג אַזוי פּערשטענדליך, ווי די נאָז. איין קרים, איין שמאָרע מיט אַ משנה ביי־קול — און מע זעהט שוין בחוש: אַ נעכטיגער טאָג, אַ זאַך וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען, עט. אַ פּוסטער נאַרישער חלום!.. די הענד ביי אונזערע יודעלעך רוהען ניט אַ רגע: זיי טאַפּען כסדר זיך און יענעם, שטופּען אייך, טאָרען אייך פון פאָרענט און פון הינטען, פּערקריכען צו אייך אין באָרד און פּאות און פּערטייטשען אייך וואָס מע רעדט, דרעהענדיג מיט די פינגער.

אין פלוג זענען די אַלע שעהנע יודישע מדות גאָר ניט קיין נייעס. וויפיעל אַזוינע יודעלעך בעגעגענט איהר אין גאַס לויפענדיג, איילענדיג, אונטערשפּרינגענדיג, אַרבייטענדיג מיט אַלע אברים, קריכענדיג איינער דעם אַנדערען אין פּנים אַריין, — און איהר קוקט זיך אויף זיי גאָר ניט אום. אָבער דאָ, זיצענדיג בישיבה של מעלה, איז מיר געוואָרען, אויף זיי קוקענדיג, ניט גוט ביז צום חלש׳ן. עפּיס מאָדנע געדאַנקען האָבען מיר אָנגעהויבען קריכען אין מח. עפּיס זענען מיר זייערע תנועות,

זייערע פיהרעכצען געוואָרען אזוי פריקרע, אזוי פרעמד, אַקוראַט ווי איך זעה זיי דאָס ערשטע מאָל.

רבונו של עולם! — האָב איך מיר געטראַכט — אַלע מענשען, וואָס דו האָסט בעשאַפען אין דיין געשטאַלט, זענען זיך נוהג מיט זייער גוף, ווי מיט עפּיס רעכטס, האַלטען איהם אין חשיבות, און די נשמה זייערע יאָגט איהם ניט און מאַרדעוועט איהם ניט; אַ מענש, כל זמן ער לעבט, טוט ער זיך זיין אַרבייט רוהיג, זיכער, ווי אַ בעל־הבית אויף דער וועלט, זיינע אברים ריהרען זיך פּאַוואָליע, איינגעהאַלטען, יעדערער אין זיין צייט. טו אָבער אַ קוק אויף דיינע יודעלעך, ווי זייער גוף איז צו־בראָכען, צושרויפט, צורודערט. זייער נשמה איז ענג אין איהר דירה, שפּאַרט זי זיך אַרויס און בלייבט הענגען אויפ'ן שפּיץ נאָז; זי טריי־סעלט מיט זייער יעדען אבר, ציהט פּאַר אַלע אָדערען, שמייסט זיי, ווי אַ בעל־עגלה זיינע פערדלעך, שטופּט זיי און שטויסט זיי און טאָרעט זיי און ברעכט זיי, און זיי ציטערען און פלאַטערען און יאָגען זיך און איילען און וואַרפען זיך ווי אין קדחת! רבונו של עולם, אַ משונה פאָלק זענען דיינע יודעלעך, איך פערשטעה זיי ניט!

און ווי איך קלער מיר אַזוי, פליהט אַרויס אַ טויב פון איהר נעסט אין ווינקעל בוידעם און בלייבט שטעהן אויף אַ בעליק פונקט אַנט־קעגען מיר. זי שפּרינגט אַהין, אַהער, זוכענדיג אַ קערענדעל, זי שוועבט העכער, נידעריגער, פּיקט מיט'ן שנעבעלע, שטעלט־אויס דאָס קעפּעל און קוקט זיך אַרום. דערזעהען, אַז איך קוק אויף איהר, טוט זי אַ מאַך מיט די פליגלעך, און בלייבענדיג שטעהן פון ווייטען, שטרעקט זי אויס דאָס העלזעלע, פינטעלט מיט די אויגעלעך, און קוקט, קוקט אויף מיר אַזוי טרויעריג, אַקוראַט ווי זי וויל מיר זאָגען: אוי, רב מענדעלע, ס'זאָל אייך גאָר קיין חידוש ניט זיין, וואָס איך בין אַזאַ שפּרינגער־קע, אַזאַ פלאַטערדיגע, מיין ביטער מזל טוט מיך דערצו. מיינע על־טערען און מיינע עלטערענס עלטערען האָבען ניט געוואוסט דערפון: זיי האָבען צוזאַמען מיט אַנדערע פויגלען געלעבט אויף אַ שעהנער אינזעל אינמיטען ים; דאָרט איז געווען אַ רחבות, קיינער האָט זיי ניט געטשע־פּעט, קיינער האָט זיי קיין בייז ניט געטאָן, פלעגען זיי זיין געלאַסען, רוהיג, זיכער, און האָבען ניט געוואוסט, וואָס ציטערען הייסט. זינט אָבער די שונאים זענען אויפגעשטאַנען צו לויערען אויף מיר, בין איך געוואָרען גאָר אַן אַנדער פויגעל: איך שרעק זיך פאַר יעדען שאָרך, איך ציטער פאַר יעדען קוק, אפילו מיין גוף און מיין נאַטור האָט זיך

איננאַנצען פּערביטען. און וואָס איהר פרעגט, פון וואַנען דאָס נעהמט זיך, זאָלט איהר וויסען, אַז אַלע פּערענדערונגען, וואָס קומען פאָר אינ׳ם גוף און אין דער נשמה פון אַ בעשעפּעניש צוליעב די פּערשיעדענע טרעפּעונישען פון זיין לעבען, ווערען איבערגעגעבען בירושה פון דור צו דור, אַזוי אַז די קינדער קומען ניט ווילענדיג אַרויס אויף דער וועלט שוין פאַרטיגע, מיט אַ געוויסען כאַראַקטער. אַזוי איז דער כלל. געדענקט זשע דאָס און פרעגט מעהר ניט קיין קשיות.

— אוי. טייבעלע טייערס! אוי, ליעבע כנסת־ישראל! — האָב איך געזיפצט מיט אַ שווער הארץ.

„טאָ פרעגט זשע ניט קיין קלאָץ־קשיות"....— דערהער איך פּלוצים ריידען נעבען מיר, און עמיצענס אַ האַנד האַפּט מיך אָהן ביי דער קניע און טאָרעט מיך. דאָס האָט דער לאַנגער יוד זיך געאַמפּערט מיט׳ן קורצען, נאָר איך האָב ביז אַהער ניט געהערט זייער וכוח, ווייל איך בין געוועזען פערטיעפט און געדאַנקען. איך קוק זיך אום: דער קורצער איז שטאַרק פערפלאַמט, האַלט מיט ביידע הענד זיין חבר ביי דער פאָלע און רעדט, טענה׳ט, קאָכט זיך פאַר די איבעריגע, ווי איינער אויף אַ דין־תורה:

— בלאָטע שבבלאָטע, זאָג איך אייך, פּוסטע דבורים!.. וואָרט אַ וויילע, לאָזט מיך — היצט זיך דער קורצער און שפּרינגט דעם לאַנגען אין פּנים אַריין, צופּענדיג איהם ביי דער פאָלע — הערט, וואָס איך וועל אייך זאָגען, הערט! די מעשה דערפון איז אַזוי, מיר געהען צום וואָקזאַל געהען מיר, איך און ער, פּלוצים אַ רעש, אַ געפּילדער... זאָג איך איהם: רב יעקב, קומט, זאָג איך, אַניט פערשפּעטיגען מיר דעם יריד אין בויבעריק! מאַכט ער צו מיר: איך האָב מורא פאַר די כלבים האָב איך, אַ קשיא אויף אַ מעשה, זיי קענען מיר נאָך וואַרפען אַ שטיין, ימח שמם זאָלען זיי ווערען. זאָג איך: וואָס איז, איהר זענט עפּיס אַ פּאָרצעלייענער אָדער אַ גלעזערנער, זענט איהר, וואָס איהר ציטערט אַזוי פאַר אַ קלאַפּ? קומט, ברודער, זאָג איך איהם, בויגט איין, זאָג איך, דעם קאָפּ און לאָמיר געהן, וואָרום פּרנסה איז ניט קיין שפּיל־כעל — פּרנסה, און אַז מיר פערשפּעטיגען דעם יריד ליעגען מיר ביידע, ברוך השם, אין דער ערד ליעגען מיר. מיינט איהר, ער הערט? רעדט צו דער וואַנד און רעדט צו איהם איז אַלץ איינס. איך זאָג: בויבעריק! און ער טענה׳ט: כלבים! איך בעט זיך ביי איהם:

ס'טייטש, יריד! און ער ענטפֿערט: ער האָט מורא! גאָט איז מיט אײַך, זאָג איך איהם, ר' יעקב, וואָס טוט ניט אַ ייד צוליעב פּרנסה? ס'איז דען עפּיס אַ נייעס איז דאָס? ס'איז דאָך מעשים בכל יום. זאָג איך, אַ ייד שטעהט דאָך תּמיד אויס אַלערליי שלעק און מאַכט זיך גאָר ניט ווײסענדיג דערפֿון. אם כּן, זאָג איך, מורא האָבען פֿאַר אַ קלאַפּ — וואָלט מען דאָך געדאַרפֿט גאָר אינגאַנצען זיך אָפּוועקלעגען און שטאַרבען, שונאי ציון, זאָג איך צו איהם. אפֿילו גבירים, זאָג איך, בויגען זיך און דרייען, קריכען אויף אַלע פֿיער און זענען מקבּל באהבה אַ קלאַפּ און אַ שפּיי אין פּנים, אַבי פּרנסה. ווער שמועסט אַזוינע אביונים ווי מיר... ניט געזאָרגט, רב יעקב! זאָג איך צו איהם, מיר האָבען אַ גרויסען גאָט האָבען מיר. פֿערגעסט ניט, זאָג איך, אַז מיר זענען קבּצנים, עניים, דלפּנים, זאָג איך, פֿערגעסט ניט, אַז איהר האָט אײַבערגעלאָזט אין דער היים אַ ווײַב מיט קינדער אָהן אַ קאָפּיקע בײַ דער נשמה; פֿערגעסט ניט, זאָג איך, אַז איך, אײַער שותּף, האָב אויך אַ פֿולע שטוב מיט קינדער, קיין עין הרע, אַז אונזערע טעכטער פֿערזיצען אָהן נדן, אַז די מלמדים רייסען די הויט שׂכר למוד, אַז דער בעל־הבּית מאָנט דירה־געלד, אַז דער יריד איז אונזער גאַנצע אָנהאַלטעניש, דער יריד זאָג איך. נאָר גנוג, רייד, טענה, אַז סע נעהמט איהם ניט. ער האָט זיך אײַנגעשפּאַרט: ניין, ניין און ניין! וואָס זאָגט איהר מיר, מאַכט ער, בּויבעריק, רב שמואל? איך האָב מורא, זאָגט ער; אפילו צו די רויטע יודעלעך וועל איך ניט געהן איבערן סמבטיון, ווייל ער וואַרפֿט מיט שטיינער, זאָגט ער, אַ כּל שכּן קיין בּויבעריק. און וואָס מיינט איהר — כּך הוה! ער נעהמט די פּיס אויף די פּלייצעס און לויפֿט, איך פֿון נאָך איהם! הערט, רבותי! ס'איז דאָך אַנ'אַקט מיט אַ יודען, זאָג איך אײַך. ער האָט מורא פֿאַר גזלנים האָט ער — און אַליין איז ער אַ גזלן אויף זיין אייגענע ווײַב און קינדער און אויף מיר, זיין שותּף — אַנ'אמת'ער גזלן, זאָג איך אײַך. אַ מענש שטאַרבט סיי ווי זיעבען מאָל אַ טאָג פֿאַר הונגער — און דאָ איז ער פֿלוצים געוואָרען אַ ציטעריגער, ער האָט מורא פֿאַר שטאַרבען. אַז אָך און וועה איז מיר, זאָג איך אײַך, אַז אָך און וועה צו מײַנע גאָלדענע געשעפֿטען. אַז סך־הכּל זיץ איך דאָ און דער קאָפּ איז מיר אין בּויבעריק! געוואַלד, יודען, דער י ר י ד, דער יריד, יודען!..

אַזוי רעדט שמואל דער קורצער, זיפֿצענדיג מיט אַ שווער געמיט.

און דערביי שטרעקט ער אויס א האנד און טאפט אן רב שמשון'ס בויך.

— דער וועהטאג איז אודאי זעהר גרויס, מיר מוזען אבער מקבל זיין באהבה אלצדינג — פרובט רב שמשון צו טרייסטען שמואל דעם קורצען, און דערביי רוקט ער זיך אב, כדי יענעמס האנד זאל איהם ניט דערלאנגען. — זארגט ניט, רב שמואל, דער איבערשטער וועט אייך ממלא זיין. נאך א שעה, צוויי, וועט ווערען שטילער, וועט איהר קענען פאה־רען קיין בויבעריק...

— הערט, אט דאס טענה איך דאך! — חאפט זיך אויף ר' יעקב — ס'טייטש, אט דאס האב איך איהם דאך געזאגט פון אנהייב אן: ווילט ניט זיין קליגער פון אלע יודען, ר' שמואל. „חבי כמעט רגע", ווי אין פסוק שטעהט. לאמיר איבערווארטען, זאג איך, ביז ס'וועט ווערען שטילער. נאכדעם וועלען מיר פאהרען גלייך מיט אלע יודישע סוחרים...

— ער זאגט! — קרימט איהם איבער ר' שמואל דער קורצער, שפרינגענדיג אויף ר' יעקב'ן און אנמרעטענדיג איהם אויף די פינגער פון די פיס — ער זאגט, פססס... געהערט א גרויסע חכמה! „ס'וועט ווערען שטילער"! אז סך־הכל ווערט דאך קיינמאל ניט שטילער, זינט די יודען זענען אין גלות. אדרבא, מיר וואלטען געמעגט ווארטען... אונז, יודעלעך, וועט שוין זיין גוט אדער אויף יענער וועלט, אדער לשנה הבאה בירושלים... און אז ניט, טא מאך ניט קיין טענות; געה, רוק זיך, בן־אדם, און זאל דער איבערשטער פיהרען, ווי ער פערשטעהט. אונזערע עלטערען האבען אויך שטענדיג געבויגען דעם קאפ, און פונדעסטוועגען האבען זיי, ניש'קשה, געמאכט גאר ניט קיין שלעכטע געשעפטען..

אט אזוי האט זיך געצויגען דער שמועס, ביז ס'איז ארויפגעקומען אויף מסחר, און אויפ'ן בוידעם איז געווארען א יריד. יודען רייד ען וועגען משא מתן, ווייזען ארויס זייער חריפות. יודען האבען טאקי שטארק חשק צו מאכען עפיס א געשעפטעל. שלעפט מען ארויס פון דער קעשענע און מע ווייזט איינער דעם אנדערען פראבעס, און מע טרעפט א מקח, און מע דינגט זיך.. נאר איך האב ניט געהאט, וואס אריינצורייידען, ווארום מה אנו מה חיינו, וואס איז סך־הכל מיין מסחר — יודישע ספרים, וואס קיינער דארף זיי ניט און קיינער וויל זיי ניט קויפען. בין איך מיר געזעסען א פערצאגטער, און אין די אויס־רען האבען מיר אלץ געקלונגען שמואל דעם קורצען'ס ווערטער. שרעק־

ליבע בילדער האָבען זיך מיר פאַרגעשטעלט אין מיין פאַנטאַזיע, א גע־וועב פון שווערע נסיונות האָט זיך געצויגען פאַר מיינע אויגען. אין דעם געוועב פאַרפּלען זיך, ווי פליגען ביי דער גסיסה, אַלערליי סוחרים און מעקלערס און חלפנים און קרעמערס און הענדלערס און שדכנים און אַנדערע יודען מיט משונה ווילדע פרנסות. אַלע מאַטערען זיך, מוטשען זיך אויפ׳ן טויט, שרייען געוואַלד — די פרנסה קימט זיי אָן ערגער ווי קריעת ים סוף. אַלע לעבען אין הוילע ציטערניש, קיינמאָל ניט זיכער מיט לייב און לעבען. אַלע קלאָגען זיך, בעוויינען זייערע וויסטע יאָה־רען, זייער שפלות, זייערע חרפות בזיונות, וואָס סע קומט זיי אויס צו ליידען בגלוי ובסתר, יעדערער וועדליג זיין פרנסה. א בייטש, א אומ־דערבאַרעמדיגע בייטש הענגט איבער יעדען פון זיי, א צורר — אַנ׳אַכזר פערדאומערט דאָס לעבען, פערשוועכט דעם כבוד, פער׳מאוס׳ט יעדע אַרבייט, מאַכט א תל פון דעם מענשענ׳ס נשמה... די בילדער וועבען זיך, ציהען זיך, גאַנצע מחנות פערקלאָגטע, פערביטערטע, געפּייניגטע, צעוועהטאָגטע געהען דורך פאַר מיינע אויגען, און זייערע קולות, זייערע זיפצען, זייערע קרעכצען גיסען זיך צונויף אין איין מורא׳דיג געזאַנג, וואו עס הערט זיך דאָס מיאוקען פון קעץ, דאָס פישטשען פון מייז, דאָס בילען פון הינד, דאָס געפילדער פון טשערעדעס, דאָס הילכען פון דונערס, דאָס פייפען פון שטורעם־ווינדען, דאָס רוישען פון שטאַרקע, ברייטע, מעכטיגע טייכען. אוי, איז דאָס א געזאַנג! אַזוי זינגען שדים, רוחות, מלאכי־חבלה אין פינסטערען גיהנם, ווען זיי טאַנצען מיט ווילדע מכשפות אויף זייערער א חתונה פאַר סמאַל׳ן און זיין ווייב לילית.

— אוי, שמואל, שמואל, וויפיעל וועהטאָגען דיינע ווערטער האָ־בען אויפגערירט אין מיין האַרצען! אוי, סע טוט אַזוי וועה... הער זשע אויף, שמואל, לאָז געמאַך! — האָט עפּיס געשריגען אין מיין נשמה.

איך האָב זיך אויפגעהויבען און בין צוגעגאַנגען נעענטער צו דער חברה, כדי צו פערטרייבען די שווערע געדאַנקען.

דאָרט איז געוועזן שטיל. דער עולם האָט געזיפצט, יעדערער פאַר זיך, און מעהר פון אַלע רב שמשון, וועלכער האָט זיך אַלע ווײַלע גע־קראַצט, געטאַפּט זיך ביי׳ם בויך, געקנייטשט מיט די פלייצעס. גע־מאַכט מאָדנע העויות, בעלעקענדיג זיך אַלע מאָל מיט דער צונג און שלינגענדיג דאָס שפּייעכץ, ווי איינער רעדט: אוי, געוואַלד, עסען!.. רב שמשונ׳ס מאָגען, פערשטעהט איהר מיך, איז א פּראָסטע בריאה, זוי אַלע מאָגענס; ער וויל גאָר ניט וויסען פון די אַלע חקיר און

שפּאַרענישען וועגען עקאָנאָמישע געזעצען און וועגען מענשליכע רעכט און וועגען אַנדערע אַזוינע טיעפע ענינים; ער געהט זיך מיט זיין גאַנג, אַז אַ מענש מוז עסען, וואָרום אויף דערויף איז ער בעשאַפען געוואָרען, אַ מענש מוז זאָרגען פאַר זיין קישקע כל זמן ער לעבט, און דאָ העלפען ניט קיין שום וכוחים און קיין שום לאָדענישען. רב שמשון'ס מאָגען האָט געשריעגען אין איין אָטעם: עסען! די איבעריגע מאָגענס, מיינער אויך בתוכם, האָבען אונטערגעהאָלפען, און אַלע אינאיינעם האָבען געזונגען איין מזמור: עסען, עסען, עסען!

גאָט גרייט אָבער אָן די רפואה פאַר דער מכה. אַנטלויפענדיג האָב איך מיטגענומען מיט זיך דאָס רענצעל, וואו עס איז געווען אַ היבש ביסעל צדה לדרך; איצט האָב איך אָנגעהויבען טאַפּען אַרום און אַרום און אַז איך האָב עס מיט מזל געפונען, האָב איך געבעטען דעם עולם עסען. יענע איז געוואָרען ליכטיג אין די אויגען, ווען זיי האָבען דערזעהען די טייערע מאכלים: ברויט און רעטעך און אוגערקעס און ציבעלעס און קנאָבעל נאָר באַלד איז די שמחה פערשטערט געוואָרען און אַלע האָבען אַראָבגעלאָזט די נעז: ס'טייטש. ניטאָ קיין וואַסער צום וואַשען. וואָס זאָל איך אייך זאָגען, מע זאָל גאָר דערצו ניט געפּרובט ווערען: מענשען זענען הונגעריג, סע פאַלט זיי אַרוים די נשמה, און דאָ ליעגען פאַר זיי אַזוינע געשמאַקע פּאָטראַוועס, און זיי טאָרען ניט געניסען. סע איז געווען ווי מיט יענעם זינדיגען אין גיהנם, וואָס סע הענגען איהם איבער'ן קאָפּ צווייגען אָנגעזעצט מיט די בעסטע פירות. און אַז ער וויל זיך צורירען צו זיי, רוקען זיי זיך אָב העכער. הקיצור, מיר האָבען געהאַט, לא עליכם, שטאַרקע האַרץ-קלעמעניש, ביז דער אויבערשטער האָט זיך אויף אונז מרחם געווען און מיר האָבען זיך דערמאָנט, אַז בשעת הדחק מעג מען אָברייבען די הענד אין די באַלקענס פונ'ם דאַך איז מען אויך יוצא. מיר, פשוט'ע יודען, האָבען ניט געמאַכט קיין סך שהיות און האָבען געריבען די הענד אין יעדען בעליק, וואָס האָט זיך אונז געטראָפען. דער דייטש אָבער, וואָס איז געווען אַ גרויסער צוכט, האָט זיך אָבגעשיידט פון דעם איבעריגען עולם און איז געגאַנגען זוכען אַ ריינע קראָקווע. זוכענדיג, האָט ער געפונען אין עק דאַך אַ פול קריגעל מיט וואַסער און האָט עס בכבודו ובעצמו געבראַכט צו אונז מיט גרויס שמחה. מיר האָבען זיך געוואַשען, ווי עס געהער צו זיין, און אָבגעווישט די הענד מיט אונזערע פאָלעס מחילה. רב שמשון האָט מיט איין פאָלע פון זיין קאַפאָטע געווישט זיינע אייגענע ידים און די אַנדערע

פאַלע האָט ער געגעבען דעם דייטש, וועלכער איז ביי איהם דערהויכט געוואָרען צו דער מדרגה פון אַ בעל-תשובה.

— היט זיך, רבותי, דאָ זענען פסח'דיגע כלים! — האָט דער דייטש אונז געוואָרענט בשעת'ן עסען, כדי צו בעריהמען זיך מיט זיין יודישקייט. — דאָס זענען געוויס פסח'דיגע כלים און דער גרויסער כוס דאָרטען איז דער כוס פון אליהו הנביא. זייט זשע מוחל, רוקט זיך אָב אַביסעל ווייטער, כדי ס'זאָלען ניט פאַלען אהער קיין ברעקלעך, חלילה.

אַלע האָבען זיך אָבגערוקט, קוועלענדיג פאַר נחת. איך בין אויך פרעהליכער געוואָרען און גענומען בעטראַכטען די קאָמפּאַניע.

— וואָס איז דאָס? — פרעג איך פערוואונדערט, דערזעהענדיג, אַז ר' שמשון איז אָנגעטאָן אינ'ם דייטש'ס קאַפּעלוש און דער דייטש אין ר' שמשונ'ס זיידענעם קאַשקעט און ביידע האָבען אַ פּנים פון חוזק. — וואָס האָט איהר דאָס פלוצים פערביטען די יוצרות?

— איצט זעהט איהר שוין, רבותי, האַ? וואָס האָב איך דען געזאָגט פריהער: רב מענדעלע, קיין עין-הרע זאָל איהם ניט זיין, האָט פּשוט געחאַפּט אַ דרעמעל. איצט זעהט איהר שוין אַליין, אַז איך בין גערעכט! — אַזוי זאָגט ר' שמשון צו דער קאָמפּאַניע, און אַליין קוועלט ער אָן, שמעלצט זיך ממש פאַר שמחה, אַקוראַט ווי ער האָט ווער ווייסט וואָס אויפגעטאָן. — יאָ, רב מענדעלע, איהר האָט, ס'זאָל אייך צו קיין חרפה ניט זיין, אַביסעלע אונטערגעדרעמעלט, ווייסט איהר ניט, וואו מיר האַלטען אין דער תפלה. הער אַלבערט...

— רופט מיך ניט אַלבערט, — האַקט דער דייטש איהם איבער די רייד, — רופט מיך אברהם, מיר האָבען דאָך אַזוי אָבגערעדט.

— וואויל, יישר כחכם! — זאָגט ר' שמשון, און דאָס פּנים שיינט ביי איהם, ווי די זון אינמיטען תמוז. — בשעת איהר, רב מענדעלע, זענט געשלאָפען, האָבען מיר געבעטען אַט דעם אָדון ר' אברהם, ער זאָל מוחל זיין זיך אַרויפדראַפּען אויף די באַנטעם און אַ קוק געבען, וואו האַלט עס אינדרויסען... אויף דראַפּען זיך און קלעטערען, מוזט איהר ווייסען, איז ער טאַקי אַנ'עלוי, אַ תכשיט, אַ גאון בישראל. נאָר וואָס דען, דעם קאַפּעלוש זיינעם האָט זיך בשעת מעשה געטראָפען אַ מכשול: ער האָט זיך אָנגעשטויסען אָן אַ קראָקווע און איז אַראָבגעפאַלען. ס'איז דאָך אָבער אַנ'עבירה, אַ יוד זאָל קריכען בגלוי ראש, האָב איך איהם געגעבען מיין קאַשקעט און אַליין אָנגעטאָן זיין ספּאָדיק. פּארו עלי ופארי

עליו. איצט איז ער טאַקי אַן אמת'ער פ י י ב ו ש מיט אַלע ביינדלעך. איך קוק איהם אָן און איך האָב באמת הנאה, ווי איהר זעהט מיך אַ יודען! אַ קליינינקייט — זכות אבות. ניט אומזיסט זאָג מען: אַ יודישע נשמה קען מען ניט שאַצען. אַ יוד בלייבט אייך אַ יוד, צי ער וויל, צי ער וויל ניט. וואַרט, איך וועל אייך דערצעהלען, וואָס איך האָב געהערט פונ'ם אַלטען, זכרונו לברכה...

— און וואָס הערט זיך עפּיס דאָרט, אונטען? — טו איך אַ פרעג, כשעת ר' שמשון האַלט זיך ביי דער באָרד און איז זיך מכין צו אַ ברייטען שמועס.

פיער פּאָר אויגען האָבען אויף מיר אַ קוק געטאָן מיט אַ מאָל. אין דעם קוק איז געווען אי הארץ־וועהטאָג, אי חרפה, אי קלעמעניש, — אַ שטייגער, ווי אין דעם קוק פון אַ קינד, וואָס האָט בעקומען אין חדר קלעפּ, שמיץ און סטוסאַקעס, און די מאַמע פרעגט עס, וואָס האָט עס אַזאַ שלעכט פּנים. דאָס קינד שווייגט, זאָגט ניט אַ וואָרט, און די מאַמע פערשטעהט שוין אַליין, וואָס בעטייט דער קוק, וואָס בעטייט דאָס שווייגען... אוי, פערשטעהט זי!

אָט אַזוי זענען זיך יודען געזעסען אויפ'ן בוידעם און געשמיעסט פון וועלט־זאַכען, אַריינגעבראָקט אַלע מאָל אַ גלייך־ווערטעל, אונטערגעפּעפערט מיט אַ וויץ, אַריינגעמישט ווען ניט ווען אַ שטיקעל תורה, אַן אַגדתא — און דער דייטש זיצט און הערט און שלינגט יעדעס וואָרט און ווערט ממש גרעבער ווי לענגער ער אַליין מישט זיך אויך אַריין אין שמועס, לויבט דאָס יודישע פאָלק אין טאָג אַריין, קלאַפּט זיך על־חטא אויף זיינע אייגענע זינד און אויף די זינד פון זיין גלייבען, וואָס האָבען זיך געלאָזט פערפיהרען פון דער סטרא אחרא און האָבען פערלייקענט זייער יודישקייט. הכלל, אין דער ישיבה של מעלה איז געווען שלום ושלוה. אוים קנאה, אוים שנאה, אוים רוגזה. אַלע קוועלען אָן איינס פונ'ם אַנדערען. דער חסיד איז אַ ברודער מיט דעם מתנגד, און דער משכיל מיט זיי ביידען; ר' אליהו דער ליטוואַק און ר' שמשון דער פּוילישער יוד און אַלבערט דער סטרא אחרא'ניק און דאָס צוגעקומענע פּאָריל — כלם אהובים, כלם ברורים, אַלע לעבען, ווי אונטער דער זון; מע עסט ציבעלעס און רעטעך און אוגערקעס און מע דערצעהלט די שבחים פון דער כנסת ישראל און מע פערקריכט העטהעט, גאָר אין די הויכע מדרגות. ווען ניט דער דאַך מיט די נידעריגע באַנטעס איבער'ן קאָפּ, וואָלטען זיי זיך, כלעבען, געלאָזט אַ טענצעל,

אונטערזינגענדיג „מה־יפית". מע איז פלוצלונג געוואָרען שטאַרקע מחותנים, מע פרעגט זיך אוים פון די געשעפטען, מע גיסט איים דאָס האַרץ, די געפיהלען, מע האָט רחמנות איינער אויפ'ן אַנדערען, און אַלע האָבען איין דעה, איין האַרץ און איין מוח: וואָס איינער זאָגט איז ביי די איבעריגע תורת לאָקשען, אַלע זענען מוכן ומזומן צו פאָלגען, אַלע זאָגען צו, אַז דאָרט, אונטען, ווען מע וועט, אם ירצה השם, איבערקומען די שרעכטע צייט, וועט מען נאָר טאָן חסדים איינער מיט'ן צווייטען. מיך האָט מען אויך, חלילה, ניט פערגעסען: ר' שמשון און דער דייטש האָבען מיר צוגעזאָגט הרים וגבעות. זאָל נאָר גאָט העלפען, מע זאָל זיך זעהען אונטען געזונטערהייט. ס'טייטש, יודען־ברידער, יודען דאַרפען העלפען אַ יודען אין אַ נויט...

חאַפען אַ דרעמעל נאָכ'ן וואַרמעס איז דאָך אַנ'אמת פערגעניגען, וואָס איז דאָ צו רעדען! ווער שמועסט נאָך, אַז מע פאַקעוועט זיך אָן מיט רעטעך און מיט ציבעלעס, וויעפיעל דאָס האַרץ גליסט, האָב איך מיר טאַקי אויסגעקליבען אַ ווינקעלע אויפ'ן בוידעם, אַביסעל ווייטער פון דער איבעריגער חברה, אויסגעצויגען זיך, אַזוי ווי איך בין גרויס, אונטער אַ קראָקווע, אויסגעגלייכט די ביינער און זיך מכין געווען צום תענוג פון שלאָפען. ליעג איך מיר אַזוי, דאָס האַרץ קוועלט אָן פאַר נחת, די שמועסען פון דער חברה הערען זיך גאָר נאָהענט, און פון די שמועסען גיסט זיך אויף מיר אַ גאַנצער שטראָם פון פאַנטאַזיעס און משונה'דיגע דמיונות. עפּעס זעה איך וואונדערבאַרע זאַכען, אַלטע און נייע, אַזוינע, וואָס האָבען זיך יאָ אַמאָל געטראָפען, און אַזוינע, וואָס זענען גאָר ניט געשטויגען, ניט געפלויגען; עפּעס זעה איך נח'ס תבה אויף די וואַסערען פונ'ם מבול. אין דער תבה זיצען אַלערליי בעשעפענישען, אומריינע בהמות אינאיינעם מיט ריינע, חיות קליינע און גרויסע, שרצים פערשידענע גאָר אָהן אַ צאָל. אַ קוה מיט אַ בער, אַ וואָלף מיט אַ שאָף, אַ טיגער מיט אַ צוקעלע זענען געוואָרען נפש אחת, לעבען אין שלום, קרימען ניט איינס דעם אַנדערען אַ האָהר. צרת רבים האָט געמאַכט אַלע גלייך, עפּעס האָט מען גאָר פערגעסען אַלע רייסענישען, אַלע מחלוקת. ביי נח'ן מיט די זיהן איז אויך שלום ושלוה. שם, מיט אַ היבשער נאָז, קיין עין הרע, מיט אַ לאַנגער צוויי־שפּיצעכדיגער באָרד ביז איבער'ן גאַרטעל, מיט געגרייזעלטע פּיאות'לעך, איז אָנגעטאָן אין אַ לאַנגער חסידי'שער קאַפּאָטע, — אַ פערגעניגען צו קוקען. ער זיצט זיך אין קאַנטאָר איבער דעם גרויסען

קאַסע־בוך און צעהלט און חשבונ'ט ווי אַ סוחר — אַ קאַטאָוועס, מע מח פֿערגרייטען עסענוואַרג — פּראָוויזיע בלע"ז — פּאַר אַזאַ מחנה בהמות און חיות; חם, אַ פֿראָסטער ברודער. מיט אַ לאַנגען טשוב און אַנ'אָבגע־ברענט פּנים, איז אָנגעטאָן אין אַ שמויסען פּעלצעל, צוגעגאַרטעלט מיט אַ רימענעם גאַרטעל, אויף די פּיס פּראָסטע לאַפּטעס — ער אַרבייט, האָרעוועט און ברענגט דעם ברודער זיינעם אַלערליי עסענוואַרג, כל המיני תבואות און פּירות, וואָס וואַקסען אויף דער ערד, און ווען ער גיט זיי איבער שם'ן, בויגט ער זיך נאָך און בוקט זיך פֿאַר איהם מיט גרויס דרך־ארץ. חם אַרבייט און שם צוטיילט, צוגיט יעדער בעשע־פֿעניש, וויפֿיעל זיי דאַרף האָבען. און אויף אַ ווייכען דיוואַן, פֿערפּוצט ווי אַ פּרינץ, ליעגט זיך יפת, אַ רוהיגער, אַ לויטערער, מיט אַ טייערען ציגאַר אין די צייהן. ער גלעט זיך די וואָנצעס, שמייכעלט צופֿריע־דען, און אַמאָל קוקט ער אויף שם'ן מיט שפּאָט און פֿעראַכטונג, ווי אויף אַ מעקלער, אַ נידעריגע בריאה, און אַנ'אַנדערם מאָל זינגט ער איהם שירות ותשבחות: ס'טייטש, אָהן איהם וואָלט זיין בעל־הבית'ישקייט גאָר ניט געקענט האָבען קיין קיום, ווען ניט ער, וואו וואָלט ער געגומען אַ כּוס'ע. אַט די דריי נפשות זענען בעשאַפֿען געוואָרען נאָך אַמאָל, אַמאָל, זיי לעבען נאָך פֿון ששת ימי בראשית אָהן. פֿון זיי האָבען זיך שוין גענומען אַנדערע אַזוינע בעשעפֿענישען נאָכ'ן מבול און ביז היינטיגען טאָג...

און ווי איך ליעג אַזוי און קוק און טראַכט, דערהער איך אַ גרויס געפּילדער און דערזועה — אַ שווערע מחנה רוקט זיך איבער אַ פֿעלד. ס'איז אַ ליאַרעם, אַ טומעל, אַ שטיקעניש, אַ געוואַלד. איך טו פּלוצלונג אַ פֿאַל אַראָב פֿון מיין אָרט און ליעג שוין עט אונטען. אַרום און אַרום לויפֿען, איילען יודען, מע שטופּט זיך, מע ווייסט ניט איינער פֿונ'ם אַנדערען. ס'איז פֿינסטער חשך, פֿלאַקערס פֿייער ברענען אין געדיכטען טומאַן, דער רויך הויבט זיך ווי זיילען, און איבער אונזערע קעפּ הענגט, ווי אַ דאַך, אַ גרויסער, שרעקליכער באַרג. בעהאַלטען זיך איז ניט מעגליך, אָבקירעווען איז ניטאָ וואו.

— נעהמט! — דונערט אַ מעכטיגע שטימע, אַ געטליכע שטימע — נעהמט די תורה, איהר נאַראָנים, וואָס איהר הערט ניט אויף בענקען נאָך ציבעלעס און קנאָבעל, אַניט ווערט איהר בעגראָבען דאָ אויפ'ן אָרט!..

— נעשׂה ונשמע — שרייט דאָס קהל אין איין ציטערניש, און

יעדער יוד חאַפּט דעם אַנדערען פאַר דער פּאָלע, טוליעט זיך צו איהם פאַר שרעק — און אַלע ווערען איינס.

איך שריי אויך פאַר גרויס האַרץ־קלעמעניש, איך האַלט זיך פעסט אין עפּעס אַ יודענס קאַפּאָטע און הער ניט אויף צו געוואַלדעווען מיט אַ משונה קול: — נעשה ונשמע!

— קומט, פעטער! — הער איך ווי עמיצער רופט מיך, און עפּעס אַ האַנד טאָרעט מיך ווי פון'ם שלאָף.

— אוי, אַ דאַך, אַ באַרג ווי אַ דאַך! — שריי איך אַ צוטומעלטער און ציטער מיט אַלע אברים.

— ניש'קשה, ניש'קשה, רב מענדעלע! שרעקט זיך ניט. ס'איז שוין, דאַנקען גאָט, אַריבער. יודעלעך קריכען שוין, ברוך השם, פון די לעבער. ווי זאָגט דער פּסוק: לאהלו ישראל! זייט מיר געזונד — איך געה שוין.

דאָס רעדט אליהו...

איך חאַפּ זיך אויף — ס'איז אַלצדינג געווען אַ חלום. איך בע־טראַכט זיך און סע ווערט מיר קלאָר דער פּשט פון דעם חלום. דעם באַרג, הייסט עס, און דעם דאַך האָבען מיר דאָס צו פערדאַנקען — מיר און אונזערע עלטערען און אונזערע עלטערענס עלטערען, וואָס מיר לעבען אַזוי לאַנג און וואָס ס'איז דאָ צווישען אונז אַ שטיקעל פריינדשאַפט. חברים כל ישראל און כל ישראל ערבים זה בזה פון'ם באַרג סיני ביז'ן היינטיגען טאָג...

איך קוק זיך אַרום: שאַ, שטיל, ניטאָ קיין לעבעדיגער מענש אויפ'ן בוידעם...

ב.

אין דער יְשִׁיבָה שֶׁל מַטָּה.

אז עמיצער האָט זיך אַ שטיקעל צייט אַרומגעבלאָנקעט, ווי אַ גר, געמוטשעט זיך אין דער פרעמד, ניט געטאָגט דאָרט, וואו ער האָט

גענעכטיגט, און ניט גענעכטיגט דאָרט, וואו ער האָט געטאָגט, פער־שטעהט ער ערשט דעם טעם פון א נ ׳ א י י ג ע נ ע ר ה י י ם. שטעהן אויף דער ע ר ד מיט ביידע פיס, וויסען, אז די ערד שאָקעלט זיך ניט אונטער די פיס — אָהן דעם קען דאָך ניט לעבען ניט דער גוף, ניט די נשמה פון א מענשען. איך, אז איך בין אַראָבגעקראָכען פון דעם בוידעם, האָב איך זיך זעהר שטאַרק פערבענקט נאָך אונזער אַנ׳־א י י ג ע ן שטיקעל ערד...

שטעה איך מיר אזוי אין גאַס, איך גלייך מיר אוים די ביינער נאָכ׳ן גלות פונ׳ם בוידעם און קוק מיר אויף גאָט׳ס וועלטעל מיט א מין ליעבשאַפט, מיט א מין ווארימקייט, ווי א פיצעל קינד אויף זיין געטרייער מאַמען. אין הארץ איז מיר עפעס אזוי גוט, אזוי ווייך, א מחיה. א דאַנק דיר, גאָטעניו, וואָס דו האָסט בעשאַפען אַזאַ וואוילע וועלט, אַזאַ טייערע וועלט. א קיהל ווינטעלע בלאָזט פון ערגיץ, גלעט ווי א סאַמעט און דערקוויקט מיר ממש די נשמה. אויפ׳ן הימעל שפאַצירט זיך אַרום א קלאָרע, לויטערע לבנה. זי קוקט אויף מיר מיט לייטזע־ליגקייט פון אויבען, און ווינקט צו מיר אין שמייכעלט און בעט זיך: ר׳ מענדעלע, זעהט ווי שעהן איך בין; ר׳ מענדעלע, זייט זשע מיך שוין מקדש, ווערט איהר מיר ממלא זיין מיין פגימה און אין אייך אליין ווערט אויך אריין א נייע נשמה. — ברוך יוצרך! — שריי איך און שפרינג מיט ליעבשאַפט אַנטקעגען מיין זיווג, און איך בין זי מקדש כדת ישראל אַנטקעגען א גאַנצער עדה פון טויזענדער בלישטשענדיגע שטערען. אַלע ווינשעווען מיר צו פון דער ווייטענס: מזל טוב, מזל טוב, אין א גו־טער שעה, זאָל גאָט געבען גליק אויף כל ישראל. פרעהליך, לעבעדיג, ווי א חתן, געה איך מיר מיין וועגס און קום אריין אין דער אכסניה.

מיעד און צובראָכען פון א גאַנצען טאָג, טו איך א פאַל אויפ׳ן בעטעל און ווער אַנטשלאָפען אזוי ווי איך שטעה און געה — אין דער קאַפּאָטע און אין די פערפאַראָשעטע שטיוועל. שלאָפען שלאָף איך ווי א געהרג׳עטער, ווי א טויטער, און שוויין, לא עליכם, א גאַנצע נאַכט ווי נאָך א באַר פאַר טאָג. ס׳איז נאָך בלאָה אין די פענסטער, חאַפּ איך זיך אויף, א צוטומעלטער, א פערדולטער, איך ווייס אליין ניט, וואו איך בין און וואָס סע טוט זיך מיט מיר. אין קאָפּ זשומעט, די אויגען קען איך ניט עפענען, דאָס לייב טוט וועה, איך קען ניט רירען מיט אנ׳־אבר אין דאָס הארץ קלאַפּט, די שלייפען האַמערען, אין קאָפּ דרעהען זיך משונה וואלדע גזשטאַלטען, עפים בילדער פון מיין לעבען, פון

קינדווייז אָן ביז די עלטערע יאָהרען, אָבער אַלץ אָהן אַ סדר, אויסגע־מישט, איבערגעדרעהט, ווי אין אַ שדים־טאַנץ. אַט שפּרינגט אַ שד אינ׳ם געשטאַלט פון אַ באָרוויס שייגעצעל אָהן פּלודערען, נאָר מיט אַ העמדעל אויפ׳ן הילען לייב און אַ שמויסען היטעל אויפ׳ן קאָפּ. ער יאָגט זיך נאָך עפּעס אַ יונגעלע, רייצט אויף איהם דעם הונד, וואַרפט שטיינער — און דאָס יונגעלע וויינט. איך דערקען דעם יונגעל׳ס קול׳כעל — דאָס איז איך, איך, דער קליינער מענדעלע. דאָס שיטען זיך אויף מיר טאַקי קלעפּ און שטעקענס און סטוסאַקעס און צרות און שלעק — פרעג, פאַר וואָס, וואָס האָב איך זיי געטאָן? איך שריי ניט מיט מיין קול און לויף אַהיים, צום טאַטען, דער טאַטע וועט זיי געבען. זעה איך אַ זאַק מיט ביינער ליעגט אויפ׳ן בעט, אונטען אַ בינטעל שטרוי, אויבען — אַ צורי־סענע, צופליקטע קאַפּאָטע. אוי, אַט דאָס איז מיין טאַטע, מיין בעשי־צער, ער וועט דאָס מיך פערהיטען פון אַל דאָס בייז. אַט דאָס איז אונזער ברויט־געבער, אַ טאַטע פון קינדערלעך, זאָלען געזונד זיין — דער איינציגער בעל־מפרנס אין דער גאַנצער משפחה. ער איז הויט און ביין, די באַקען איינגעפאַלען, די נאָז סטאַרטשעט, די אויגען — ווי פער־גליווערט, און דאָס מויל איז אָפען, די ברוסט הויבט זיך און פאַלט, אינווענינ זיצט עפּיס, חריפּעט און גיסט זיך איבער, אין האַלז חאָרחעלט.

דאָס האַרץ טוט מיר וועה, סע שמערצט יעדער אבר, איך ציטער פון קאָפּ ביז די פיס.

און די בילדער ציהען, יאָגען, שוועבען אָהן אַנ׳אויפהער, איין בילד געקניפּט און געבונדען אין צווייטען. אַט איז אַ שמחה, אַ גדולה, כלי־זמר שפּיעלען, פויקען ברומען, קולות שרייען, פילדערען, ווי ביי קעץ אויף אַ חתונה. אַט געהט אַרום אַ יונג קאָטערעל אויסגעפּוצט ווי אַ בן־מלך, הינטער איהם אַ חאָפּטע, אַ גאַנץ געזעמעל: מע שטופּט זיך, מע לויפט, מען שפּרינגט איינער פאַר׳ן אַנדערען, מע חאַפּט אַ טענצעל: מזל־טוב, קאָטערעל! מזל־טוב, נאַריש בהמה׳לע! וועסט שוין זיין, מענדעלע, אַ יוד אין אַ גוטער שעה, וועסט פלאָדזען קינדערלעך און וועסט אָקערען מיט דער נאָז, זוכען, נישטערען, מיט וואָס צו פערשטאָפּען די פיס־קלעך דיינע קליינע עופה׳לעך! צוגעקומען אַ נייער קבצן אויף דער וועלט... און אַט רייסט זיך אַ קינד, פערגעהט זיך נעבעך אין וויגע־לע, און אַרום פישטשען גרעסערע קינדערלעך. ס׳איז אַ קלאָג, אַ צרה, אַנ׳אומגליק, חאַטש לעג זיך אַוועק און שטאַרב...

אין קאָפּ רוישט מיר, דאָס האַרץ פּלאַטערט, יעדער אבר ציטערט.

און די בילדער יאָגען, שוועבען: אַט סקריפּען עפּעס ניט קיין געשמירטע רעדער, סע פּייפּט אַ בייטש, סע שלעפּט זיך אַ פערדעל — אַ פגירה, דאָס ביידעל איז שווער מסוכן, און אינמיטען דערינען בעוויזט זיך שׂרה בת טובים מיט אַ גאַנץ רעדעל ווייבער, צדקניות, גבאי'טעס, מלומדת'טעס, צנועות'טעס. אַלע האָבען, קיין עין הרע, נײַן מאָס רייד, אַלע גראַגערען אין איין אָטעם, און יעדע שטרעקט מיר אַ פּעקעל תחינות, אַלטע און נייע, און בעט זיך רחמים: רב מענדעלע, האָט רחמנות אויף אַ יודישע טאָכטער, נעמט אונז אַריין אין אײַער ביידעל! און אַלע קלאַפּען, ווי די גענז, און שיטען מיט רייד, אַז מע קען טויב ווערען. אינמיטען דערינען קעהרט זיך איבער דאָס ביידעל, די קליאַטשע בלייבט נעבעך ליעגען אויף אַ זייט, מיט אַנ'אויכגעצײגענעם האַלז און אָפענע אויגען. אַ פיינע בריאה, כ'לעבען! דער האַלז — דאַר, טרוקען, אויפ'ן רוקען אַ מכה, די באָקעס אײַנגעפאַלען, די ביינער שטעקען אַרוים פון אונטער דער אויסגעריבענער פעל. זי ליעגט, די יפהפיה, און מאַכט מיט די זייטען, און צאַפּעלט זיך און וואַרפט זיך און קרעכצט.

אוי, פערדעלע, נבלה מיינע! אוי, אָרימע קליאַטשע!

פון אַלע זייטען הערט זיך אַ קלאָג, אַ געוויין, אַ יללה. אַרום און אַרום — אַ שטורעם, אַ גערודער; די ערד ציטערט, דער הימעל שאָקעלט זיך, איך אַליין שוועב אין דער לופטען, ווי אַ פעדער. אונטער מיר — אַ טיעפער תהום, אַרום מיר — די גרויסע ברייטע וועלט. אָהן אַנ'אָנהויב, אָהן אַ סוף. און אין דער לופטען פליהט עפּעס אַ קאָפּ, פלאַטערט, ווי אַ זומער-פויגעלע, שוועבט אַהין און אַהער און רוהט ניט אַ רגע. אַט בלייבט ער ניט, און אַט בעוויזט ער זיך ווידער, שווימט פאַר מיינע אויגען — און מאַכט דערביי משונה העוויות: קריצט מיט די ציין, ווינקט מיט די ברעמען, איך האָב זיך נאָך ניט גוט אײַנגעקוקט — איז ער שוין ווידער ניטאָ. און פּלוצלונג ווערט אַ גרויסער פחד, אַ מורא'דיגע אימה, סע פליהען פונקען, סע ציהען זיך פייערדיגע טייכען, סע בליצט און סע דונערט און סע קאָכט און סע רעש'ט. סע בלאָזט אַ שופר און איך דערזעה איבער'ן תהום אַ פאַפּירענע בריק. יודעלעך, עם אלהי אברהם, קומען צוגעהן צו דער בריק; דאַרע, קוואַרע, אויסגעדייוועטע, פער'חשב'טע, פערפינסטערטע, אײַנגעהויקערטע, אײַנגעקאָרטשעטע, ציהען זיי זיך מחנות'וויז מיט די שטעקענס און מיט די טאָרבעס אויף די

פּלייצעס, און אַלע שטופּען זיך צו דער בריק, אַלע פּילדרעוען, שרייען, ליאַרמען, קריכען איינער דעם אַנדערען אויף די קעפּ, און בשעת איינער וויינט, זינגט דער אַנדערער דוקא אַ זמר, בשעת די קריגען זיך, שמועסען די אַנדערע גאַר פריינדליך. מיט אַ מאָל דערזעה איך ווידער דעם קאָפּ, ער שוועבט אין דער לופטען גאַר נאָהענט נעבען מיר. איך קוק זיך צו: דער קאָפּ האָט אַ באָרד און פּאות, אַ לאַנגע נאָז און אַ פערקנייטשטען שטערען, די אויגען ווינקען, די ליפּען קרימען זיך — און אויפ׳ן פּנים איז אויסגענאָסען אַ צער. אוי, אַ יודישער קאָפּ איז דאָס, אַ יודישער קאָפּ שוועבט אַרום אין דער לופטען. ניטאָ קיין גוף, ניטאָ קיין זוואַניע פון אַ גוף, ניטאָ קיין הענד און פיס, קיין לייב און לעבען, נאָר איין קאָפּ שוועבט אין דער לופטען... אוי, רבונו של עולם, אַלצדינג, וואָס דו ווילסט, נאָר ניט אָנקוקען דעם קאָפּ!... אַ ציטער האַפּט מיך אַרום, סע וואַרפט מיך פאַר פחד, איך האַפּ זיך אויף און עפען אויף די אויגען.

דער אייגענער אַלקער אין דער אכסניה, דאָס אייגענע בעטעל. אַרום און אַרום קלומקעס, פּעקלעך גרויסע און קליינע; אין ווינקעל שאָקעלט זיך עפּעס אַ פערוויקעלטע געשטאַלט, שפּרינגט מאָדנע אונטער און מאַכט מיט׳ן קאָפּ. וואָס איז דאָס? פאַר מיינע אויגען איז נאָך אַלץ געשטאַנען יענער קאָפּ, וואָס כ׳האָב געזעהען אין חלום... איך קוק זיך איין און דערזעה אַ יודען אין אַ טלית און תפלין; ער דאַווענט, שאָקעלט זיך, וואַרפט זיך, אַרבייט מיט אַלע אברים, רוהט ניט אַ מינוט; אָט שטעלט ער זיך אויף די שפּיץ פינגער און הויבט־אויף די הענד, אָט בויגט ער זיך אויס און לאָזט אַראָב דעם קאָפּ, ווי אַ עבד נכנע פאַר זיין שטרענגען בעל־הבית.

אַז אַ יוד זאָל זיך לעגען שלאָפען אַליין אין אַנ׳אַלקער און אויפשטעהענדיג דערזעהען אין דעם איינענעם אַלקער נאָך איינעם, און אַמאָל נאָך צוויי און דריי אורחים, — דאָס איז אין די וואַרשעווער יודישע אכסניות אַ וואָכעדיגער גאַנג. מע האָט, פערשטעהט איהר מיך, רחמנות אויף אַ יודען, מע וויל איהם ניט לאָזען שלאָפען אַליין, טוט מען איהם אַ נחת־רוח און מע פערדינגט אין דעם איינענעם אַלקער, בשעת ער שלאָפט, אַמאָל איין בעטעל, אַמאָל נאָך מעהר. אין אַנ׳אַנדער צייט וואָלט דאָס מיך דוקא ניט געאַרט: ערשטענס האָט דערפון הנאה דער בעל־הבית פון דער אכסניה, צווייטענס וואָס קען שאַדען אַנ׳איבעריגער יוד אין חדר? וואָס איז — די לופט? פון וואַנען זשע איז

גערדונגען, אַז מע דאַרף אין דער פרעמד זיין אַ גרעסערער מפונק, ווי אין דער היים? אין דער היים שלאָפט מען דאָך יאָ, קיין עין הרע, מיט זעקס פּופּקעס אין איין בעט — און מען מאַכט ניט קיין ווזען; אַ יוד איז ניט קיין פּריץ... יענעם פריהמאָרגען אָבער האָב איך דוקא געהאַט חשק צו בלייבען אַליין: ערשטענס, בין איך, לא עליכם, נאָך געווען גוט אויסגעמוטשעט פון דער נעכטיגער בייזער מהומה, היינט די וויסטע חלומות, וואָס איך האָב זיך אָנגעזעהען אַ גאַנצע נאַכט, האָבען דאָך כ״ר אויך געקאָסט אַ שען ביסעל געזונד. בעדאַרף זיך גראָד איצט טרעפען אַזאַ מין אָנשיקעניש — אַ ווילד־פרעמדער יוד. נו־נו! בין איך געלעגען אויף דעם בעטעל, אַ מיעדער, אַ ברוגז׳ער און געטראַכט, קוקענדיג אויף מיין גאַסט: רב קרוב, איך וואָלט זיך דוקא ניט געמאַכט קיין לאָך אין קאָפּ, ווען איהר טראָגט זיך אָב פון דאַנען מיט אַייערע פּעקלעך; איך דאַרף אייך האָבען פּונקט ווי אויגענוועהטאָג... און גלאַט איז מיר דער יוד געווען פריקרע מיט זיין וואַרפען זיך, זיינע משונה׳דיגע העויות. אגב האַפּ איך נאָך שטילערהייט אַ קוק אויף די קלומקעס: אַ קשיא אויף אַ מעשה, סע קען פון דאָרטען אַרויסקריכען נאָך אַ יודלעך...

אַ מאָדנע זאַך! זינט איך לעב, דרעה איך זיך אַרום צווישען קלוגע, איבערגעשפּיצטע, פּראַקטישע יודען פון כל המינים, און האָב, דאַכט זיך, קיינמאָל ניט געהערט, מען זאָל אויף מיר זאָגען: אָט דער נפש איז אַ שוטה, ער איז ניט אינגאַנצען קלאָר. דאַרפט איהר נאָך האָבען גרע־סערע חיטראַקעס, ווי אַ שטייגער, אונזערע סוחרים׳לעך, פּראָצענטניקעס, רייכע בעלי־בית׳לעך? האָבען זיי אויף מיר שטענדיג געזאָגט: אָהאָ, רב מענדעלע! איהם דאַרף מען ניט אַריינלעגען קיין פינגער אין מויל, ער איז אַ מבין אויף אַ טשאַד און פערשטעהט אַלע אונזערע מאַניפּאָרגעם; איהם איז ניט אַזוי גרינג צו חאַפּען אויף דער ווענדקע. און פונדעסט־וועגען, אַז איך הויב זיך אַמאָל אָן צוקוקען צו זיך אַליין און בעטראַכט, וואָס איך טו און וואָס איך דענק און פיהל, ווער איך שטאַרק פערוואונ־דערט און איך פרעג זיך אַליין: צו בין איך אינגאַנצען ביי די געדאַנ־קען? מיין נשמה איז ווי אַ שותפות׳דיגע דירה, וואו יעדער שכן קעהר זיך ניט אָן מיט דעם צווייטען, יעדער איינער טוט זיך זיין שליחות און איז אַ בעזונדערע קראַפט, אַ נשמה פאַר זיך, יעדער איינער ווייזט זיך אַרויס אין אַזוינע געפיהלען, וואָס זענען אַ היפך איינער פונ׳ם צווייטען. ניטאָ אין מיר קיין איינציגער געדאַנק, קיין איינציגע אייגענשאַפט

וואָס ס'זאָל ניט זיין נעבען איהר אַנ'אַנדערע, אַ פערקעהרטע. אַמאָל שווייגען זיי, די פערשידענע נשמות, לאָזען איינע די אַנדערע צו רוה — ווי אַ הונד מיט אַ קאַץ, וואָס האָבען געמאַכט שלום אויף אַ קורצע צייט — אַמאָל אַמפּערן זיי זיך, מאַכען אינווענינג אַ מהומה, ווי אין אַ דולהויז, רחמנא לצלן, און איך ווער צומישט, צוטומעלט, צורודערט: אָט ווילט זיך דאָס, אָט ווילט זיך יענץ, אָט טראַכט איך אַזוי, אָט טראַכט איך פונקט קאַפּויר. איינגענטליך בין איך אין דעם פּרט ניט קיין אויסנאַהם: יעדער מענש פערענדערט זיך מיט דער צייט, קיינער בלייבט ניט אַזוי ווי ער איז געווען. נאָר וואָס דען? איינער בייט זיך אין אַ משך פון יאָהרען, איינער אין אַ שעה, אין אַ מינוט; און איך בין פון יעניגע וועניגע, וואָס צוויי פערשיידענע געפיהלען בעהערשען זיי אין איין צייט, אין איין רגע, אָהן אַ שום הפסק צווישען איינעם און דעם צווייטען. אָט, דאַכט זיך, בין איך טרויעריג, און אין דער זעלביגער רגע ווילט זיך מיר שוין לאַכען. אָט שטעה איך מיט דרך־ארץ פאַר איינעם פון אונזערע גדולים, אונזערע בעריהמטע מיוחסים, וואָס האָט בעוויליגט זיך אַראָבצולאָזען צו מיר פון זיין הויכקייט און מיר דערצעהלען, ווי רייך ער איז, ווי גרויס ס'איז זיין חכמה, זיין תקיפות, זיין צדקה, זיין גוטסקייט; איך הער, דאַכט זיך, און גלויב איהם, איך שלינג יעדעם וואָרט, ווי הייסע פאַרפעל, און האָב משונה הנאה; אין דער אייגענער צייט אָבער פרעג איך זיך שטילערהייט: אפשר איז ער אַ שקרן? און ס'קומט מיר אַרויף אַ מחשבה: וואָס וואָלט, אַשטייגער, געווען, ווען איך שפּיי איהם אָן אין פּנים? אָדער ווען איך גיעב איהם אַ גלעט איבער'ן בעקעל און זאָג מיט אַ געלעכטערעל (צום חכם): ביזט אַ טפּש, אַ געשלייערטע האַנדזיע! (צום גביר און בעל־צדקה): קמצן! כלב שבכלבים! (צום תקיף) נידעריגע בריאה, מאוס'ער וואָרים, דו לעקסט דאָך דעם שטויב פאַר די פיס פון אַ שטאַרקען! (צום פוסטעפּאַסניק, וועלכער פערשטעלט זיך פאַר אַ גרויסען געלערנטען, אַ חוקר־קדמוניות): פוילע שמאַטע, ליימענער גולם, מיסט־קאַסטען, אַלטער שטרוי־זאַק... און ווי איך גיעב דאָס אַ טראַכט, פיהל איך שוין, אָט־אָט שטופּט מיך עפּעס צו טאָן, צוהאַנדלען: די ליפּען רירען זיך, די הענד קענען ניט רוהען, סע קאָסט מיך טרחה, זיי איינצוהאַלטען. אַזוי איז מיין טבע. און אַזוי טרעפט מיט מיר זעהר אָפט. אַזוי איז געווען אויך יענעם פריהמאָרגען: איך ליעג אַנ'אָנגעדרודעלטער, אויף דער נשמה איז מיר ביטער, פאַסקודנע, פון דעם יודען מיט זיין דאַוונען שלאָגט מיר צום האַרצען; און

פלוצלונג זאָג איך מיר: דו נאַר אײנער! גאָט האָט דיר דאָך צוגעשיקט אַ טײערען אוצר אַ גאָלדענע כּלי — אַ יודען, וואָס מע דאַרף אַזוינעם זוכען, און דו ליעגסט און ביסט נאָך אין כּעס; אַ מעהר שטעה אויף נעהם זיך צו איהם פרעג איהם אויס, בעטראַכט איהם, וואָס איז ער פאַר אַ נפש. און ווי איך האָב דאָס נאַר אַ טראַכט געטאָן, — אַהאַ! איך בין שוין גאַר ניט צוטראָגען, איך שמייכעל שוין, איך קריך שוין אַראָב פונ'ם בעטעל, שטעל זיך אויף די פיס — און געה.

און ווי איך געה אַזוי צו מײן בן-זוג קערעוועט ער זיך אויס צו מיר און גיעט אַ שפּיי אין מײן זייט אַריין: דאַנקען גאָט, הייסט עס, גע'פּטר'ט דאָס דאַוונען!. פון דעם שפּיי אַליין און פון דער פרומער מינע, וואָס מײן יוד האָט דערביי געמאַכט, האָב איך באַלד פערשטאַנען, אַז ער איז ניט קײן גראָבער יונג, קײן עם-הארץ. אַזוי קען שפּייען נאָר אַנ'עדעלער יוד, אַ בן-תורה — און וואָס זאָל איך אײך זאָגען? טאַקי דערמיט אַליין האָט ער תּיכּף נושא חן געווען אין מײנע אויגען אַזוי ווי ער שטעהט און געהט, מיט די קנייטשען אויפ'ן פּנים, מיט די צעקאָשמעטע גראָה-שוואַרצע באָרד און פּאות, מיט דעם הויכען שטערען, פערלאָפענע אויגעלעך, דעם קנאָפּ אויפ'ן גאָרגעל און דעם אײנגעבויגענעם רוקען. ווארום אַז מע שמועסט פון אַ יודען, איז דאָך ניט שייך צו פרעגען, צו ער איז שען, צו ער איז שטאַלטנע. עט! ניט קײן יודישע זאַך. דעם יודענ'ס חן איז זײן יודישקייט.

אויסגעשפּיגען „עלינו", דערלאַנגט מיר דער יוד שלום, און באַלד ווער איך געוואָהר, אַז ער הייסט ישראל. נו, אַז איך קען שוין דעם יודען ביי'ם נאָמען, דאַרף איך איהם דאָך שוין, ווי דער שטייגער איז, פרעגען, פון וואַנען ער איז, אַניט וואָלט דאָס ניט געווען קײן דרך ארץ. פרעג איך איהם, ענטפערט ער מיר, מסתמא, מיט אַ פראַגע, פון וואַנען בין איך, — אויך, ווי דער שטייגער איז, צוליעב דרך-ארץ. האָב איך זיך אָבער ניט מיט מײן תשובה, ענטפערט מיר ר' ישראל מיט אַ גמרא-נגון:

— און אַז איהר וועט שוין וויסען, למשל, אַז איך בין פון דלפונעווקע, פון ליטאָ, טאָ וואָס וועט זיין?

— פון דלפונעווקע! — שריי איך אויס, אַ פערוואונדערטער, און טראַכט מיר ביי זיך: גאָט, ווי גרויס זענען דײנע נסים! אַט טרעפען זיך צוויי יודען, דאַרף אײנער זיין פון קאַבצאַנסק און דער אַנדערער פון דלפונעווקע. אַפנים, אַז דאָס וואָס ס'איז דאָ

אין איין יודישען קאנט, דארף זיין אויך אינ'ם צווייטען: דא קבצן דארט דלפון...

— וואס זשע חדוש'ט איהר זיך אזוי, רב קרוב? איך פערשטעה ניט. אפשר געפעלט אייך ניט מיין שטאדט? — ברומט ארויס רב ישראל און קוקט מיך אן מיט כעס. — דלפונעווקע, איז, קיין עין הרע, א שטאדט — א כרך, פול אנגעפאקט מיט יודען. דלפונעווקער יודעז זענען בעריהמט אויף דער גאנצער וועלט, אפילו קריסטען האבען מיט זיי צו טאן, ברוך השם. פון דער קאמיסיע האט איהר גאר ניט געהערט?...

— חס וחלילה, רב ישראל! — ענטפער איך מיט א געלעכטער'ל און סטארע זיך איהם בערוהיגען. — איך האב, ווי איהר זעהט מיך לע־בען, ניט געמיינט גאר ניט. פערקעהרט... איך חדוש זיך נאר, ווייל מיר דאכט זיך, אז דאס איז א סימן טוב פאר אונז ביידע...

— וואס? רעדט ווערטער! — זאגט רב ישראל און נעהמט מיך דורך מיט די אייגען.

— איך מיין, וואס קאבצאנסק און דלפונעווקע האבען זיך דא געטראפען. איך אליין בין, דארפט איהר וויסען א קאבצאנ־סקער! א שפיעלבעל — קאבצאנכק! ס'איז דאך אייך עפעס ניט פון די קליינע שטעדטלעך; יודען, ברוך השם. ווערט דארט מעהר פון טאג צו טאג!

אט אזוי לאזען מיר זיך אריין מיט רב ישראל'ן אין א שמועס וועגען קאבצאנסקער און דלפונעווקער יודען, ווי אזוי זיי לעבען, ווי אזוי זיי פיהרען זיך, סיי אין וועלט־זאכען, סיי אין יודישקייט און איך ווער ביסלעכווייז געוואהר, אז צווישען א וואלינער יודען פון קאבצאנסק און א ליטוואק פון דלפונעווקע איז דא ניט קיין קנאפער חלוק. יענער, דער וואלינער, האט א שמאלען מוח און א ברייטע קישקע; די פאנ־טאזיע טראגט איהם, דאס בלוט קאכט; תורה לערנען האט ער פיינט, אבער צו די סודות פון דער תורה האט ער גרויס חשק; ער גלויבט אין א בעל־מופת, א יוד צו א גוי, להבדיל, אלץ איינס; א ליאדע טרעפער איז ביי איהם פעררעכענט פאר א שטיק נביא, א ציגיינער — פאר א גאנצען בלעם; ער עסט ווייסע בולקע און טרינקט א גלעזעל וויין אויף דער וועלט, אייב ער האט נאר; דער רייכער יאגט זיך נאך א שענעם פאטאן מיט ברענענדיגע סוסים מיט א יפהפיה דערצו. זיך אליין האלט דער וואלינער פאר א גרויסען חכם, א קאפ־מענש...

דער ליטוואק, פערקעהרט, האָט אַ ברייטען מוח און אַ שמאָלע קישקע; ער פליהט ניט אין הימעל אריין, ער יאָגט זיך ניט נאָך פערבאָרגענע זאכען, ער לערענט גמרא — און פערנעהמט. עסען עסט ער טרוקען ברויט איינגעטונקט אין ראָסעל פון הערינג. טרינקען טרינקט ער קאַלט וואסער, דערפאר טרייסט ער זיך מיט אַ האָפנונג אויף אַ שטיק שור הבר און אַ פאס יין המשומר — אויף יענער וועלט. דער רייכער זוייסט ניט פון קיין קארעטעס מיט קיין פאַעטאָנעס, ער געהט זיך פּאַוואָלינקע צו פוס, במחילה. אז די ליטוואַקעס האַלטען זיך פאַר תלמידי-חכמים און גרויסע קאָפּ-מענשען — איז איבעריג צו זאָגען.

אָט אַזוי זיצען מיר מיט רב ישראל'ן און ריידען און קוועלען ממש אָן איינער פונ'ם אנדערען. פלוצלונג עפענט זיך די טהיר און ס'קומט אריין אין איילעניש די בעל-הבית'טע.

— זייט זשע מוחל, יודען, — זאָגט זי מיט אַ בייזער און אַ בקשה אינאיינעם, — זייט זשע מוחל, לאָזט דאָ איבערזיצען דעם יונגען מאַן, ביז סע וועט ווערען לעדיג אַ בעזונדער צימער. ס'איז טאַקי מיינער אַ בעקאַנטער, קען איך איהם ניט אָבזאָגען.

מילא, וואָס האָבען מיר געקענט טאָן? אַנטקעגען אַ בעל-הבית'טע קען מען ניט זיין קיין עזות-פנים. האָבען מיר צוגעשוויגען.

טאַקי באַלד האָט זיך געעפענט די טהיר. מ'האָט אריינגעטראָגען אַ פּאָר רענצעלעך און עטליכע פעקלעך און ס'איז אריינגעקומען אַ יונגער מאַן. לכתחילה האָבען מיר זיך אויף איהם וועניג וואָס אומגעקוקט: מיר זענען זיך געזעסען אין אַ ווינקעל און, ווי פריהער, געפיהרט אונזער שמועס מיט דעם גרעסטען פערגעניגען. ריידענדיג, זענען מיר ארויפגעקומען אויף די שבחים פון דער כנסת-ישראל און אויף דער יודען-פראַגע — אַ ענין, וואָס ווערט ניט אַלט ממצרים ועד הנה.

— רבותי! — זאָגט צו אונז דער יונגער מאַן, אז מיר זענען אַנטשוויגען געוואָרען אויף אַ רגע. — רבותי, אַזוי ווי ס'האָט זיך שוין אַזוי געמאַכט, אז איך שטעה מיט אייך אין איין נומער, וועט איהר מיר אפשר מוחל זיין, וואָס איך מיש זיך אריין אין אייער שמועס. אמת, איהר זענט עלטערע יודען, איך בין נאָך אַ יונגער מאַן, איהר טראָגט לאַנגע קאַפּאָטעס, איך אַ קורץ רעקעל, אייער דור האַלט אין שטאַרבען, מיינער — געהט ערשט צום לעבען; אָבער לאָז דאָס ניט זיין קיין

מחיצה צווישען אונז. מיר זענען דאָך אַלע יודען און ליידען אַלע פון איין גלות, זענען מיר אַלע איינס...

די ווערטער זענען אונז זעהר געפעלען. מיר האָבען זיך אומגעקוקט אויפ'ן יונגען מאַן מיט אַ זיסער מינע און מיט יענעם ליעבהאַרציגען שמייכעלע, מיט וועלכען עס קוקען עלטערע אויף אַ וואויל קינד; אונזער שמייכעלע האָט בעטייט: ביזט טאַקי אַ נאַרעלע, אַ יונג האָהנכען מיט אַ געל שנאָבעלע, דו האָסט אָבער אין אונזערע אויגען דעם זיעבעטען חן. דער יונגער מאַן איז געווען אַ שענער, אַ שוואַרץ-חנ'ודיגער רייידענדיג איז ער שטאַרק אַריין אין התפעלות, געמאַכט מיט די הענד און געאַרבייט מיט אַלע אברים. אויף רב ישראל'ס פראַגע, ווי אַזוי ער הייסט און מיט וואָס ער האַנדעלט, האָט ער געענטפערט קורץ און שאַרף:

— איך הייס בנציון... און קיין סוחר בין איך ניט.

— הייסט עס, איהר זיצט אויף קעסט?

— וואָס גאָר קעסט?! — ענטפערט בן-ציון מיט אַ שמייכעל. — איך בין אַ בחור!

— אַ בחור מיט אַ בערדעל! נו-נו! שענע יאָהרען! אַז אָך און וועה צו מיינע שונאים. ווי געפעלט אייך עפּיס היינטיגע וועלט? — וואונדערט זיך רב ישראל און קוקט אויף מיר מיט אַזוינע אויגען, ווי איינער, וואָס זעהט עפּעס אַ מאָדנע זאַך און גלויבט זיך אַליין ניט און בעט, מע זאָל איהם געבען צו פערשטעהן דעם אומגעלומפּערטען ענין. איך שוויג אָבער, און רב ישראל שטעלט ווידער אָן ביידע אויגען אויפ'ן יונגען מאַן:

— אויב ניט קיין בעווייבטער און ניט קיין סוחר וואָס זשע איז פאַרט אייער געשעפט?

— זאָלען זיך שוין אַנדערע פערנעהמען מיט געשעפטען — ענטפערט בנציון און מאַכט מיט דער האַנד, ווי איינער, וואָס איז עפּעס מבטל. — זאָלען לופט-מענשען האַנדלען וואַנדלען זוכען דעם ווינד אין פעלד. איך — געה קיין ארץ ישראל.

מע זאָל געווען רב ישראל'ן דערלאַנגען אַ קלאַפּ אין קאָפּ אומגעריכט, וואָלט ער זיך ניט געדאַרפט אַזאַ וואָרף טאָן, ווי דערהערענדיג אַזוינע רייד. ער האָט נאָר געעפענט מויל און אויערען און ניט געקענט אויסריידען אַ וואָרט. איך האָב זיך אַריינגעמישט און גענומען טענה'ן

מיט'ן יונגען מאַן אויף מיין שטייגער. דעם אמת זאָגענדיג, האָט מיך דער נפש שטאַרק פעראינטערעסירט.

— האַ, קיין ארץ ישראל? — זאָג איך איהם. — ווי קומט אזא יונגער מאַן קיין ארץ ישראל? אהין פאָהרען דאָך אַלטע יודען, זקנים, וועלכע שטעהען שוין מיט איין פוס דאָ, מיט'ן אנדערען אויף יענע וועלט. און וואָס טוט מען דען אין ארץ ישראל? מע עסט די חלוקה, מע דאַווענט און לערענט, ביז'ן סע קומט די צייט — קעהרט מען אום די נשמה דעם רבונו של עולם און דעם גוף נעהמט-צו די הייליגע ערד. איהר זענט דאָך אָבער נאָך יונג, בלוט און מילך, איהר זענט ניט קראַנק ניט אויפ'ן גוף, ניט, דאַכט מיר, אויפ'ן מוח, ווי זשע קומט איהר אהין?

— זאָלען טאַקי יענע פאָהרען אהינצו שטאַרבען, אויב זיי געפעלט אזוי, איך וויל אָבער פאָהרען לחיים טובים ארוכים ולשלום.

דער דאָזיגער ענטפער איז מיר עפּעס ניט געווען שטאַרק צום האַרצען, ניט, חלילה, ווייל איך האָב דערפיהלט אין איהם אַ שטיקעל פחיתת-הכבוד. נאָר גלאַט דער נוסח פון די כפרות איז מיר אויסגעקומען פריקרע, אזוי אַז איך האָב ניט ווילענדיג אַ דרעה געטאָן מיט דער נאָז. בנציון האָט פערשטאַנען, וואָס דער דרעה בעטייט, און האָט בגלד טאַקי גענומען פערטייטשען, וואָס ער מיינט:

— איך האָב דאָך אייך שוין געזאָגט, רבותי: מיר זענען אַלע יודען און ליידען אַלע פון איין גלות... צרות האָבען מיר אַלץ-איינע, צרות אַלטע און נייע, אָבער אין די געפיהלען אונזערע איז פאַרהאַן אַ גרויסער חלוק. אייך, אייער דור, קען מען פערגלייכען מיט אַ חולה, וועלכער קרענקט שוין לאַנגע יאָהרען: די קרענק האָט זיך אזוי איינגע-געסען אין זיינע ביינער, אַז ער פיהלט זי שוין גאָר ניט, אַז סע אַרט איהם שוין נישט, וואָס ער ווערט צופוילט לעבעדיגערהייט; אייך קען מען פערגלייכען מיט אַ קבצן, אַ שלעפּער, וואָס האָט שוין אָנגעוואוירען די הרפה: איהם איז אַלץ איינס, מע מעג איהם זידלען, מע מעג איהם שפּייען אין פנים, אַבי די פרנסה, אַבי דער מאָגען זאָל זיין זאַט; איהם מעג מען וואַרפען דאָס שטיקעל ברויט, ווי אַ הונד, ער איז צופריע-דען — אַבי ער לעבט. אַ ווי אזוי לעבט ער, צי אין נחת, צי אין צער, צי אין רחבות, צי אין אָרימקייט, צי ער האָט כבוד, צי ער ליידט חרפות-בזיונות, — דאָס וויל ער גאָר ניט פרעגען, וואָרום ער האָט שוין לאַנג אָנגעוואוירען דאָס געפיהל פון עהרע און פון אַכטונג צו זיך

אליין. אין איך האָט דער אייביגער דלות, די אייביגע יודישע שפלות פערפלאָנצט אַ משונה־ווילדען געדאַנק וועגען עולם־הזה און וועגען יודיש־קייט, איהר האָט אָנגעוואוירען דעם קלאָרען, לויטערען קוק פון אונזערע עלטער־עלטער־זיידעס, וואָס האָבען געלעבט אויף דער אייגענער ערד. איהר זאָגט: די עולם־הזה איז ווי אַ פּאָר־הויז, אַ פּרוזדור, צו אַ גרויסען פּאַלאַץ. נו, גרייט איהר זיך דען, טוט איהר דען עפּעס, כּדי מע זאָל אייך אַריינלאָזען אין גרויסען פּאַלאַץ? ניין און ניין! איהר ליעגט פערשלאָפענע, פערטראַכטע, איהר רירט ניט מיט קיין אבר, איהר טראַכט אפילו ניט, אַז מע דאַרף עפּעס טאָן, כּדי ס'זאָל ווערען בעסער. איהר קוקט אַלץ אַרויס, אַז עמיצער זאָל פאַר אייך טאָן, עמיצער זאָל אייך העלפען, איהר וואַרפט זיך אָן אויף יענעם, און אַליין טראָגט איהר זיך אַרום מיט נאַרישע פּוסטע חלומות, ווילדע נישטיגע פאַנטאַזיעס, וואָס האָבען קיין פּיצעל שיכות ניט צום לעבען. איהר לעבט ניט. אפילו אין אונזער הייליגען לאַנד קומט איהר אויך ניט אויף צו בעאַרבייטען די ערד און צו לעבען, נאָר אויף אויסצובריינגען יודיש געלד, אווף צו פיהרען קריעג, מחלוקת אין מאוס'ע פּליאָטקעס— און צו שטאַרבען. אויף אייך קלאָגט דאָס לאַנד פון אונזערע אבות: מיינע אייגענע קינדער האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ בית־הקברות.

— הייסט עס, נאָך אַייערע רייד נאָך קומט אויס, — זאָג איך, אַביסעל מטושטש פון דער פייערדיגער דרשה, — אַז איהר און אַייער גלייכען פיהלט שטאַרקער די יודישע צרות, איהר זענט, רעכענט איהר, מעהר מסוגל צו פערשטעהן די שפלות פונ'ם גלות. נו, וואָס זשע איז די פּעולה? וואָס קומט אַרויס, אַז מע פיהלט דעם וועהטאָג, אויב דערפון ווערט ער נאָר שטאַרקער? איז אייך דען בעסער?

— אודאי, — ענטפערט בנציון, — פיהלען דעם וועהטאָג הייסט זוכען אַ רפואה. פערשטעהן די צרות הייסט — וועלען זיך פון זיי בעפרייען. מיר ווילען לעבען. מיר האָבען דעריבער געמאַכט אַ חברה און אָנגעשריבען אויף אונזער פאָהן: בית יעקב לכו ונלכה! מיר פאָהרען קיין ארץ ישראל בעאַרבייטען די ערד און לעבען דאָרט, ווי ס'האָבען געלעבט אבות־אבותינו.

איצט האָב איך זיך שוין אָבגערוקט, ווי אַ פּריטשמעליטער, פון דעם יונגען מאַן. קוקענדיג אויף איהם מיט אַ שטיקעל פּחד און טראַכטענדיג בשעת מעשה, אפשר איז ער משוגע. געענטפערט האָב איך נאָר

ניט, אָבער דאָ איז ר' ישראל אויפגעשפרונגען, ווי אַנ'אָבגעבריהטער, און גענומען זיך קאָכען מיט אַ כּעס און אַ געפּילדער:

— ווי געפעלען אייך עפּעס אַזוינע דבורים, אַזאַ חוצפּה?.. האַ? אוים וועלט: הותרה הרצועה! מע וויל שוין נאָר אראָבברענגען משיח'ן!.. און ווער? יונגע ציציקעס, חדר-יונגלעך, שנעקעס! זיי פאָהרען קיין ארץ-ישראל! נו, יאָהרען!.. און ווייסט איהר, פון וואַ'ן סע נעהמט זיך דער גאַנצער אומגליק? ווייל זיי זענען גדלנים, זיי האָבען ניט די יודישע מדה פון הכנעה, האָבען זיי ניט, זיי ווילען ניט בויגען דעם קאָפּ, ניט מקבל זיין יסורים באהבה. וואָס זשע טוען זיי? פריהער זענען זיי גאָר אַרוים לתרבות רעה, אַראָבגעוואָרפען דעם עול פון תורה און מצוות, געשפּיגען קלעק אויפ'ן יודישקייט אַלץ דערפאַר, וואָס זיי האַל-טען זיך צו גרוים. זיי מיינען, אַז זייער כבוד איז ביי אַנדערע אויך אַזאַ טייערע מציאה, ווי ביי זיי. איצט, אַז זיי האָבען זיך אַרומגעקוקט: זיי שטעקען אין אַ בלאָטע, האָט מען אויסגעטראַכט אַ נייעם פּזמון: ארץ ישראל! מע וועט לויפען, ווייסט ניט וואוהין? אויף זיי זענען באמת אָנגעמאָסטען די רייד פון'ם יבנער גאון וועגען די, וואָס זענען דוחק את הקץ. מען לויפט — פּונקט ווי קליינע יונגעלעך פאַר אַ חופּה: מען שפּרינגט, מע יאָגט זיך, מע טאַנצט פאַר די כּלי-זמר, פאַר די מחותנים מיט די אונטערפיהרערם... טפו!..

רב ישראל רעדט, און מיר איז דאָס ווי בוימעל צו אַ מכּה. סע טוט מיר משונה הנאה, וואָס איך בין ניט קיין לויפער, ווי יענע שנעקעס, און איך בעריהם זיך פאַר'ן רבונו של עולם, ווי אַ וואויל יונגעלע בעריהמט זיך פאַר אַ טאַטען, ווען סע וויל פון איהם אויסנאַרען אַ מתּנה. איך טראַכט מיר: „זעהסט, טאַטע פאָטער, איך בין ניט אַזאַ פליהער ווי אַנדערע יודען. נעכטען האָב איך דוקא געשטעלט פּיס, געקראָכען איבער פאַרקענס, געשפּרונגען איבער טויערען, געקלעטערט אויפ'ן לייטער, געזעסען אַ גאַנצען טאָג אין אַ לאָך, איינגעבויגען אין דרייען, אינאיינעם מיט אַנדערע יודען, געליטען יסורים מיט שלעק מיט וועהטאָגען, אָבער אַז ס'איז געוואָרען נאַכט און איך האָב זיך אַראָבגע-לאָזט מיט מסירת נפש פון'ם בוידעם, האָב איך געדאַנקט און געלויבט דיין ליעבען נאָמען, וואָס ס'זענען מיר ניט צושיט געוואָרען די ביינער און איך האָב מיר ניט אויס-געבראָכען אַ צאָהן, און איצט האָף איך אויך טאַקי נאָר אויף דיין הילף, גאָטעניו!.. אַזאַ כּשר'ער יוד, ווי איך, אַזאַ גרויסער בעל-בטחון, וואָס מאַכט אַוועק מיט דער

האנד אַלע זיין צרות און זאָגט: „גאָט איז אַ פּאַטער", פּערדיענט טאַקי זאָלסט איהם געבען זיין שכר אויף דער וועלט פון דיין פולער האַנד"... איך רייד און גאָט, ברוך הוא, שמייכעלט, און מיר דאַכט זיך, ער ענטפערט מיר: הבן יקיר לי, מענדעלע ביזט מיר אַ וואוי־לער זוהן, אַ טרייסט, אַ נחמה, מיין טייערער מענדעלע, הלואי וואָלט איך געהאַט אַ סך אַזוינע יודען! —

אַזוי טראַכט איך מיר, און סע חאַפּט מיך אָן אַ חשק צו אָננעהמען זיך גאָט'ס קריוודע, כדי ער זאָל טאַקי זעהען מיינע גוטע מעשים. און איך קערעוועט זיך אוים צו בנציונ'ען מיט אַזוינע ווערטער:

— מילא, וואָס איהר פאָהרט קיין ארץ ישראל בין איך אַ י י ך מוחל. זאָלען אַנדערע מיט אייך פיהרען וכוחים און אויסווייזען באותות ומופתים, אַז איהר טוט גוט אָדער איהר טוט שלעכט. פון מיינעטוועגען, פאָהרט אייך צו אַל די גוטע יאָהר. אָבער וואָס איז דאָס עפּעס פאַר ווערטער מכח יודען און יודישע געדאַנקען? וואָס קאַפּעט איהר מיר לינקס אויפ'ן יודישקייט?

— חלילה! — ענטפערט בנציון און צאַפּעלט זיך אַזש מיט אַלע אברים — חלילה! ווער רעדט דען? דאָס יודישקייט איז דאָך מיין לעבען, מיין חיות, מיין נשמה. צוליעב דעם יודישקייט בין איך דאָך דאָס, וואָס איך בין — אַ יוד, אַ זוהן פון מיין פאָלק, ווייט אָבגעשיידט פון אַלע איבעריגע פעלקער אויף דער וועלט. דאָס יודישקייט — דאָס איז מיין בעזונדערע געשטאַלט, מיין אייגענער יודישער כאַראַקטער, מיינע מדות, מיין פיהרונג, אפילו מיינע תנועות און העויות. פון דעם נגון, מיט וועלכען איך רייד, ביז דעם קנייטש אויפ'ן שטערען, ביז דעם מינדסטען דרעה מיט אַ פינגער. דאָס יודישקייט איז כולל אונזער גאַנץ פערמעגען, אַלצדינג, וואָס ס'איז אונז געבליבען פון די ישיבות פון שם ועבר, פון די ישיבות פון יבנה און אושא און פומבדיתא און נהרדעא מיט זייער גרויסע חכמים און רבנים, ווי אין ארץ ישראל, אַזוי אויך אין בבל, פון די בתי מדרשים און ישיבות און תלמוד תורות און די חדרים אין גלות אַלע יאָהרען ביז היינטיגען טאָג. זיי אַלע האָבען אַרויפ־געלעגט אויף מיר זייער שטעמפּעל. פון אַלע האָב איך גע'ירשנ'ט גע־וויסע סמנים, זיי אַלע האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ יודען מיט אַלע פּי־שטשעווקעס, מיט אַלע קנייטשעלעך סיי אין גוף, סיי אין דער נשמה נאָך פון פריהערדיגע דורות, נאָך איידער איך בין גאָר געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט. נו, זאָגט איהר אַליין: קען איך דען בייטען מיין

געשטאַלט? קען איך זיך דען אָבזאָגען פון זיך אַליין? חלילה וחס! איך רייד ניט פון דעם ריינעם יודישקייט, וואָס איז איבערגעאַנגען צו אונז במסורה פון משה רבנו׳ס צייטען, נאָר פון דעם ווילד־פרעמדען, צוקאַליעטשעטען, פאַרדאָרבענעם יודישקייט, וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו אונז אין גלות. ס׳איז דאָך דאָ אַ חלוק צווישען דת משה און דעם היינטיגען יודישען דת.

— רב מענדעלע! — שרייט רב ישראל, אונטערשפּרינגענדיג ווי ניט אין זיך, און טאַרעט מיך מיט׳ן גראָבען פינגער. — אוי, וואָס שווייגט איהר, רב מענדעלע! איך בעט אייך, זאָגט מיר, איהר׳ט שוין אַמאָל געהערט אַזוינע נאַרישע דבורים? רבונו של עולם, היתכן... דת משה און יודישער דת! סע קומט איהם דאָך... נאָר וואָס טויג ריידען? וואָס וועט העלפען? לאָמיך בעסער שווייגען.

רב ישראל געהט זיך צו זיין ווינקעל, בויגט זיך אָן, צובינדט די שטריק אויף די זעקלעך און קלומקעס און שלעפּט פון דאָרט אַרויס עפּעס זאַכען. איך געה מיר אין אַנ׳אַנדער ווינקעל, נעהם אַרויס דעם תפלין־זאַק מיט אַלע מכשירים און שטעל זיך דאַוונען. איך גרייט זיך לויבען זיין ליעבען נאָמען מיט אַ לויטער האַרץ און אַ טיעפער כונה, איך וואַרט דעריבער, ביז איך וועל ווערען אַביסעל רוהיגער און וועל פער־געסען די זינדיגע דבורים, וואָס איך האָב נאָר וואָס געהערט. נאָר אַז אָך און וועה צו מיינע שונאים! הלואי וואָלט איך בעסער ניט געטראַכט פון כונות און געדאַוונט פּראָסט פשוט, ווי אַלע יודען, וואָלטען מיר אפשר ניט אַרויפגעקומען קיין בייזע הרהורים, רחמנא לצלן! וואָרום טאַקי ווייל איך האָב געוואָלט מבטל זיין בנציונ׳ס דבורים בעפרא דאַרעא, האָב איך גענומען קלעהרען וועגען זיי, בעטראַכטען זיי פון אַלע זייטען; דאָס קלעהרען האָט מיך אָבער געבראַכט צו אַ שווינדעל: נאַרען דעם רבונו של עולם, ווייזען איהם, אַז איך בין איהם איבערגע־געבען מיט אַלע געדאַנקען און מיט אַלע חושים; פון דעם שווינדעל איז שוין געווען נאָר אַ שפּאַן וועג צו חנופה: איך האָב גע׳חנפ׳ט דעם אויבערשטען מיט זיסע ריידעלעך, זיך געוואָלט אונטערקויפען ביי איהם מיט פאַלשע ווערטער; די חנופה האָט, ווי דער שטייגער איז, אויפגע־וועקט דעם יצר הרע און ער האָט זיך גענומען צו דער אַרבייט. דער יצר הרע איז ביי מיר, דאַרפט איהר וויסען, אַ פּקח, אַ חכם עתיק, ער פערשטעלט זיך דוקא פאַר אַ חסיד, אַ כשר׳ע נשמה, אַ וואוילען בעל־יועץ, וואָס מיינט אַלצדינג נאָר לשם שמים; ער איז געניט אין

וועלט-זאכען, ווייסט, ווי אזוי מענשען פיהרען זיך, און קען מאכען פון שווארץ וויים און פון א מאום'ניצע א גרויסען פארשוין; ער פערשטעהט גוט א בלאט גמרא, איז געניט אין די קליינע אותיות'לעך, דערביי האלט ער זיך שטיל, געלאסען אהן כעס, און האט אזא צונג, אז ער קען ווייך מאכען א שטיין.

אט דער בחור מיינער האט מיך גענומען, ווי זאגט מען דאס, צום סמיק. איך שטעה, דאווען בדחילו ורחימו, האלט שוין ביי שמונה עשרה, און יענער קומט מיט א גמרא און רוימט מיר איין אויפ'ן אויער: הערט נאר, רב מענדעלע, אפשר קענט איהר מיר געבען צו פערשטעהן די משנה אין כתובות: „ואלו יוצאות שלא בכתובה"...— „אט די געהען ארוים אהן א כתובה"?..

איך היץ זיך, שאקעל זיך, דאווען מיט א ברען, וויל נאר נים הערען די טרפה'נע ווערטער, און יענער טרעט ניט אב, פערטייטשט מיר ווארט אין ווארט די משנה: „העוברת על דת משה ויהודית"... „די וואס איז עובר אויף דת משה און אויפ'ן יודישען דת..." צו אל די שווארצע יאהר!—בייזער איך זיך.— וואס קעהר זיך אן הלכות נשים צו „עזרת אבותינו"?.. איך מאך מיר הארץ, זינג און דאווען מיט גרוים דבקות און וויל זיך גאר ניט אום-קוקען אויפ'ן עכבראש. יענער טוט זיך אבער זיינם, ער חזר'ט אויך מיט א נגון: „ואיזוהי דת משה וכו' ואיזוהי דת ישראל"?... „וואס זשע הייסט דת משה און אז. וו. און וואס הייסט דער יודישער דת"?.. וואס איז דאס? איך פערשטעה גאר ניט, קענען וואס ברענגט ער די דאזיגע משנה?—וויל איך זיך ארויסדרעהען פונ'ם יצר הרע'ס הענד. יענער לאזט מיך אבער ניט אב. ער מאכט פון מיר חוזק און שטעלט מיר ארוים א צונג: מענדעלע! (שוין גאר נים רב מענדעלע) מיך, מענדעלע, וועסטו ניט נארען! דו פערשטעהסט דוקא זעהר גוט, וואס מע מיינט און קענען וועמען איך רייד דא... דערמאן זיך נאר, וואס דער יונגער מאן האט דיר געזאגט.

יא, אמת. איך האב דוקא גוט פערשטאנען, ווי טיעף דאס דיהרט אן און וויפיעל מען קען דרינגען פון אזא משנה. נאר יוואס דען? איך האב זיך נים געוואלט מודה זיין. איך האב בעסער געוואלט נארען זיך אליין. ווי דער שטייגער איז. צוליעב דעם נארעניש האט דער יצר הרע ערשט בעקומען נאך מעהר כח און האט מיר גענומען איבער'חזר'ען דעם גאנצען שמועס פון דער משנה וועגען דעם, וואס

הייסט יודישער דת. אַ שטיינער: „אַ פרוי געהט מיט אַ הױלען קאָפּ, זי שפּינט אינמיטען מאַרק און רעדט מיט יעדערען, ניט ווי יודישע קינדער זענען זיך נוהג״... טפו זאָל ער ווערען! ער נעהמט, דער ימח שמו'ניק, און מאָלט מיר אויס פאַר די אויגען אַ יודישע טאָכטער, אַנ׳ אויסגעלאַסענע, ווי עס שטעהט דאָרט אין כתובות: זי שפּינט מיט אַ שפּינדעל און ווינקט דערמיט צו די בחורים און שפּיעלט זיך מיט זיי בפרהסיא. — און דאָס אַלץ, וועה איז מיר, אינמיטען דאַווענען!.. בייזע געדאַנקען קריכען מיר אין מוח, טאַנצען און שפּרינגען און בייסען מיך, ווי פליעגען סוף זומער. איין געדאַנק קומט, דער אַנדערער געהט אַוועק, און איך שטעה און קלעהר און פערקריך אַלץ טיעפער אין אמונות און דעות, איך ציה דורך אַ מחיצה צווישען הייליג און ניט הייליג, צווישען יודישע דינים אייגענע און איבערגענומענע ביי אַנדערע פעלקער, צווישען ערטער און צייטען. און איך בוי שוין אַ נייע שטה אין יודישען דת! ס׳איז ניט גלייך, טראַכט איך, יודישקייט צו יודישקייט: איינס שטאַמט פונ׳ם באַרג סיני, עס איז אָנגעשריעבען אין דער תורה און איבערגעגעבען פון דור צו דור — דאָס איז דת משה; און איינס איז פונ׳ם גלות, פון די יודען, וואָס האָבען זיך אויסגעמישט מיט אַנדערע פעלקער — דאָס איז דער יודישער דת. דאָס ערשטע איז כלו קודש. אויף דעם שטעהט דאָס יודישע פאָלק מיט זיין בעזונדערער געשטאַלט און זיין אייגענעם כאַראַקטער; דאָס אַנדערע איז אַ געמישעכץ פון הייליגקייט מיט פּראָסטע, וואָכעדיגע מדות און מנהגים און מיינונגען, וואָס די יודען האָבען אַריינגעזאַפּט אין זיך אין פיעלע ערטער אין אַ משך פון לאַנגע יאָהרען. ווען סע קומט אַ דור פון נאַרישע מענשען, אָהן אַ קלאָרען קוק און אָהן אַ רעכטען פערשטאַנד, נעהמט דאָס יודישקייט אין זיך אַריין אַלצדינג, דאָס גוטע און דאָס שלעכטע, דאָס שענע און דאָס מאוס׳ע, דאָס ריינע קאָרען און די פּסולת, דעריבער זעהט עס אויס אַזוי משונה ווילד, און דעריבער... דעריבער איז אפשר בנציון גערעכט...

וועה, וועה צו מיינע יאָהרען! וואָס טוט מען מיט׳ן יצר הרע? איך לאָז אַרויס אַ טיעפען זיפץ, פערוויקעל זיך אין טלית ביז איבער׳ן נאַרטעל און שטעה מיט׳ן פּנים צו דער וואַנד, אַ צובראָכענער, אַ צוקאָכטער פון אַזוינע זינדיגע מחשבות.

— זייט זשע מוחל, פעטער! — הער איך עמיצער רופט צו מיר און טאַקי באַלד דערפיהל איך אַ שטורך אין זייט.

איך קוק זיך אום און זעה: דער משרת פוז דער אַכסניא רוקט צוויי בעטלעך צו דער וואַנד, וואו איך שטעה.

— וואָס עפּעס צוויי? — פרעג איך.

— הלילה הזה שתי פּעמים, — ענטפערט מיר דער בחור מיט אַ ווערטעל און מיט אַ צוקאַליעטשעטען פּסוק, ווי דער שטייגער איז בּיי די דאָזיגע לייט. — וואו האָט איהר דען געזעהען, אַז צוויי זכרים זאָלען שלאָפען אין איין בעט?

— מילא איינער, ווייס איך, איז דאָ — טענה איך — דאָס איז דער יונגער מאַן. אָבער וואו איז דער אַנדערער?

— שנים שנים בּאו אל התבה, — לאַכט דער משרת אויף זיין שטייגער. — איין אורח בּרענגט דעם אַנדערען אורח, און די בּעל-הבּית'טע איז צופריעדען, זאָל איהר גאָט העלפען. און אייך, אַז איהר וועט שלאָפען פיער־פינף אין איין חדר, וועט אייך, אם ירצה השם, ניט שאַדען, סע וועט אייך נאָר זיין וואַרעם.

— וואו זשע זענען די איבּעריגע? — וואונדער איך זיך, ניט זע־הענדיג ניט רב ישראל'ן, ניט דעם יונגען מאַן.

— די איבּעריגע זענען, ווייזט אויס, פראָסטע יודען, זענען זיי זיך אַוועק אין שטאָדט אַריין, — ענטפערט דער משרת און קוקט אויף מיר מיט איין אויגעל. — איהר, פעטער, זעה איך, זענט מיר שטאַרק אַריינגעטאָן אין דער תפלה, סע פלאַמט אייך אַזש דאָס פּנים; איהר האָט זיך אַזוי פערטיפט, אַז איהר האָט גאָר ניט געהערט אַרויסגעהן די איבּעריגע שכנים... ווייסט איהר זשע, וואָס איך וועל אייך זאָגען? איך האָב דאָ אַנ'עקרה, אַ פיינע און אַ וואווילע, דאַרף זי האָבּען־אַ ברכה פון אַ צדיק. זאָל איך זי אפשר רופען, די יפהפיה, וועט איהר זי בּענשען?...

שווער צו פערשטעהן, וואָס אַזאַ מין משרת, אַ ממזר־יונג, מיינט: דאַכט זיך, ער רעדט מיט דיר בּתמימות, און ס'קען זיין, אַז ער טראַכט גאָר דער שוואַרץ יאָהר ווייסט וואָס. איך האָב מיך מישב געווען: לאָם איך בּעסער זיין אַצונד דער נאַר. זאָג איך דעם משרת, אַז דער שליסעל פון קינדער געפינט זיך ניט אין מיינע הענד, און היים איהם געהן.

דער משרת איז אַרויסגעגאַנגען. איך בּלייבּ ווידער אַליין און הויבּ אָן מלמד חוב זיין אויף אַלע מענשען, אַראָבּנעהמענדיג אַ מוסר פון זיך. איך טראַכט מיר אַזוי: ווען עמיצער זעהט מ י ך, אַ שטייגער, ווי

איך דאַיִוען היינט מיט אַזאַ גרויסער התלהבות, וואָלט ער דאָך אַודאי געמיינט, אַז איך בין אַ פרומער יוד, אַ הייסער צדיק, אַ כשר'ע נשמה; ווען ער גיט אָבער אַ קוק אינוועניג, וואָלט ער זיך דערשראָקען פאַר מיין אייזערנעם יצר הרע און פאַר די שלעכטע געדאַנקען, וואָס האָבען זיך מיר געפלאָנטערט אין דאַוונען און מיך פערשלעפּט אין אַ העק. היינט אַז איך בין אַזוי, פון וואַנען זשע וויים איך, אַז אַנדערע פרומאַקעס זענען בעסער? אפשר איז ביי זיי אויך די פרומקייט נאָר אַ מאַסקע און אינוועניג זענען זיי אָנגעשטאָפּט מיט מאוס'ע געדאַנקען און טרפה'נע תאוות? אפשר איז אין יעדען פנחס בעהאַלטען אַ זמרי בן סלוא?

— גאָט אין הימעל! אויב אַזוי, איז דאָך גאָר קיין יודען ניט געבליבען! — שרייט אין מיר דאָס האַרץ, און איך קלעהר און טראַכט, שאַרף מיר דעם מוח צו בעווייזען, אַז איך בין אומגערעכט. סע העלפט אָבער ניט. איך זיץ איינער אַליין אין מיין חדר און זיפץ און בין אוים מענש.

— האָב דיר אַכציג שוואַרצע יאָהר! ביז וואַנען איז דער שעור ארומגעהן פוסטעפּאַס! — הער איך, ווי עמיצער טענה'ט צו מיר. דאָס מאַלט זיך מיר אוים, אַז די אַלטע מיינע לענט אַוועק אַ ברכה, ווי דער שטיינער איז פון ווייבער, ווען זיי טרייבען־אונטער דעם מאַן צו זוכען פרנסה. — קוק איהם נאָר אָן, דעם תכשיט מיינעם: ליעגט אין דער קרענק אויף דער סטאַנציע און ברעכט זיך דעם מוח אויף נאַרישע מעשיות, וואָס זענען אַ דרייער ניט ווערט. שען, כ'לעבען! ער האָט שוין גאָר פערגעסען, אַז ער האָט אַ ווייב מיט קינדער און אַז ער איז געקומען אַהער מאַכען געשעפטן, אַכזר! קוק זיך נאָר אַרום, וואו ביזטו אין דער וועלט. אַלע יודען שטעהען אויף גאַנץ פריה, נעהמען די שטעקעלעך אין די הענד און לאָזען זיך געהן, זוכען, נישטערען, אפשר וועט גאָט צושיקען אַ געשעפטעל. און דו, עובר ישראל, דו האָסט איינגאַנצען אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם עול פון פרנסה און — אַ יום־טוב אויף דיר! זאָלסט שוין ניט דערלעבען יום־טוב, טאַטע זיסער! קאָרג צרות האָבען מיר געהאַט, קאָרג נעכט ניט דערשלאָפען, ביז מיר האָבען אויסגעקראַצט די עטליכע קערבלעך אויף דער נסיעה, און דו ליעגסט זיך דיר אין עסט אַ קערבעל נאָך אַ קערבעל, עסען זאָלען דיך ווערים אפשר וואָלט שוין אָבער געווען גענוג? אפשר וואָלסטו שוין אויך זיך געלאָזט אין שטאָדט אַריין, האַ?

ווען מע גיסט מיך אָב מיט אַ הייסען אָקראָפּ, וואָלט איך ניט בעדאַרפט ווערען אַזוי צוקאָכט, ווי פון די דאָזיגע ווערטע־. אין איין רגע זענען זיך צופלויגען אַלע מיינע פריהערדיגע רעיונות, און איך האָב זיך גענומען גרייטען אין שטאָדט אַריין: בעטאַפּט די פאות און די באָרד, אָנגעטאָן די שבת'דיגע קאַפּאָטע — אַ סגולה צו קרעדיט, ווי דאָס איז ידוע אַלע קליינשטעדטעלדיגע סוחרים. דורכגעהענדיג נעבען שפּיגעל, האָב איך, ווי אומגערען, אַ קוק געטאָן אויף זיך און בין זיך דוקא געפעלען!

— זייף און פּאָמאַדע, הענדשקעלעך און שטעקעלעך, טיכעלעך און קנעפּלעך, שוועבעלעך, שניפּסען, גאָפּלען מיט מעסערם — איהר דאַרפט ניט קיין בעסערם!... שרייט עמיצער נעבען דער טהיר. באַלד בעווייזט זיך אַ פערסאָפּעטער יוד, לאָזט אַראָב דעם קלומעק מיט סחורה אויף דער ערד און נעהמט זיך ווייטער אויסרופען, וואָס ער האָט צו פערקויפען.

— מאַכט עס גיכער, רב קרוב, — זאָג איך איהם, — וואָרום איך האָב קיין צייט ניט. — יענער מאַכט זיך ניט הערענדיג און האַלט אין איין צעהלען:

— זייף און פּאָמאַדע, פּאַפּיער, קאָנווערטען, טינט און פּענעס, סם־המות פאַר שטשורעס!..

— לאָזט געמאַך! איך מוז אַוועקגעהן! — בעט איך זיך ביי'ם יודען און קוק אויף איהם מיט רוגזה, טראַכטענדיג ביי זיך, ס'אַראַ מאוס'ע אומה אונזערע סוחרים זענען: זאָגסט איהם קלאָרע דבורים — ניין, ער מאַכט זיך ניט וויסענדיג; זיין כבוד איז ביי איהם ניט ווערט אַ פּרוטה, ער וועט זיך פאַר אַ פּערדיענסטעל לאָזען אָנשפּייען אַ פול פּנים. אַנ'אמתער חלול השם!

— האָט רחמנות, פּאַני, גיט עפּעס צו לעזען, — בעט זיך דער יוד מיט אַ רחמנות־פּנים, און איך לייען אין זיינע אויגען זיין דלות און זיינע ביטערע צרות. — קויפט עפּעס אויף אַ פּאָטשאָנטעק. איך האָב היינט, ניט פאַר קיין שום יודען געדאַכט, אַ פינסטערען טאָג. פון אינדערפריה אָן, חאָטש ציה זיך אוים, קיינער קויפט ניט פאַר אַ גראָשען

איך בין, לא עליכם, אַנ'עני ואביון, אַ מטופל מיט קינדער. נעכטען האָט מען זיך מיט מיר שוין אָבגערעכנט... נאָך אַ דאַנק גאָט פאַר'ן גרויסען נס, וואָס מיר זענען אַלע לעבען געבליבען און כ'האָב אָבגעאָטעוועט אָט דאָס ביסעלע סחורה. קויפט, פּאַני, גיט צו לעזען!

מיר פערקלעמט דאָס האַרץ פאַר רחמנות אויף דעם אומגליקליכען יודען, און איך האָב שוין חרטה, וואָס איך האָב נאָר וואָס איהם געדעלט אין האַרצען. איך זאָג איהם זעהר פריינדליך:

— נו, גיט זשע מיר זאָקען!

איך שטעק אַריין די האַנד אין קעשענע נאָכ'ן בייטעלע געלד — ניטאָ! איך זוך אין די הויזען, אין דער קאַפּאָטע, איך טאַפּ זיך אַרום פון אַלע זייטען — ניטאָ! מסתמא האָב איך עס אָנגעוואוירען נאָך נעכטען, בשעת איך האָב זיך געדראַפּעט אויף די גלייכע ווענד. אַ פּאָר מינוט שטעהען מיר אין געהאַקטע וואונדען און קוקען אָן איינער דעם אַנדערען — איך דעם יודען און דער יוד מיך, און זיפצען. נאָכדעם נעהמט דער יוד זיין פּעקעל אויף די פּלייצעס און געהט אַרוים מיט יסורים.

ס'איז נאָך אַ דאַנק און אַ לויב זיין ליעבען נאָמען, וואָס איך בין געפאַלען אויף אַ'עצה, אַרויספאָהרענדיג פון דער היים, אַראָבנעהמען עטליכע קערבלעך און זיי בעהאַלטען אין אַ קניפּעל אונטער'ן העמד. אַניט וואָלט מיר אויסגעקומען האַטש באַלד זיך לאָזען איבער די הייזער איך טאַפּ אָן מיט דער האַנד דאָס קניפּעל אויפ'ן בויך און זאָג זיך: שישו בני מעי! דאַנקען גאָט דערפאַר! — נאָכדעם טו איך אַ טאַפּ די לינקע פּאה, אַ קראַץ אין קאָפּ — און לאָז זיך געהן

איך בין נאָך ניט אַרויסגעגאַנגען פון דער אַכסניא, דערפיהל איך, אַז — ניין! לא מיט אַנ'אַלף! איך קען זיך ניט ריהרען פונ'ם אָרט. סע האַקט מיר אין די זייטען און סע טוט מיר וועה יעדעס ביינדעל אינ'ם חוט־השדרה — נאָך אַלץ פון דעם נעכטיגען קלעטערען און פון דעם קלאַפּ אָן די באַנטעס. איך שטעה עטליכע מינוט ווי געלעמט, אין קאָפּ שווינדעלט מיר, די פיס זענען ווי צוגעקאָוועט. קוים מיט צרות האָב איך זיך פערשלעפּט צוריק אין מיין ווינקעלע. פאַוואָלינקע, אויף אַלע פיער, האָב איך זיך צוגערוקט צום בעטעל און מיט גרוים מיה אַרויפגעקראָכען אויפ'ן געלעגער.

זיך ליעג אויפ'ן בעטעל און סע לאָזט מיך ניט רוהען.

סע טוט וועה דער גוף און סע נאָגט אין דער נשמה. גוטע און שלעכטע געדאַנקען מישען זיך איבער, שטויסען זיך אָן איינער אָן צווייטען, ערקלעהרען מיר די אַלע מעשים אויף פערשידענע אופנים.

אָט קוק איך זיך צו צו די צרות מיט די אומגליקען, וואָס האָבען זיך געטראָפען די לעצטע טעג, און איך ווער ביי זיך גרויס. איך טראַכט מיר: אַז וואויל איז דיר און אַז וואויל איז דעם פאָלק ישראל, וואָס דער גאָט פון אברהם'ן, פון יצחק'ן און פון יעקב'ן טוט אייך ביישטעהן אין אַלע אייערע נויטען. פרעהט זיך, יודעלעך, און דאַנקט זיין הייליגען נאָמען פאַר די נסים, וואָס ער בעוויזט אייך יעדע שעה, יעדע מינוט!..
און איך ווער שטאַרק אויפגעלעגט און שיק אַ שבח דעם רבון עולם פאַר דעם נס, וואָס ער האָט מיט מיר געטאָן: וואָס איך בין נצול געוואָרען מיט'ן לעבען, וואָס איך בין אָבגעקומען נאָר מיט אַ קלאַפּ, אַ שטורך, אַ וועהטאָג אין זייט, בשעת איך האָב געקענט ברעכען האַלז און נאַ-קען, חלילה. אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, אַבי מע לעבט, אַ דאַנק דיר, פאָטער אין הימעל. — און אָט ווערט מיר קאַלאַמוטנע אויף דער נשמה און איך זאָג מיר: אַז אָך און וועה איז דיר און אַלע יודען, וואָס איהר קענט אַ טאָג ניט איבערלעבען אָהן נסים! אַזוי לעבט נאָר אַ קנעכט, אַנ'עבד! מע דערלאַנגט איהם אַ פּאַטש אין פּנים — ער מאַכט זיך ניט וויסענדיג; מע נעהמט איהם אַרויס אַנ'אויג, ער דאַנקט גאָט, וואָס מ'האָט איהם ניט אויסגעהאַקט צוויי אויגען... קנעכט זענט איהר, יודעלעך, קנעכט! איהר ווייסט נאָר דאַנקען פאַר יעדער מכה, פאַר יעדער צרה שלא תבוא; אין יעדען אומגליק, אין יעדער אָנשיקעניש געפינט איהר נאָך נסים ונפלאות. אָן יענץ יודעלע מיט'ן פּעקעל סחורה, וואָס איז אין איין טאָג געוואָרען אַנ'עני ואביון, זאָגט דאָך אויך על הנסים...
אָבער צוריק, טראַכט איך מיר, אפשר איז טאַקי דער רבונו של עולם גערעכט? אפשר איז דאָס אַנ'אָבקומעניש פאַר אונזערע זינד?.. ענט-פערט מיר דער יצר הרע: וואָס זענט איהר עפּעס זינדיגער פון אַלע אַנדערע מענשען? זאָגט מיר, איך בעט אייך, מיט וואָס האָט איהר זיך דאָס אַזוי פערזינדיגט? אפשר דערמיט וואָס איהר לעבט, וואָס איהר עסט און טרינקט און האָט קינדער? זענט איהר דאָך אָבער נאָר מענ-שען, בלוט און פלייש, איהר האָט אַ מאָגען, ווי אַלע אַנדערע מענ-שען, איהר האָט אויך חושים און געפיהלען און תאוות און בעדערפע-נישען, ווי אַלע לעבעדיגע בעשעפענישען! דאַכט זיך, פערקעהרט, ניטאָ אויף דער וועלט קיין אומה ולשון, וואָס זאָל אַזוי דיענען גאָט פון אינדערפריה ביז ביי-נאַכט, ווי דער יוד. איהר לעבט דאָך גאָר ניט, איהר זענט דאָך פון אַלע זייטען אַרומגעצאַמט מיט דינים און

חומרות און סיגים, ביי אייך איז דאָך אויף יעדען פון אייערע רמ"ח אברים, אויף יעדער איינציגער פון אייערע בעדערפעגישען אָנגעטשעפּעט גאַנצע פּעק מיט מצות און דקדוקים גרויסע און קליינע. עסען עסט איהר קרענק, אָבער זאָגען זאָגט איהר זיך אָן, ווי אַ פּויק אי פאַר'ן עסען, אי נאָכדעם. אויף יעדען טריט האָט איהר אויסגעבויט שוהלען און בתי-מדרשים און חדרים און ישיבות, אַלע אייערע יאָהרען פערברענגט איהר באהלה של תורה. אייערע קינדער לערענט איהר ניט דאָס, וואָס זיי דאַרפען קענען צום לעבען, מחמת איהר דאַרפט זיי דאָך שטאָפּען מיט דער הייליגער תורה. די בעדערפעגישען פון דער איצטיגער צייט זענט איהר מבטל צוליעב אַזוינע הלכות און דינים, וואָס האָבען נאָר אַ שייכות צו פערגאַנגענע צייטען און דורות. און אַלץ צוליעב וואָס? כדי איהר זאָלט זיך אונטערקויפען ביי'ם רבונו של עולם, כדי איהר זאָלט איהם דיענען מיט אַלע אייערע חושים, מיט אַלע אברים, מיט אייער גאַנצען לייב און לעבען. און איהם איז נאָך אַלץ קאַרג, ער איז אַלץ ניט צו-פרידען, ער האָט נאָך אַלץ צו אייך טענות! נו, לאָז שוין אפילו זיין, אַז איהר האָט זיך יאָ אַמאָל טועה געווען, אַז ס'האָט זיך אייך געטראָפען אַ מכשול — איהר זענט דאָך ניט מעהר ווי מענשען — נו, דאַרף מען שוין זיין ברוגז אייביגע יאָהרען, דאַרף מען שוין גאָר קיינמאָל ניט וועלען פערגעבען? דער פּחד און די הכנעה האָבען פון אייך געמאַכט אַ תל, איהר זענט געוואָרען חניפה'ניקעס, צבוע'קעס, נידעריגע מענשען, איהר האָט מורא צו זאָגען דעם רבונו של עולם דעם אמת אין פּנים. איהר גיט איהם אָב דעם גערעכט, מחמת איהר ציטערט פאַר זיין שווערען משפט. דערמאָנט זיך אָבער, וואָס האָבען אייערע עלטערען געטאָן! אָ, זיי האָבען קיינעם ניט גע'חנפ'עט, זיי האָבען געזאָגט דעם אמת אפילו גאָט אַליין! געקומען ירמיהו הנביא און געזאָגט: וואו זענען זיינע שרעקען? און האָט ניט געזאָגט: דער גאָט פון שרעק. געקומען דניאל און געזאָגט: זיינע קינדער זענען געפאַנגען, וואו זענען זיינע גבורות? און האָט ניט געזאָגט: דער גאָט פון גבורה... ווייל זיי האָבען געוואוסט, אַז ער האָט ליעב דעם אמת, איז ער מכבּים מיט'ן אמת, דעריבער האָבען זיי ניט גערעדט פאַלש. און אייערע ערשטע חכמים זענען אריין אַזוינע ווערטער אין דעם מויל פון דער כנסת ישראל: רבון העולמים, דו האָסט געשריעבען אין דיין תורה: לא תקום ולא תטור *) —

*) ניט טראָגען קיין נקמה און האַס אין האַרצען

לעבעדיג, אַקוראַט ווי ס'איז גאָר קיינמאָל ניט געלעגען פערשמאַכט, נעהם אַ יודען אַ דאַרען, אַ קוואַרען, וואָס קוים סע האַלט זיך אין איהם די נשמה, לאָז איהם נאָר איין מינוט האַפּען פרייער דעם אָטעם, קומט באַלד אַריין אַ נייע לעבען אין זיינע אויסגעטריקענטע ביינער און ער נעהמט זיך צו דער אַרבייט מיט אַלע אברים און מיט דער גאַנצער נשמה.

אַז איך האָב זיך אויפגעחאַפּט, זעה איך, סע ברענט אַ ליכט אויפ'ן טיש אין עק חדר, רב ישראל און בנציון און נאָך צוויי פרעמדע יונגע לייט זיצען אַרום טיש און פיהרען אַ הייסען וכוח. איך ליעג אויפ'ן בעטעל, הער זיך איין אין אַלע זייערע טענות, שטעל מיר אַריין פאַר זיך מיינע הערות אין זייער שמועס און גיב זיי אָב דעם גערעכט.

— זאָגט איך, וואָס איהר ווילט, — שרייט איינער פון די נייע, — איידער איהר וועט ניט בעפרייען דעם נפש, וועט די גאולה פון דעם גוף ניט האָבען קיין ממשות. אויב מיר ווילען אויסבעסערען דאָס יודישע פאָלק, דאַרפען מיר אָנהויבען פון די יודישע דעות, פון דער יודישער פיהרונג; מע מוז קודם כל אויסגלייכען דעם יודענ'ס נשמה, אַז ער זאָל ניט זיין אַזוי געפאַלען ביי זיך, ער זאָל זיך אויפהערען אַרומטראָגען מיט נאַרישע געדאַנקען, ער זאָל זיך אָבזאָגען פון שאַחער-מאַכער, פון קנאה און שנאה און פון טויזענטער אַנדערע שלעכטע מדות, וואָס האָבען זיך צוגעקלעפּט צו איהם אין גלות אין אַ משך פון צוויי טויזענט יאָהר. מע מוז ערשט מאַכען אַזוי, אַז דער יוד זאָל קענען אויפנעהמען ריכטיגע געדאַנקען און אָרענטליכע מדות, אַניט וועט ער אין ארץ ישראל אויך ניט איינפיהרען קיין רעכטען ישוב און זיין לעבען וועט האָבען אַ פּנים פון חוזק.

„גערעכט"! — טראַכט איך מיר אין מיין ווינקעל, און איך שטעל מיר פאָר די אייביגע רייסעניש֞ען אין אונזער קהל'שען לעבען, די חוצפה און די פאַלשקייט פון אונזערע עוסקים בצרכי צבור, וואָס ס'רוב זענען זיי גראָבע יונגען, בורים, נידעריגע מענשען און וואָס נאָר צוליעב זייער עזות ווערען זיי ביי אונז קהל'שע מאַכערס. איך דערמאָן מיר די קריעג די מסירות, די פייערדיגע פעטש, וואָס פליהען צוליעב עליות רבנים, שוחטים, חזנים. איך מאָל זיך אויס, ווי די קלענערע חנפ'ענען ביי אונז די גרעסערע, זענען זיך מכניע פאַר אַ ליאַדע בעל יכולת, זינגען איהם שירות ותשבחות אָהן אַ מאָס און אַ שעור, און ווי יענער פעררייסט די נאָז, האַלט זיך מעשה תקיף און איז מבוזה מבזה זיינע ברידער, —

און אַליין ביסטו אַ נוקם ונוטר... דו מענסט און איך טאָר ניט?!" —
ניין, מענדעלע, מע דאַרף זיך ניט נאַרען, ביסט דאָך אַ יוד אַ למדן
און קענסט די אַלע מאמרים אין גמרא און מדרש, אפשר וועסטו מיר
וועלען פערשטאָפּען דאָס מויל מיט דער תשובה, וואָס סע שטעהט
דאָרטען, דהיינו: דו וועסט זאָגען, אַז ער איז אַ נוקם ונוטר צו אַ נ ד ע ר ע,
ניט צו אונז, יודען, — איז אומזיסט דיין טרחה! מיך וועסטו ניט אָבּ־
פּטר'ען מיט אַזוינע תירוצים. דו ווייסט דאָך זעהר גוט, אַז א ו י ף
אַ י י ך, אויף אייך אַליין, קומען אַלע צרות מיט אַלע אומגליקען, און
דאָס ציהט זיך שוין, ברוך השם, ניט איין יאָהר און ניט הונדערט...

„וועה, וועה, וואָס טוט מען מיט'ן יצר הרע!" איך זיפץ נעבּעך,
אַז סע קען ריהרען אַ שטיין, איך וויל אָנרייצען דעם יצר טוב, ער זאָל
פערטרייבּען דעם דאָזיגען אומגעריכטען אַדוואָקאַט, וועלכער איז נאָר
געקומען אינמיטען דערינען מלמד זכות זיין אויף דער כנסת ישראל.
קום, בּעט איך זיך, ענטפער אָבּ דעם טרפה'נעם מסית. מיין יצר טוב
האָט אָבּער אַ יודישע טבע: אַז ער זעהט פאַר זיך אַ פּריץ, ווערט ער
דערציטערט און קען ניט עפענען אַ מויל; יענער שרייט, זידעלט, פּיל־
דערט, און ער שטעהט ווי אַ ניונקעלע מיט אַנ'איינגעבויגענעם קאָפּ.
דערפאַר, אַז יענער שרייט זיך אָן און געהט אַוועק, קריכט ער ערשט
אַרויס פון זיין ווינקעל און הויבּט אָן מוסר'ן מיט אַזאַ בּרייטקייט און אַזאַ
ליאַרעם, אַז הימעל עפען זיך. אַזוי איז די טבע פון יעדען שוואַכען,
ווען ער איז עולה לגדולה. הערען זיין מוסר איז ערגער. ווי אַ פּאַטש
אין פּנים.

אַז אָך און וועה איז מיר מיט מיין יצר הרע, און אַז ווינד און
וועה איז מיר מיט מיין יצר טוב!..

געשלאָפען בּין איך דוקא דעם טאָג אַזוי געשמאַק, אַז איך גע־
דענק שוין ניט, איך זאָל אַזוי שלאָפען. דער שלאָף האָט פון מיר
אַראָבּגענומען אַלע דאַגות, געמאַכט מיך פערגעסען מיין האַרצקלעמעניש
און אַריינגעגעבּען כח אין מיינע אברים. אַז איך האָבּ זיך אויפגעחאַפּט
אויפדערנאַכט, בּין איך געוועזן פריש און געזונד, ווי אַ נייע הויט איז
אויף מיר אַרויף. דער יוד איז ווי יענע קליינינקע בּעשעפענישלעך, וואָס
מע קען זיי שוין ניט אָנזעהן מיט'ן אויג. אַזאַ בּעשעפענישעל קען ליע־
גען אַ לאַנגע צייט טרוקען, דאַר, אָהן אַ סימן פון לעבּען. פּרובּסטו
אָבּער אַרויפגיסען דערויף אַ טראָפּען וואַסער, — אַהאַ, סע לעבּט שוין,
סע שוועבּט שוין, סע יאָגט זיך אינ'ם טראָפּען, סע זוכט חיונה, פריש,

אלץ ניט ווערליג דעם מענשענ׳ס פערדיענסט, נאָר גלאַט אזוי, אָהן אַ מאַלק, אָהן אַ חשבון. — איך דערמאָן זיך די אַלע שענע זאַכען און טראַכט מיר: אויב אַזוינע וועלען זיך לאָזען קיין ארץ ישראל, איז שוין גלייכער בלייבען דאָ

— אדרבא, קאַץ! — ענטפערט בנציון, — דער שכל איז פונקט פעַרקעהרט. פריהער דאַרף קומען די גאולה! אז די יידען וועלען לעבען אויף זייער ערד און פערדינען זייער ברויט דורך שווערער אַרבייט, ווי פּאַרצייטען, אַז זיי וועלען בעקומען אַ געזונטען גוף און ווע־ען אויפ־הערען ציטערען פאַר׳ן מאָרגעדיגען טאָג, וועט די נשמה זייערע אויך ווערען געזונט. דעמאָלט ערשט וועלען זיי זיך אָנהויבען פיהרען מיט חכמה און מיט יושר. דעמאָלט ערשט וועלען זיי בעקומען גוטע מדות און געהויבענע געדאַנקען — און ס׳וועט ניט בלייבען קיין סימן ־ין די אַלע מאוס׳ע הנהגות, וואָס מיר זעהען איצט ביי׳ם דערשלאָגענעם יודען. אָרימקייט — דאָס איז די שטינקענדיגע בלאָטע, וואו סע מעהרען זיך אַלערליי פּאַסקודנע שרצים און רמשים. זאָל נאָר אויסגעטריקענט ווערען די בלאָטע — וועט קיין שלעכטע בעשעפענישען ממילא ניט בלייבען.

„ער איז אויך גערעכט!" — טראַכט איך מיר און איך דערמאָן מיר די אַלטע טענות צווישען דעם רבונו של עולם און דער כנסת ישראל. די כנסת ישראל זאָגט: רבונו של עולם, אין דיר איז געווענדט, דו זאָלסט אונז אויסרעזען. השיבנו ונשובה! ענטפערט ער איהר: ניין ס׳איז אָן דיר געווענדט, שובו אלי ואשיבה אליכם! בענגוגענט זיך ניט די כנסת ישראל מיט אזא פסוק, וואָס דער רבונו של עולם ברענגט פונ׳ם נביא מלאכי, און זי טענה׳ט זיך אוים מיט אַ פסוק פון תהלים: „שובנו אלהי ישענו" — און זי איז דוקא גערעכט. וואָרום וואָס זעהען מיר דען אין דער וועלט? אַ גראָבער יונג, אַ גס, אַ מנוול, אַ נידעריגע בריאה, אַז סע שפּיעלט איהם דאָס גליק און ער ווערט רייך, — ווערט ער גאָר אַנ׳אַנדער מענש. אינאיינעם מיט׳ן מזל בייט זיך ביי איהם אי די צורה, אי דער געדאַנק, אי דאָס ריידען, אי אפילו דאָס קול. אז גאָט ריכט אויף אַ מענשען, און גיעט איהם ריינע קליידער, ווערען אפילו די וואָנצען שלום מיט איהם, פערשפּאָרט ער זיך קראַצען...

— ניטאָ קיין גאולה אָהן דעם גואל צדק! — שרייט רב ישראל אין גרויס אימפעט. — ביאת הגואל איז אין די הענד פונ׳ם רבונו של עולם און דאַרף פאָרקומען בדרך נס. ווער סע וויל ברענגען די גאולה בדרך הטבע — איז אַ כופר און אַ הפקר־מענש און אַ גראָבער יונג.

„ער איז אויך גערעכט, אזוי שטעהט טאַקי אין אַ סך ערטער אין גמרא און אין מדרש״, — טראַכט איך מיר און דערמאָן זיך אַ טרויעריגע מעשה, וואָס איז זיך מיט מיר פּאַסירט, אַז איך בין געוועזן אַ יונגעל. ס'איז דעמאָלט געשטאָרבען מיין טאַטע, אַ יוד אַ לערנער און אַ מכובד. אונז, יתומים, האָט ער ניט איבערגעלאָזט גאָר ניט, אַחוץ זיין מזרח־שטאָדט אין בית מדרש, וואו ער פלעגט דאַוונען און לערנען. איך, אַ בן־יחיד און אַ חשוב קינד, אַז איך פלעג זיצען מיט'ן טאַטען אין מ ז ר ח, בין איך געווען זעהר גרויס ביי זיך און פלעג קוקען מיט גדלות אויף מיינע חברים. אַז דער טאַטע איז געשטאָרבען, האָב איך זיך אוועקגעלאָזט אין דער פרעמד לערנען. איך האָב זיך גוט אָנגעליטען גלות, אויסגעוואַלגערט זיך אין אַלערליי שטעדטלעך, אויסגעשטאַנען וואָס סע קען נאָר אויסשטעהן אַן׳עלענדער, פערוואָהרלאָזטער יתום. דערוויל האָט מען פערקויפט אונזער שטאָדט — אונזער קרוין און אונזער שענקייט. אַז איך האָב שפּעטער מיט אַ צייט זיך אומגעקעהרט אַהיים, ווי אַ פריבּלודנע שעפעלע, און בין אַריינגעקומען אין בית מדרש, איז דאָרט יעדערער זיך געזעסען אויף זיין אָרט, נאָר איך האָב ניט געהאַט, וואו צו זיצען. איך האָב זיך געמאַכט האַרץ און געלאָזט געהן צו אונזער אַמאָליגער שטאָדט, וואוהין ס'האָט מיך אַזוי געצויגען אַלע יאָהרען. איך הויב אויף די אויגען — אוי וועה! אויף מיין טאַטענ'ס אָרט זיצט אַ פרעמדער, אַ יוד פון אַ נידעריגען גראַד, וואָס דאָס רעדעל האָט זיך איהם אַ דרעה געטאָן און ער איז געוואָרען אַ גאַנצער גביר אין שטעדטעל; נעבען איהם שטעהען זיינע דריי בנים, דריי געזונטע בחורים, ווי די קאַטעס. — דער יוד וואונדערט זיך, קוקט אויף מיר מיט אַ בייזער מינע, ער האַלט זיך אָבער נאָך איין. די בנים האָבען מיך דערזעהען, האָבען זיי מיך גענומען שטופען, שטורכען מיט די עלענבויגענס און מיט די זייטען, חאָטש איך בין געשטאַנען שטיל, ווי אַ לעמעלע, און האָב זיך געהיט, איך זאָל זיי, חלילה, ניט פערטשעפען. דער יוד האָט דאָס דערזעהען, האָט ער מיר פריהער אַ וואוינק געטאָן מיט די אויגען: געה! נאָכדעם האָט ער זיך שוין צושריגען אויף אַ קול: אַוועק, שייגעץ! דאָ האָבען די בנים זיך ערשט דערפיהלט תקיף און האָבען מיך מיט חרפות און בזיונות פעדיאָגט פונ'ם מזרח, אַז איך בין אַרויס פונ'ם בית־מדרש אַ דערשלאָגענער, מיט אַ פערקלעמט האַרץ און מיט טרעהרען אין די אויגען...

„אוי, ברידער, ניט פאַר אייך געדאַכט אַזאַ וועהטאָג, ווי איך

האָב דעמאָלט געפּיהלט"..— שרייט אין מיר מיין האַרץ און איך קריעג שטאַרק רחמנות אויף די יודען דאָרט אַרום טיש... אַז איך כאַפּ זיך אויף פון מיינע געדאַנקען און הויב זיך אָן ווידער איינהערען אין שמועס, האַלט איינער פון די נייע אַלאַנגע דרשה און די איבעריגע שווייגען.

... אַט אַלצדינג, וואָס זיי טוען, איז בלאָטע, אַלע פּרנסות טויגען אויף קלאָג, אַלע געשעפטען הענגען אין דער לופטען, אַ טייל פון זייער אַרבייט איז מיאוס־פּאַסקודנע, אַ טייל האָט ניט קיין פּיצעל ממשות! — הער איך, ווי ער רעדט, און איך פערשטעה, אַז דאָס מיינט ער די כנסת־ישראל. — זייער גאַנצער משא־מתן, זייער האַנדלען און וואַנדלען, זייער יאָגעניש נאָך מסחרים פון דעם מסחר מיט ווערקסלען, ביז דעם מסחר מיט אַלטע קליידער, מיט פערשימעלטע שמאַטעס, — איז נאָר איין האַרץ־וועהטאָג, איין גרויסע קללה: סע טריקענט אויס דעם מוח, סע נעהמט אַראָב דאָס פלייש פונ'ם לייב, סע זויגט אויס דעם מאַרך פון די ביינער, און סוף כל סוף בלייבט מען קבצנים, עניים ואביונים. וואָס זשע טוט מען, ווי העלפט מען? דערצו איז דאָ נאָר איין רפואה: געזונטע, עהרליכע אַרבייט, וואָס ברענגט רייכע פּרוכט היינט און מע דאַרף ניט ציטערן, אַז זי וועט זיך אויסלאָזען מאָרגען. נאָר אין ערד־אַרבייט איז איצט די יודישע גאולה, ניט אין יאָגען זיך נאָך אַנ'איינענער מדינה ווי איהר רעבענט, קאַץ! איהר, ברודער, פערשטעהט ניט ריכ־טיג אונזער שטה, איהר ווילט מיט אַמאָל פערהאַפּען צו פיעל, דערי־בער מיינט איהר, אַז מע מוז פריהער מאַכען אַזוינע מורא'דיגע הכנות: זיך אויסלערנען פערשיידענע חכמות, זיך צוגעוועהנען צו מלוכה־פיהרונג, זיך בעפרייען פון אַלערליי מיאוס'ע מדות און אַזוי ווייטער. איהר ווילט צו פיעל, דעריבער בלייבט איהר ביי גאָר ניט. וואָרום ממה נפשך: אָדער די סבות פון אונזער פינסטערניש און אונזערע שלעכטע פיהרונ־גען זענען שטענדיגע, זיי בלייבען כסדר, ווי זיי זענען איצט, וואָ־רום מיר מיט אונזער אייגענעם ווילען קענען זיי ניט אָבשאַפען, און ווער ס'קען יאָ, דער וויל ניט, — אויב אַזוי איז דאָך ניטאָ, וואָס צו וואַרטען, אַז דער יוד אין גלות זאָל ווערען מעהר מענש, הייסט עס— מיר האָבען גאָר ניט קיין האָפנונג אויף ווייטער; אָדער סע וועט יאָ קומען אַ גוטע שעה און עמיצער, זער סע האָט די יכולת, וועט אָב־שאַפען יענע ביטערע סבות, וועט דאָך דער יוד קענען לעבען בכבוד דאָרט, וואו ער לעבט איצט און וועט פערשפּאָרען זיך שלעפּען אין עק וועלט. פערקעהרט, דעמאָלט וועט דער יוד גאָר פערגעסען אָן זיין

יודישקייט, ווי דער שטייגער איז פון אונזערע ברידער, אז סע ווערט זיי אביסעל גראמער אין קאפ. ניין, ניין, קאין! איהר זענט מיט אונז ניט מסכים נאר דערפאר, וואס איהר פערשטעהט ניט גוט, וואס מיר ווילען! מיר ווילען פראסטע, פשוט'ע ארבייט אין ארץ־ישראל. אהן חכמות, אהן קונצען. נאר צוליעב דעם פאהרען מיר אהינצו. מיר ווילען איינפלאנצען אונזער חברה אין דער דאזיגער ערד, אין א מקום נאמן, מיר ווילען בעארבייטען די דאזיגע ערד מיט אונזערע אייגענע הענד און לעבען דארט א חיים של שלום, חיים של ברכה, חיים של חלוץ עצמות, ווי אונזערע עלטער־עלטער־זיידעס האבען געלעבט אין יענעם לאנד. אונזער ארבייט וועט אונז ניט נאר אויסגלייכען אונזערעביינער, פערהיילען די וואונדען פון אונזער גוף, זי וועט אויך אריינגעבען נייע קרעפטען אין אונזער נשמה, זי וועט אויף אונז אויסגיסען א גאנצען אוצר פון הייליגע געדאנקען און טייערע זכרונות, זי וועט אומקעהרען דאס הארץ פון די קינדער צו זייערע עלטערען, פערבינדען דעם היינט מיט דעם מארגען, אז אונזער היסטאריע זאל זיך ציהען ווייטער, אז דער נאציאנאלער געדאנק זאל לעבען און זיך וועבען אין דער מחנה ישראל; זי וועט פעראייניגען ביחודא שלימא דעם ד ת מיט דעם ל ע ב ע ן, אזוי, אז די תורה וועט זיין די נ ש מ ה פון די מעשים, און די מעשים — דער ג ו ף פון דער תורה, און זיי וועלען לעבען איינס א י ן אנדערען און איינס ד ו ר כ'ן אנדערען, ניט אזוי ווי אין גלות, וואו די ווערטער פערנעהמען דאס ארט פון מעשים און דאס דאווענען און לערנען און לייענען זענען געווארען א מיטעל צו מקבל זיין שכר. אט דאס ווילען מיר, איך און מיינע חברים, אט צוליעב דעם פערלאזען מיר אונזערע עלטערען, אונזער היים, אפילו אונזערע אוניווערזיטעטען, און געהען ארבייטען אויף די בערג פון ישראל, אויסטרעטען א וועג פאר אונזערע ברידער און ווייזען זיי א לעבעדיגען ביישפיעל. דאס וויל אויך מיין חבר בנציון, זייט אויף אונז ניט ברוגז, רב ישראל, — קירעוועט זיך דער יונגער מאן אוים צו רב ישראל'ן מיט א ליעבליכען שמייכעל, — מיינט ניט, אז מיר זענען כופרים. מיר זענען יודען, געטרייע זיהן פון אונזער פאלק, נאר מיר ווילען ניט וויסען פון קיין סודות, פון הלכתא למשיחא. וואס ס'וועט שפעטער זיין, דאס ווייסט איין גאט, מיר ווילען אבער זארגען פאר'ן היינט, פאר דעם קיום פון אונזערע ברידער, ווי עס איז דער חוב פון יעדער לעבעדיגער בעשעפעניש.

„ער דרשנ'ט גאר חריפות, ער איז, כ'לעבען, גערעכט", —

טראַכט איך מיר, ווי דער מנהג איז ביי אונזערע לעזער, וואָס זיי לייענען אַבי יוצא זיין, הערען אוים אַלערליי מיינונגען, איינע אַ היפך פון דער אַנדערער, און געבען זיך ניט אָב קיין דין וחשבון, וואָס עמיצער וויל. ביי זיי איז שטענדיג געדעכט דער לעצטער, ווער שמועסט נאָך דער, וואָס האָט אַ שאַרף צינגעל און קען יענעם דערגעהן ביז די לעבער מיט שטעכווערטלעך און חכמה'לעך, דער איז ביי זיי גאָר דאָס אויבערשטע פונ'ם שטויסעל און זיי האָבען פון איהם ווילד הנאה, ווי, אַ שטייגער, פון אַנ'אָקס אַ גבור, וואָס האָט גענומען דעם אַנדערען אויף די הערנער אין צירק. איך האָב געחאַפּט אַ קוק אויף רב ישראל'ן: ער האָט שטאַרק פערקרימט די נאָז און פערקנייטשט דעם שטערן, געשטאַנען עפּעס לא-עליכם'דיג, געקראַצט זיך אין דער באָרד און אין די פּאות און געמאַכט מיט די ליפּען, ווי איינער, וואָס וויל עפּעס זאָגען און האָט ניט קיין ווערטער. נאָכדעם האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט'ן קאָפּ און אַ זאָג געטאָן:

— פונדעסטוועגען... פונדעסטוועגען זענט איהר פּאָרט כופרים און הפקר-מענשען, אָט וואָס! בעטראַכט זיך נאָר וואו איהר האַלט! ביי אייך אַלע איז שוין אָבגערעדט איינמאָל פאַר אַלע מאָל, אַז אַ יוד איז טריף, אַז יודישע מדות טויגען אויף צעהן טויזענט כפּרות, אַז יודישע פיהרעכצען זענען פע, מאוס, פאַסקודנע, לא יוצלח. טפו זאָלט איהר ווערען! ס'איז דאָך אַ חלול השם! וואָרום באמת, וואו איז נאָך דאָ לייטישערס פון אַ יודען, עהרליכערס, כשר'ערס פון אַ יודען? ווער טוט נאָך אַזוי פיעל מצות און מעשים טובים, ווי מיר, יודען? וואָס איז, אויב ס'איז דאָ צווישען אונז שלעכטע, פערדאָרבענע, איינער צווישען טויזענט, זענען שוין אַ ל ע, חלילה, פערפאַלען? וואָס איז, אַנדערע אומות זענען טאַקי כ ל ו צדק, כלו קדש? ניין, ברידערלעך! מיר האָבען זיך מיט אונז ניט, וואָס צו שעמען, מיר האָבען ניט, וואָס צו פעריכטען! ווייסט איהר יאָ, וואָס אונז פעהלט? אַ גוטער מליץ יושר, אַ מענש מיט אַ צונג און מיט אַ פען, וואָס זאָל דערווייזען לפני העמים והשרים אונזער פיינקייט און פערשטאָפּען דאָס מויל יעדען שטן מקטרג. אָט וואָס מיר דאַרפען האָבען.

„יאָ, יאָ, רב ישראל, אַזאַ יאָהר זאָל איך האָבען, ווי איהר זענט גערעכט. אַ יישר כח אייך, וואָס איהר האָט זיי געגעבען דאָס קוויטעל — די דאָזיגע שנעקעס", — טראַכט איך מיר און קוק פון דער ווייטענס אויף דער חבר'ה. גערעכענט האָב איך, אַז נאָך אַזאַ פּסק וועלען זיי שוין

גאַר בלייבען אָהן לשון. האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזען, אַז איך האָב געהאַט אַ טעות. רב ישראל'ס ווערטער האָבען זיי ערשט געגעבען אַ נייעם ענין צו שמועסען און טענה'ן און אַמפּערען זיך. איינער, דער דריטער, וואָס די איבעריגע האָבען איהם גערופען ס ע ג אַ ל, האָט סוף כל סוף איבערגערעדט זיי אַלע. מ'איז ביסלעכווייז אַנטשוויגען געוואָרען און מ'האָט זיך צוגעהערט צו זיין היציגער דרשה.

— אויב אַזוי, — האָט סעגאַל געזאָגט, אומקערענדיג זיך צו אַ פריהערדיגען שמועס, וואָס איך האָב איהם, ווייזט אויס, פערהערט, — אויב אַזוי, מוז מען דאָך מודה זיין, אַז דאָס ליעגט שוין אין דער טבע פון אַ מענשען: אַזוי ווי יעדער איינציגער וואָלט אַ בעלן געווען זעטיגען זיין תאוה, ווען ער האָט חשק צו אַ נקבה, אַזוי וואָלט ער אַ בעלן גע־ווען אויסגיסען אויף יענעם זיין כעס, ווען ס'איז איהם אָנגעזאָלצען אויפ'ן הארצען. נאָר וואָס דען? אַזוי ווי אַ מענש איז ניט שטענדיג פריי צו ממלא זיין, ווען איהם ווילט זיך, זיין תאוה, נאָר ער מוז זיך איינ־האַלטען, גובר זיין זיך אַליין צוליעב יענעמס כבוד און יענעמס גוטען נאָמען, אַזוי קען ער זיך ניט אַרויספוואַרפען מיט זיין שנאה און מיט זיינע זידלערייען אויף יהיה מי שיהיה, וואָרום מ'וואָלט זיך פשוט ניט געלאָזט. ס'איז אָבער דאָ איין קלאַס מענשען, די אָרעמסטע, די דער־שלאָגענסטע, די נידעריגסטע, וואָס זיי זענען שוין הפקר, פאַר זיי נעהמט זיך קיינער ניט אָן, אויף זיי קען דער בעל־תאוה'ניק, דער אויסגעלאָזטער שאַלטאַק, אויסגיסען זי'ן תאוה, ווי זיין הארץ גלוסט איהם, און זיי מעג דער כעסן, דער פערביטערטער מרה־שחורה'ניק, זידלען און שעלטען, וויפיעל ס'וועט אין זיי אַריין, חאָטש זיי זענען גאָט די נשמה שולדיג. אַזוי איז אויך מיט די יודען. זיי זענען דאָס כפרה־הינדעל, דער אייביגער שעיר לעזאזל, אויף זיי שיט יעדערער אויס זיין פעקעל צרות: סיי די אומות העולם בכלל, ווען זיי רייסען זיך איינע מיט דער אַנדערער, סיי דער יחיד בפרט, ווען ס'איז איהם ביטער, פאַסקידנע אויף דער נשמה צוליעב אַ מכשול אין געשעפט, אין פרנסה, אין קהל'שע זאַכען און מאַלע אין וואָס סע קען זיך אַמאָל טרעפען אַנ־אומגליק. די יודישע פראַגע — דאָס איז דער ברייטער קאַנאַל, וואוהין סע געהען אַריין אַלע אומריינקייטען, מיסט און קויט און בלאָטע פון דעם מענשענ'ס נשמה. די דאָזיגע שטינקענדיגע וואַסערען גיסען זיך, פלייצען, ווי דער שטייגער איז, פון דער הויך אין דער נידער, און כל זמן ס'איז דאָ אַזוינע מינ'ע פאַסקודנע שטראָמען — און ווערדליג

די טבע פון דעם מענשענ'ס הארץ, וועלען זיי זיך ניט אויסלאָזען איי־ביג — און כל זמן דאָס יודישע פאָלק וועט זיך געפינען אין דער ניידער, וועט עס אייביג מוזען דיענען פאַר אזא מין קאַנאַל צו די איבעריגע פעלקער... יאָ, איך און מיינע חברים וויסען אויך זעהר גוט, אז יודען זענען ניט ערגער פון אַנדערע פעלקער. נאָר וואָס דען? די שפלות אונזערע מאַכט אונז מאוס. מיר זענען געגליכען צו אַ בוים אָהן בלעטער און אָהן צווייגען, — אַן אָבל צווישען בוימער. אונזער וואָרצעל איז אָבער נאָך געזונד, אונזער שטאַם — זאַפטיג, פול מיט לעבען. בטבע זענען מיר גלייך, נאָר אונזערע צרות און אונזערע וועהטאָגען האָבען אונז אויסגעקרימט; צוליעב זיי איז ניטאָ קיין סדר אין אונזערע קהל'שע זאַכען, ניטאָ קיין נחת און קיין ברכה און הצלחה אין אַלע אונ־זערע געשעפטען. אפילו אַ פושע ישראל זינדיגט ניט צוליעב זיין בייזען ווילען, נאָר די נויט ברענגט איהם צו חטאים. ניט פערענטפערען זיך דאַרפען מיר, ניט קיין מליץ יושר איז אונז נויטיג, וואָרום דאָס שעפעלע איז שטענדיג שולדיג דערפאַר טאַקי, וואָס ס'איז אַ שעפעלע. מיר, יודען, זאָלען אפילו זיין ריין, ווי דער געפּאָלענער שניי, וועט מען אויך אין אונז געפינען אַ פלעק. ניין, מיר אַליין דאַרפען דערקענען אונזער אייגענעם כבוד, מיר אַליין דאַרפען זיך אויפהויבען אויף אַזאַ מדרגה, אַז קיין שום רגזן, קיין שום פערביטערטער כעסן זאָל צו אונז ניט קענען אויסלאָזען זיין הארץ. אויפהויבען זיך אָבער אויף אַזאַ מדרגה איז מעגליך נאָר דאַן, ווען מיר וועלען שטעהען אויף דער ערד, ווען די ערד וועט ניט ציטערן אונטער אונזערע פיס, ווען מיר וועלען עסען די פרוכט פון אונזער אַרבייט און וועלען פערשפּאָרען וואַרטען אייף שיריים פון פרעמדע טישען, קוקען אויף יענעמס מינע, אויף יענעמס וואונק, פער־שוואַרצט און פערוואָגעלט און מבוזה ווערען פאַר'ן טרוקענעם שטיקעל ברויט. קיום התורה איז מעגליך נאָר דורך אַרבייט, דאָס ליכט פון דער שכינה וועט שיינען אויף אַ געזונטען גוף. דורך ישוב ארץ ישראל וועט אין אונז אריין אַ נייע לעבען — אָט דאָס איז אונזער וואונש, ווי איך האָב אייך געזאָגט פון אָנהויב אָן. די ליעבע צו אונזער פאָלק ישראל ברענט ווי אַ פייער אין אונזער הארצען און זי אַליין בעלייכט אונז דעם וועג אהין קדימה! — און איהר, רב ישראל, אייך זאָג איך מיט'ן גאַנצען הארצען: שלום! איך שטעה פאַר אייך מיט כבוד און מיט ליעבשאַפט און מיט אַ ווייך געמיט, ווי אַ געטרייער זוהן, ווען ער געזעגענט זיך מיט זיין געליעבטען פאָטער. זיי געזונט,

טייערער פאָטער. גיב אונז דיין ברכה אויפ'ן וועג — מיר און מיינע חברים — אַז מיר זאָלען קומען בשלום אין אונזער אַלטער היים!...

איך דערזעה פלוצלונג אַ זעלטען בילד, אַ הייליג בילד, פול מיט געטליכער שענקייט, אַ בילד, וואָס מאַכט צוגעהן דאָס האַרץ און דערהויבט די נשמה און רופט אַרויס זיסע טרערען אויף די אויגען. ווער ס'האָט ניט געזעהען דאָס בילד מיט די מענשען מיט דעם האַרציגען חן, וואָס איז געווען אויסגעגאָסען אויף זיי, דער האָט ניט געזעהען קיין שענס! אַלע שטעהען און קוקען, פערזונקען אין אַ שטילען טרויער; אַ ליעבע פריינדשאַפט, אַ צנוע'דיגער רחמנות האָט אויסגעשפרייט אויף זיי איהרע פליגעל; זיי שטעהען און קוקען איינער אויפ'ן אַנדערן און שווייגען. אָבער די הערצער רעדען אַזוי פיעל... וואונדערבאַרע געדאַנקען, טייערע געפיהלען ווערען געבוירען אין דער דאָזיגער הייליגער מינוט. שטילער! אַוועק, איהר אַלטע, פינסטערע צייטען! צוויי דורות האָבען זיך דערלאַנגט די הענד, יונג און אַלט האָבען געשלאָכען אַ פערבאַנד, איין נשמה רעדט מיט דער צווייטער. שלום, ברידערשאַפט, ליעבשאַפט צווישען אַלע. דעם אַלטער ישראל איז ניט צו דערקאָנען: ער שמייכעלט פאַר נחת, גרייזעלט די פאות, שאָקעלט־צו מיט'ן קאָפּ צו די יונגע, ווי איינער רעדט: אַזוי, קינדערלעך, האָב איך אייך ליעב. — איך ווער אויך שטאַרק נתפעל, איך טו זיך אַ דרעה, אַ שאָקעל, מיין בעטעל דערפיהלט און לאָזט אַרויס אַ סקריפּ מיט אַ קוויטש מיט אַ ברומערייי, אַז סע הילכט אָזש אין די אויערען; איך שפרינג אַראָב און געה צו צום טיש אַ צודרעהטער, אַ פערטומעלטער, ווי איינער, וואָס האָט זיך נאָר וואָס אויפגעכאַפּט פונ'ם שלאָף.

— שלום עליכם, רב מענדעלע! — זאָגט צו מיר ר' ישראל מיט אַ שמייכעל און שטעלט מיך פאַר דער קאָמפּאַניע. — איהר זענט, קיין עין הרע, געשלאָפען זעהר געשמאַק, האָט זשע קיין פּאַראיבעל ניט, וואָס מיר האָבען אייך אויפגעוועקט מיט אונזער שמועס. און בדיעבד, אַז איהר זענט שוין דאָ, וועלען מיר אייך פרעגען, ווי מע פרעגט אין אַ ספר הגורלות: זאָלען מיר געהן קיין ארץ ישראל?

— צו וואָס?.. נאָך וואָס?... — ברום איך האַלבע ווערטער, ווי איינער, וואָס הערט אַ משונה'דיגע נייעס און סע לעגט זיך איהם ניט אויפ'ן מוח בשום אופן. אין אמת'ן האָב איך זעהר גוט פערשטאַנען, וואָס מע רעדט און ס'האָט זיך מיר נאָך לכתחילה געלעגט אויפ'ן מוח. אלא וואָס דען? אַזוי איז די טבע פון אַ תלמיד־חכם: אַז יענער זאָגט

יאָ, זאָל ער זאָגען ניין, אַז יענער איז מתּיר, זאָל ער דוקא אַסר'ן, אַז יענער זאָגט: ס'איז אַ שרץ, זאָל ער דעם שרץ מטהר זיין בקי'ן מעמים. האָטש ער ווייסט זעהר גוט, אַז יענער איז גערעכט, אַז אַ שרץ איז פאָרט אַ שרץ. דערפון נעהמען זיך דאָך ביי א ... קריעג און רייסעגישען, פלפולים און וכּוחים און דין־תּורות אָהן אַנ'עק און אָהן אַ סוף. דער דאָזיגער מנהג פון אונזערע תּלמידי־חכמים איז ביי מיר היילינ און איך טרעט פון איהם קיינמאָל ניט אָב.

— אָהן טענות, רב מענדעלע! — זאָגט רב ישראל. — איך בין איצט ווי אַ חכם, איך וויל ניט קיין חקירות מיט טענות מיט פירושים. פערשטעלט איהר זיך אויך אויף איין מינוט פאַר אַ תּם און זאָגט אונז אַ פּסוק, אַ וועלכען ניט איז, וועט דאָס זיין ווי אַ שטיקעל נבואה אין דעם ענין, וואָס מיר זענען אין איהם דאָ עוסק.

— צדקה עשׂה הקדוש ברוך הוא עם ישראל, שפּזרם בין אומות העולם! — זאָג איך אַ מאמר פון אונזערע חכמים און מאַך זיך כּלא ידע, אַקוראַט ווי דאָס האָט זיך ביי מיר ארויסגעהאַפּט אומגערן; אין אמת'ן האָב איך פריהער אַ טראַכט געטאָן, וואָס צו זאָגען. אַזוי זענען זיך ביי אונז נוהג פרומע, כּשר'ע יודען. וואָס אַ קוק טאָן אויף זיי — קענען זיי, דאַכט זיך, קיין צוויי ניט צעהלען, רעדען נאָר כּמשיח לפּי תּומו, אין האַרצען זענען זיי אָבער גרויסע רמאים און גאָט'ס גנבים.

— עט! דער וויל אונז גאָר פערדרעהען דעם קאָפּ מיט אַ אגדתא, — האָבען יענע אָבגעענטפערט. — אַ אגדתא איז קיין בעוויין ניט. רעדט בעסער קלאָרע דבורים.

— אדרבא, — חאַפּ איך זיך דוקא אָן פאַר דער אַגדתא מיט הענד און מיט פיס, ווי אַנ'אמת'ער תּלמיד חכם, וואָס מוז זאָגען פערקעהרט. — אדרבא, קוקט זיך צו, וואָס פאַר אַ חלוק סע איז צווישען אַ שכן און אַ בעל־הבית. אַז עמיצער וויל בויען אַ דירה אין אַ שטאָדט, ווערט ער גענוג פערשוואַרצט און פערפינסטערט, איידער ער זעהט זי אַ פאַרטיגע: ער לעגט אריין אי אייגען געלט, אי פרעמדס, ער פערזעצט זי אין באַנק, ער צאָהלט פּראָצענט; ער היט זי טאָג ווי נאַכט פאַר אַ שרפה און פאַר יעדער פּגע רע: היינט האָט זיך אויסגעקרימט אַ וואַנד, מאַרנען רינט פונ'ם דאַך; ער האָט צו זינגען און צו זאָגען מיט די שכנים, מיט די מאַנערס פון טשינש, מיט די דוואָרניקעס, מיט די קיימען־קעהרערס, מיט די מעשענע קנעפּלעך, וואָס זענען ממונה אויף ריינקייט, און מיט טויזענטער אַנדערע שלעק. ער דערעסט ניט, דער־

שלאָפט ניט, האָט אַ פולען קאָפּ מיט דאגות, — און דער סוף לאָזט זיך אויס, אַז וואוינען וואוינט ער ערגעץ אינ׳ם אונטערשטען גאָרען ביי אַל די שוואַרצע יאָהר, און דער שכן, וואָס דער קאָפּ האָט איהם אויף דער שטוב קיינמאָל ניט געדאַרט, קומט אויפ׳ן פּאַרטיגען, בעצאָהלט די עטליכע קלינגערס און זיצט זיך בהרחבה אין אַ שענער, ריינער, ליכטיגער דירה, וואו איהם געפעלט. אַזוי איז אויך מיט די יודען. דער רבונו של עולם האָט פון אָנהויב אָן אַרויסגעזעהען, אַז ס׳וועט זיין שווערע מלחמות צווישען די פעלקער פאַר יעדער שפּאַן ערד, אַז מע וועט זיך בייסען און רייסען און קריכען איינער דעם אַנדערן אויפ׳ן קאָפּ און מע וועט דאַרפען מיליאָנען סאָלדאַטען און ביקסען און האַרמאַטען און געלד אָהן אַ׳עק, כדי מע זאָל בײשטעהן אַנטקעגען שונא. נו, און די יודעלעך זענען דאָך שטענדיג געווען אַ קליין פאָלק, אַ פּיצעל, אַ ברעקעל, ווי אין פסוק שטעהט: עם קטן בגוים, היינט ווען זיי בלייבען, אַשטייגער, אויף זייער ערד, וואָלטען זיי דאָך געהאַלטען אין איין ציטערען פאַר די גרויסע, די לוית נ׳ם צווישען די פעלקער: מע וואָלט אָהן רחמנות געטרעטען זייערע פעלדער, געמאַרשירט איבער דעם קליינעם מדינה׳לע, דער אַהין, דער אַהער, און דער סוף וואָלט זיך אויסגעלאָזט, אַז עמיצער וואָלט עס חרוב געמאַכט און ס׳וואָלט פון די יודען ניט געבליבען קיין זכר אויף דער וועלט. וואָס טוט גאָט? גרייט ער אָן די רפואה פאַר דער מכה: ער נעהמט און פערטרייבט די יודען בייצייטענס פון זייער לאַנד און זעצט זיי אַריין אין שכנות ביי די אומות העולם... טיטוס האָט ניט פערשטאַנען, אַז די יודישע מפּלה — דאָס איז זייער נצחון, און אַז זיין נצחון איבער יהודה איז גאָר אַ מפּלה. טיטוס האָט זיך ניט אויסגעמאָלט, ווי פון רוים וועט ווערען אַ חורבן... אַ לויתן האָט געוואָלט חאַפּען פּלאַטיצעס — און איז אַליין אַריין אין דער נעץ.

— זענט איהר זיך, הייסט עס, מיאש פון דער גאולה? — חאַפּט מיך ר׳ ישראל ביי׳ם וואָרט. — איז שוין גאָר אויס משיח, נאָך אייערע דייד, און די יודען וועלען שוין קיינמאָל ניט קומען אַהיים?

— חלילה, ווער זאָגט דען. איך גלויב אודאי בביאת המשיח. נאָר ווען דאָס זיין? ווען די וועלט וועט בעקומען גאָר אַנ׳אַנדער צורה, ווען ס׳וועט ניט זיין קיין מלחמות, קיין בלוט-פערגיסונג און אַלע מענשען וועלען ווערען גוט און פיין, ווי דער נביא זאָגט, דעמאָלט וועלען די פעלקער זיך לעבען בשלום ושלוה, יעדערער ביי זיך אויף דער

ערד, און דעמאָלט וועט גאָט אויך צונויפקלייבען די גולי יהודה און בעזעצען זיי אויף זייער אַמאָליגער נחלה.

— די נביאים האָבען נביאות געזאָגט אויף משיח'ס צייטען, — דופט זיך אָן איינער פון דער חברה, — און מיר ווילען אַרבייטען איצט, ווי פּשוט'ע מענשען. איהר זענט געשלאָפען, רב מענדעלע, האָט איהר ניט געהערט, וואָס מיר האָבען גערעדט. יאָ, מיר ווילען בעאַרבייטען די ערד פון אונזערע אבות און עסען בכבוד אַ שטיקעל ברויט. איהר זענט גערעכט, רב מענדעלע: מיר זענען שכנים, אָבער שכנים איינגעבעטענע, און דערצו נאָך גרויסע עניים, דלפנים. קיין פּרנסה איז ניטאָ, און דער בעל-הבית שטעהט איבער'ן קאַרק און יאָגט פון דער דירה. וואָס טויג איהם שלעפּערס, קבצנים, וואָס מעהרען זיך אין ענגשאַפט און אין בלאָטע? אַנ'עק! מע קען פון דער לופט שוין ניט לעבען, ניטאָ שוין קיין כח, ניטאָ קיין געלט.

— יאָ, אויב פּרנסה... איז גאָר אַנ'אַנדער מעשה...— ענטפער איך מיט אַ מאָדנע טרויעריגען נגון, וועלכער הויבט זיך אָן נידעריג און ווערט אַלעמאָל העכער, ביז ער ענדיגט זיך מיט אַנ'אָבגעריסענעם שאַרפען קוויטש, — דער געוועהנליכער נוסח פון אַ יודען, וואָס האָט דערהערט אַ נייעס און איז געוואָרען שטאַרק נתפּעל. איך דערמאָן זיך מיין אייגענעם מצב: דאָס געלד פערלוירען, אַליין אויסגעמוטשעט, אויסגעהאָרעוועט, ניטאָ קיין גאַנצער אבר, די פּרנסה — קוים-קוים וואָס מע שלאָגט זיך דורך. יאָ, ביטערע צייטען. אַ שווערער זיפץ רייסט זיך אַרויס ביי מיר פונ'ם האַרצען, און די חברה פערשטעהט דוקא, וואָס סע בעטייט אַזאַ זיפץ, און מע נעהמט איהם אָן פאַר אַ הסכמה צו זייערע פריהערדיגע שמועסען. מע הויבט מיך אָן אויספרעגען, ווער איך בין, פון וואַנען, וואָס איז מיין פּרנסה. איך דערצעהל, אַז איך האַנדעל מיט השכלה-ספרים, — איך האָב מיט אַ כיון געזאָגט השכלה-ספרים און ניט סתם ספרים, ווייל איך האָב געמיינט, איך וועל דורכדעם נושא חן זיין אין זייערע אויגען, — איך גיב אָבער אַ קוק: עפּעס פערדרעהען זיי מיר שטאַרק די נעז, ווי איינער רעדט: נאַרישקייטען, ניט ווערט אַ שמעק טאַבאַק. פערדריסט מיך: ס'טייטש, מיר זענען שוין עפּעס גאָר איבעריג: איך, די ספרים, די יודישע מחברים? וואָס הייסט? ביי דער חברה, ווערליג איך פערשטעה, וואָלט איך געווען אַ סך אַ גרעסערער חשוב, ווען איך האַנדעל, אַשטייגער, מיט שמאַטעס! פע!

— חדושים נפלאים, זאָג איך מיט אַ בעהאַלטענעם כעס, — ווי

מענשען בייטען זיך דאָס היינטיגע צייטען! אמאָליגע יאָהרען איז ביי אַזוינע ווי איהר, יונגע לייטלעך אָהן פאות און מיט קירצע רעקלעך, ניט געווען קיין העברעם, ווי די השכלה. אי, השכלה, השכלה, האָט מען געהערט און אַלע זייטען, די השכלה וועט אויסלעזען די יודען פון אַל דאָס בייז, די השכלה וועט זיין אַ רפואה צו אַלע מכות־בכורות. פאַר דער השכלה פלעגט מען זיך שניידען ביז'ן בלוט אַריין מיט דעם אלטען דור, פאַר דער השכלה פלעגט מען ליידען גלות, אַנטלויפען פון טאַטע־מאַמע, פון שווער און שוויגער, זיך וואַלגערען ערגעץ אין דער פרעמד, ניט דערעסען, ניט דערשלאָפען, — וואָס איז? מען לערענט! ווער ס'איז ניט אַרויסגעגאַנגען לתרבות רעה בפרהסיא, פלעגט זיך איינשטעלען דאָס לעבען און לערנען בגנבה אין קעלער, אויפ'ן בוידעם, אין אַ לאָך, אין אַ פוסטקע. אַזוינע בעהאַלטענע צדיקים פלעגען פון מיר שטאַרק אָנקוועלען; וואוהין איך פלעג נאָר קומען מיט'ן פעדר און ווענעלע, איז געווען שמחה וששון ליהודים. גרוים און קליין איז צו מיר גע־אָפען, גערעדט מיט מיר, זיך געפרעגט אויף ספרי חכמה, אויף מליצה, אויף שירים: רב מענדעלע, וואָס הערט זיך אין דער ליטעראַטור? רב מענדעלע, וואָס הערט זיך מיט לשון? רב מענדעלע, וואָס האָט איהר אונז געבראַכט עפּעס נייעס? און מע פלעגט זיך צונויפלעגען צעהן מענשען, און קויפען איין מליצה־ביכעל און לייענען מיט פערגעניגען, מיט התלהבות, מיט אַ ברען און פאַסמאַקעווען יעדעס וואָרט און לעקען די פינגער. היינט... היינט איז אַנ'איבערגעקעהרטע וועלט — משכילים זאָלען פיינט האָבען השכלה! איך, מענדעלע, מיט מיינע ספרים בין ניט ווערט ביי זיי אַ פעטרישקע. ניין, ניין, מיך וועט איהר ניט נאַרען: איך פערשטעה זעהר גוט וואָס סע בעטייט אייער דרעהען מיט דער נאָז... היינט, היינט, היינט...

איך וויל נאָך ווייטער ריידען, מוסר'ן דעם עולם, נאָר סע פערשלאָגט מיר דעם אָטעם פאַר האַרצוועהטאָג, און איך קען מעהר ניט אויסריידען קיין וואָרט, אַקוראַט ווי סע וואָלט זיך מיר געשטעלט אַ ביין אין האַלז.

— היינט, וואַרט, איך וועל אייך זאָגען, וואָס ס'איז היינט! — איז בנציון אויפגעשפרונגען, ווי אַנ'אָבגעבריהטער. — היינט זעהען מיר, אַז דער עיקר איז אַ ר ב י י ט! היינט פערשטעהען מיר, אַז דער פריהערדיגער מוח האָט געלעבט אין טעות, ניט קענענדיג אונזער פאָלק, ניט וויסענדיג וואָס איהם פעהלט. זיי האָבען געהאַלטען די יודען פאַר

ווילדע ברואים, פאר פראים; נאך זייער נארישען שכל איז אויסגעקומען, אז דעריבער איז דאס יודישע מזל אזוי ביטער, האבען זיי געהאלטען אין איין שרייען: השכלה, השכלה!... איצט ווייסען מיר, אז ניט פון השכלה וועט זיך צו אונז נעהמען די גאולה. אונזער אומגליק איז דער דלות, די שפלות, די געפאלענקייט, די ניעדעריגקייט אי ביי זיך אין די אויגען, אי ביי יענעם. אונזער אייציגע רפואה איז — ערד־ארבייט. היינט ווייסען מיר, אז מציון תצא ישועת ישראל! השכלה־ספרים קענען אונז העלפען, ווי דער נעכטיגער טאג.

רב ישראל קוקט אויף בנציונ'ען און שיינט, ווי איינער רעדט: אז וואויל איז די אויערען, וואס הערען אזוינע טייערע רייד! איך בעטראכט אייך דעם נפש און זאג מיר: וואס וועל איך געהן מיט דיר טענה'ן, אז א יוד קען אנדערש ניט! הויבט ער איינס אויף, מוז ער אלע אנדערע אראבוואַרפען אין שאול תחתיה. א יודען איז ווייניג, וואס סע געפעלט איהם א זאך, ניין — ער מוז נאך דערווייזען באותות ומופתים, אז אלע אנדערע זאכען פון דעם אייגענעם מין זענען בלאטע שבבלאטע. א חסיד וועט זיך לעגען אין דער לענג און אין דער ברייט צו איינריידען דיר, אז זיין רבי איז דער איינציגער אמת'ער רבי. א משכיל, להבדיל, וועט מיט דעם אייגענעם אימפעט דיר טענה'ן, אז אחוץ זיין צדיק איז ניטא קיינער. נאך מעהר: א יוד האט משונה הנאה, ווען ער קען עפעס מבטל זיין, זאל זיין אפילו זיך אליין, זיין אייגענעם כבוד. ניטא ביי א יודען קיין גרעסער פערגעניגען, ווי אויסטאן זיין צורה, וואס ער האט זי בירושה פון זיין טאטען, ניטא קיין גרעסערע שמחה, ווי אן־אפיקורס, אז ער איז כופר בעיקר און זאגט: הכל הבל!

— האט קיין פאראיבעל ניט, — האט זיך קאץ אריינגעמישט אין די רייד, — מאכט ניט אזוי אוועק מיט דער האנד די השכלה און דעם גאנצען פריהערדיגען דור! ס'איז גאר ניט אזוי פראסט, ווי אייך דאכט זיך. אמת, ס'איז היינט דא אסך אזוינע, אי ביי אונז, אי ביי אנדערע פעלקער, וועלכע פרעגען שאלות אויף דער השכלה. ביי זיי קומט אויס, אז די השכלה, די ציוויליזאציע, האט געבראכט א סך שלעכטס אויף דער וועלט: מענשען יאגען זיך היינט, מעהר ווי אמאל, נאך תענוגים, נאך כבוד, נאך רייכקייט, מענשען ווילען הערשען איינער איבער דעם אנדערען, סע שטארקט זיך די קנאה, די תאוה; בעסער וואלט געווען, זאגען זיי, ווען דער מענש וואלט זיך אומגעקעהרט צו דעם מצב פון פארצייטען, ווען די וועלט האלט געלעבט וועדליג דעם נאטירליכען סדר העולם. נאר זאלען

זיי דרשנ'ען, וואָס זיי ווילען: השכלה איז אַ חוב אויף יעדען מענשען, וואָס טראָגט אויף זיך דעם צלם אלהים. אָהן השכלה איז ניטאָ קיין פערשטענדליכע אַרבייט, ניטאָ קיין טאַלאַנט, קיין רעכטער מייסטער, קיין קינסטלער, ניטאָ קיין דרך ארץ, קיין עהרליכקייט, קיין מוסר, קיין גערעכטיגקייט, קיין גאָט אין האַרצען; אָהן השכלה איז דאָס לעבען נאָר צוליעב'ן גוף. די פערגעניגענס זענען אומגעלומפערטע, נידעריגע, גראָבע. פערקעהרט, וואָס מעהר השכלה, איז איידעלער דער גוסט, וואָס איידעלער ס'איז דער גוסט, פיהלט מען מעהר דאָס שענע און דאָס געהויבענע, וואָס מעהר מע פיהלט דאָס שענע און דאָס געהויבענע, האָט די נשמה מעהר פערגעניגען, וואָס מעהר פערגעניגען די נשמה האָט, איז דער מענש גליקליכער, לעבט ער אַנ'איידעלער לעבען, אַ געבענשטער לעבען. — מיר בשר ודם'ס, האָבען איבער זיך אַ שטאַרקען יצר הרע, וועלכער מאָנט ביי אונז די הצטרכות'ען פון אונזער גוף און רעדט איין יעדען איינציגען: האָב הנאה, מענש, די וועלט איז בעשאפען געוואָרען נאָר צוליעב דיר, אַנדערע קעהרען זיך מיט דיר ניט אָן. ווי האַלט מען מלחמה אַנטקעגען איהם? מע פאָלגט דעם פערשטאַנד, מע פיהרט זיך מיט דער מדה פון יושר, וועלכע ווערט ביי'ם מענשען מיט דער צייט אַלעמאָל שטאַרקער און לערענט איהם צו בעהערשען זיך אַליין, צו ברעכען די איינענע תאוה צוליעב יענעם. צוויי קרעפטען, הייסט עס, וואוינען אין אונז, האַלטען איינס מיט'ן אַנדערען מלחמה פון דורות אָן. די היסטאָריע לערענט אונז, אַז דאָרט, וואו ס'איז דאָ מעהר השכלה, איז גובר דאָס גוטע און דאָס שענע. דאָרט וואו די השכלה פאַלט, בעקומט דאָס שלעכטע און דאָס מיאוס'ע די אויבערהאַנד. אַזוי איז געווען ביי אַלע פעלקער, אין אַלע צייטען. ניט מעהר, ס'איז אין יעדען כלל פאַרהאַן אַ יוצא מן הכלל. אין אַ שלעכטען, נאַרישען דור ווערט איהר אַמאָל געפינען גוטע, אויפגעקלעהרטע יחידים, אין אַ קלוגען דור בעגעגענט איהר פוסטע, נאַרישע מענשען. ניטאָ אַזאַ משכיל, וואָס זאָל ניט פערמאָגען אין זיך אַביסעל נאַרישקייט, און ס'איז דאָ אַזוינע, וואָס פערמאָגען מעהר נאַרישקייט ווי חכמה; אַזוינע זענען אויפגעקלעהרט נאָר לפנים, אין האַרצען זענען זיי שוטים גמורים. דאָס זענען די שאָטענס, וואס איהר געפינט אין יעדען ליכט; דאָס זענען די בייזע פליגען, וואָס פער'מיאוס'ען זייער דור. כל זמן זיי האָבען קיין מאַכט ניט, זענען זיי נאָר מיאוס פאַר זיך, גיט מען זיי ממשלה איבער אנדערע — פערפאַסקודען זיי דאָס גאַנצע לעבען... אונזער פאָלק, אַנ'עם תורה ודעת, פערמאָגט זיין אייגענע השכלה שוין

פון טויזענדער יאָהרען; די השכלה האָבען מיר בעקומען פונ'ם באַרג סיני, זי שטעהט פערשריבען אין אונזערע אַלטע הייליגע ספרים, אין די ווערק פון אונזערע בעריהמטע חכמים און גדולים. אונזערע עלטערען האָבען זי איבערגעגעבען פון דור צו דור זייערע קינדער. נאָר וואָס דען, ס'זענען געקומען שווערע צייטען, מיר האָבען געוואַנדערט אין גלות פון לאַנד צו לאַנד, געליטען צער און בזיונות, זענען מיר געוואָרען פערפינסטערט, גע-פאַלען אַלע מאָל נידעריגער פערגעסענדיג אונזער חכמה, אונזערע וויסענשאַפטען, דעריבער האָט די תורה אויך ביי אונז אָנגעוואָרען איהר אַמאָליגען חן. לאַנגע יאָהרען האָבען יודען געלעבט אָהן קענטעניששען, אָהן א שפּראַך, אָהן כבוד, אָהן לייב און לעבען, ביז ס'האָט זיך בעוויזען פריהער מיט אַ דור די זון פון דער השכלה אויף דער וועלט און האָט בעלויכטען די ערד און די מענשען מיט איהרע ליעבע שטראַהלען. האָבען אונזערע ברידער געזאָגט: לאָמיר אויך געניסען פון דעם דאָזיגען ליכט, וועלען פערהיילט ווערען אונזערע וואונדען, וואָרום אַז די גאַנצע וועלט וועט ווערען גוט און פיין, וועט אויף אונז אויך קומען אַ ישועה. און מיינט ניט: דאָס איז ניט געווען קיין פוסטע פאַנטאַזיע, קיין נאַרישער חלום. אַזוי וואָלט געדאַרפט זיין על פי דרך הטבע, דערצו פיהרט די היסטאָריע פון דער וועלט, אַזוי האָבען נאָך צוגעזאָגט אונזערע נביאים, און די אַלע האָפנונגען וואָלטען אַודאי מקויים געוואָרען, ווען ניט...

דאָ האָט זיך קאַץ שטאַרק פערהוסט, און אַזוי ווי ער האָט דערביי ניט אויפגעהערט צו ריידען, חאַרחלענדיג און שלינגענדיג די ווערטער, האָב איך ניט געקענט חאַפּען, וואָס ער זאָגט, ביז ער האָט זיך אויסגע-הוסט און האָט ווייטער אָנגעהויבען ריידען קלאָרע דבורים:

... האָבען די יודען אויך געמוזט זיך אומקעהרען צו זייער פריהער-דיגען מעמד... איצט, אַז די יאָהרען זענען שלעכט, קיין צייט איז ניטאָ, צרות וואַקסען אויפ'ן פוד און פון דער האָפנונג איז געוואָרען אַ טייך, — איצט זידעלט מען די אַמאָליגע משכילים, איצט שיט מען אויף זיי שווע-בעל און פעך! פרעגט, ווער זידעלט? יונגע לייט, וואָס האָבען צו פער-דאַנקען דעם פריהערדיגען דור אַלצדינג, וואָס זיי פערמאָגען: אי זייערע גע-דאַנקען, אי דאָס געפיהל פון כבוד צו זיך אַליין, אי זייערע פּלענער! יונגע לייט, וואָס ווען נישט די ערשטע משכילים, וואָלטען זיי גאָר ניט געקענט ריידען אַזוינע ווערטער ווי איצט, וואָלטען זיי גאָר ניט געהאַט אַזוינע השגות, וואָרום זיי וואָלטען געווען בלינדע מענשען, בהמות, וואָס וואָלטען גאָר ניט געפיהלט, אַז זיי איז שלעכט און וואָלטען גאָר ניט גע-

זוכט קיין רפואה צו זייערע מכות, נידעריגע ברואים, וואָס וואָלטען גע־לעגען אין דער קרענק און געשוויגען, צו אונזער גרויסער חרפה, ווי דאָס איז געווען אַמאָליגע יאָהרען! — אויב מיר זעהען היינט, אַז עפּעס וואַקסט, זאָלט איהר ניט פערגעסען, אַז געזייהט האָט מען עס פריהער: דאָס קערענדעל האָט געמוזט צופאַלען ווערען אין דער ערד, די שאָלעכץ האָט געמוזט ווערען פערפוילט, כּדי ס'זאָל זיך בעוויזען דער תּוך, כּדי די פלאַנצונג זאָל אָנהויבען וואַקסען און בליהען און ברענגען פרוכט. זאָלען דאָס געדענקען אונזערע יונגע און זאָלען זיי ניט זידלען זייערע עלטערן היינט, ווען אַלצדינג ווערט צופאַלען!... נו, אַ גוטע נאַכט אייך, ליעבע פריינד, דאָס ליכט געהט שוין אויס. סע ווערט פינס־טער און מיר אלע זענען שלעפעריג! איך געה שלאָפען, לעגט זיך אויך און גאָט זאָל אייך העלפען, איהר זאָלט זעהען גוטע חלומות אויף אייך און אויף כּל ישראל...

ס'איז שטיל... מע שלאָפט. סע הערט זיך אַ חראָפּען פון אַלע זייטען. די נעזער פייפען, פּישטשען, זינגען אויס אַ זמר, און ביי מיר פליהען די געדאַנקען אין קאָפּ און לאָזען מיך ניט שלאָפען. סע געהט דורך פאַר מיינע אויגען די היסטאָריע פון די יודען: אַלץ קלאָג און גע־וויין, תּעניתים און געשרייען, צרות און שלעק, שפּאָט און שאַנד און צאָרען און צער און אַלע מינ'ע וועהטאָגען און וויסטע בהלות, הונגער, פוילקייט, צונויפגעלעגטע הענד, פערמאַכטע אויגען, קלעפּ און פּעטש און קולאַקעס — און שטענדיג געבוקט זיך, געפאַלען אויף די קניע, געקראָכען אויף אַלע פיער, געבעבעט פּוסטע ווערטער, געחאַפּט מיט די הענד דעם ווינד, געשטויסען וואַסער אין אַ שטייסעל, געטריבען רכילות, געפיהרט פּליאָטקעס, גע'רודפ'ט מיט שנאה און מסירות, געטאָן לשם שמים אַלערליי רשעות... און פון דער אַנדערער זייט דערמאָן איך זיך די קאָמ־פּאַניע און די שמועסען פון היינטיגען אויפדערנאַכט, זייער חברה, זייער ציעל, זייער פעסטקייט, זייער חשק צו אַרבייטען, און מיין הארץ זאָגט מיר: גבורים, מענדעלע, שטעהען אַרום דיין געלעגער! — —

די נעזער קוויטשען, פּישטשען, זינגען, און איך דרעה זיך פון איין זייט אויף דער אַנדערער, קלעהר מיר און טראַכט וועגען יודישער היס־טאָריע, יודישע פיהרונגען, יודישע גענג, און איך האָב געקלעהרט אַזוי לאַנג, ביז מיינע געדאַנקען זענען געוואָרען צומישט, אין קאָפּ האָט מיר אָנגעהויבען רוישען, ווי אין אַ מיהל... איך הער, סע דונערט אינדרויסען, סע בליצט און סע רעש'ט, ווילדע קולות, געוואַלדען, געשרייען פליהען

אין דער לופטען, הינט בילען, דער ווינד ברומט און וואָיעט און קלאָגט — איך פאַל, ווי אין אַנ'אָבגרונד און פערגעס אַלצדינג... אַז איך חאַפּ זיך אויף, איז אויף מיר שוין גאָר אַ נייע הויט, איך געדענק ניט, וואָס פריהער איז געוועזן, אַקוראַט ווי איך האָב גאָר פריהער ניט געלעבט, אַקוראַט ווי איך בין נאָר וואָס בעשאַפען געוואָרען אין מיין איצטיגער געשטאַלט: איך בין אַ קליין בעשעפענישעל מיט אַ האָריג פעלכעל, מיט קורצע פיסעלעך און אַ קורץ ווידעלע. איך ליעג מיר אויף אַלע פיער, שאַ, שטיל. דער קאָפּ איז ליידיג, דער מח אַרבייט ניט, סע פליהט ניט דורך אפילו די קלענסטע מחשבה, דערפאַר דער מאָגען, די קישקעס זענען שטאַרק אַריינגעטאָן אין דער עבודה: זיי מאָלען, רייבען, פער־דייהען געטריי דאָס איינגעשלונגענע גראָז. איך לעב מיר פאַוואָלינקע אָהן אַ שום דאגה, אַ חוץ די דאגה פון עסען; מיר איז גענוג וואָס איך לעב. ניטאָ קיין שאלות, קיין חקירות, קיין „פאַר וואָס" און „פאַר ווען": אַט אַזוי בין איך, אַזאַ צורה האָב איך, אַזוי לעב איך, אַזוי דאַרף זיין, אַזוי איז מיין טבע — און ווייטער גאָר ניט... ליעג איך אַזוי מיט אַנ־אויסגעצויגענער מאָרדע, חאַפּ אַ דרעמעל און סאַפּע מיט דער נאָז. דער־הער איך ווי מע זאָגט: אַ וואוילער באַ י באַ ק, אַ שען חיה'לע, לאָמיר איהם נאָר חאַפּען! — רייס איך זיך אויף פונ'ם אָרט און אַנטלויף, וויפיעל איך האָב כח, און פערקריך אין אַ לאָך. ווייס איך שוין, אַז איך בין אַ באַ י באַ ק, אַ קליין חיה'לע, פון ניט קיין שטאַרקער משפחה. אינ'ם לאָך, וואו איך האָב זיך בעהאַלטען, געפין איך אַ גרויסע קאָמפּאַניע באַי־באַקעס, קרובים פון דער אייגענער משפחה; צווישען דער חברה זעה איך אַ סך בלינדע, הינקענדיגע, מיט אויסגעריסענע זייטען, אויסגעבראָכענע פיס, אויסגעפליקטע האָר, אויסגעצופּטע ווידלען — באַיבאַקעס זענען אָבער גרויסע פּעפּערס, לעדאַשטשעס, זיי האָבען נאָר ליעב צו ליעגען און צו דרעמלען. האָב איך זיך אויך אויסגעצויגען און אינאיינעם מיט די איבעריגע געחאַפּט אַ דרעמעל... ליעגען מיר אַזוי און רוהען זיך אָב, הערען מיר — י ע ג ע ר! האָבען מיר זיך אויפגעחאַפּט און אַ לאָז געטאָן אויף גאָט'ס בעראָט, יעדערער וואוהין די אויגען טראָגען. לויף איך אינ־איינעם מיט עטליכע באַיבאַקעס, וואוילע יונגען, חוואַטעס, וואָס האָבען געוואוסט פון עפּעס גאָר אַ קונציגער נאָרע, — אַ גאַנצער הייל צווישען די שטיינער, וואוהין די יעגער וועלען בשום אופן ניט דערלאַנגען. לויפען מיר, יאָגען זיך פון לאָך צו לאָך, פון גרוב צו גרוב — זיי פאָרענט, איך נאָך זיי. ס'איז איינג, פינסטער, גליטשיג, טייל פון אונז פאַלען און קע־

נען שוין ניט אויפשטעהן, טייל שלעפען זיך אויף און לויפען ווייטער מיט יסורים; איך אליין האלט זיך שוין קוים אויף די פיס, איך בין מיעד, טויט הונגעריג, איך פאכע מיט דער נשמה, ניטא אין מיר קיין גאנצער אבר, די פעל איז אויסגעפליקט, צעריסען. איך הינק אויף א פוס. מיר לויפען אבער אלץ מיט אנ'אימפעט, ווייטער און ווייטער. אט זענען מיר שוין גאר נאהענט, נאר זיך פער'גנב'ענען אהינצו, נאר זיך דורכשפארען דורך א שפארונע, דורך א שמאלער לאך... מיר פאלען אויף אנ'עצה, מיר שטעלען זיך איינער הינטער'ן אנדערען א לאנגע שורה, מיר שטופען איינער דעם אנדערען, קוועטשען זיך אריין איינציגווייז אין דער שפארונע. אז ס'איז געקומען צו מיר און איך האב ארייגערוקט דעם קאפ אין לאך אריין, האט דער הינטערשטער באיבאק מיך געגעבען א שטארקען שטופ, וויפיעל ער האט געהאט כח, האב איך פאר וועהטאג און שטיקעניש אנגעהויבען פייפען, ווי דער שטיינער איז פון באיבאקעס, וואס זיי פייפען, אז סע ווערט זיי ענג.

— אוי, יודען, מע פייפט! — חאפט זיך רב ישראל אויף אין הוילע שרעק. — געוואלד, מע פייפט. דאס איז ניט אומזיסט...

— אוי, באק, באק—באק, — בעלעמעטשע איך פונ'ם שלאף, און מיין קול הילכט ווי פון א פאס.

— נאט איז מיט אייך, רב מענדעלע, — שרייט רב ישראל, — וואס איז דאס פאר קולות? וואס איז דאס פאר א פייפען?

— גאר ניט, גאר ניט, — ענטפער איך, אז איך בין געקומען צו זיך. — קיינער פייפט ניט און קיינער מאכט ניט קיין קולות, ס'האט זיך אייך גע'חלומ'ט, רב ישראל, געהט לעגט זיך.

ווען גאט זאל מיר, א שטיינער, געוויען זאגען: וואס איז, מענדעלע, דיין פערלאנג, וועל איך דיר געבען? וואלט איך איהם געענטפערט: רבונו של עולם, גיב מיר געלט איך זאל קע:ען קויפען חאטש צו ביסלעך פון די פערשיעדענע ספרים, ספרי קודש און ספרי חול, וואס איך האב אויפ'ן אנדערען טאג געזעהען אויסגעשטעלט אין די קלייטען פון ספרים. ווייסט איהר, וואס איך האב דעמאלט געהאט פאר א פנים? מאלט אייך אויס א פוקס, וואס האט דערזעהען אין א גארטען וויינטרויבען, נאר ער קען זיי ניט דערלאנגען: ער פאדעט ארום, שפרינגט און טאנצט און בעלעקט זיך, נאר סע העלפט איהם ניט קיין שום תחבולות — די וויינטרויבען

וואַקסען צו הויך! אַזוי האָב איך דעמאָלט אויך אַרומגעפּאַרעט אַרום די קליינטען פון ספרים, געחאַפּט אַלעמאָל אַ קוק אויף די ווערק פון אונזערע מחברים און שרייבער, פון שרה בת טובים ביז די היינטיגע בעלי־מליצה — אַלץ טייערע סחורה, נאָר קויפען — לא מיט אַנ'אַלף: ניטאָ קיין קלינגערס! ס'איז, פערשטעהט איהר מיך, אַזאַ מאָדע, אַז ווער סע האָט ניט אין קעשענע, זאָגט מען איהם: רב קרוב, געהט ווייטער! וואָס טוט אָבער אַ יוד, אַז ס'איז איהם אויסגעגאַנגען געלט און ער וויל פאָרט מאַכען אַ מסחר? פאַלט ער אויף אַנ'עצה: שטעלט ער צו דעם פינגער צום שטערן און קלעהרט און טראַכט אַזוי לאַנג, ביז ער געפינט עפּעס אַנ'אָנהאַלט, — איך וויים, אַ ווייטען קרוב, אַ שטיקעל בעקאַנטען, אַ גביר צו ניט קיין גביר, אַבי אַ מעורב עם הבריות, אַ מענש, וואָס האָט אַ נאָמען, געהט ער אין טשעפּעט זיך אין איהם אָן און לאָזט איהם שוין ניט אָב, ווי אַ וואַנץ, וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו אַ מענשען און הערט ניט אויף זויגען, ביז סע רינט בלוט...

אין אַ נויט האָב איך זיך דערמאָנט אָן רב שמשונ'ען פונ'ם בוידעם און אָן דעם אדון אַלבערט, דעם בעל־תשובה, וואָס האָט דאָרט, אין דער ישיבה של מעלה, זיך אומגעקעהרט צוריק צום יודישקייט און זיך אָנגערופען אברהם ב"ר פייבוש. כ'האָב מיר אַ טראַכט געטאָן: אפשר... פאַר וואָס זאָל איך זיך ניט דורכגעהן צו אַזוינע גוטע פריינד בעטען, זיי זאָלען מיר העלפען אין אַ עת צרה. ווער וויסט...

אַ כלל איז, אַז קיינער געדענקט ניט אַזוי אַנ'אַלטע גוט־פריינד־שאַפט, קיינער דערצעהלט פון איהר ניט אַזוי פיעל גוזמות, קיינער קוועלט פון איהר ניט אָן אַזוי שטאַרק, ווי אַנ'אָרימאַן, אַז ער קומט צו אַ בעקאַנטען גביר און קוקט אַרוים אויף אַ נדבה. אַזאַ מין קבצן מאַכט אַ פרעהליך פנים, דערלאַנגט דעם גביר שלום מיט אַזאַ מינע, אַקוראַט ווי ער איז איינער אַ גליקליכער אויף דער וועלט, ער פרעגט זיך ביי איהם אוים, וואָס מאַכט ער, דערמאָנט איהם טויזענטער מעשיות, פּוסטע גליקען, וואָס יענער האָט שוין לאַנג פערגעסען, הכלל — ער שיינט, ווי די זון אין מיטען תמוז, ער צעגעהט זיך ממש פאַר שמחה, זאָגענדיג: אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, וואָס מע זעהט זיך געזונטערהייט! — און אַלץ צוליעב וואָס? אפשר וועט ער זיך אַריינ'גנב'ענען דורכ'ן גביר'ס האַרצען אין גביר'ס קעשענע. יענער איז אָבער אויך ניט קיין נאַר, ער ענטפערט מיט אַ האַלב מויל און מיט אַ ברוגז'ער מינע. ער שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און רעדט געצעהלטע ווערטער, טאָמער וועט ער זיך, חלילה, אַרוים־

חאַפּען און וועט ניט קענען פּטור ווערען פון אַ צרה. ס'איז אַ גרויסער חסד פון זיין ליעבען נאָמען, וואָס ער האָט אַריינגעגעבען יעדען בעשע־פעניש אַ בעזונדער חוש צו דערפיהלען אַ מזיק און צו היטען זיך פאַר איהם. אַ גביר, מעג ער זיין דער גרעסטער שוטה, האָט ער פונדעסטוועגען אַ גוטען חוש הריח אויף אַן'אָרימאַן, ער דערשמעקט איהם פון וויטען — און גיט זיך אַן'עצה...

אַז איך בין אַריינגעקומען צו רב שמשון'ען, האָב איך איהם גע־טראָפען ביי'ם אָנבייסען. פאַר איהם איז געשטאַנען אין אַ שיסעל אַ פיינע פאָרציע רעטעך מיט ציבעלעס, צוגעשמאָלצען מיט פרישער, שמעקענדי־גער היהנער־שמאַלץ. רב שמשון איז געווען אַריינגעטאָן אין דער שיסעל מיט די הענד און מיט די אויגען, געגעסען, קיין עין הרע, מיט חשק, אַזוי אַז די נאָז און דער שטערען האָבען אַזש געגלאַנצט פון שוויים. איך קום אַריין, זאָג איהם גוט מאָרגען, רב שמשון מאַכט זיך, ווי ער הערט ניט. איך געה צו נעהענטער און זאָג איהם נאָך אַ מאָל: גוט מאָרגען אייך, רב שמשון! מיט אַזאַ שמחה, אַקוראַט ווי איך האָב דערזעהען מיין בעסטען גוטען פריינד. — רב שמשון הויבט אויף די אויגען און קוקט אויף מיר מיט אַ „בתמיה", ווי איינער רעדט: וואָס איז דאָס פאַר אַ שלאַק?

— איך האָב נאָך אייך באמת געבענקט, זאָל מיר אַזוי גאָט העלפען בכל אשר אפנה, — זאָג איך מיט אַ פרעהליך פנים און מאַך זיך האַרץ און זעץ זיך ניט געבעטענערהייט. — האָב איך זיך מישב געוועזן, פאַר וואָס זאָל איך טאַקי ניט אַריינגעהן. סע טוט מיר באמת הנאה, אָבער טאַקי שטאַרק הנאה: ווי איהר זעהט מיך לעבען...

— שטאַרק הנאה... וואָס איז?... וואָרטשעט רב שמשון און פאַקעוועט אָן אַ פול מויל מיט רעטעך.

— ס'טייטש, וואָס מע זעהט זיך בשלום, וואָס איך טרעף אייך, גאָט צו דאַנקען, אַ לעבעדיגען, אַ געזונטען ביי'ם טיש, ביי זיך אין דער היים — ענטפער איך און טו אַ זיפץ. — וואָס זאָל איך אייך זאָגען? מיר איז דאָס דוקא ניט אָבגעגאַנגען גלאַט... די ענגשאַפט, די שטיקע־ניש דאָרט אויבען... עט! איך פיהל אויף זיך ניט קיין גאַנצען אבר. סע האַקט מיך, ניט פאַר קיין יודען געדאַכט, אין די קריזשעס, סע טהוט מיך וועה אין די זייטען, ס'איז מיר, לא עליכם...

— הקיצור, רב יוד, וואָס זשע ווילט איהר? ענטפערט מיר רב שמשון מיט רוגזה און האַקט מיר איבער די רייד.

ס'איז זיך נים שווער געווען אָנצושטויסען, אז רב שמשון איז מיט מיר נים זעהר שטאַרק ציפריעדען און אז ער האָט נים קיין חשק מיך צו דערקענען. פרעג וואָס? ער האָט נאָך, דאַכט זיך, גאָר נים געהערט, וואָס איך וויל פון איהם! נים מעהר, מסתמא האָט דאָס האַרץ איהם געזאָגט, אז סע שמעקט מיט אַ טובה, מיט אַ גמילות חסד. סע קען זיין, אז דעריבער האָט ער מאַקי געזוכט פטור ווערען פון מיר וואָס גיכער. אַ שטיק צייט בין איך אַליין געווען אָהן לשון, נאָר עפּעס גע־בעבעט, געשטאַמעלט האַלבע ווערטער, אָהן אַ שום טאַלק. נאָכדעם בין איך געוואָרען אַ ביסעל רוהיגער און זאָג איהם מיט אַ טענה:

— ס'טייטש, איהר דערקענט מיך גאָר נים? איך בין דאָך מענדעלע, אייער פריינד מענדעלע, דער אייגענער מענדעלע, וואָס איהר זענט מיט מיר געוואָרען גאָר נפש אחת דאָרט אויפ'ן בוידעם, במחילה.

— אַ, דאָס זענט איהר... יענער דער ליטוואַק! רופט זיך אָן רב שמשון, ווי איינער, וואָס דערמאָנט זיך אַ מעשה פון פריהער מיט צעהן יאָהר.

— חס ושלום! — האַפּ איך זיך אויף מיט אַ ברוגז. — וואָס רעדט איהר! איך בין נים קיין ליטוואַק, איך בין אַ קאַבצאַנסקער, טאַקי אַ גע־בוירטיגער פון קאַבצאַנסק.

— אַ קאַבצאַנסקער צו אַ ליטוואַק — אַלץ איינס!... אַ קיצור, וואָס ווילט איהר? — שטעלט אויף מיר רב שמשון אויף די אויגען. ער האַלט נאָך אַלץ אין איין קייען, און דער ריח פונ'ם רעטעך מיט די ציבעלעס פערגעהט מיר אין דער נאָז.

— אַ קיצור, רב שמשון, די מעשה דערפון איז אַזוי.

און איך דערצעהל איהם די גאַנצע מעשה פון אַלף ביז תיו, און איך זאָג איהם מיט זיסע ריידעלעך, טראַכטענדיג בשעת מעשה, אפשר וועט דאָס איהם פאַרט ווייכער מאַכען:

— איהר זעהט, רב שמשון, פאַר אייך איז ביי מיר קיין סודות ניטא, פאַר אייך פערטרוי איך מיך, ווי פאַר אַנ'אמת'ען גוטען פריינד. בעט איך אייך, אפשו קענט איהר מיר אַ טובה טאָן אין אַ סקלאַד פון ספרים, מע זאָל מיר געבען אויף באָרג. איהר מעגט מיר גלויבען, איך שווער אייך בהן צדק שלי, אז ס'וועט זיין אָבגעצאָהלט פיין און שען און צו דער צייט, איהר וועט, חלילה, צוליעב מיר נים האָבען קיין שום עגמת נפש.

— יאָ, געה גלויב אין אַ ליטוואַק'ס יושר! — ברומט רב שמשון און קנייטשט מיט די פּלייצעס.

ס'טייטש, רב שמשון, אויפ'ן בוידעם האָט איהר דאָך נערעדט גאָר אַנדערע דבורים. דעמאָלט, בשעת צרה, ווען דער חלף איז געלעגען ביי אַלעמען אויפ'ן האַלז, איז ביי אייך געווען כל ישראל אחים. דעמאָלט האָב איך געהערט פון אייער אייגען מויל, אַז אַ יוד איז אייך טייער נאָר דער־פאַר, וואָס ער איז אַ יוד, דעמאָלט האָט איהר ניט געקוקט, פון וואַסער אַ קאַנט איך, מענדעלע, בין: ניין, איהר האָט מיך גערופען ברודער און האָט מיר צוגעזאָגט העלפען בשעת הדחק. דעמאָלט זענט איהר געווען ווייך ווי אַ פּוטער, ווארום ס'האָט אייך געקלאַפּט אַ צאָהן אין אַ צאָהן פאַר פּחד. היינט, אַז ס'איז מיר באמת ענג, ס'האָט זיך מיר געטראָפען אַנ־אומגליק, און אייך, קיין עין הרע, איז גוט אויפ'ן האַרצען, איהר זיצט זיך רוהיג ביי זיך אין שטוב און סע פעהלט אייך גאָר ניט, — היינט מאַכט איהר זיך שוין ניט וויסענדיג. היתכן! ווי טוט מען אַזוי? איך קען דאָך נאָך, חלילה, קלעהרען, אַז ס'איז אַ בזיון, וואָס איהר זענט אַ יוד, איהר גיט דאָך דעם שונא אַ פתחון פה צו זאָגען: רעכט אויף די יודען! סע קומט זיי טאַקי דער גלות!

אַזוי מוסר איך רב שמשונ'ען מיט ווייבע רייד. איך רעכען נאָך אַלץ, אפשר וועט דאָס איהם נעהמען. רב שמשון הערט און שווייגט און קוקט מיט כונה אין שיסעל, רייבענדיג דעם רעטעך מיט די ציבעלעס אויף ביידע באַקען, — האַטש רעד צו איזם, האַטש רעד צו דער וואַנד, אַלץ איינס. איך האָב דערזעהען — אומזיסט מיין טרחה, אַזוינע יודען ווי רב שמשין קען מען מיט קיין ווערטער ניט ריהרען, האָב איך זיך אָבגעזעגענט און אַוועקגעגאַנגען מיט אַ שווער געמיט, טראַכטענדיג: אַזאַ חזיר קען טאַקי נאָר העלפען דער בוידעם...

אַ מענש, כל זמן ער לעבט, האָפט ער אויף בעסערס. איך געה מיר איבער דער גאַס און טראַכט מיר אַזוי: אויב אונזערע עהרליכע יודען, גאָט'ס סטראַפּטשעס, טיילען זיך אויף קליזלעך, האָבען פיינט אַ פרעמדען חסיד, אַ יודען פון אַנ'אַנדער קאַנט, אויב ביי זיי איז די שנאה אַזוי איינ־געגעסען אין די ביינער, אַז ס'איז ניטאָ צו איהר קיין שום תרופה, איז אפשר ביי די דייטשען בעסער? אפשר פערשטעהען זיי יאָ, אַז ס'איז ניטאָ קיין חלוק פון אַ יודען צו אַ יודען, אפשר איז ביי זיי איין יודישקייט אָהן שום קליזלעך... ווער שמועסט נאָך אַ דייטש אַ בעל־תשובה, איז ער דאָך אודאי אַ ליט, טאָר מען דאָך אויף איהם געווים ניט איבערטראַכטען...

בלייבט ביי מיר — אריינגעהן צו אלבערט'ן, בעטען ביי איהם א שטיקעל טובה, און אזוי ווי איך וויים, אז ער איז א בעל־תשובה וועל איך איהם ברענגען א יודישען ספר א מתנה, — דאס וועט איהם געוויס פערשאפען א נחת־רוח, וועט ער מיר ערפילען מיין בקשה מיט פער־גנינגען.

אויף מארגען מאך איך ניט קיין שהיות און לויף אוועק צו אלבערט'ן. איך גיב האפערדיג א ציה פאר'ן גלעקעל און סע לאזט זיך הערען אינ־ווניג א שטארקער קלונג, ממש קולי קולות: די טהיר עפענט זיך, און א מיידעל בעוויזט זיך אויף דער שוועל. זי קוקט מיך אן ווי אנ'עזות'ניצע און פרעגט מיט כעס:

— וואס דארפט איהר דא האבען, פאני זשיד?

— איך דארף האבען צו רב אברהם ב"ר פייבוש, — שים איך אוים און רוק זיך דערווייל אריין וואס גיכער אין קארידאר.

— ניטא דא, יוד, קיין אברהם'ס, דאס איז אלבערט האצעקלאצער'ס הויז, שרייט דאס מיידעל.

— אט איהם, מיין איך דאך טאקי, יא, יא, הער אלבערט, הער אלבערט! — ענטפער איך שוין שטעהענדיג אין פאר־הויז. — זייט זשע מוחל, טאכטערוניע, געהט זאגט דעם בעל־הבית, אז א גוטער פריינד וויל זיך מיט איהם זעהען. נאר מאכט עס, נשמה מיינע, אביסעל גיכער, זאגט איהם אן די גוטע בשורה, וועט איהם הנאה טאן.

אין עטליכע מינוט ארום האט זיך בעוויזען דער אדון בכבודו ובעצמו. צוויי אקטיארען זענען ארוים אין טעאטער אויף דער סצענע;ביידע שפיעלען קלוג, קונציג, יעדערער ווערליג זיין ראלע און אויף זיין אייגענעם שטייגער.

אנ'עבירה, וואס ס'איז פערפאלען געווארען אזא סצענע! קיינער האט ניט געזעהען אונזער שפיעל, א חוץ אונז ביידע. ווי געוועהנטליך זעהט מען ניט א סך שענע סצענעס צווישען מאן און ווייב, צווישען גוטע פריינד. אזינע סצענעס איז דוקא כדאי צו זעהען.

דער דייטש, אז ער איז צוגעגאנגען נעהענטער און האט מיך דער־זעהען, האט ער אזש א ציטער געטאן און האט בעקומען אלערליי קא־לירען. ער האט זיך אבער באלד בערוהיגט, אויסגעשטעלט אויף מיר א פאר אויגען און געקוקט שווייגענדיג, אקוראט ווי ער זעהט מיך דאס ערשטע מאל אין זיין לעבען. איך מוז מודה זיין, אז ער האט געשפיעלט אויסגעצייכענט, מ'האט טאקי באמת געקענט מיינען, אז איך בין איהם א

ווילד־פרעמדער. איך ווייס אָבער אויך, וואָס איך האָב צו טאָן; איך בין דוקא אַ מבין אויף אַלע זיינע שטיק. איך זעה איהם דורך און דורך. נאָר איך שפּיעל מיט פערגעניגען די ראָלע פון אַ תּם, כּלומר׳שט הויב איך גאָר ניט אָן צו וויסען, וואָס ער מיינט.

איך ציה זיך אויס, ווי איך בין גרויס, און שטעה און קוק אויף איהם מיט אַ מין שמחה, אַקוראַט ווי איך בין נאָר וואָס געקומען פון אַ וויטער נסיעה און האָב דערזעהען אַ נאָהענטען פריינד, אַ חבר פון קינ־דערשע יאָהרען. איך שטעה און קוק און שמייכעל — און רייד ניט אַ וואָרט. מיין שיינענדיגער פּנים אַנטקעגען זיין בייזען קומט אויס ווי אַ רעגענבויגען אַנטקעגען דער חמאַרע.

ער צו מיר (אַז ס׳איז איהם שוין נמאס געוואָרען דאָס שווייגען): וואָס דאַרפט איהר, רב יוד?

איך צו איהם (מיט אַ ליעב שמייכעלע, הויבענדיג דעם קאָפּ אין דער הויך): אַנו, דערקענט!... אדרבא, ווער בין איך?

ער צו מיר (מיט רוגזה; ער פערזשמורעט די אויגען, קנייטשט מיט דער נאָז): איך קוק און קוק און ווייס אַלץ ניט, ווער איהר זענט.

איך צו איהם (שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ און פּישטשענדיג מיט די ליפּען): פּס, פּס, אַ וואונדער, כ׳לעבען! איהר דערקענט שוין ניט מענדעל׳ען?

ער צו מיר (מיט אַ משונה קול, וואָס האָט אין זיך אַלצדינג: אי כּעס, אי געלעכטער, אי שפּאָט): מענדעלע!

איך צו איהם (כּלומר׳שט מיין איך, אַז סע טוט איהם ווילד הנאה, וואָס ער ווייסט שוין מיין נאָמען): יאָ, רב אברהם. נו, דערקענט איהר מיך שוין! (איך נעהם אַרויס פון דער קעשענע דאָס ספר׳ל, שטופּ עס איהם אַריין אין דער האַנד און זאָג אַרויס אין איין אָטעם) נעהמט, נעהמט, רב אברהם, פון מיר אַ מתּנה, אַז איהר וועט לייענען אָט דעם יודישען ספר, וועט איהר מיך דערמאָנען צו גוטען!

ער צו מיר (קעהרט אום דאָס ספר׳ל מיט גרויס מהירות, אַקוראַט ווי ער האַלט אין דער האַנד אַ הייסע קויהל): איך דאַרף עס ניט האָבען! איך קען ניט קיין יודיש, איך פערשטעה ניט די אַלטע מצרים־שפּראַך.

איך צו איהם (אין הארצען קאָכט מיר, נאָר ריידען רייד איך שטיל, בנעימות׳דיג): אויב איהר קענט ניט, וועט איהר זיך אויסלערנען, מיט׳ן אויבערשטען׳ס הילף. איך ווייס דאָך, אַז איך ציהט צו דער חייליגער תּורה און צו די ספרים פון אונזערע חכמים.

ער צו מיר (מיט געשפעט, ער האָט שוין ניט די העזה צו שרייען אויף מיר און האַלט איין דעם כּעס): איהר רעדט נאַרישקייטען, רבֿ יוד איהר האָט אַ גרויסען טעות! — אויב איך שטעה און הער אוים די אַלע ווילדע מעשיות אייערע, איז דאָס נאָר דערפאַר, וואָס ס'איז אַ שטיקעל קאָמעדיע צו קיקען אויף אייך, ווי איהר געהט אָנגעטאָן, ווי איהר רעדט, ווי איהר דרעהט זיך, ווי איהר מאַכט אַלערליי משונה'דיגע העויות. זאָל מען זאָגען אויף די יודען, וואָס מע וויל — אַז זיי זענען אַ ווילד פאָלק, אַ נאַריש פאָלק, אַז זייערע פיהרונגען זענען מיאוס, זייער חכמה איז פערשימעלט, זייערע געלערענטע טויגען אויף קלאָג, זייערע ספרים זענען פוסט, זייער שפּראַך איז, ווי זיי אינגאַנצען, אָרים, פויל, צעקאַליטשעט, אָהן רייב און לעבען, — פונדעסטוועגען איז אין זייערע ווילדע מנהגים, אין זייער שמיעס, אין זייער הולך, אין זייערע אַלע פּאָסטעמקעס פאַרהאַן עפּעס אַזוינס, וואָס סע גלוסט זיך אויף זיי קוקען, ווי מע קוקט אויף קאָמעדיאַנטען, דעריבער האָבען טאַקי אונזערע עלטערען אַמאָליגע אָהרען זוכה געוועזען צו שטעהן אין די פּריצישע פּאַלאַצען: זיי האָבען געוויזען, ווי מע טאַנצט פאַר אַ כּלה, ווי מע זינגט מה־יפית און זמירות פאַר'ן שבת'דיגען קוגעל, — זיי האָבען פּשוט פרעהליך געמאַכט די פּריצים מיט זייערע אומגעלומפּערטע גענג.

איך צו איהם (מיט אַ בּעהאַלטענעם כּעס און אַ פריינדליכען שמייכעל): איהר טרייבט קאַטאָוועס, רבֿ אברהם! איהר גלויבט אַליין ניט, וואָס איהר רעדט. ווער ווייס נאָך אַזוי גוט ווי איך, אַז איהר האָט אַ יודיש האַרץ, אַז איהר זענט אַ יוד ווי אַלע יודען. דערויף זאָל מען מיך פרעגען, איך בּין אַנ'עדות.

ער צו מיר (מיט אַ הלצה'לע, וואָס ער האָט פון איהר אַליין שטאַרק הנאה): אָט דאָס איז דאָך די מעשה, אַז אַ יוד ווייסט אַלצדינג, אַ יוד איז אַ יאָהר־עדות, אַבּי דו ווייסט איהם נאָר ווייזען אַ מטבע.

איך צו איהם (אויך מיט אַ הלצה): איך בּין דוקא אַ גוטער עדות. איך בּין דאָך אַליין געווען דערבּיי, איך האָבּ אַליין געזעהען, ווי אַזוי אַ יוד ווערט אַ בּעל־תּשובה, אַ הייסער נאַציאָנאַליסט, אַ געטרייער זוהן פון זיין פאָלק — אַ מענש, וואָס ליידט גלייך מיט אַלע יודען... נאָר דעם אמת מוז איך זאָגען, אַז אויבּ אַזוינע שבי פשע בּיעקב, אַזוינע „געהויבענע“ יודען איז היינטיגע יאָהרען פאַרהאַן ניט איינער און ניט צוויי, זענט איהר, פאַני, אַנ'אויסנאַהם צווישען זיי. אין אַ קורצער צייט זענט איהר, ס'זאָל אייך קיין עין הרע ניט זיין, געשטיגען פון מדרגה צו מדרגה,

פון אַ פּושע ישראל געוואָרען אַ בעל־תשובה, פון אַ בעל־תשובה — אַ נסתּר, אַ למד־וו׳ניק, אַ צדיק גמור, וועלכער פערשטעלט זיך נאָר פאַר אַ דייטש, און אין אמת׳ען איז ער כּלו קדוש. אַ למד־וו׳ניק מעג אַלצדינג, איהם איז אַלצדינג מותּר, אַלצדינג איז מען איהם מוחל, אין זיינע מעשׂים איז ניטאָ קיין חלול השם, ער מאַכט ניט מיט דער בלאָטע די גרעסטע יודישע חכמים, בּיי איהם איז ניטאָ ניט קיין קופּערנער שטערען, ניט קיין מיאוס׳ע ווערטלעך, ניט קיין נאַרישע דבורים, ניט קיין פאַלשע רכילות, ניט קיין יאָגעניש נאָך פּוסטען כּבוד, ניט קיין שווינדעל און נאַרערייען. בּיי איהם איז אַלץ — סודות, טיעפע כּונות, דברים בגו. איך מוז זיך מודה זיין: מיר איז גאָר אויפ׳ן געדאַנק ניט געקומען, אַז דאָ אונטען וועט איהר זיך אַזוי גיך אויפהויבען אויף אַזאַ הייכקייט פון דער נידעריגער מדרגה, וואָס איהר זענט אויף איהר געשטאַנען דאָרט... דאָרט...

ער צו מיר (ער קען זיך שוין ניט איינהאַלטען, און פּנים בּייטען זיך איהם די פאַרבען — דאָס איז אַ חסרון: ער ווייזט אַרויס אַ אומצו־פריעדענקייט אינמיטען שפּיעל, אַזוי דאַרף ניט זיין): וואָס?! —

איך צו איהם (פּאַוואָלינקע, קלאָרע דבורים, ווי אַ גוטער שפּיע־לער, כּדי איהם צו דערלאַנגען אין דער זיבעטער ריפּ): דאָרט, אויפ׳ן בּוידעם! אַי איז דאָרטען געווען אויף אייך אַ מחיה צו קוקען. אַ יוד זיצט זיך צווישען פּראָסטע יודען, הערט זיך צו צו זייער שמועסען, זייערע חכמות, זייער תּורה, קוועלט אָן פון זיי ווי אַ וויינינגער עפּעל. אַ קאַטאָוועס—יודען! איהר זענט דאָך צוליעב זיי אַפילו געקראָכען אויף די באַנטעס, מוחל געווען אויף אייער כּבוד, געגעסען מיט אונז אינאיינעם ציבּעלעס און קנאָבּעל — און דוקא מיט פערגעניגען. איך געדענק — פאַר וואָס זאָל איך ניט געדענקען! איהר האָט מיר אַפילו צוגעזאָגט אויס־העלפען אונטער אַ נויט, איהר האָט געשוואוירען, אַז איהר וועט בּלייבּען נאָהענט צו מיר מיט׳ן האַרצען און מיט דער נשמה און מיט׳ן גאַנצען לע־בּען, — נו, האָבּ איך זיך מישב געווען, פאַר וואָס זאָל איך ניט אַריינ־געהן זיך זעהען מיט אַ ליעבּהאַרציגען פריינד. בּין איך טאַקי געקומען צו אייך און פערנייג זיך פאַר אייך מיט דעם גרעסטען כּבוד און דרך־ארץ (איך טו דאָס טאַקי מיט אַ ערנסטער מינע).

ער צו מיר (פערנייגט זיך אויך מיט אַ בּיטער שמייכעלע, נאָר חנ׳ודיג, ווי די מאָדע איז): סע טוט מיר שטאַרק הנאה. אָבער איצט, רב יוד, לאָזט מיך צורוה און געהט אייך צו... (די לעצטע ווערטער זאָגט ער מיט אַ הויך קול און מיט התלהבות. די ווערטער געהען בּיי איהם

ארויס קלאָר און שאַרף און די האַנד זיינע איז אויסגעשטרעקט צו דער טהיר).

איך צו איהם (איך פערשטעה זיין כונה, געה גיך אַרויס, זאָגענדיג שיין אויפ'ן וועג צו דער טהיר): צו אַל די שוואַרצע יאָהר, נאָר ניט צו אברהם ב"ר פייבוש!

אוים סצענע און אוים האָפנונג!...

איך האָב נאָכדעם פערגלייכט רב שמשונ'ען דעם פרומען יודען מיט אַלבערט דעם דייטש, איך האָב זיך צוגעקוקט צו זייערע מעשים און זייער פיהרונג, וועלענדיג געפינען דעם חלוק צווישען זיי, פערשטעהען, וואָס האָט פון זיי דער כלל, — האָב איך אַיינגעזעהען, אַז חאָטש זיי זענען פערשיעדענע ברואים, איינער שימעל און דער אנדערער סם, ברייגגען זיי פונדעסטוועגען דעם כלל־ישראל אַלץ איינע צרות: איבער זיי בּיידע פוילט דאָס יודישע פאָלק, בעקומט אַ שלעכטען, עפּוש'דיגען ריח...

סע געהט אַוועק אַ טאָג און צוויי און דריי... איך עס און טרינק און צאָהל פאַר מאָהלצייטען און צאָהל פאַר נאַכטלעגער אויף דער אכסניה. געלט ווערט וועניגער, דאגות אַלעמאָל מעהר, און פרעגט מיך בחרם, וואָס דער סוף וועט זיין, ווי אַזוי וועל איך אַרויס פון דעם קלעם. קיין סחורה קען איך ניט קויפען, ווייל ס'איז ניטאָ קיין געלט. אמת, יודישע ספרים זענען ניט אַזאַ סחורה, וואָס מע קויפט זיי פאַר מזומנים, אָבּצאָהלען דאָס גאַנצע געלט אויפ'ן אָרט איז קיינער ניט מחויב; יודישע ספרים אָדער מע קויפט דורך אַ בייט: נאַ דיר, וואָס מיר איז איבעריג, גיב מיר, וואָס סע געהט ביי דיר ניט, אָדער בשעת דער קניה בעצאָהלט מען האַנד־געלט און דאָס איבעריגע לעגט מען אָב אויף אַ זמן צו גלאַט אַזוי, ביז דער אויבערשטער וועט העלפען, דער פדיון וועט ווערען גרעסער — אויף דעם סמך בין איך דאָך טאַקי געקומען אהער לכתחילה, געמיינט אַביסעל נעהמען פאַר מזומן, אַביסעל אויף באָרג, אַביסעל אויסדרעהען מיט אַלערליי מאַניפּאָרגעס, ווי דער שטייגער איז. בעדאַרף זיך אָבער טרעפען אַנ'אומגליק, איך ווער אָן די עטליכע קערבלעך. און ווער וועט דאָס זיין משוגע געבען סחורה אַ מוכר־ספרים אָהן אַ קאָפּיקע געלט? זיצען ווידער און וואַרטען, איז אויך ניט קיין פּלאַן, וואָרום וואָס קען איך זיך דערוואַרטען? ס'זאָל אויסגעהן דער לעצטער גראָשען, איך זאָל שוין אַפילו ניט קענען פאָהרען אַהיים ניט מיט דער באַהן, ניט מיט אַ בעל־

עגלה? וואָס זשע וועט זיין? וועל איך מוזען גערהן — איבער די הייזער, שלעפען זיך פון שטאָדט צו שטאָדט ווער ווייסט ווי לאַנג, ביז איך וועל זיך דערשלעפען אַהיים. איז אָבער די פּרנסה פון אַ שלעפער, אַ מקבל שוין אויך היינטיגע יאָהרען ניט דאָס, וואָס אַמאָל: ס'ע וואַקסען, ברוך ברוך השם, קבצנים ווי גראָז, וואו מען גייט אַ וואָרף מיט אַ שטיין, טרעפט מען אַ מקבל. היינטיגע יאָהרען איז סתם קבצן ניט ווערט אַ צובראָכענעם דרייער, מע דאַרף דערצו נאָך האָבען אַ שטיקעל געשעפטעל, אַ מסחר'ל, אַ שטייגער פערקויפען נאָדלען, שוועבעלעך, דעמאָלט איז ערשט גוט צו געהן אין די הייזער. אַזאַ קבצן, ווי איך, למשל, אַ יוד אַ מכובד און אין די יאָהרען, קלויבט זיך אוים אַ שטיקעל קהל'שע אַרבייט, עפּעס אַ שליחות'ל אין אַ דבר־מצוה: ס'איז דאָ קבצנים־אַדוואָקאַטען, מליץ־יושר'ס, קבצנים־חיבבים, גוט־זאָגערם, קבצנים־עצה־געבערס, קבצנים־מחברים, בעל־לשונ'ס, קבצנים מיט'ן טיטול „אמת'ע", קבצנים־דרשנים און אַזוי ווייטער...

וואָס זשע פאַר אַ מין קבצנות זאָל איך מיר אויסקלייבען, אַז איך זאָל חלילה ניט געהן צו גרונד? זיין אַ מליץ־יושר פאַר יודען אויף יודען — איז דען דאָ אַ גרעסערע נאַרישקייט אויף דער וועלט? אַז מענשען לויבען זיך אַליין, דערצעהלען פון זיך אַליין שבחים צווישען זיך, איז דאָס ניט נאָר אַ פּוסטע אַרבייט, נאָר מע ברענגט נאָך דעם גרעסטען שאָדען, וואָרום מע געוועהנט זיך צוצומאַכען די אויגען אויף אייגענע חסרונות, אויף חטאים בזדון ובשגגה, מע טראַכט גאָר ניט וועגען לייטישער, פיינער...

נו, און אַ בטלן — אַ חובב איז אויך אַז אָך און וועה. מע בלייבט שטענדיג די קשיה: וואָס קען אויפטאָן אַזאַ מין חובב, רחמנא לצלן? אַז אַרבייטען קען ער ניט, קיין כח האָט ער ניט, קיין געלט פערמאָגט ער ניט, קיין טובה קען פון איהם אין קהל'שע זאַכען ניט אַרויסקומען בשום אופן, היינט וואָס טויג דאָס ריידען, דאָס הילכען, דאָס פּלאַפּלען גלאַט אין דער וועלט אַריין? ובפרט נאָך, אַז מיט דעם פּלאַפּלען ביזטו אויסען דיין אייגענע טובה, אַז דו מאַכסט עס גאָר פאַר אַ פּרנסה! דו קומסט צו מיר מיט ווערטער, כדי איך זאָל קומען מיט קאַפּיטאַלען, מיט אַ ברייטער האַנד, וואָלט שוין באמת גלייכער געווען אי פאַר מיר, אי פאַר דער וועלט, אַז דו זאָלסט אונז גאָר אינגאַנצען לאָזען צו רוה. און גלאַט, מאי קא משמע לן? וואָסער יוד איז דען ניט קיין חובב? ניט מעהר, מע שווייגט, מע וועט זיך ניט געהן בעריהמען. אויף דערויף איז מען דאָך אַ יוד...

בעסער שוין איז די פרנסה פון אַן׳עצה-געבער. דאָס איז אַ גרינגע און אַ ריינע מלאכה. גרינג איז זי, וואָרום מע גיט דאָך עצות יענעם, ניט זיך. אויב דער ענין איז אַ שווערער, איז ער דאָך וויעדער שווער אַן׳אַנדערען, ניט דעם עצה-געבער, וועלכער האָט אויף זיך ניט קיין שום אחריות. נו, און ווען איך זאָג, אַז די מלאכה איז אַ ריינע, מיין איך דאָס אַזוי, ווי עמיצער זאָגט: אַ ריינער משוגע׳נער, דאָס הייסט אַ מענש, וואָס ער פערמאָגט ניט קיין פיצעל פערשטאַנד. סתם יועץ, האָבען מיר אַ קימא לן, איז אַ שוטה, און ס׳איז ניטאָ נאָך אַן׳אַנדער מצוה, וואָס פרומע יודען זאָלען זי מקיים זיין מיט אַזאַ שמחה און מיט אַזאַ משונה׳דיגען פערגעניגען, ווי געבען יענעם עצות. אַז איך בין געווען יונגער, פלעג איך אויך שטאַרק מדקדק זיין אין דער דאָזיגער מצוה, ווי אַן׳אמת׳ער יוד. איך פלעג שטענדיג געבען עצות, ווען קיינער האָט מיך ניט גע-פרעגט, ביז ס׳האָט זיך געטראָפען אַ פּאַסקודנע מעשה — מ׳האָט מיר אָב-געהאַקט די פליגעל, אַ געשריי געטאָן: שוטה, וואוהין קריכסטו, נעהם דעם וועג! פון דעמאָלט אָן וועל איך שוין פעריזאָגען אַ צעהנטען, מע זאָל זיך ניט רוקען מיט קיין אומגעבעטענע עצות. דאָס איז ביי מיר אַ נדר...

וואָס איז שייך צו דער מלאכה פון ווערטער, מיין איך שרייבען ספרים, איז דאָס ניט פאַר מיר. די דאָזיגע מלאכה איז גרינג נאָר דעמאָלט, ווען זי איז ריין, דאָס הייסט, ווען דער מחבר איז ריין פון קענטעניש׳ען, ווען ער האָט ניט געלייענט די ווערק פון אונזערע חכמים, ניט אַריינגעקוקט אין דער אַלטער יודישער ליטעראַטור, ניט געלערנט, ניט געקלעהרט, ניט פערטיעפט זיך אין געדאַנקען, — איהם איז דאָס גרינג, ער האָקט אין קרויט אַריין, בעשאַפט גאָר פון גאָרניט, ווי איהם ווילט זיך — ווער קען איהם זאָגען אַ דעה? די מלאכה איז אָבער זעהר שווער פאַר אַזוינעם, וואָס האָט אַמאָל יאָ געלערנט, אַריינגעקוקט אין די קליינע אותיות׳לעך. אַזוינער חאַפּט זיך ניט מיט זיינע חדושים ביז ער האָט ניט פערקוקט אין די אַלטע אוצרות, ביז ער האָט ניט איבערגעטאַפּט און אי-בערגעטרייסעלט אַלע בעהאַלטענע ווינקעלעך, טאָמער וועט ער געפינען אַ זאַך, וואָס זאָל איהם פּאַסען צו זיין ענין. אַזוינער, אַז ער טוט שוין עפּעס אויף, איז דאָס מיט אַ טעם און מיט אַ געדאַנק. בעשאַפען גאָר פון עפּעס איז זעהר אַ שווערע אַרבייט, דאָ דאַרף מען אַ סך קענען און אַ סך פערשטעהן!...

דער טיטול „אמת׳ער" אָדער „באמת" איז היינט אין גרויס חשיבות.

מע שענקט איהם יעדערען, ווען מע וויל אָבגעבען כבוד, נאָר איך מוז זיך מודה זיין, אַז איך פערשטעה ניט, וואָס ער בעטייט. מע זאָגט היינט: אַנ׳אמת׳ער חכם, אַנ׳אמת׳ער צדיק, אַנ׳אמת׳ער חובב, ס׳איז דאָ אַזוינע, וואָס זאָגען אפילו: אַנ׳אמת׳ער איש־אמת, אָדער: ער איז באמת א חכם, באמת אַ צדיק, באמת א חובב, באמת אַ איש־אמת. אויב אַזוי קומט דאָך אויס, אַז אַ סתם חכם איז ביי אונז אַ שוטה, סתם צדיק—אַ רשע, סתם חובב—אַ שונא, סתם איש־אמת—אַ ליגנער, סתם הס—אַ שווינדלער. און אויב אַזוי, הייסט עס דאָך, אַז היינטיגע יודען זענען אַלע איבערגעשפּיצטע, דורכגעטריבענע יונגען, וועלכע ריידען נאָר אויף לשון סגי־נהור! היינט, אַז אַ יוד איז ניט בעגלויבט אויף אַ טיטול, וואָס ער אַליין האָט געשענקט אַ מענשען, איז ער דאָך במילא ניט בע־גלויבט אויך אויף אַ טיטול צו אַ טיטול. הייסט עס, אַז דער סגי־נהור, וואָס איז טייטש בלינדער, ווערט טאַקי בלייבען אַ בלינדער לעולם ועד, מעגסט איהם רופען אמת׳ער סגי־נהור, וויפיעל דו ווילסט אַליין? ווי פערענטפערט מען די דאָזיגע קשיה? — דאָ וואָלט איך געדאַרפט אָנקומען צו אַ שאלת חכם, נאָר מיר ווייסען אבער, אַז זינט ס׳איז חרוב געוואָרען דער בית־המקדש, האָט מען צוגענומען די סמיכה ביי׳ם בית־דין של חכמים און זי איבערגעגעבען צו קונדסים: אַ ליאַדע חדר־יונגעל גיט היינט וועמען ער וויל דעם גרעסטען, דעם ווילדסטען, דעם מורא׳דיגסטען טיטול. פּאַר אָט די יונגע צוציקעס איז קיין זאַך ניט שווער. אַמאָליגע יאָהרען האָבען די חכמים געזאָגט: ניט יעדערער, ווער עס וויל נעהמען אַ נאָמען, מעג איהם נעהמען (לא כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול), מיר אין אונזער צייט דאַרפען זאָגען: הלואי וואָלט ניט יעדערער, ווער עס וויל געבען אַ נאָמען, איהם געמעגט געבען!...

און נאָך אַלע זאַכען זענען די צוויי לעצטע פרנסות גאָר ניט קיין פרנסות — אפילו פּאַר אַ קבצן. מע קען פון זיי קיין נחת נישט האָבען. אויב איך האָב זיי דאָ אַריינגעשטעלט אין צעטעל, איז נאָר פון כבוד וועגען, כדי איך זאָל ניט מביש זיין אַ געוויסען סאָרט קבצנים — שענע יודען.

הכלל, וואָס זאָל איך אייך דערצעהלען? ס׳איז אַריבער נאָך עט־ליכע טעג, רב ישראל איז אַוועקגעפאָהרען, די איבעריגע אורחים זענען זיך אויך צופאָהרען, איך בין געבליבען אויף דער סטאַנציע איינער אַליין. וואָס טוט מען, געוואַלד, וואָס טוט מען? ניטאָ קיין געלט, ניטאָ קיין ספרים, ניטאָ קיין פרנסה, און דער היים געלאָזט אַ ווייב מיט קינדער!

פער'גנב'עט זיך צו מיר אין מח אַ מחשבה'לע: האַ, מענדעלע, אפשר פאַרט ווערען אַ דרשן ?! — איך מאַך זיך ניט הערענדיג, ניט וויסענדיג, איך פערקאַטשע דעם אַרבעל ביז'ן עלענבויגען און קראַץ זיך געשמאַק און סטאַרע זיך טראַכטען וועגען אַנדערע זאַכען. געהט אַוועק אַ שטיקעל צייט, און דער איינגענער געדאַנק קלינגט שוין ווידער אין מיר, ווי אַ גלעקעלע: געה, מענדעלע, מאַך ניט קיין שהיות, נעהם זיך צום זאָגען! דרשנים זענען איצט אין דער מאָדע, ס'איז אַזאַ סחורה, וואָס זי געהט... האָב איך שוין איצטיגם מאָל יאָ אַ פאָר ווערטער פון דעם דאָזיגען געדאַנק, נאָר איך קוויינקעל זיך, איך ווייס אַליין ניט, וואָס צו טאָן: פון איין זייט האָב איך מורא פאַר'ן עולם — ווי געהט מען דאָס גלאַט אַרויף אויף אַ בימה און מע זאָגט פאַר אַנ'עדה מיט יודען, אַז מ'האָט עס זינט מע לעבט ניט געפּרובט? היינט איז דרשנות טאַקי אַ שטיקעל עבירה אויך, וואָרום מע געוועהנט זיך צעקאַליעטשען די פסוקים און מע ווערט אַ גרויסער עזות-מחוצף-פנים, ניט אויסגערעדט זאָל זיין; פון דער אַנדערער זייט אָבער טראַכט איך מיר: פרנסה! און סע שטעהען מיר פאַר די אויגען גאַנצע קופּקעלעך מטבעות, וואָס מע צאָהלט פאַר אַ דרשה. איך קוויינקעל זיך נאָך אַלץ, נאָר עפּעס טאָרעט מיך שוין אינוועניג, סע טראָגט מיך אונטער: געה, געה, זאָג און פערדיען אַ גראָשען און זאָלען דיין ווייב מיט די קינדער פערשפּאָרען אויסגעהן פאַר הונגער!... סע ווערט מיר קאַלט און וואַרעם אין האַרצען און אין אַלע רמ"ח אברים; דאָס פיבער פון דרשנות, די מגפה פון איצטיגען דור, האַפּט מיך אָרום מיט'ן גאַנצען כח: סע ציהט ביי דער נשמה, סע נאָגט, סע קיצעלט אינוועניג, סע לאָזט ממש ניט רוהען, איך זאָל נאָר, למען השם, ריידען, ווערען אַ מגיד צווישען יודען. סע טרייבט מיך ווי אַ דבוק, ווי אַ שד, רחמנא לצלן. סע דאַכט זיך מיר — איך וועל ניט אויסהאַלטען, אויב איך ווער ניט אַ בעל-דרשן.

איך לעג זיך אַריין אין בעט און בין שטאַרק פערטאָן אין מחשבות, איך זוך, איך נישטער אין מדרשים, אגדות און פסוקים, איך קלויב שטיקלעך פאַר אַ דרשה, וואָס איך וועל, אם ירצה השם, האַלטען. איך בינד צונויף אין מיין געדאַנק איין מאמר מיט'ן אַנדערען, האַטש סע קלעבט זיך אָפּט ווי אַנ'אַרבעס אָן וואַנד, איך האַלט מלחמה מיט די פסוקים: די נאָהענטע מאַך איך וויים, די וויטע נאָהענט, דאָס קרומע גלייך, דאָס גלייכע קרום, איך צעקאַליעטשע זיי, פערדרעה און פערפּלאָנטע זיי, אַז ט'איז זיי ניט צו דערקענען; איך שפּרינג פון איין ענין צום אַנדערען,

הויב אָן און לאָז ניט אויס, הויב אָן עפּעס אַנדערש און האַק אָפּ אינמיטען; דערוויַיל איז בּיי מיר נאָך אַלץ אָהן אַ טאַלק, אָהן אַ סדר: פּיצעלעך, בּרעקלעך, רמזים, מעהר געמיינט ווי געזאָגט. מעהר לאַטע ווי בּגד. דער משל איז זיך אַ משל פאַר זיך, קיין נמשל האָט מען נאָך דערוויַיל ניט געקאָכט. דער אָנהויב איז דאָ, דעם המשך וועט גאָט געבּען. בּכלל איז מיר די דרשה געראָטען, — אַ דרשה ווי גאָט האָט געבּאָטען, מיט אַלע פּיטשעווקעס, מיט אַלע פליטערלעך, מיט הכל בּכל מכל כל: אַ סך נאַ־רישע מליצה, צוגעזאַלצען מיט צביעות און שווינדעל, אַ מאָדנע ליעבשאַפט צום כלל ישראל, צוגעשמאַלצען מיט חנופה — זים ווי לאַקריץ, אַ טראָפּען אמת און אַ פּאַס ליגענס, אַלצדינג ווי עס רעדט זיך בּיי אונז, בּרוך השם... איך ליעג אויפ׳ן בּעט און האָבּ הנאה פון מיין דרשה, איך קוועל ממש אָן, איך חזר זי אַלעמאַל איבּער, דאָ שטעל איך אַריין אַ צאַצקע, דאָרט מאַך איך אַ נייעם קנייטש, אַ נייעם אויפטו, איך האַלט שוין בּיי „ובא לציון גואל" — קומט עמיצער אַריין...

דער משרת, האָבּ איהם אַכציג שווארצע יאָהר! וואָס האָט ער צו מיר...

— רבּ קרוב, מעות...

— לייזער, איך האָבּ איצט ניט!

— פּעטער, אַז אַ בּעל־הבּית׳טע הייסט, מוז מען געבּען.

— איך וויים, לייזער, אוי, ווייס איך, פאַר וואָס זאָל איך ניט וויסען. איך קען זי גוט, די מרשעת!

לייזער׳ס וויזיט האָט איבּערגעריסען מיינע מחשבות. איך האָבּ זיך אויפגעכאַפּט, ווי נאָך אַ חלום. לייזער׳ן האָבּ איך פערדרעהט די צייהן מיט אַ תירוץ: מילא, דאָס, יענץ, איך וועל קריעגען, איך וועל איהם געבּען מאָרגען. מיר אַליין איז אָבּער זעהר געוועזען שטאַרק קאַלעמוטנע, וואָרום איך האָבּ גוט געוואוסט, וואו דער שוך קוועטשט מיר. טראַכט איך מיר, וואָס איז דאָס פאַר אַ פּלאַן — זיצען אין שטוב און ניט טאָן אַ האַנד אין קאַלט וואַסער. נאָר פערנעהמען זיך מיט פּוסטע פאַנטאַזיעס, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען? אַמעהר לאָמיך בּעסער אַרויסגעהן אין מאַרק אַריין, אפשר וועט מיר דער אויבּערשטער עפּעס צושיקען מיט זיין גרוים חסד.

אַז איהר וועט קומען, רבּותי, קיין וואַרשאָ, און וועט געהן איבּער

די גאַסען, זאָלט איהר זיך שטאַרק היטען פאַר אַ סכנה. וואָרום אויב אונזערע יודעלעך זענען אומעטום, ברוך השם, ריהרעוודיגע נפשות, לויפען, איילען, יאָגען זיך אויף וואָס די וועלט שטעהט, זענען די וואַרשאַווער יודען מיט זייער ריהרעוודיגקייט גאָר אַנ'אויסנאַהם צווישען אַלע. אַז אַ וואַרשאַווער יוד קומט אייך אָן אַנטקעגען, איז דאָס ווי אַ באָמבע, ווי אַ פייל אויסע'ן בויגען. איהר אוספייעט זיך ניט אַרומקוקען, ליעגט איהר שוין אויף די שטיינער און קלייבט די צייהן. אַז אַ וואַרשאַווער יוד שנייצט, במחילה, די נאָז און איהר טרעט ניט אָב אָן אַ זייט, זאָלט איהר וויסען, אַז איהר דאַרפט תיכף לויפען אַהיים און וואַשען די קאַפּאָטע מיט זייף...

וויפיעל נסים האָט מיר גאָט געהאָלפען יענעם טאָג, וואָס איך בין ניט געוואָרען בלינד און הינקענדיג און ניט געבליבען אָהן זייטען, בשעת איך האָב זיך אַרומגעבלאָנקעט אַ פערטראָגענער אין די גאַסען און געסלעך און מאַרקען, וואו סע זשומעט, קיין עין הרע, ווי אין אַ ביהן-שטאָק, וואו סע לויפען און טומלען און דרעהען זיך און שטויסען זיך אונזערע יודעלעך אין חאַפעניש און איילעניש, ווי ביי אַ שרפה. געלעזט האָב איך דוקא יענעם טאָג — ניט צו פערזינדיגען — וואו אַ שטעקען, וואו אַ שטופּ אין זייט, אַ קלאַפּ אין פלייצע, אַ קולאַק אין בויך, סטוסאַקעס, באָבענציעס אָהן אַ צאָהל, און איך בין מיר אַלץ געגאַנגען ווייטער און מקבל געווען די קלעפּ באהבה. סוף כל סוף האָט זיך מיר געטראָפען אַזאַ מין מעשה: צ ו ו י י יודען זענען אויף מיר אָנגעלאָפען אין איין צייט, איינער פון פאַרענט, דער אַנדערער פון הינטען, איינער גיט מיך אַ שטופּ ר ע כ ט ס, וויפיעל ער האָט נאָר כח, דער אַנדערער שטופּט מיך מיט דעם אייגענעם אימפּעט אויף ל י נ ק ס. מיר ווערט פון אַזאַ אָפּעראַציע אַזש ל י כ ט י ג אין די אויגען און איך זעה בחוש, אַז ס'איז אַ נס, וואָס פון אונז אַלע דריי איז ניט געוואָרען איין מאַטשינקע. אָט אַזוי געה איך אויף צרות און פאַל און שטעה אויף און געה ווייטער, ביז מ'האָט מיך צוגעשטופּט אָהן מיין ווילען צו אַ גרויסען סקלאַד פון ספרים. וואָס זאָל איך אייך זאָגען? איך האָב טאַקי באַלד דערזעהען בעשיינפערליך, אַז די קלעפּ זענען ניט געווען אומזיסט: פון זיי האָב איך, פערשטעהט איהר מיך, בעקומען מעהר שטאַרקייט, צוליעב זיי האָב איך זיך אָנגענומען מיט האַרץ און געגאַנגען און געטאָן און אויסגעלעזט געוואָרען פון אַ צרה און דערשלאָגען זיך, וואָס איך האָב געוואָלט. ניט אומזיסט זאָגט די וועלט אַ ווערטעל: דער הונד פערדיענט דעם שטעקען.

רבותי, איך בין שוין, קיין עין הרע, אַ יוד אַ ם און זינט

איך בין געקומען צו מיין דעה האָב איך צו טאָן מיט יודישע ספרים, האָב איך געמיינט, אַז איך בין אַ חכם, אַז איך פערשטעה עפעס אין דעם מסחר, — אָבער אין דעם סקלאַד, וואו איך בין פערגאַנגגען, בין איך ערשט געוואויר געוואָרען, אַז איך פערשטעה גאָר ניט, אַז מיין געניטשאַפט איז דאָ ווי אַ טראָפּען אין ים. געוואוסט האָב איך, למשל, אַז ספרים זענען ביי אונז ניט אַי־אַי־אַי, אַז דער עסק פון ספרים איז געשלאָגען: דער פערקויפער ליעגט אין דער ערד און מוז בארגען דעם קונה נאָך מיט אַ טאַנץ. אָבער אַז דער מסחר זאָל זיין אַזוי טויט, אַז מע זאָל קענען איינקויפען אַ גאַנצען פּאַק ספרים אפילו אָהן אַ פּרוטה, אָהן אַ צעבראָכענעם גראָשען, נאָר מיט אַ וועקסעל און מיט אַ צוזאָג און מיט אַ הן צדק, און דערצו נאָך אַזאַ מוכר ספרים ווי איך, וואָס איך בין דאָס ערשטע מאָל אין וואַרשאָ און האָב דאַרט ניט קיין איין בעקאַנטען, — זאָגט אייך וואָס איהר ווילט, דערויף האָב איך זיך ניט געריכט. דעריבער אַז ס׳איז מיר אויסגעגאַנגען געלט, האָב איך געמיינט — פערפאַ־לען, ניטאָ מעהר קיין האָפנונג. וויפיעל מאָל האָב איך זיך אומגעדרעהט איבער די סקלאַדעם, געקליבען, כלומר׳שט, ספרים און זיי אָבגעלעגט אָן אַ זייט, ווי איינער רעדט: איך וועל נאָך האָבען אַ ישוב, — ריידען אָבער מיט דעם בעל־הבית פון׳ם סקלאַד האָב איך ניט געהאַט קיין העזה, וואָרום ווי קומט מען דאָס צו אַ מענשען און מע זאָגט איהם: גיב מיר סחורה און איך וועל דיר געבען אַ הבטחה אויף שפּעטער, אַז דער אויבערשטער וועט שענקען דאָס לעבען? איך האָב, פערשטעהט איהר מיך, גוט געפיהלט מיין וועהטאָג. נאָר יענעם טאָג איז, ווייזט אויס, שוין פול געוואָרען דער בעכער פון מיינע צרות, דאָס לויפען איבער די גאַסען מיט די קלעפּ מיט די באַבענציעס, וואָס האָבען זיך אויף מיר געשיט, האָבען מיך אַזוי צעשרויפט, אַז איך האָב שוין אַוועקגעוואָרפען בזיון אין אַ זייט. אַ צעטראָגענער, אַ בייזער בין איך אַריין אין סקלאַד און אויסגעשאָסען מיט אַ מאָל:

— רבי עזריאל, די מעשה דערפון, רבי עזריאל, איז אַזוי: איך האָב קיין געלט ניט!

— ווער האָט היינטיגע יאָהרען יאָ? — זיפצט רבי עזריאל און נעהמט מיך דורך מיט די אויגען, — שלעכטע געשעפטען, פּאַני, געשלאָגען דער מסחר, — זיץ און קוק אָן די פיער ווענד!... מע ווייסט דען, מ׳שטיינסגעזאָגט, אויף וואָס פאַר אַ וועלט מע לעבט?... היינט בין איך דאָ, מאָרגען... וויים איך, וואו איך וועל מאָרגען זיין?

— איך האָב ניט, מיט וואָס צו בּ׳עצאָהלען פאַר דער סחורה: היינט, רב עזריאל, איהר הערט, וואָס איך זאָג?

— אוי, איך הער, איך הער, רבּי מענדלע, פאַר וואָס זאָל איך ניט הערען... נאָר וואָס דען, ס׳איז עפּעס אַ תירוץ? אַז אַ יוד קען ניט צאָהלען, זוכט מען זיך עפּעס אַנ׳עצה, טוט מען זיך, ווי זאָגט מען דאָס, אַביסעלע אַ קוועטש, ציהט מען זיך איבער׳ן כּח... אַ ברירה האָט מען?... אַזוי פיהרט זיך שוין די וועלט, רבּי מענדעלע, מע קוועטשט דעם יודען, קוועטשט ער זיך, קוועטשט ער יענעם, האַלט מען אין איין קוועטשען, אין איין שטופּען... דערויף איז מען דאָך יודען...

— גאָט איז יודע דעם אמת, רבּי עזריאל, אַז איך וואָלט זיך דוקא געקוועטשט, וויפיעל איך האָב כּח, די מעשה איז אָבער אַזוי, רב עזריאל... די מעשה איז, אַז סע העלפט ניט קיין קוועטשען זיך! לאָזט זשע, רב עזריאל, וועל איך איצט אייך אַביסעל אַ קוועטש טאָן...

— אַביסעל — פאַר וואָס ניט, אָך, מיט׳ן גרעסטען כּבוד, רב מענדעלע! אַביסעל זיך לאָזען אַ קוועטש טאָן, דהיינו: איצט במזומנים אַ העלפט, אַ דריטעל, דאָס איבעריגע אין אַ צייט אַרום — דאָס אַרט מיך דוקא ניט. דערויף בּין איך מוסכּם. וואָס דען זאָל מען טאָן?... געשעפט איז געשעפט. כּל זמן שהנשמה בקרבי, ווי זאָגט מען דאָס, דאַרף מען מקיים זיין די מצוה, דאַרף מען האַנדלען און וואַנדלען... איך האָב געהערט אויף אייך, רב מענדעלע, אַז איהר זענט אַ בטוח, אַ איש נאמן... קוועטשט רב מענדעלע, קוועטשט, פאַר וואָס ניט, אָבער קוועטשט מיט רחמנות!

— ניין, ניין, רב עזריאל! היינט זאָלט איהר מיר ניט ריידען, היינט זאָלט איהר מיר בעסער שווייגען, היינט זאָלט איהר ניט האָבען קיין טענות, ווען איך וועל אייך, במחילה, אַ קוועטש טאָן אַריבּער דער מאָס: קוועטשט זיך אַליין, רב עזריאל, קוועטשט זיך איבּער די כּחות און שווייגט, וואָרום ס׳איז היינט שלעכטע צייטען אויף דער וועלט! די היסטאָריע פון דער מעשה איז אַזוי און אַזוי... אַ שעת הדחק... ניטאָ קיין מזומנ׳ער גראָשען.

— און אַז דאָס איז ניטאָ... ס׳הייסט מזומנים אַז סע פעהלט אוים, דאַרף מען, ווי זאָגט מען דאָס, זיך דרעהען... אפשר מאַכען אַ חילוף, רב מענדעלע? אפשר האָט איהר אויף צו בּייטען?

— ניטאָ!

— וואָס זשע דען?

— אַ חתימה, רב עזריאל. מיין וועקסעלע איז דאָס בעסטע ערבות. איהר דאַרפט ניט האָבען קיין בעסערע בעוואָרעניש.

— איהר זענט טאַקי אַ בטוח, רב מענדעלע, אודאי. פון איין זייט איז דאָס אַזוי... אַז מיר וועלען אָבער נעהמען דאָס אייגענע פון דער אַנדערער זייט, וועט זיין ניט אַזוי, נאָר גאָר אַנדערש, — שלאָגט זיך רב עזריאל מיט דער דעה, און דערביי דרעהט ער מיט די פינגער דעם שפּיץ באָרד און לעגט איהם אַריין אין מויל אַריין, נאָכדעם שטעלט ער אויף מיר אויס די אויגען און זאָגט:

— אַזוי, אַזוי טוט זיך דאָס היינט אויף דער וועלט, ניטאָ!... נו, שרייבט זשע, רב מענדעלע, שרייבט און חתמ'עט און נעהמט סחורה און זאָל זיין אין אַ גוטער שעה. נאָר געדענקט, אַ וואָרט איז אַ וואָרט...

אויף מאָרגען בין איך למזל שוין געפאָהרען אַהיים מיט דער באַהן. אין וואַגאָן איז דער עולם געזעסען האָפּטעסוויז, יודען בעזונדערס, גויים בעזונדער. די יודען ריידען פון מסחר, פון דער בירזשע און דעם תבואה-מאַרק. מע רעדט אויף יודיש, אַלע מיט אַמאָל, און ס'איז, קיין עין הרע, אַ געפּילדער, אַ יריד, ווי דער שטייגער איז. די גויים ריידען אויף זייער לשון, טייל שעפּטשען זיך, טייטען מיט די פינגער, שפּעטען אָב — אויך ווי דער שטייגער איז. אין וואַגאָן איז פינסטער. איך זיץ מיר אין אַ ווינקעל און וויל גאָר ניט וויסען, וואָס סע טוט זיך אַרום מיר. איך זיץ איינער אַליין, איך דערמאָן מיך אַלע מעשים מיט אַלע טרעפּענישען, וואָס האָבען זיך מיר געטראָפען די לעצטע טעג, איך בעטאַפּ מיך, צו בין איך טאַקי באמת געבליבען גאַנץ מיט אַלע מיינע אברים, און דאָס האַרץ פרעהט זיך מיר, וואָס פון אַלע צרות מיט שלעק מיט אומגליקען בין איך אַרויס געזונד און שטאַרק און פיהר נאָך דערצו אַ שלל מיט סחורה אויך! אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, אַ דאַנק דיר, פאָטער אין הימעל, פאַר דיינע גרויסע נסים, פאַר'ן דראַפּען זיך אין דער הויך, פאַר'ן ווינקעלע אויפ'ן בוידעם, פאַר'ן נצול ווערען פון אַ סכנה, פאַר די געשעפטען מיט די מסחרים מיט די פרנסות מיט אַלע גרויסע וואונדער און חסדים, וואָס דו האָסט געטאָן מיט אונז, כדי צו גרויסען א ו נ ז ע ר נאָמען און צו הייליגען דיין גרויסען, פאָרכטיגען נאָמען, וואָס ווערט גערופען אויף אונז... איך שטעל מיר פאָר מיין אַלטיטשקע, ווי זי וועט זיך דאָס דערפרעהען, ווען זי וועט דערזעהען, אַז איך קום אַריין אין שטוב מיט גאַנצע פּעק

ספרים, ווי זי וועט דאס שיינען, אנקוועלען פאר נחת; איך מאל מיר אוים, ווי איך פעסטע זיך פאר איהר, און זי טוט מיין רצון, זי בערינט מיך, זי קיכעלט מיך, זי זאגט מיר מיט א ווייך קול: מענדעלע, עס, מענדעלע טרינק, און לאז דיר וואויל בעקימען! מענדעלע, גנה, לעג זיך צו אביסעל! מענדעלע אהין, מענדעלע אהער!

זיץ איך מיר אזוי און מאל מיר אוים בילדער, איינס שענער פונ'ם אנדערען. איך גלעט מיר די בארד, גרייזעל די פאות און שמייכעל מיט פערגעניגען, — דערהער איך פלוצלינג א געשריי, א קללה, א זידלעריי: איינער שרייט: א רוח אין דיין טאטענ'ס טאטען! נאכ'ן טאטען דערהער איך א קנאק, ווי פון א פאטש, נאכ'ן קנאק — א קוויטש און א געלעכטער. וואס קען דאס זיין? איך שטעה אויף און געה צו נעהענטער... א שענע מעשה, כ'לעבען.

איך דערזעה רב שמשונ'ען און אלבערט האצעקלאצער — זיי רייסען זיך, ווי די העהנער! ארום און שטעהען יודען און גויים און לאכען...

די מעשה איז געוועז אזוי:

צו א קאמפאניע פאליאקען, גויים, וואס זענען זיך געזעסען בעזונדער אין א ווינקעל, איז געהאט צוגעשטאנען אויך אונזער בעקאנטער אלבערט. געהאלטען האט ער זיך אזוי, אז מ'האט געקענט מיינען — ער איז טאקי באמת א פאליאק. ער האט גערעדט מיט זיי אויף זייער לשון, אבגעלאכט פון יודען גלייך מיט זיי, חווק געמאכט און געזאגט ווערטלעך — און געהאט שטארק הנאה. איז אבער א גזרה פון זיין ליעבען נאמען, אז א יודען איז ניט בעשערט קיין גוטס, חאטש ער מעג זיך אפילו שעמען מיט'ן נאמען יוד. דארף זיך טרעפען, אז אין אנדערן ווינקעל, פונקט אנטקעגען, איז גראד געזעסען רב שמשון צווישען א קאמפאניע יודען. דערזעהען פון דער וויטענס אלבערט'ן, ווי ער זיצט דא אזוי בהרחבה און רעדט און לאכט און איז גאר בגילופין, דארף מסתמא רב שמשון אויפשטעהן פון זיין ארט, צוגעהן צו איהם, דערלאנגען איהם דעם פרעהליכען שלום עליכם, און דוקא אויף יודיש, און דוקא גאנץ ברייטליך, אזוי אז אלע זאלען הערען, און רופט איהם דוקא: רב אברהם, און איז זעהר צופריעדען, וואס מע זעהט זיך נעזונטערהייט. דערהערען דאס די פאליאקען, וואונדערן זיי זיך, און אלבערט איז זיך גרייט צו בעגראבען ניין איילען אין דער ערד. וואס זשע טוט ער? מאכט ער זיך הארץ און טוט א געשריי אויף רב שמשונ'ען, און דוקא אויף פויליש: געה וויטער,

יוד, איך קען דיך ניט! — דערהערט דאָס רב שמשון, ווערט ער שטאַרק אין כּעס: ס'טייטש, מע קען איהם שוין גאָר ניט! און אַזוי ווי ער ווייסט, אַז דאָס איז אַ יוד, ניט קיין גוי, וויל ער דאָס ניט פערשווייגען, זאָגט ער שוין אויף פּויליש: אַז אָך און וועה איז רב פייבוש'ען, וואָס ער האָט גאָר געהאַט אַזאַ בן סורר ומורה! זיין פאָטער, רב פייבוש, — דערצעהלט ער די פּאָליאַקען אויף אַ געבראָכענער שפּראַך, — איז געווען אַ פרומער, אַ כּשר'ער יוד... ווערט אַ געלעכטער, אַ זידלערייו: די פּאָליאַקען לאַבען, אונזערע יודען, רב שמשון און אַלבערט, זידלען זיך, סע ווערט אַ רעש, אַ טומעל, און אינמיטען דערינען פאַלט אַ פּאַטש. ווער ס'האָט איהם געגעבען דער ערשטער, דערינען איז דאָ חלוקי דעות, די זאַך איז נאָך ניט קלאָר עד היום. איינס אָבער איז בּעוואוסט און זיכער, אַז בּיידע צדדים האָבען זיך נאָכדעם צעטיילט מיט די פּעטש חלק כּחלק. בּשעת איך בין צוגע־גאַנגען נעהענטער אינאיינעם מיט די איבּעריגע יודעלעך, וואָס זענען גע־וועהנטליך להוט נאָך נייעס, איז דאָס מחלוקת געווען אין סאַמע בּרען. דערזעהט מיך רב שמשון און האַפּט מיך אָן און שלעפּט מיך צו די פּאָליאַקען:

— אָט האָט איהר, פּאַנאָוויע, אַן'עדות! זאָגט איהר, רב מענ־דעלע, איהר קענט אָט דעם רב פייבּיש'עס זוהן? איך פערלאָז זיך אויף אייך.

— אַוודאי קען איך איהם, רב שמשון! פאַר וואָס ניט? איך קען איהם אַזוי, פּונקט ווי איך קען אייך! — ענטפער איך איהם בּקול רם, און אין האַרצען טראַכט איך מיר: הלואי וואָלט אייך בּיידע געקענט דער שוואַרץ יאָהר... איהר זענט, כ'לעבען, ווערט איינס דאָס אַנדערע.

— מיאוס'ער זשיד, פּרא אדם! — שרייט אויף מיר דער דייטש.

איך דערהער אַזאַ חוצפּה, עפען איך אַ מויל און הויב אָן ריידען מיט אַמאָל אויף דריי לשונות — פּויליש, רוסיש און יודיש. איך זאָג מיר רוהיג, געלאַסען:

— פּאַנאָוויע! ווי מע שמועסט, איז ציבעלעס און קנאָבעל אַני־עדות בּיהוסף, אַז...

נאָר איך האָב נאָך ניט דערערדט בּיז'ן סוף, בּלייבּט דער צוג שטעהען בּיי עפּעס אַ סטאַנציע, די קאָנדוקטאָרען קומען אַריין און שלעפּען אַוועק אי רב שמשונ'ען, אי אַלבערט'ן צום נאַטשאַלניק סטאַנציע — בּע־שטראָפען זיי פאַר אַ סקאַנדאַל אין אַן'עפענטליכען אָרט. דער צוג פאָהרט ווייטער, און מיין עדות־זאָגען וועגען רב אברהם בּר' פייבוש איז טאַקי אַזוי

געבליבען ניט דערזאָגט — ד ע ר ו ו י י ל ע, ביז די צייט וועט קומען...
די פּאָליאַקען זיצען און שמועסען וועגען דעם ענין און טייטשען איהם אויס אויף פערשיעדענע אופנים: מע לערענט אָב פונ'ם פּרט אויפ'ן כלל, מען פערגלייכט, מע אַמפּערט זיך. איינער, דער עלסטער פון זיי, וואָס האָט געשוויגען די גאַנצע צייט, רופט זיך אָן:
— מיינע הערען! אויף מיין וואָרט, איך האָב בעסער ליעב די פּראָסטע יודען פונ'ם פאָלק, וואָס זענען מקיים זייער חוב פאַר גאָט, וואָס חקירה'ן ניט און פּאַלשעווען ניט און לעבען, ווי זייערע טאַטעס און זיידעס האָבען געלעבט, און איך קען ניט איבערטראָגען די, וואָס פערשטעלען זיך פאַר פּאָליאַקען, מאַכען זיך מיאוס, שעמען זיך מיט זייער יודישקייט, טוען אָן אַלערליי מאַסקעס, ווילען נאָכמאַכען אַנדערע פעלקער, כדי מ'זאָל ניט דערקענען, אַז זיי זענען יודען.
פיעלע פון די פּאָליאַקען זענען מיט איהם מסכים, און צוויי דערצעהלען אַזאַ מין מעשה:
— געווען איינער אַ יודישער פּאָליאַק, וואָס איז געזעסען מיט אונז אין קלוב און געשפּיעלט אין קאָרטען, האָבען מיר גראָד געדאַרפט וויסען, ווען עס געפאַלט דאָס יאָהר סוכות ביי יודען, פרעגען מיר איהם. זאָלט איהר געווען זעהען, ווי דער איז געוואָרען אַ פערביטענער, אַ קיראַט ווי מיר האָבען איהם באמת אָנגעריהרט זיין האָנאָר, און ווי ער האָט אונז געענטפערט מיט אַ מין גאוה און אַ אומצופריעדענקייט: פרעגט אייך, פּאַנאָוויע, אַנ'אַנדערן, איך ווייס ניט פון קיין יודישע ימים־טובים, — אויף עהרען־וואָרט, פּאַנאָוויע, דאָס איז אַ פאַקט. נו, היינט ווי קען מען איהם שעצען, אַז ביי איהם אַליין איז ניטאָ קיין כבוד צו זיינע הייליגקייטען, צו זיינע ימים־טובים, צו זיין אייגענער פערזאָן?
אַזוי ריידען צווישען זיך די פּאָליאַקען, ווער סע לויבט, ווער סע זידעלט די יודען, ביז זיי ווערען ביסלעכוויז אַנטשלאָפען. איך גיב זיי אָפּט אָב דעם גערעכט, און איך שעם זיך פאַר זיך אַליין, און דאָס האַרץ טוט מיר וועה. אַ גאַנצע נאַכט בין איך אַזוי געזעסען אין יסורים, געזיפצט, געזאָרגט זיך, ניט געשלאָפען און ניט געוואַכט. אין קאָפּ האָבען זיך מיר געדרעהט אַלערליי בילדער, ווי אַזוי סע לעבען אונזערע יודעלעך, ווי אַזוי זיי פיהרען זיך, ווי אַזוי זיי שטעהען און געהען, וועמען זיי האָבען ליעב, וועמען זיי האָבען פיינט, וועמען זיי יאָגען און וועמען זיי געבען אָב כבוד, אַלע משונה ווילדע מעשים זייערע בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה. איין בילד שלעפּט נאָך אין קאָפּ דאָס צווייטע, איין געדאַנק דערוועקט אַנדערע גע־

דאַנקען. סע מאָלט זיך מיר אַזוינס, וואָס ס'איז געווען פריהער מיט הונדערטער יאָהרען, וואָס ס'איז געשעהן אין עק וועלט. איך דערמאָן זיך, אַגב, איין מעשה, וואָס איך האָב געהערט נאָך קינדוויז פון איינעם אַ שרייבער, אַ געלעהרענטען נאַטור-פאָרשער. ער האָט מיר דערצעהלט, וואָס הומבאָלד האָט געזעהען ביי אַ טייך ערגעץ אין די וויטע מדינות.

דער טייך האָט אַ טבע, אַז פון צייט צו צייט געהט ער אַרויס פון די ברעגען און פערפלייצט דאָס לאַנד אַרום זיך. ווען ס'הויבט זיך אָן אַ געוויסער, פאַלט אַ גרויסע אימה אויף אַלע חיות און אַלע בהמות אַרום און אַרום, אַ מהומה, אַ געלאַף! דעמאָלט פערגעסט מען די שנאה, דעם האַס, מע בייסט זיך ניט, מע רייסט זיך ניט, מע טראַכט נאָר וועגען שלום און פריינדשאַפט. איין חיה העלפט דער אַנדערער, דער שטאַרקער האַלט אונטער דעם שוואַכען: אַ וואָלף ראַטעוועט אַ שאָף, אַ בער ציהט אַרויס פונ'ם וואַסער אַ ציקעלע. סע געהען אינאיינעם גרויסע חיות און קליינע, ווילדע און היימישע, פריעדליכע און בייזע; מע געהט, מע לויפט, מע קומט צו אַ הויכען באַרג און מע בלייבט דאָרט די גאַנצע צייט, ביז די צרה וועט אַריבער. — אַז סע פאַלט אָבער אָב דאָס וואַסער, סע ווערט אַביסעל גראַמער, אַהאַ! איז שוין ווידער אויס ברודערשאַפט, אויס ליעבשאַפט! דער לייב קריצט מיט די ציינער, דער לעמפערט רעוועט, ברומט, דער טיגער שטרעקט אויס זיינע נעגעל, ווער סע קען נאָר, בעפאַלט דעם שוואַכערען און פערצוקט, די שעפּעלעך, די ציגען לאָזען זיך לויפען. ס'איז אויף זיי אַ פחד, אַ צרה, אַנ'אומגליק. ראַטעווען קען זיך נאָר דער, וואָס איז גרינג אויף די פיס. מע צעלויפט זיך אין אַלע זייטען...

גאָט, האָב רחמנות אויף דיין פאָלק ישראל! — — — —

גאַנץ פריה האָט דער צוג זיך אָבגעשטעלט נעבען אַ גרויסען וואָקזאַל, פון וואַנען סע שיידען זיך די וועגען: אייגער נעהמט זיך קיין גלופסק, דער אַנדערער קיין בויבעריק. דורכ'ן פענסטער פונ'ם וואַגאָן האָב איך געקוקט אויף די גרויסע מחנות דורכפאָהרער, וואָס דרעהען זיך דאָרט אַרום איבער דער פלאַטפאָרמע, צווישען זיי אַ היבש ביסעל יודען, גרויסע און קליינע, מאָגערע, דאַרע, קוואַרע, איינגעבויגענע, איינגעהויקערטע, פינסטערע, חשב'דיגע, וויסטע — אַ געמיש פון כל המינים. אַלע לויפען מיט גרויס אימפעט, מע שלעפּט קלומקעס, בעט-

געוואַנט, אַלערליי בעבעכעס. מע רעדט מע שרייט, מע פילדערט, ס'איז אַ יריד, אַ טאַראַראַם, ממש טויב צו ווערען. צווישען אַט דעם גרויסען עולם דערזעה איך פלוצים — טרעפט ווען? שמואל דעם קליינעם! ער האַלט זיין שותף יעקב פאַר דער פאָלע, שפּרינגט איהם אין פנים אַריין, רעדט עפּעס מיט גרויס היץ, גיסט אויף איהם אויס זיין ביזן מזל. איך גיב אַ געשריי: שמואל! — איינמאָל, דאָס אַנדערע מאָל, ער הערט ניט. איך שריי דאָס דריטע מאָל — ער דרעהט זיך אויס און דערקענט מיך.

— יעקב, יעקב! — שרייט ער, און שלעפּט דעם שותף פאַר דער פאָלע, — זעה נאָר, זעה, אָט איז דאָך רב מענדעלע אין וואַגאָן, רב מענדעלע, יענער פונ'ם בוידעם, רב מענדעלע, וואָס איז געזעסען מיט אונז דאָרט אין עק בוידעם!.. שלום עליכם, רב מענדעלע! — שרייט ער און לויפט צו מיין פענסטער.

— שלום עליכם, רבי שמואל! רבי יעקב! — ענטפער איך זיי פון דער ווייטען. נאָר איידער זיי לויפען צו, טוט מען אַ קלונג, אַ פייף, און דער צוג ריהרט זיך פונ'ם אָרט.

— וואָס מאַכט איהר, ברידער?.. וואָס הערט זיך עפּעס?... וואוהין פאָהרט איהר?.. שריי איך צו זיי מיט'ן גאַנצען כח און שטרעק צו זיי די הענד.

און יענע לויפען, איילען, שרייען עפּעס, נאָר איך פערשטעה שוין ניט, וואָס... איך הער נאָר געשרייען הינטער זיך, ניט קיין קלאָרע ווערטער, און דער סוף לאָזט זיך — אין בויבערררעס!...

(ענדע).

אַ סגולה צו די יודישע צרות.

הקדמה.

די גרויסע צרות און וועהטיגען, וואָס אונז שלימּמזלדיגע יו־ האָט אין דער לעצטער צייט געטראָפפען, זענען אַזוי שרעקליך פיל און אַזוי נאָך פריש, אַז מיר קענען נישט און מען פאַרשפּאָרט עס אויך מאַקי זיי אַרויסצוזאָגען. נישט אין דעם לאַנגען צעטעל פון די אַלע רדיפות, מכות און פורעניות, מיט וועלכע מיר זענען אין די לעצטע צטליכע יאָהר געשטראָפט געוואָרען, נישט אין דעם געניטיגען מיר זיך אַצינד, בשעת מיר פיהלען נאָך די גרויסע שמאַרצען, אָנקוקענדיג די וואונדען אַליין מיט אונזערע אויגען, בשעת זיי טהוען נאָך שטאַרק וועה און צופּען ביים האַרצען. אַ דאָקטאָר בעדאַרפען מיר האָבען, אַ מומחה, וואָס זאָל אונז געבען עפּיס אַ סגולה צו אונזערע וועהטיגען. נאָר וואו האָט איהר געזעהן אַ יודען בשעת ער פאַלט, לא עליכם, אויף די קריזשעס, אָדער עס חאַפּט איהם, נעבעך, אָן ציינוועהטיג, וואָס ער זאָל אויף זיך נישט האָבען גוזמות יודען בעלי־רחמים׳ס, איטליכער בעזונדער מיט זיינע באַבסקע מיטעל? נישקשה, כ׳לעבען, מיט צרות, מיט בעלי־רחמים׳ס, בעלי־טובות און עצות־געבער האָבען מיר יודען, ברוך־השם, נישט צוזאָרגען. אַ סך אַזעלכע האָבען אין דער לעצטער צייט זיך אָנגעוואָרפען צוזיין אונזערע רופאים און אָנגעדולט אַ קאָפּ מיט זייערע בויך־סברות. דאַרונטער זענען געווען שפּרעכערס, וואָס ריידען בויבעריק, טאָטעריש, און געוואָלט היילען דורך דער סיטראָ אחראָ. ווידער אַנדערע זענען פאַרקראָכען דוקאָ גאָר ווייט אין דער קדושה און געזוכט די רפואָה גאָר אין אַ היילינען יהי רצון, אין אשר יצר זאָגען הונדערט מאָל אין טאָג, שונאים אויף צוזעטצעניש. ווייטער נאָך אַזעלכע, וואָס האָבען אָנגעשריבען אַלערליי קמיעות, אַזוינע מיני סטאַטייקעס, און וועלכע ס׳איז אויסגע־

מישט בוידעם־פאלעצע, סיור־בור ומפליא לעשות, וואס אוממעגליך צו פארשטעהן דארט א ווארט. אויך אזעלכע, וואס האבען געהייסען אויף גאטס בעראטה געהן מיט פארמאכטע אויגען, מיט א ניכטערען מאגען און לעדיגע קעשענעס מעסטען פעלד דארט אויף דער מערת־המכפלה. די אלע דאזיגע לייט האבען זיך בעמיהט, עס פארשטעהט זיך, אומזיסט, ווי די אלע אנדערע בעלי־טובות, וואס מיינען, חלילה, נישט קיין גראשען, נאר גלאט לשם מצוה, פאר גרויס ליבשאפט צו אונז. און זייער ליבשאפט האט דערוויל געקאסט טהייער, יודען אנגעמאכט שאדען אפשר גאר אזוי פיל ווי פון יענע די גרויסע שנאה. בעהיט זאל מען ווערען, רבונו של עולם, פאר א שרפה, אבער נאך מעהר פון נארישע מבולבלע גוטע פריינד, וואס חאפען זיך ראטעווען, גלאט חאפ־לאפ, און טהוען דערביי גרויסען שאדען אן. שוין דרינען אליין בעשטעהט דער גרויסער שאדען פון יענע לייט, וואס מיט זייער רעש און געפילדער האבען זיי פארטויבט די אויערען, נישט צוהארכען רעכט די מיטעל, וועלכע קליגערע, געניטערע פון זיי האבען געגעבען, האלטענדיג דאס קראנקע יודישע פאלק ביים דפק און אויסהערענדיג איהם גוט דאס הארץ. ערשט אצינד, אז די בייזע מהומה האט אביסיל זיך איבערגענומען און די סגולות פון יענע מיני פארשוינען האבען זיך דערוויזען פאר נאריש, אהן א שום האפט, האט מען אנגעהויבען זיך רעכט ארומצוקוקען, צו בעטראכטען מיט ישוב־הדעת די יודישע שלעכטע לאגע און צוצוהערען זיך מיט קאפ, וואס מבינים, פארשטענדיגע מענשען זאגען.

זעהר פיל ספרים און ארטיקלען זענען אצינד ביי אונז דא פון געלעהרענטע מענשען איבער דער איצטיגער יודישער לאגע. צווישען זיי געפינט זיך איין ספר, אויף וועלכען ס׳איז נישטא דער נאמען פונ׳ם מחבר, געשריבען אין דער דייטשער שפראכע — אין דעם לשון פון יענעם פאלק, וואס ווי גרויס ס׳איז די חכמה, די מענשליכקייט פון זיינע בעריהמטע געלעהרענטע, אזוי גרויס איז אויך די נארישקייט און די רשעות פון זיינע ווילדע טיפשים. דארט אין דעם לאנד האט, מיט עטליכע יאהר צוריק, זיך צום ערשטען געוויזען די מיאוסע קרעטץ אינטער דעם ניי־מאדנעם נאמען „אנטיסעמיטיזם“. דאס הייסט אויף אונזער לשון: די שנאה צו יודען, וואס שטאמען פון דער גוע שם. גלייך ווי היינט וואלט זיך בעשיינפערליך דערוויזען, אז שם האט אין דער תבה געהאלטען א שיינקיל און געגעבען יפת׳ן מיט זיינע בהמות דארט געלט

אויף פראַצענט. — פון דאָרט האָט דער עיפּוש זיך פאַרטראָגען אין אַנדערע מדינות און דאָס מיאוסע קרעטציל האָט זיך געזעטצט בײַ מענשען מיט שלאַפע קעפּלעך, נישט־דאָ געדאַכט, וואָס מחמת דעם האָט זײ, נעבעך, זיך איבערגעקעהרט דער מוח, זײ האָבען גערעדט פאַר פײער און פאַר וואַסער, געאַרבײט מעשים און אָנגעטאָן גרויסע צרות, אַלײן נישט צו וויסען אויף וואָס פאַר אַ וועלט זײ זענען.

אָט דעם דאָזיגען ספר, וואָס איז געשריבען אין דער דײטשער שפּראַכע וועגען דעם כּלל יודען אויף דער גאַנצער וועלט און וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרען אין יאָהר 1882 אין בערלין, אין דעם רעכטען אָרט, וואו דער גאַנצער צאָרען פונ׳ם „אַנטיסעמיטיזם“ איז אויף יודען אַזוי גרויס, גיבען מיר היינט אַרויס אויף אונזער יודישען לשון מיט דעם נאָמען „אַ סגולה צו די יודישע צרות“. דאָס ספריל איז, ווי איהר זעהט, רבותי, נישט גרויס, נאָר אין איהם זענען נכלל כּמעט אַלע געדאַנקען און די הויפּטזאַכען, וואָס אין די אַלע איבעריגע ספרים פון דעם מין. דאָס איז דער ברונען, פון וועלכען די אַנדערע געלעהרענטע מחברים האָבען דערנאָך געשעפּט געדאַנקען, צוגעבענדיג צו זײ נאָר נאָך אַביסיל געווירץ און זײ אויסגעלעגט אויף אַנדערע טעלערלעך. דעריבער, אַז מען לײענט דעם דאָזיגען ספריל, קען מען שוין מיט איהם יוצא זײן פונ׳ם לײענען נאָך תרי״ג אַנדערע זײן גלײכען. און דאָס אײגענטליך איז אונזער גאַנצער כּיוון, בעקאַנט צומאַכען דעם עולם מיט דעם גאַנצען הײנטיגען שמיעס איבער יודען און צוגלײך מאַכי איהם פאַרשפּאָרען די מיה, אָנצולײענען זיך ווי אַ פויק מיט אַ סך ספרים, וואָס אין תּוך אַרײן זענען זײ אַלע גלײך, ווי אײן מאַמע האָט זײ געהאַט.

אַ גרויסע מעלה האָט דער דאָזיגער ספר, וואָס דער מחבר זײַנער רעדט בנימוסדיג. ער ריהרט נישט אָן, חלילה, מיט אַ גראָב וואָרט קײנעם, אפילו די שונאי ישראל. אדרבה ער איז אויף זײ נאָך מלמד זכות דערמיט, וואָס דער גאַנצער האַס זײערער איז, כּפי ער דערווײזט, שוין אַזוי אין דעם מענשענס טבע, און אינגאַנצען שולדיג איז נאָר דאָס יודישע פינסטערע מזל. אין דעם מוסר זײַנעם צו די יודישע קינדער זעהט מען אַרויס, ווי שטאַרק ליב ער האָט זײ. זײַנע רײד גיסען זיך ווי אַ שטראָם טיף פונ׳ם האַרצען. דאָס זענען הײסע פלאַם־פײערדיגע געפיהלען, וואָס צונויפשטיקענדיג זיך אינאײנעם רײסען זײ זיך מיט אימפּעט אַרויס פון דער ברוסט און שיטען זיך איהם ווי פּערעל אויף

דעם מויל. זיין ווארט איז פייער און ברעכט ווי א האמער א הארץ אפילו ווי א שטיין. שילדערט ער די יודישע לאגע, הערט מען עפּיס א ביטערען קרעכצען, א זיפצען, וואס חאפּט אן ביי דער נשמה, און גיט ער זיך א מאל א בייזער, פיהלט מען, ווי עס טריפט איהם דער־ביי דאס בלוט. אויף איהם איז געזאגט געווארען דער פסוק: „נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא“, וואס איז גלייך מיט דעם עולם'ס א ווערטיל: „בעסער פון א גראטש א פּאטש, איידער פון א נאר א קיש“.

אצינד, תי, זייט מיר געזונט און לייענט, זייט מוחל, דעם [illegible]ר אליין!

אַ סגולה צו די יודישע צרות.

פון אייביגע יאָהרען ביז אויף היינטיגען טאָג דולט זיך אַ גאַנצע וועלט מענשען דעם קאָפּ מיט אַ שטאַרק אַלטע רעטהעניש, אַלץ מכּח יודען. און הגם דאָס איז פאַר זייערע ציין שווער אײַנצובײַסען ווי תּרגום, דאָך ווערד מען עד היום נישט מיד צוברעכען זיך דאַרויף דעם מוח. די מעשה דערפון איז, ווײַל דאָס איז נישט ווי אין לעהרנען עפּיס אַ האַרב שטיקעל, וואָס איז גלאַט אַזוי זיך, נאָר אויף אַ בעלנות, כּדאַי צוטרעפען דערפון דעם פשט, אלא וואָס דען, דאָס קומט טאָג־טעגליך פיר פשוט טאַקי אין דעם לעבען, עס זעטצט אין קאָפּ און שרייעט: געוואַלד אַ ענטפער, אַ עק, אַ סוף לאָז עס האָבען!

נאָך אונזער הות־דעת ליגט דאָס גאַנצע פּינטעלע פון דער שוועדער הלכה אָט דרינען: די יודישע קינדער זענען צווישען די אַלע אומות העולם עפּיס אַזאַ מין ווילד פרעמדער טייל, וואָס קיינער פון זיי קען איהם נישט פאַרדייען, ווערען מיט איהם איין לייב און לעבען און דאַריבער טאַקי קען איהם אויך קיינער נישט ליידען.

די גאַנצע הסבּרא שטעקט דרינען טאַקי, ווי געפינט מען עפּיס אַ מיטעל דעם דאָזיגען פרעמדען טייל אַרײַנצודרעהען אין דעם קניפּעל פון די אַלע אַנדערע פעלקער אַזוי, אַז יענע אַלע שאלות־תשובות מכּח יודען זאָלען אויף אייביג שוין אויפהערען.

דערמיט אָבער זענען מיר נישט אויסען אַזוי ווייט, אַז עס זאָל אַ סברא זיין צומאַכען גאָר אַ גאַנץ גוט לעבען, טאַקי וואָס גוט הייסט, ניין. אַזעלכם איז צווישען די אַלע אומות־העולם אַליין נאָך קיינמאָל נישט געווען. דאָס קען ערשט זיין אפשר אַ מאָל העט העט, אַז משיח וועט,

אם ירצה השם, קומען, און לעת־עתה מוזען די פעלקער פון דער וועלט זיך בעגנינגען מיט דעם מדובר צווישען זיך, חאטש ווי־ס׳איז איינם מיט דעם אנדערען צוהויזען. דאס מחותנשאפט ווערד ביי זיי געשלאסען מיט גע־שריבענע תנאים דורך די גלייכע פראוועס, וואס איטליכער צד גיט אין נדן אריין, דורך א געוויסע גלייכקייט אין דעם גראד זייערען, דורך דעם רעכט האבען פון איינעם, צופאדערען פאר זיך עפים אזוי־גוט ווי יענער, דורכדעם, וואס קיינער פון זיי לאזט זיך נישט שפייען אין דער קאשע און מוזען איינער פאר דעם אנדערען דרך־ארץ האבען. זאגט זשע אדרבה, רבותי, וואס פאר א נאהענטע שייכות קען זיין צווישען די אומות העולם און יודישע קינדער, אז פון אזא גלייכקייט אין דער לאנגע זייערער איז נישטא, משטיינס־געזאגט, אפילו קיין זכר. דא פעהלט דאך דער גאנצער חיזוק פונ׳ם דרך־ארץ האבען איינער פאר דעם אנדערען, וואס ווערד ביי צוויי גלייכע צדדים אפגעהיט דורך זייערע גלייכע פראוועס און צווישען זיך אפגעמאכטע תנאים. ערשט דענסטמאל, ווען יודישע קינדער וועלען ווערען לייט גלייך אלע אנדערע פעלקער און סם וועט שוין זיין אויף וואס דער דרך־ארץ פאר זיי זאל זיך האלטען, דענסטמאל, זעהט איהר, וועט מען קענען זאגען: גע׳פטר׳ט, ברוך־השם, די אלע שאלות־תשובות איבער יודען.

נאר אויף אזא גוטען שטאנד, אין וועלכען יודען זענען פארצייטענס געשטאנען, איז בעונותינו־הרבים נאך אזוי לאנג צו ווארטען, אז אצינד ביי היינטיגע שלעכטע אומשטענדען און ביטערע צרות קען, דאכט זיך, נאר נישט געמאהלט זיין אין דער וועלט, יודישע קינדער אריינצושטע־לען ווי א פאלק אין איין צעטעל מיט די אלע אנדערע פעלקער. יודען פעהלט דערצו דער רעכטער עיקר פון יענע נייטיגע זאכען, וואס נאר דורך זיי ווייסט מען, אז מען איז א פאלק אויף דער וועלט. יודען האבען נישט אליין פאר זיך זייער אייגען לעבען, וואס קען אנדערש גאר נישט געמאהלט זיין סיידען דורך איין לשון, דורך איין שטייגער פיהרונג און דורך איין מקום מנוחה, דאס אלסדינג וואס יודען געהט אפ. זיי זענען צוזייעט, צושפרייט, געפינען זיך אומעטום אין דער וועלט און זענען ערגיץ נישט אין דער היים. די אומות העולם האבען קיינמאל קיין עסקים נישט מיט א יודיש פאלק, נאר גלאט עפים מיט יודען. אין איטליכער אומה ליגט אויסגעדרוקט עפים א מין אייגענער כאראקטער, וואס נעהמט זיך פונ׳ם זיטצען ווי ברידער אינאיינעם אויף איין לאנד. אזוינס איז ביי יודען נישטא און גאר אוממעגליך טאקי, אז אין גלות

זאָל אַזוינס קענען אָנהויבען בּיי זיי צווזין. מיט זייער טבע בּכלל זיך צושטרעקען נאָך די עקען און נאָכטאָן אַנדערע, איז זיי נאָך מעהר גרינגער געווען אָנצונעהמען ווילד=פרעמדע מאַנירען פון יענע אומות, צווישען וועלכע זיי איז אויסגעקומען פאַרוואָרפען צו ווערען. און זעהר אָפט האָבּען זיי אפילו זיך אויסגעטאָן פונ׳ם יודישקייט נאָר יענע צוליבּ. האָבּען זיך איינגערעדט עפּיס זאַבּענישען, אַז נאַציעם איז לאו דווקא, מען בּעדאַרף געהערען דער גאַנצער וועלט, עפּיס אַזוינס, וואָס איז נישט ניחא געווען אַנדערע, און זיך אַליין איז אויך גאָרנישט דערפון אַרויס= געקומען. זיי האָבּען מוחל געווען דעם כּבוד פון אַ איינענער יודישער נאַציע אין דער האָפנונג צו ווערען דורכדעם נפש אחת מיט די אַנדערע אומות העולם. אָבּער דברים בּטלים, ערגיץ נאָך איז זיי נישט געראָטען, גערעכענט צווזין בּיי יענע פון די אומות, מיט וועלכע זיי וואוינען, פאַר אמת׳ע איינענע גליך מיט זיך.

נאָר מעהר פון אַלע זאַכען, וואָס האַלט די יודען אָפּ זיך אָנטאָן אַ כּח צו ווערען אַליין פאַר זיך אַ אומה, איז דאָס צו אַלע צרות, וואָס זיי הייבּט זיך גאָר נישט אָן אַזעלכס צוגלוסטען. ניין, נאָך ערגער, לאָ די וואָס אַזעלכס הייבּט זיך זיי נישט אָן צוגלוסטען, לייגענען זיי נאָך אָפּ אפילו דאָס רעכט, אַז אַזעלכס זאָל זיך גאָר מעגען גלוסטען. בּיי׳ם קראַנקען מענשען איז דאָס נישט וועלען איהם זיך עסען און טרינקען זעהר נישט קיין גוטער סימן. נישט תּמיד געראָט עס פון אַזאַ שלאָפּ״קייט דעם חולה אויסצוהיילען און מאַכען איהם אַ אַפּעטיט. און ווען אפילו עס געראָט יאָ, איז דאָך די שאלה, אויבּ דער קראַנקער וועט זיין בּיכולת צופאַרנעהמען די שפּייז, צו וועלכע ער האָט חשק. אָט אין דער דאָזיגער מיאוסער לאַגע פון אַזאַ קראַנקען געפינען זיך די יודען.

הכּלל דערפון איז, אַז אין דעם, וואָס די יודען זענען בּיי די פעלקער נישט פאַררעכענט פאַר אַ אומה, ליגט צום גרעסטען טייל דער סוד פון זייערע בּיטערע צרות, וואָס אָהן אַ בּרעג. דאָס אָנגעהערען זיך נאָר אַליין מיט דעם דאָזיגען אונגליקליכען פאָלק איז שוין אַ גענינער פלעק, מיאוס בּיי פרעמדע און אַ וועהט׳ג פאַר זיך אַליין, און דאָס איז טאַקי גאַנץ על פּי דרך הטבע, אַזוי איז דעם מענשענס נאַטור.

צווישען די אַלע אומות=העולם, וואָס לעבּען אויף דער וועלט, שטעהען די יודען ווי אַ טויטע אומה, וואָס איז שוין גאַנץ לאַנג אָפּגע= שטאָרבּען. ווי בּאַלד זיי האָבּען פאַרלוירען זייער פאָטערלאַנד, האָבּען

זיי אויפגעהערט פאַר זיך אַליין אַ קיום צוהאָבען און אויף זיי איז געקומען אַ אויסקריכעניש, אויספאַלעניש, וואָס אַזוינס קען בייא אַ לעבעדיגען נפש, געזונט אויף אַלע אברים, גאָר נישט געמאָהלט זיין. טיטוס הרשע איז געווען זייער מלאַך-המות, וואָס האָט דעם טויט געמאַכט זייער לאַנד. נאָר אָבער נאָכ'ן צונעהמען בייא דעם יודישען פאָלק דאָס לאַנד — זיין לייב און לעבען — איז פון איהם דאָך נישט געוואָרען אַ סך-הכל, אינגאַנצען תל און עס הערט נישט אויף אין אַ גייסטיגער געשטאַלט צוזיין אַ אומה אויף דער וועלט. יודען זענען טאַקי נישט איין גוף, אָבער דאָך איין נשמה. די וועלט זעהט אין דעם דאָזיגען פאָלק דאָס מורא-נפש-דיגע געשטאַלט פון אַ מת, וואָס געהט צווישען לעבעדיגע מענשען אַרום אויפ'ן עולם-התועה. אַזאַ מין נפש, אַ מת פון יענער וועלט, וואָס געהט אַרום צו חלום אַ טויט פאָלק אָהן אַ לאַנד, אָהן לייב און לעבען, אָהן האַק און פּאַק, וואָס איז מעהר נישט פון דעם עולם און בלאָנקעט זיך דאָך צווישען לעבעדיגע מענשען אַרום; אַזאַ מין ווילד פאַרזעהעניש, וואָס זיין גלייכען איז נאָך אין די קראָניקעס נישט געווען און וועט נישט זיין, מוז טאַקי מאַכען אויך אַ משונה ווילדען רושם אין דעם כח המדמה פון די אומות, וואָס קוקען עס אָן. און ווען די מורא פאַר רוחות איז דעם מענשען איינגעוואָרצעלט פון געבוירען אָן, הייסט וואָס איז פאַר חידושים, אויב עס געהט אויך איבער אַזאַ גרויל אָנקוקענדיג דאָס דאָזיגע פאָלק, וואָס נישט טויט נישט לעבעדיג און זעהט אוים ווי אַ רוח? נאָך העט העט פון הונדערטער יאָהרען אָן איז אין דור דורות בירושה איבערגע-גאַנגען אַ שרעקליך חלשות'דיג-מיאום געפיהל פאַר דעם דאָזיגען רוח אין דעם געשטאַלט פון אַ יודען. דורכדעם איז ער פון דער לכתחילה אָן געוואָרען אָפּגעפּסלט און דערפון ווידער מיט נאָך אַנדערע צוגעלעגטע קנייטלעך, פון וועלכע מיר וועלען דאָ ווייטער אַביסעל שמועסען, האָט זיך גענומען די ווילדע שנאה צו יודען.

די שנאה צו יודען האָט זיך איינגעוואָרצעלט בייא די אומות העולם גלייך מיט אַלע אַנדערע מאַנקאָליעס, שגעונין, שטות'ערייען און נאַרי-שע איינגערעדטע זאַכען. זי איז אַ מין מאַנקאָליע, ווי דאָס שרעקען-זיך פאַר רוחות, נישט דאָ-געדאַכט, און איז איינגעגעסען טיף אין דער נשמה. ווי באַלד זי איז איינגעגעסען אין דער זייל, געהט זי איבער בירושה, און ווי באַלד זי איז נאָך דערצו אויך אַ אַלטע פאַרשלעפּטע קריינק זינט אַ פּאָר טויזענט יאָהר, איז שוין צו איהר נישטאָ קיין שום רפואה. קורץ גערעדט, דער יוד האָט אַ פּנים ווי אַ רוח, אַ שוואַרץ

יאָהר, און פאַר אַ רוח גרווילט דאָס לייב, מען שפּייעט זיבען מאָל אויס דערמאָהנענדיג זיך נאָר אין איהם. דאַריבער איז אַזוי דער גרויסער האַס אַקעגען דעם יודישען פאָלק, אויף וועלכען מען שפּייעט קלעק נאָך איידער מען קען איהם רעכט, און מחמת דעם מאַכט מען דעם גאַנצען כלל יודען חייב פאַר אמת'ע אָדער פאַלשע חטאים פון עטליכע יחידים, מחמת דעם גלויבט מען אויף איהם אַלסדינג, וואָס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, און מען שטעלט איהם אַרויס אַ פייג גלייך אין פּנים אַריין.

נאָך פון גאַנץ לאַנג האָבען מענשען, אַ קלאָמפּערשט גוטע פריינד אַ שונאים, זיך געפּריווט צודערקלעהרען אָדער גערעכט צוגעבען דעם האַס אַקעגען יודען דורך אַלערליי מיני חטאים, מיט וועלכע זיי האָבען די יודישע קינדער בעשולדיגט. יודען זענען שולדיג אין עלילה־דם, האָבען סם געוואָרפען אין די ברונענס, נעהמען גרויס פּראָצענט אָהן אַ שיעור און נאָגען ביי פּויערען אויס דעם מאַרך פון די ביינער. אָבער אַזעלכע פאַרברעכען און נאָך טויזענטער אַנדערע אויף אַ גאַנץ פאָלק האָבען זיך דערוויזען פאַר לויטער פאַלשע בלבולים, און דאָס אַליין טאַקי איז שוין דער בעסטער סימן, אַז נישטאָ אין זיי קיין האַפּט־שטעהען אויף היהנערשע פיסלעך, וואָס מען האָט געמוזט זיי אָנבריינגען גוזמות'וויז, בכדי גרינג צומאַכען דאָס האַרץ פון די שונאי־ישראל, וואָס מהוען זיי גרויסע צרות אָן, בכדי גערעכט צומאַכען די אַלע שלעכטע גזרות אויף אַ גאַנצער אומה, בכדי צודערוויזען, ווי שטאַרק נייטיג ס'איז, אַז דער יוד זאָל מיט דעם רויך אַוועקגעהן צו אַלדע שוואַרץ־יאָהר. בריה'ט זיך עמיצער צופיל עפּעס צודערווייזען, קומט אויס צום שפּיטץ, אַז ער דערוויזט גאָרנישט. און ווען אפילו אין אַ טייל זאַכען זאָל מען אפשר רעכט האָבען אַקעגען יודען, אָבער אַלץ זענען דאָך די חטאים אויף קיין פאַל נישט אַזעלכע גרויסע, חלילה, אַז צוליב זיי זאָל קומען אַ וויסטער פינסטערער פסק אַ גאַנצער אומה. יאָ, דאָס אַלסדינג איז אָבער נאָר געזאָגטע זאַכען, אין אמת'ן אַריין אָבער זעהען מיר פּונקט דעם הפך, אַז יודישע קינדער, וואָס האָבען געשעפטען מיט גוים, פאַרהאַלטען זיך מיט זיי גוט, גאָר נישקשה'דיג, און זעהר אָפט ווערען זיי צווישען זיך חבר, גאַנץ גוטע פריינד, זיטצענדיג אינאיינעם אין שכנות. גאַנץ קלאָהר טאַקי, אַז די אַלע אָנגעזאָגטע מסירות זענען גלאַט אַזוי זיך אַ ממרא, עפּיס אַ אַלטע סליחה, אַ פּזמון, גערעדט גלאַט אין דער וועלט אַריין, אַבי געבעבעט. די מסירות ליגען שוין פאַרטיג אָנגעגרייט נאָך איידער

די חטאים זענען דאָ, און מאַכט זיך אַמאָל עפּיס חטאים, פאַרזינדיגען זיך דאָך נאָר איינציגע מענשען, אָבער נישט דאָס גאַנצע יודישע פאָלק, חלילה.

אָט אַזוי געהט עס מיט די יודען שוין פון אייביגע יאָהרען, וואָהין זיי שטעלען אַפּיס לויפט זיי די שנאה נאָך, און געהען תמיד ביידע אינאיינעם ווי מטות-ומסעי. די אומות העולם מעגען זיך מחולק זיין אין פיל אַנדערע זאכען, אָבער וואָס איז נוגע צו זייער האַס אקעגען יודישע קינדער זענען זיי יד אחת און האָבען וועגען דעם אַלע איין דעה. אמת טאַקי, דער דאָזיגער האַס דרוקט זיך ביי איטליכער פון זיי אויס אויף אַ אַנדער מאַניער, אין אַ אַנדער גראַד און געשטאַלט לויט דער שטופע בילדונג, אויף וועלכער איטליכע אומה שטעהט, אין תוך אַריין אָבער איז ער דאָ אומעטום און תמיד, גאַנץ גלייך, צי ער ווייזט זיך אַרויס גראָב אין רשעות אָדער ער געהט אונטער אַ דעקטיכעל פון רחמנות, ווי אַ שטייגער: טאַ, מען מוז די יודען ליידען, פאַרט אַ צער בעלי החיים. מורא צוהאָבען, יענער זאָל דיך נישט בעגזלענען, אָדער בעדאַרפען אָנצוקומען צו יענעמס הילף דיך אָבצוהיטען נאָר ווייל דו הייסט יוד, איז אַלץ איין גלייכע חרפה, איין גלייבער וועהטיג פאַר די מענשליכע געפיהלען פון די יודישע קינדער.

מילא האָבען מיר אויסגעוויזען, אַז דאָס, וואָס דאָס יודישע פאָלק איז אָפּגעפּסקעט ביי די אומות העולם, איז מחמת דעם, ווייל עס האָט אַ פּנים ווי אַ רוח, און דאָס נישט קענען איהם ליידען איז ביי זיי דאַריבער איינגעוואָרצעלט טיף אין דער זייל, ווי אַ גאַנץ אַלטע מאַנקאָליע, וואָס איז לחלוטין אוממעגליך זי פּטור צו ווערען. נאָר אַחוץ דעם אָבער זענען אייך דאָ נאָך אַנדערע טעמים, פאַר וואָס קען דאָס יודישע פאָלק בשום אופן די זכיה נישט האָבען צו שטעהן גלייך אויף איין מדרגה מיט די אומות העולם. און די דאָזיגע טעמים ווילען מיר באַלד טאַקי מפורש זיין.

בכלל האָט קיין פאָלק אין האַרצען נישט ליב אַ אויסלענדער. דאָס איז שוין אַזוי געשטעלט ביי די פעלקער אין דער נאַטור און מען קען עס קיינעם נישט פון זיי פאַר אומגוט נעהמען. אַצינד איז די שאלה: איז דאָס דאָזיגע געזעטץ אויף יודען געזאָגט געוואָרען, גלייך ווי אויף אַלע מענשען פון אַנדערע אומות? — אָ, ניין! ס'איז נאָך אַ ווייטער חילוק. דער קאַלטער ברוך-הבא, מיט וועלכען מען נעהמט ערגיץ אַ

אויסלענדער איף, קען צוריק דארט בײ איהם אין לאַנד זײן אָפּגעגע־בען ברויט.

גאַנץ אָפּען פראַנק און פרײ גיט זיך אָפּ אין דעם אויסלאַנד דער וואָס נישט קײן יודיש קינד מיט זײנע אינטערעסען. קײנעם איז גאָר ערגיץ נישט קשה צוקוקענדיג, ווי ער אַלײן אָדער בשותפות מיט אַ גאַנצער קאָמפּאַניע שטעהט שטאָל און אײזען פאַר זײנע אינטערעסען און אַרבײט אָפּ פאַר זײ מעשים. דער אויסלענדער בעדאַרף אין דעם פרעמדען לאַנד נישט זײן קײן דאָרטיגער פּאַטריאָט, אָדער לפנים נאָר פאַר אַזעלכען זיך אויסגעבען. אַקעגען־זשע דער יוד אָבער איז בײ זיך גופא אין דער הײם לאַ־די וואָס נישט קײן הײמישער, נײן, ער איז דאָ, משטײנס־געװאָגט, אויך נישט אפילו קײן אויסלענדער, ער איז פּשוט אַ פרעמדער, טאַקי וואָס פרעמד הײסט, מיט אַלע פּירושים. מען מאַכט זיך אוים איהם גאָרנישט. מען זעהט אין איהם נישט אָן נישט קײן גוטען פרײנד, נישט קײן שונא, נאָר גלאַט עפּים אַ אומבעקאַנטען, פון װעלכען ס'איז בעקאַנט נאָר דאָס אַלײן, אַז ער איז אַ גר אָהן אַ הײם. אַקעגען דעם אויסלענדער מוז מען יוצא זײן אויפצונעהמען איהם פאַר אַ גאַסט מיט כבוד, וועלכען ער קען צוריק אָפּגעבען. דער יוד אָבער קען אויף אַזאַ שטײגער צוריק נישט מכבד זײן, דאַריבער האָט ער קײן פּתחון־פּה נישט אויף אַזאַ ברײטען שלום־עליכם. ער איז נישט אַזאַ גאַסט און אַ פּשוטאָ שוין קײן געבעטענער גאַסט. גיכער איז ער אַ מקבל, וואָס בעט אַ נדבה, און וועלכען מקבל איז מען גערען אָנצו־קוקען? גיכער איז ער אַ נצרך אין עפּים אַ הילף, און וואו איז דער נצרך, וועלכען מען זאָל נישט קענען אין דער הילף, וואָס ער בעט, אויך אָפּזאָגען? די יודען זענען עלענטע, וואָס קענען נישט האָבען זײערען אַ צד אין טיש, פון זיך מיט אַ כח־הרשאה, ווײל וואו האָבען זײ דען אַ אײגען פּאַטערלאַנד? און ווײל זײ האָבען טאַקי אַזעלכם נישט, ווײל די הײם זײערע איז חי דער גלות אָהן אַ גרעניץ, זײ זאָלען קענען דאָרט אויף יענער זײט האָבען פאַר זיך אַ מקום־מנוחה, דאַריבער איז זײער ביטערע עלענט אויך אָהן אַ ברעג, אָהן אַ גרעניץ.

יאָ, אַזוי איז עס טאַקי: דער יוד איז ערגיץ נישט אין דער הײם, ערגיץ נישט בעטראַכט מען איהם פאַר אַ הײמישען, אײגענעם מענשען, און בלײבט אומעטום פרעמד, עלענט ווי אַ שטײן. דאָס וואָס ער אַלײן און זײנע עלטערען זענען אין דעם לאַנד געבוירען העלפט איהם נישט דערצו אפילו אויף אַ האָר. על פּי רוב בעהאַנדעלט מען איהם אין

דער וועלט ווי אַ שטיפקינד, עפּיס אַ אָנגעוואָרפענער, נאָר אין בעסטען אופן שוין איז ער ווי איינער, וואָס מען נעהמט איהם אָן פון מצוה וועגען פאַר אַ קינד און וועלכען מען קען תמיד הייסען מוחל זיין געהן ווייטער, קיינמאָל אָבער איז ער נישט פאַררעכענט פאַר אַ אמת־איינגען קינד אין דעם לאַנד. דער דייטש, דער וויינגער, דער וואַלעך וכדומה קען גאָר נישט צוגעבען, אַז אַ יוד, פון ר׳ שם׳ס שענער משפחה, אַ קאַטאָוועס, זאָל מיט איהם, סאַמע צימעס, פון יפת׳ס אייניקלעך, שטעהן גלייך גאָר פאַני־בראַטציע. און ווען אפילו דער דייטש וכדומה וועט ווי אַ געבילדעטער מענש מסכים זיין, אַז ס׳איז אַ יושר דעם יודען געבען אַלע פראַוועס פון אַ בירגער, דאָך וועט ער ביי זיך בשום־אופן קיינמאָל נישט פועל׳ן צופאַרגעסען, אַז אין דעם דאָזיגען בירגער ליגט אַ יוד. גלייבע זכיות מיט אַנדערע צובעקומען מהיכי־תיתאָ, דאָס איז שוין די העכסטע מדרגה, וואָס דער יוד קען פון דער היינטיגער ליבּ־טיגער צייט דערוואַרטען, אָבער פון גלייכע זכיות ביז גוט־ברודער־שאַפט איז נאָך זעהר ווייט. די גלייכע זכיות פאַר יודען נעהמען זיך גאַנץ פשוט דערפון, וואָס דער שכל, דער יושר און טאַקי די אייגענע אינטערעסען פונ׳ם לאַנד פאָדערען עס אַזוי. קיינמאָל אָבער בעדאַרף מען זיי נישט רעכנען פאַר אַזעלכע, וואָס קומען פונ׳ם ריינעם האַרץ און דעם מענשענס שטאַרקע הייסע געפיהלען. און וויל די גלייכע זכיות איז נישט צוליב דעם האַרץ מיט זיינע געפיהלען, דאַריבער זענען זיי נאָך ערגיץ נישט ווי עפּיס אַ גאַנץ זיכערע, קלאָהרע זאַך, וואָס פאַר־שטעהט זיך ממילא פון זיך אַליין, און אויך ערגיץ נישט נאָך אייזען־פעסט אַזוי, אַז מען זאָל שוין גאָר פאַרשפּאַרען דערפון צוריידען. נאָר ווי די מעשה איז דאַרטען, אַזוי צי אַזוי, די גלייכע זכיות זענען תמיד נאָר אַ גרויסע נדבה, וואָס מען גיט אין־ברירה דעם יודישען פאָלק, דעם בעטלער, האָטש מען איז זיינער נישט גיערען, וואָרום מען קען פאָרט אין האַרצען נישט ליב האָבען אַ בעטלער, וואָס האָט נישט קיין היים און שלעפּט זיך תמיד אַרום. דער יוד טהאָר נישט פאַרגעסען, אַז די גלייכע זכיות פאַר איהם אין לאַנד איז נאָר טאַקי אַ געבעטעלט ברויט, וואָס מען מוז עס איהם שיינקען. דאָס שטעמפּעל פון חרפה, וואָס אויף דעם יודישען פאָלק ליגט און וואָס צווינגט איהם צוהאַלטען זיך אָבגעזונדערט צווישען די אַלע אומות העולם, וועט דורך קיין שום געשיינקטע גלייכע פראַוועס אין דער וועלט פון איהם נישט אַראָבגעהן, כל־זמן עס וועט נישט אויפהערען אַלץ ווייטער טאַקי פון זיך אַרויס־

צוגעבען שלעפּערס אין אַלע עקען וועלט; כּל־זמן עס וועט נישט האָבען בּיי זיך אַ קלאָהרען חשבּון: פון וואַנען קום איך און וואוהין געה איך; כּל־זמן יודען אַליין וועלען אין אַ געזעלשאַפט מענשען פון אַנדערע אומות זיך שעהמען צוריידען איבּער דער גוע, פון וועלכער זיי שטאַמען, און נישט געוען זיין, אַז מען זאָל זיי דרינגען גאָר דערמאָהנען; כּל־זמן מען וועט זיי רודפ'ן, אָדער קענען זיי ליידען און פון רחמנות וועגען נאָר זיי שיינקען גלייכע זכיות.

אַ חוץ דעם וואָס דער יוד איז דערנידעריגט בּתכלית השפלות, מחמת ער איז אין לאַנד אַ ווילד פרעמדער, איז דאָ נאָך אַ וויכטיגער טעם אין דעם פּראַקטישען לעבּען, וואָס דורך דעם איז זעהר שווער, אַז די איינוואוינער פונ'ם לאַנד זאָלען חבר ווערען מיט יודישע קינדער.

אין דער גאַנצער וועלט איז אַ אייבּיג גרויס געשלעג פאַר דעם שטיקעל פּרנסה, וואָס איטליכם לעבּדיג נפש וויל מיט אַלע כּחות דער־האַלטען זיין לעבּען. בּיי די געבּילדעטע פעלקער, וואָס זייער כּבוד שטעהט ניט אָן צורייסען זיך וועגען דעם משונה ווילד, ווי די חיות רעות, איז בּהסכּם כּלם אָבּגעמאַכט, צוהאַלטען געוויסע געזעטץ, וואָס דורך זיי איז די מלחמה פאַר דער פּרנסה שוין נישט אַזוי מגושם גראָבּ און בּעקומט אַ שעהנעם פּנים. עס הייסט, איינער פאַר'ן אַנדערען פאַרחאַפּט דעם וועג צופאַרדינען גאָר אין גוטען מוטה. דרינען מאַכען די פעלקער געוועהנטליך אַ חילוק צווישען דעם היימישען און דעם אויס־לענדער, האַלטענדיג אין דער סבראָ, אַז דער ערשטער איז בּילכער. היינט מאַכט אייך, רבּותי, אַ קל־וחומר אַזוי: מה־דאָך אַ אויסלענדער, אַ גלייכער מיוחס מיט אַנדערע, איז בּיי איהם מאַכט מען אַזאַ חילוק, אַ פּשיטאָ שוין אַ יוד, וואָס איז ווילד פרעמד, אַקעגען איהם מוז דאָך שוין דער חילוק זיין גרויס אין צעהן גאָרען! מיט וואָס פאַר אַ האַס מוז מען קוקען אויף דעם בּעטלער, וואָס וואַרפט איין אויג אויף יענעמס היים, וואו ער איז גאָר פרעמד, עס איז פון זיין זייט אַזאַ העזה, וואָס מען קען עס איהם נישט מוחל זיין. אַ פרעמדען, אַ בּעטלער, טאָר זיך גאָר אַזוינס נישט גלוסטען, און גערעטה איהם עפּיס אַ נעהם צוטאָן, אָפּצו־ליזקען אַ בּיינדעל, דענסטמאָל אַז אָך־און־וועה איז צו איהם, מען בּרעכט איהם די בּיינער אויף וואָס די וועלט שטעהט. אין יענע ערטער, וואו יודען זענען אָנגעזעצט ווי באָב, מוז זיי געווג די אויגען פונ'ם קאָפּ אַרויסקריכען בּיז זיי דערטאַפּען עפּיס אַ פאַרדינסטיל און לעבּען, געבּען,

אין דחקות אָהן אַ שיעור, פונדעסטוועגען הערט מען אַלץ דעם דאָרטיגען עולם שרייענדיג אין איין קול: געוואַלד, נישט אויסצוהאַלטען פון די יודלעך, וואָס האָפען אַלסדינג אוים און שטעלען אונז בדלות!

רעכענען מיר אַצינד צונויף דעם גאַנצען פריהערדיגען צעטעל, קומט אויס בסך־הכל אַזוי: פאַר לעבעדיגע ליים איז דער יוד אַ טויטער, פאַר די היימישע אַ פרעמדער, אַ שלעפער, פאַר די רייכע, פאַרמעגליכע אַ בעטלער, פאַר די אָרמע אַ גאָלדשפּינער, אַ מיליאָנער, פאַר פּאַטרי־אָטען, וואָס קלעפּען אין זייער לאַנד, איז ער אַ גאָרנישט אָהן אַ שום פּאַטערלאַנד, און פאַר אַלע קלאַסען מענשען איז ער אַ מיאוסע אַנשיקעניש.

אָט אויף דעם דאָזיגען שלעכטלעבען צווישען די אומות־העולם מיט יודען איז געבויעט אינגאַנצען די אַלע טענות אָהן אַ צאָהל, דאָס הערטלען זיך און בעקלאָגען זיך פון איין צד אויף דעם אַנדערען. די יודישע קינדער, אַנשטאָט בעסער צופאַרשטעהן זייער אייגענע מיאוסע לאַגע און געפינען דערצו עפּיס גוטע מיטעל, בעקלאָגען זיך נאָר שטענ־דיג דאַרויף, אַז אין דער וועלט איז נישטאָ קיין יושר אויף אַ האָר, און מיינען, אַז פון דעם שרייען וועט זיי עפּיס אַרויסקומען. ווידער־זשע דער אַנדערער צד אַקעגען, אַנשטאָט דעם, זיך סומך צוזיין, פּשוט איז פּשוט, אויף זיינע גרעסערע תקיפות און אַרוים ריין מיט דער שפּראַכע: געשמייע אייך פּאַרפּול! וויל ער אַלץ גערעכט מאַכען דאָס קוממיות־זאָגען יודען, דורך אַלערליי מיני עבירות און חטאים, וואָס הייבען זיך אפילו גאָר נישט אָן. ווער אָבער עס וויל קיינעם נישט נושא־פנים זיין און קוקט אויף אַלסדינג, וואָס אין דער וועלט געהט פיר, מיט אָפענע אויגען ווי אַ געניטער, ער וועט קיינעם ניט פון די ביידע צדדים בע־שולדיגען פאַר דעם שלעכט־לעבען צווישען זיך. צו די יודען אָבער וועט ער זאָגען: איהר זענט, כ׳לעבען, שוטים, נמאָס־ומאוסע מענשען! שוטים זענט איהר, ווייל איהר שטעהט ווי די אָנגעמאָהלטע גולם׳ס, גאָרנישט צוטראַכטען עפּיס פאַר אייך אַליין צוטאָהן און וואַרט אויף דער וועלטס יושר, אַזעלכס וואָס האָט איהר פון תמיד אָהן געפעהלט; נמאָס־ומאוס זענט איהר, ווייל אין אייך איז נישטאָ, משטיינס־געזאָגט, קיין פּיצעל געפיהל פון אייער אייגענעם כבוד און אויך פונ׳ם כבוד פון אייער אומה.

אַ זאָג אַביסיל: אַ געפיהל פון אייגענעם יודישען כבוד! פון וואַנען זאָל זיך אַזוינס נעהמען? הערסטו, דאָס איז דאָך טאַקי די גאַנצע צרה.

מיט אונזערע אחינו בני ישראל, וואָס מיר אַלע מאַכען נישט אויס איין פאָלק, וואָס מיר זענען גלאַט נאָר יודען. אַ טשערעדע שאָף זענען מיר, וואָס בלאָנקעט זיך אַרום צוזייעט-צושפּרייעט אויף דער גאַנצער וועלט.

אמת טאַקי, הונדערטער יאָהרען כּסדר ראַנגלען מיר זיך אין דער וועלט מיט אַלע קרעפטען צודערהאַלטען די נשמה, אָבער דאָס איז נישט אַזאַ ראַנגלען זיך פון איין פאָלק פאַר דעם גאַנצען כּלל, נאָר פון צו-זייעטע-צושפּרייטע יודען, וואָס איטליכער ווענדט איין אַלע כּוחות יאָר פאַר זיך אַליין, פאַר דעם זינדיגען שטיקעל ברויט און פאַר אַ חיי-שעה, ער זאָל חאָטש קענען זיפצען, עטהמען אַביסיל פריי. און אין דעם דאָ-זיגען מין מלחמה זענען מיר, ברוך-השם, טרוקען אַרויס. מיליאָנען יודען שלעפּען זיך' אַלץ טאַקי ווייטער געזונט און שטאַרק אַרום. מיר האָבען בעוויזען גבורות, אַז איטליכער יוד פאַר זיך בעזונדער קען זיין שטעדטיל בעשטעהן און זיך האַלטען אויף די פיס, אָבער אינאייגעם האָבען מיר פאַרלוירען דאָס געפיהל פון כּבוד, וואָס אַ פאָלק פיהלט אין זיך. אינדעם אַז מיר האָבען אינגאַנצען זיך אָפּגעגעבען מיט דעם דאגת-הפּרנסה, צודערהאַלטען דאָס לעבען, זענען מיר זעהר אָפט גע-נייטיגט געווען דעם כּבוד אין דער זייט אַוועקצולעגען. מיר האָבען נישט בעמערקט, אַז דורך אַזאַ מיאוס'ן גאַנג, הגם ער איז נישט מיט אונזער ווילען, זענען מיר נאָך ערגער אַראָפּגעפאַלען ביי אונזערע פיינד, נאָך מעהר געוואָרען צו לייטיש געשפּעט און חוכא-וטלולות.

דאָס געפיהל פון כּבוד איז ביי אונז אַזוי ווייט אויסגעוועפּט גע-וואָרען, אַז מיר זענען מקבל באהבה אַלסדינג, וואָס מען לעגט אין אונז אַריין, און מאַכען נאָך דערביי מיט אַ קנייטשעלע: מילאָ, עט, נישקשה. חאַפּען מיר אַ מאָל אַ פּלעם, לעגען מיר צו דער געשוואָלענער באַק צו קאַלט וואַסער, און וואַרפט מען אונז אַרויס פון דער שטוב, נעהמען מיר די פיס אויף די פּלייצעס און אַנטלויפען ווייט, אַזש וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט ערגיץ, צוזיין דאָרט אין גלות. הערען מיר אויף דעם וועג ווי שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ רופט זיך איינער עפּיס איבער אונז אָפּ: „שלים-שלימזלדיגע, ס'איז דאָך, כ'לעבען, אויף אייך אַ צער בעלי חיים"! צוגעהט זיך אונז פשוט דאָס האַרץ. אַזוי ווייט זענען מיר ביי זיך געפאַלען, אַז מיר פאַררייסען די נעז מיט גדלות פאַר גרויס שמחה, ווען אַ קליינער טייל פון אונזער פאָלק איז ערגיץ אין אַ מדינה גלייך מיט לייט געשטעלט געוואָרען דאָרט. דעם וואָס מען

בעדארף שוין שטעלען, דער איז, משטיינס-געזאגט, שלאף און קיים וואס ער שטעהט אויף די פים. קוקט מען נישט דארויף, וואס מיר שטאמען פון יודישע קינדער און מען בעטראכט אונז גלייך מיט אלע אנדערע מענשען, טהוט עס אונז אין הארצען משונה הנאה און מיר דאנקען דערפאר זעהר שען. מיר שמועסען איין אי זיך אי אנדערע, א מיר זענען מעהר טאקי נישט קיין יודען, נאר עכטע אמתע קינדער פונ׳ם לאנד. אבער נארישע חלומות! איהר מעגט אייך בעווייזען באותות ומופתים, אז איהר זענט ווי אלע אנדערע גלייך געטריי דעם לאנד, דאך וועט מען ביי עפים נאר א געלעגענהייט אייך שטארק אנצוהערעניש געבען, אז איהר זענט יודען, און ארויספיהרען אייער יחוס פון טאטענס טאטען ביז שם׳ן דעם עלטער-עלטער זיידען פון אברהם אבינו. דאס האבען אייך נישט לאנג זעהר גוט בעוויזען דייטשלאנד און אונגארען.

וואס איז פאר א וואונדער, אז א פאלק וואס האט, בכדי צוהאבען חאטש א חיי-שעה, זיך געלאזט טרעטען מיט די פים און זיך אויסגע-לעהרענט די דאזיגע פים נאך צוקושען, אז אזא פאלק איז געווארען צו חרפה און צו לייטיש געשפעט!

דאס גורל אונזערים איז אזעלכס, וואס אונז איז אוממעגליך נישט צושטארבען און נישט צולעבען, שטארבען קענען מיר נישט נאך די אלע קלעפ, וואס מיר חאפען, און מיר ווילען טאקי אויך נישט פונ׳ם יודיש-קייט זיך אפצוזאגען און פון אונז אליין א עק צומאכען. ווידער-זשע לעבען קענען מיר אויך נישט, ווייל עס זענען דא אזעלכע, וואס פארגינען עס אונז נישט. ווי א פאלק אויף דאס ניי אנצוהויבען פאר זיך לעבען, גלייך מיט אנדערע פעלקער — אויך דאס ווילען מיר נישט, ווייל פיל פון אונז, וואס זענען שטארק געטריי דעם לאנד, מיינען, אז מען קאן זיי, חלילה, אזוינס פאר אומגוט נעהמען, חאטש ס׳איז גאר נישט אזוי די מעשה, אדרבה ואדרבה... בפרט נאך, ווי מיר וועלען ווייטער דער-קלעהרען, איז דאך אונזער כוונה נאר, אז א טייל יודען, ארעמע, נויט-בעדערפטיגע זאלען זיך ערגיץ בעזעצען, ארבייטען און לעבען אינאיינעם. און לא די וואס אזעלכס קען קיינעם נישט שאדען, אדרבה עס וועט נאך זיין א טובה פאר אלע צדדים. מיר האלטען פאר נייטיג פריהער עס ארויסצוזאגען, בכדי מען זאל זעהן, אז אונזער כוונה איז א גוטע און פארדינט בכל-האופנים, מען זאל זי מיט ישוב הדעת אויסהערען. דער עיקר איז, וואס מיר בעטען צופארשטעהן אונזער גאנצען שמועס מיט

דעם אמת'ן, רעכטען און גוטען פשט און נישט אַריינצולעגען דריינען עפּיס דרשות מיט שאַרפע שפּיטצלעך. אין דער יודישער שלעכטער לאַגע איז קיינער אין דער וועלט נישט שולדיג ווי נאָר זייער פינסטער, ביטער מזל אַליין, אַקעגען וועלכען מיר מוזען עפּיס טאָן עס צופאַרבעסערן, אַז מיר זאָלען אויפגעריכט ווערען. נאָר דער לאַנגער גלות פון אַ קאַרגע פאַר טויזענט יאָהר האָט ביי אונז צוגענומען אי דאָס געפיהל פון כבוד אי דעם מוטה. מיר זענען געוואָרען צו חרפּה צו געשפּעט און מיר ווילען אפילו זיך נישט פּרובען, די חרפּה פון אונז אַראָפּצונעהמען.

צו די אַלע צרות איז דאָ נאָך אַ זאַך, וואָס האָט אונז געמאַכט אָפּהענגיג צוזאָרגען זיך פאַר אונזער תכלית, ווי־אַרום צו ווערען לייטען גלייך. דאָס איז דער גלויבען אין דעם, אַז מיר קענען אַנדערש נישט אויפגעריכט ווערען און בעקומען אַ פּנים פון אַ פאָלק אין דער וועלט סיידען נאָר דורך גרויסע נסים ונפלאות דורך משיח'ן, וואָס ער וועט מיט דעם אויבערשטענס כח קומען אונז אויסלייזען פונ'ם גלות, און ביז דענסמאָל מוזען מיר ליידען, מקבל באהבה זיין אַלע צרות און אָנשיקעניש פון זיין ליבען נאָמען. מיר האָבען דורכדעם אַרויסגעשלאָגען זיך פונ'ם קאָפּ איטליכען געדאַנק פון אַ פאָטערלאַנד. אַזעלכס האָבען מיר נאָך אַלץ מעהר גערן געטאָן, וואָס מעהר איטליכער פון אונז האָט געהאַט צוזאָרגען פאַר די נייטיגסטע בעדערפניש, ווי אַזוי צודערהאַלטען דאָס לעבען. דערווייל זענען מיר וואָס ווייטער אַלץ נידריגער, נידריגער געפאַלען. איז דען שוין לסוף נישט צייט איינצוזעהן, ווי מיאוס דאָס איז פאַר אונז?

צום גליק אָבער זענען היינט די אומשטענדען אַנדערש אַביסעל ווי פריהער. די רדיפות אין דער לעצטער צייט אויף יודען דאָרט אין דעם געבילדעטען דייטשלאַנד, רומעניען, אונגאַרן וכדומה, האָבען פּועל־יוצא געווען אַזוינס, וואָס אַ סך מעהר ערגערע רדיפות אַמאָל אין מיטעלאַלטער זענען נישט ביכולת געווען עס צומאַכען. דאָס פאַרשלאָפענע געפיהל פונ'ם יודישען פאָלק, וואָס האָט דענסטמאָל בשעת די גרויסע צרות זיך אויסגעדרוקט נאָר אין דעם תהלים־זאָגען און אין דעם אומקומען אויף קידוש־השם, האָט היינט ביי אַ סך יודען אויסגעשאָסען אין אַ שטאַרקען שטופּען זיך קיין ארץ־ישראל. און ווי ווייניג נוטצען ס'איז פונ'ם דאָזיגען שטופּען זיך אַהין אַרויסגעקומען, דאָך בעווייזט עס לכל־הפּחות, ווי יודען האָבען אָנגעהויבען צופיהלען גאַנץ קלאָהר, אַז מען

מוז האָבען אַ היים. די גרויסע צרות און לייד, וועלכע יודען זענען אויסגעשטאַנען, האָט אין זיי היינט אויפגעוועקט עפּיס אַזוינס, וואָס בעטייט שוין גאָר אַנדערש ווי דאָס פריהערדיגע אַראָפּשלינגען די אַלע פורעניות, וואָס איז נאָר אַ גזר דין, אַ שטראָף פון גאָט.

היינטיגע צייטען, אַז אונזערע אַחינו בני ישראל האָבען אין אַ טייל לענדער אָנגעהייבען פרייער צועטהמען און קענען שוין מעהר צום הארצען נעהמען די צרות פון זייערע אומגליקליכע ברידער, נעבעך; היינטיגע צייטען, אַז די גרויסע מלכיות האָבען חסד געטאָן מיט געוויסע אומות, דערנידעריגטע, דערשלאָגענע און אָפּגעלאָזט זיי פריי פאַר זיך אַליין זייער שטעדטיל צובעשטעהן, בעדאַרפען אויך מיר קיין איין רגע נישט זיטצען מיט פאַרלעגטע הענד און צולאָזען די סבראָ, אַז אויף אונז איז אויבען שוין אַזוי אָנגעחתמעט געוואָרען, אייביג נע=ונד צו זיין גאָר אָהן אַ סוף.

אַזוי וועניג ווי מיר האָבען קיין רעכט צובעקלאָגען זיך אויף די אַלע אַנדערע אומות העולם פאַר דער שלעכטער לאַגע אונזערער, ווייל דאָס איז שוין אַזוי בטבע אין אַלע מענשען, נישט ליידען צוקענען דעם בעטלער, וואָס שלעפּט זיך אַרום שטענדיג, און מיר קענען אויף זיי גאָר קיין פאַראיבעל ניט האָבען דערפאַר, וואָס זיי שטעקען אונז נישט אָפּ אַ נדבה מיט דעם גוטען ווילען, פונקט אַזוי וועניג האָבען מיר קיין רעכט זיך סומך צוזיין אויף זיי נאָר מיט אַלסדינג, וואָס איז נוגע אונזער גליק, אַז זיי אַליין זאָלען שוין אונזער תכלית פאַרזאָרגען. אויף דעם לאַנגען, ווייטען וועג צו אמת'ער מענשענליבע, ווען ס'איז נאָר אַ מעגליכקייט אַזעלכס אַ מאָל צודערגרייכען, שטעהען אַלע מענשען פון דער וועלט, און מיר אויך צווישען זיי, נאָך גאָר אין דער התחלה. דאַריבער מוזען מיר פונ'ם קאָפּ זיך אַרויסשלאָגען אַיינגערעדטע זאַכען, אַז מיט אונזער פאַרוואָגעלט=זיין אין גלות האָבען מיר בהשגחת הבורא גענומען אויף זיך אַ שליחות די וועלט צופאַרבעסערען — אַזאַ שליחות, אין וועלכער קיינער גלויבט נישט, אַזאַ כבוד, וועלכען מיר וואָלטען, צווישען אונז גערעדט, בשמחה רבה מוחל געווען, אויב נאָר דערמיט צוגלייך זאָל די חרפה, וואָס אין דעם נאָמען „יוד", פון דער וועלט אויך פאַרשווינדען ווערען. לאָמיר נישט זוכען אונזער כבוד, אונזער גליק אין חלומות, נאָר אין אונזער אַחדות און פאַרבינדען זיך ווי ברידער צו איין פאָלק. ביז אַהער האָבען מיר אין דער וועלט נישט

געגאָלטען פאַר אַ זיכערער פירמע און דאַריבער האָבען מיר קיין רעכטען קרעדיט אויך נישט געהאַט.

ווען אַנדערע פעלקער עפּיס, וואָס זענען פאַר אונזערע אויגען ערשט אויסגעוואַקסען, ווי אַ שטייגער, סערביען און באָלגאַריען, האָט מען די מיה זייערע צו אַזאַ מעמד צוקומען געפונען פאַר גאַנץ רעכט און כשר, היינט אַ פּשיטאַ שוין יודען! מעהר פון יענע האָבען זיי זייער טייל אַרבייט אין דעם לעבען פון די אַלע געבילדעטע פעלקער, מעהר פון יענע האָבען זיי זיך פאַרדינט מיט זייער אַרבייט לטובה פאַר אַ וועלט מענשען, זיי האָבען מעהר פון יענע אויסצוווייזען אַ גרויסע ראָליע, וועלכע זיי האָבען געשפּילט פאַרצייטענס, אַ גאַנץ גרויסע געשיכטע, אַ אַלטען יחוס-בריף פון איין רייגער גזע, איין אייזערנעם כח צודער-האַלטען זיך אויף אייביגע צייטען ביים לעבען, אַ פעסטען גלויבען, און אַ גרויסע מגילה פון אַלערליי צרות, וואָס קיינער איז נאָך אַזויפיל אין לעבען נישט אויסגעשטאַנען; מעהר ווי אַקענען אימליכער אַנדערער אומה האָבען די פעלקער זיך אַקענען זיי פאַרזינדיגט. איז דען דאָס אַלסדינג נאָך קאַרג אויף-צוגעפינען זיי פאַר ווערטה, אַז זיי זאָלען, נעבעך, שוין אויך אויפגעריכט ווערען? אַ חוץ דעם בעדאַרפען דערפון, דאַכט זיך, נאָך שטאַרק צופרידען זיין די אַלע אומות, אויף וועלכע מיר ליגען ווי אַ האָרב אויף די פּלייצעס.

מען בעדאַרף, אמת טאַקי, נאָך באַלד אין דער התחלה, גרייט זיין אויף דעם גרויסען געפילדער איבער אַזאַ אונדערהערטער זאַך פון די יודענס זייט. גאַנץ געוויס, אַז ס'וועט שרעקליך פיל מיה קאָסטען, אפשר נאָך איבער דעם מענשענס כח, ביז עס זאָל מעגליך זיין אַזאַ שווערע זאַך אויסצופיהרען. מען מוז אָבער זיך בערעכנען, אַז ס'איז אין-ברירה, קיין אַנדער וועג איז נישטאָ פאַר יודען, אַרויסצוגעהן פון זייער שלעכטער לאַגע און עס וואָלט געווען אַ גאַרישע מוראָ קיין פוס נישט אַרויסצושטעלען אויף אַזאַ וועג נאָר דאַריבער, ווייל ער איז לאַנג, שווער און מסוכן, ווייל ס'איז נאָר אַ קליינע האָפנונג דאָ אויף דעם וועג עפּיס צודערגרייכען. ווער עס שטעלט נישט איין, נעהמט נישט אויס, און באמת טאַקי, וואָס האָבען מיר דאָ אָנצוווערען? נאָר אין ערגסטען פאַל בלייבען מיר אויך אויף ווייטער דאָס, וואָס מיר זענען ביז אַהער געווען.

ביי אַזעלכע שלעכטע אומשטענדען, פון וועלכע מיר האָבען פריהער געשמועסט און אין וועלכע קיינער פון די אומות איז, חלילה,

גישט שולדיג, נאָר אונזער פינסטער מזל אַליין, זענען מיר געווען. מיר זענען אַצינד און וועלען אויך תמיד אין אַלע צייטען זיין אָרעמע מקבלי'ם, טעלערלעקער, וואָס זיטצען ווי אַ משאָ אויפ'ן קאָפּ פון די פעלקער. די אמתע בעלי־הבתים אין דעם לאַנד. אוודאי וואָלט מען די דאָזיגע משאָ וועניגער געפיהלט, ווען מיר וואָלטען פאַרטיילט געווען צווישען די אומות אַזוי, אַז אומעטום זאָלען מיר אויסקומען אָקעגען זיי נאָר אַ מעט. דאַריבער מוז עס טאַקי אויף אונז חל זיין, צוזאָרגען דערפאַר, אַז דער איבעריגער טייל פון אונז, וואָס שטעהט ווי אַ ביין אין האַלז, זאָל מוחל זיין ווייטער צוגעהן און ערגיץ אַנדערש זיך בעזעטצען. קיין שום פרעמדער איז גאָר נישט מחויב דערפאַר זיך צוזאָרגען, נאָר מיר אַליין. ווען מען וואָלט געקענט די יודען גלייך פאַרטיילען צווישען די אַלע אומות פון דער גאַנצער וועלט, וואָלטען אפשר די היינטיגע שאלות־ותשובות מכח יודישע קינדער גאָר כלל נישט געווען. אָבער אזעלכס קען בשום־אופן גאָר נישט געמאָלט זיין. ניכער מוז מען אָנ־נעהמען אין דער סברא, אַז אפילו אין די העכסט געבילדעטע לענדער וואָלט מען זיך שטאַרק אָפּגעזאָגט אַריינצולאָזען גאַנצע פּאַרטיעס מיט יודען. מיר זאָגען עס אַרוים מיט אַ שווער האַרץ, אָבער דעם אמת מוזען מיר מודה זיין. און פאַר אונז איז עס נאָך שטאַרק נייטיג, ווייל דורכדעם, וואָס מיר וועלען ביי אונז וויסען דעם רעכטען אמת, וועלען מיר אין שטאַנד זיין צוגעפינען די רעכטע מיטעל אונזער שלעכטע לאַגע צופאַרבעסערן. היינט וואָלט עס טאַקי געווען אויך גאָר נישט קיין פריצהליכער עסק, ווען מיר זאָלען זיך נישט בענוטצען דערמיט, וואָס די צייט האָט אונז אָנגעלעהרענט אין לעבען.

איינמאָל זענען מיר שוין גוט אָנגעלעהרענט, אַז מיר זענען ערגיץ נישט קיין היימישע מענשען און אַז מיר מוזען דאָך האָבען, ווען נישט קיין אייגען פאָטערלאַנד, אָבער פאָרט עפּיס חאָטש אַ שטיקעל היים. ווידער זענען מיר אָנגעלעהרענט, אַז דער שלעכטער סוף, מיט וועלכע דאָס אוועקלאָזען זיך פון אַ סך יודען אין דער לעצטער צייט האָט זיך געענדיגט, איז נאָר דערפון אינגאַנצען געקומען, וואָס עס איז געשעהן אין אַיילעניש, און אין דער גרויסער בהלה האָט מען נישט בעזאָרגט פריהער דעם רעכטען עיקר — מען האָט זיך נישט געזאָרגט קודם־כל, נישט פאַר קיין מקום מנוחה און נישט פאַר דעם סדר, מיט וועלכע דאָס אוועקלאָזען־זיך מוז געשעהען.

ווייל מען קוקען אין תוך אַריין, אויפגעריכט צו ווערען אַזוי, אַז

א סגולה צו די יודישע צרות.

מיר זאָלען א שענערען פנים בעקומען אי בײ זיך אליין אי בײ אנדערע. בעדאַרפען מיר נישט אָננעהמען דווקא אין ארץ־ישראל חי א מאָל זיך צובעזעטצען. אונזער וואונש געהט גאָר נישט אזוי ווייט. אָהן דעם איז אויך גענוג שווער, אז ער זאָל דערפילט ווערען. מיר ווינשען אצינד פאַר אונזערע אָרעמע ברידער נישט מעהר ווי עפּיס א שטיקעל אָרט, װאָס זײ זאָלען עס קענען אָנרופען זייער אייגענס און לעבען כדת משה וישראל. וועט אויך גאָר מעגליך זיין אפשר, אז ארץ־ישראל זאָל ווערען אונזער אייגען לאַנד איז אוודאי זעהר גוט, אָבער דער עיקר, אויף װאָס מען בעדאַרף פריהער פון אַלע זאַכען קוקען, איז אָנצוטרעפען אַזא לאַנד, צו וועלכען ס'איז גרינגער צוקומען און פּאַסט טאַקי צוגלייך אויך פאַר יודישע קינדער פון פאַרשידענע מדינות, אַז זײ זאָלען דאָרט קענען זיטצען במנוחה ווי בײ זיך אין דער היים און אַרויסברייננען דאָס שטיקעל ברויט מיט אייגענער אַרבייט. מיר ווייסען גאַנץ גוט, נישקשה, מיט וואָס פאַר א גרויס מיה און שווערקייט עס וועט אָנקומען אונזער װאונש צודערגרייכען, נאָר שווערער פון אַלע אַנדערע זאַכען וועט בײ אונזערע יודען אָנקומען גאָר די ערשטע און נייטיגסטע זאַך, היינו: דאָס ענטשליסען־זיך דערצו. דען, צווישען אונז גערעדט, זענען מיר גרויסע עקשנים. און עס קען טאַקי גאַנץ גרינג זיך גאָר מאַכען, אַז א פעקיל לײט פון אחינו בני ישראל זאָלען די דאָזיגע זאַך דערשטיקען נאָך גאָר אין דער התחלה, און דענסטמאָל אַז אָך און וועה צו אונזערע טעג און יאָהרען!

מיר זאָגען נאָך א מאָל בפירוש אַרויס, די היינטיגע צייט, אין װעלכע מיר לעבען, איז זעהר מסוגל דערצו, אַז אונזער וואונש זאָל דערפילט ווערען. אין די לעצטע יאָהרען האָבען מיר מיט אונזערע אייגענע אויגען געזעהן, ווי א סך קליינע אומות זענען אויפגעריכט געװאָרען, װאָס פריהער האָט זײ אַזוינס אפילו זיך גאָר נישט געחלומט. די מלכיות געוועלטיגען היינט מיט חסד און לאָזען די קליינערע פון זײ זיך געהן זייער וועג, אַבי ער פיהרט נאָר צום פרידען און צום גליק פאַר זיך אַליין און אויך פאַר דער גאַנצער וועלט מענשען. גענוג, כ'לעבען, אָנגעוואָרפען צווישן און ליגען אַלע אַנדערע פעלקער אויף דעם קאַרק ווי א שווערער שטיין און דח"כדעם זאָל א וועלט מענשען שטענדיג מיט אונז האָבען צוטאָן, צווינגען און צוזאָגען. מענשען לאָמיר זיין, יודישע קינדער! מענשען מיט א װילען און א פעסטען כאַראַקטער. לאָמיר אָנהויבען פאַר אונזער תכלית אַליין זיך צוזאָרגען און אַבי מיר

וועלען ערענסט מיינען, וועט גאָט אונז אויך העלפען. אפילו יענע, וואָס זענען אונז אַצינד נישט אַזוי גוט, וועלען אונז, נישקשה, נישט אָפּזאָגען אין זייער הילף מיט וואָס נאָר מעגליך, ווען זיי וועלען איינזעהן, אַז מיר זאָרגען זיך באמת פאַר אונזערע אָרעמע ברידער, צובעזעטצען זיי ערגיץ אין איין אָרט, דאָרט צואַרבייטען און צולעבען ווי מענשען. אמת טאַקי, צו אַזאַ גרויסער, וויכטיגער זאַך זענען נייטיג גרויסע לייט מיט אַלע גוטע מעלות, נאָר מיר בעדאַרפען אָבער האָפען, אַז אַזעלכע לייט וועלען מיט דער צייט ביי אונז זיך געפינען, וואָס אַלע אינאיינעם, דער מיט זיין רייכקייט, יענער מיט זיין חכמה, איינער מיט זיין זים לשון און דער אַנדערער מיט זיין פען, וועלען אין שטאַנד זיין יודען אַרויפצופיהרען אויף אַ דרך. זיי וועלען גוטע מליצים זיין פאַר אונז ביי די אַלע מלכיות און מיט גאָטס כח יודען שטעלען אויף די פיס.

עס פאַרשטעהט זיך, אַז מיר מיינען דאָ נישט פשוט, אַלע יודען, וואו נאָר זיי געפינען זיך אַצינד, זאָלען פלוצלים זיך פאַרנעהמען און אַוועקגעהן קיין ארץ־ישראל, אָדער ערגיץ אַנדערש אין זייערם אַ אייגען לאַנד. חלילה! דאָס ביסעל יודען אין יענע מדינות, וואָס מחמת זיי זענען נאָר אַ מעט אַקעגען די אַלע אַנדערע איינוואוינער, איז זיי דאַריבער טאַקי דאָרט גוט, מעגען זיך געזונטערהייט דאָרט אויף תמיד בלייבען. אויך אין אַזעלכע מדינות אפילו, וואו דער כלל יודען קען אַזוי גרינג זיך נישט דערשלאָגען גלייכע פּראָווען מיט די אַנדערע דאָרטיגע איינוואוינער, מעגען די גבירים, שענע בעלי־הבתּים און אַלע פאָרנעהמסטע פון די יודישע קינדער בלייבען טאַקי דאָרט ווי פריהער. מען רעדט ניט מעהר פון יענע, אַ סך אַזעלכע אָרעמע, נויטבעדערפטיגע יודען, וואָס לעבען, נעבעך, פון דער לופט, וואָס פאַלען שווער אויף איטליכען ווי אַ שרעקליכע משא, זענען גרויס אין די אויגען אי זיך אַליין אי אַנדערע און מחמת זיי קומט אַרויס אַל־דאָס בייז, רדיפות און צרות אויף דעם גאַנצען כלל ישראל. אָט פאַר דעם דאָזיגען איבערבייַנדעל איז אַצינד די צייט צוזאָרגען, צובעזעטצען זיי ערגיץ אין אַ שטיקעל אייגען אָרט, אַז זיי זאָלען מיט זייער אַרבייט קענען לעבען דאָרט לייטען גלייך. נאָר מען בעדאַרף די זאַך אַנידערשטעלען פעסט מיט ישוב־הדעת, עס זאָל אין תוך אַריין טאַקי זיין גוט און אַ שען פנים האָבען, נישט גלאַט צונויפנעהמען אויף זיי נדבות ווי אויף מקבלים. דערפון וועט קיין גוטס ניט אַרויסקומען, אַזוי ווי ס׳איז גאָרנישט אַרויסגעקומען פון די

קאָסע=קאַסאָעס געלט, וואָס מען האָט געקליבען פאַר יענע אומגליקלי=
בע, נעבעך, פון אונזערע ברידער, וואָס האָבען נישט לאַנג בשעת דער
בייזער מהומה זיך אין אַיילעניש, אין חאַפעניש אַוועקגעלאָזט וואָהין די
אויגען טראָגען, אַ טייל קיין אַמעריקא און אַ טייל קיין ארץ=ישראל. ניין,
העלפען בעדאַרפען מיר אויף ווייטער אונזער אָרעמען עולם מיט בע=
דעבנונג און מאַכען פון דער התחלה אַלסדינג ווי עס געהער צו זיין.
אזוי אַז זיי זאָלען קענען אַ קיום האָבען און לעבען דורך זייער אייגענער
אַרבייט אין נחת און פריידען. דענסטמאָל ווען אונזערע אָרעמע דערשלאָ=
גענע ברידער וועלען אויפגעריכט ווערען און אין דער וועלט וועט בע=
קומען נאָר אַ אַנדער פנים, וועלען די אומות העולם דערנאָך אויף אונז
אַלע גרוים כבוד לעגען און שוין קוקען אויף אינז אומעטום מיט אַנדערע
אויגען.